

The Biblical Metaphor of “Governing as Shepherding” and Catholic Biopolitics in Medieval Icelandic Contexts

Grzegorz Bartusik*

This paper studies the Old Icelandic use of the Biblical conceptual metaphor of “governing as shepherding”, based on projecting patterns of the practices of shepherding on the notion of governing. It examines the transfer of this conceptual metaphor to Old Icelandic literature through the reception of Christian literature, the frequency and chronology of occurrences of the linguistic realizations of this conceptual metaphor in different textual genres and periods of Old Icelandic literature, and the possible lineages of texts’ transmission that might have enabled the cultural transfer of this conceptual metaphor from Latin to Old Icelandic. On the theoretical basis of Michel Foucault’s governmentality theory, the emergence of the discourse of pastoral power over human life in Old Icelandic literature is correlated with the development of specific biopolitical practices of governance regarding the protection of human life applied by the Catholic Church in medieval Iceland.

1 Introduction

In this article, I analyse the Old Icelandic use of the Biblical conceptual metaphor of governing as shepherding, based on a projection of patterns of the practices of shepherding a flock of animals on the notion of governing humans.

* This article is part of a research project entitled *Dissemination of the Latin Conceptual Metaphors in the Old Norse–Icelandic literature as a Cognitive Manifestation of Christianization and Europeanization of the Mediaeval Scandinavia*, funded by the National Science Centre, Poland (grant no. 2017/27/N/HS3/00740).

I study this psycholinguistic phenomenon in the wider context of the biopolitics practiced in medieval Iceland by the Catholic Church. The dissemination of the Biblical Latin metaphor of “governing as shepherding” in Old Norse-Icelandic literature, forms a pastoral discourse of power over human life. The frequency of this discourse, circulated by the Catholic Church, in medieval Icelandic literature can be correlated with the development of Catholic biopolitical practices of governance in medieval Iceland.

Following Michel Foucault in his governmentality theory, I understand Catholic biopolitics as a social policy conducted by the Catholic Church concerning the protection of life, including: marital morality, procreative ethics, penalisation of homicide and infanticide, and development of social welfare, what Michel Foucault called biopolitics, “a pastoral technology of governing people – power to foster life or disallow it to the point of death” (Foucault 1978: 138).

I believe that the pastoral discourse was intertwined with the biopolitical practice, and that there is a link between the dissemination of the pastoral metaphors in Icelandic literature, a kind of pastoral discourse of power, and the social policy of the Catholic Church in Iceland regarding the protection of life.

To analyse the existence of a correlation between the pastoral discourse and practice of governing, I examine the transfer of the conceptual metaphor of “governing as shepherding” to Old Icelandic literature through the reception of Biblical, Theological, and Ecclesiastical literature in medieval Iceland in the form of original Latin texts and their vernacular translations. Further, I analyse its usage and diffusion, the frequency and chronology of occurrences of the linguistic realisations of this conceptual metaphor in different textual genres and periods of Old Icelandic literature. I trace possible lineages of text transmission that might have enabled the cultural transfer of this metaphor from Latin to Old Icelandic. Finally, I correlate it with the introduction and development of specific biopolitical practices by the Catholic Church in Iceland in the Middle Ages, thus linking the pastoral discourse of power over human life with the biopolitical mode of governing the living. Together, the related discourse and practice constitute the governmentality of a unique proto-welfare-state regime.

2 Biopolitics and the Pastoral Technology of Governing People

According to the governmentality theory of Michel Foucault formulated in his lectures at the Collège de France (1977–1979), biopolitics was one of the key elements of governmental rationality (*gouvernementalité*) in European national states in the modern age. Foucault understood it as the mode of government in which the centres of power exert their control apparatus over the physical and spiritual bodies of a governed society, the bodies and souls of individuals, regulating populations through the application of moral, judicial, and police power on all aspects of human life, including personal and family life, as a kind of moral regime exercised on them through state policy interventions, for the purpose of ensuring the safety and welfare of the population (Foucault 2004: 119–193).

In lectures given in February 1978 at the Collège de France, Foucault presented the genealogy of biopolitics and identified its prototypes in the ancient Middle Eastern idea of ruling over a population, and in the Christian ministry, the confessional and pastoral apparatuses of the Church, as the oldest ancestors in the genealogical development of the systems of thought that preceded modern biopolitics. These phenomena, in which the ruler and his mode of governing were exercised and conceptualized as a shepherd’s care over his flock, he called “l’idée et l’organisation d’un pouvoir pastoral”, “the idea and organization of a pastoral type of power” (Foucault 2004: 127–128; Ojakangas 2010: 92–110; 2012: 1–14; 2016: 129–140).

The concept of governing people instead of a territory or state (as in the case of Greece and Rome) was commonly realized in discourse and practice for the first time in the ancient Middle East states, especially in Egypt, Babylon, Assyria, and Israel (at least from the time of the Twelfth Dynasty of ancient Egypt, ca. 1938–1756 BCE, and Hammurabi, King of Babylon, ca. 1792–1750 BCE), as the protective power of a proto-welfare state of pastoral type, intended to ensure the successful survival and welfare of the governed population. The idea and organization of a power structure of that kind were conceptualized through the metaphor of a god or king as a shepherd watching over the flock of his subjects. (Foucault 2004: 127–133). See the examples in Section 3 of this article.

The Christian ministry, as spiritual leadership, is a developed form of the Semitic technology of exerting power over people, expressed in the institutions of the Catholic Church. It became crystallized during the

institutionalization of Christian religion (2nd – 3rd century AD), a process which resulted in the religion becoming formalized into a hierarchical Church administration: Christian communes, religious convents, parishes, bishoprics with the office of bishop. Subjection and the duty of obedience of every member within the Church in each organizational unit to another of a higher institutional status enforced the hierarchical structure, which was additionally consolidated by the obligation of care over the community as a whole, as well as every individual member of it, imposed on superiors. The institution of the Christian Church took upon itself the responsibility of ensuring the wellbeing of the community in both ethical and material aspects, assigning the execution of this task to the individual governors on various rungs of the pastoral hierarchy. They, in turn, as priests, were ordered to guide the society by their spiritual leadership to eternal life. According to Foucault, this type of power “is not exercised over a fixed territory so much as over a multitude moving towards an objective; its role is to provide the flock with its subsistence, to watch over it every day, and to ensure its salvation”, “le pouvoir du berger s’exerce moins sur un territoire fixe que sur une multitude en déplacement vers un but; il a pour rôle de fournir au troupeau sa subsistance, de veiller quotidiennement sur lui et d’assurer son salut”. (Foucault 2004: 373).

As spiritual overseers of respective Christian communities, clergymen executed this power by continuously overseeing the lifestyle of the community and its individual members and modulating their lifestyle patterns by intervening in their daily life, like the shepherd who leads the flock to the pasture, watches over it, and takes care of the sheep. The foremost responsibility of the head of a religious community was teaching appropriate modes of behaviour in everyday life, conducted through daily inspection of the individuals’ ways. Techniques leading to the control of the faithful’s conscience were used, including sermons and the confession of sins, which strengthened the condition of moral dependence of the faithful on the priest. Interventions in the daily life of the community – the flock – and the individual – each sheep – were also executed by means of the judicial power of the Church (ecclesiastical courts), through the introduction of regulations shaping the everyday aspects of individual’s lives, i.e. ecclesiastical law, the influence of the Church on state legislation (confessionalization of the state law), and by the imposition of religious penalties (eg. penance) on disobedient indi-

viduals in order to correct their actions. Members deemed morally harmful to the community’s wellbeing were excluded, like sheep that due to illness or temper could bring harm to the entire flock, through excommunication, imprisonment, or execution. The Church exerted influence on the most intimate aspects of an individual’s everyday life, such as sexual relations and procreation (birth control). Strict control over these spheres of life is the most pronounced example of the Church’s biopolitical method of administering and protecting life: who can engage in reproductive practices, under what circumstances, and with whom, and who is forbidden to do so. The act of reproduction became restricted, with religious prohibitions pertaining to extramarital sexual relations, intimate relations not aimed at procreation, infanticide, child abandonment, contraception, and abortion. The policy of life protection was applied to the adult population by the penalization of murder, and by a welfare policy to take care of the needy, poor, elderly, and disabled (Foucault 2004: 167–188).

The Christian ministry, thus established, was conceptualized by the metaphor of god–, king–, bishop–, priest – shepherd, governing the flock of the faithful of the Church, which constituted one of the key components of the medieval Catholic discourse of power. See the examples in Section 3 of this article.

2.1 Catholic Biopolitics in Medieval Iceland

Naturally, in pre-Christian Scandinavia, as in many other non-Christian societies of that period, mechanisms of regulating the population were also utilised. In Scandinavia, for example, newborn children were commonly abandoned when families lacked the means to provide for them. However, the arbitrary power was bottom-up, confined to the household, and embodied by the father of the family and the owner of the homestead, who could decide whether the excess child should be abandoned. This practice can be interpreted as a kind of self-regulation of the household population. The ethical system which allowed for such practices had to be shaped by environmental and climate pressure, to which the law was subject, enabling social solutions that contributed to the survival of a community in the given environment. During the Christian period, the Church took over the authority that previously belonged to the father of the family and adjusted it to the Christian system of ethics, which implied different regulatory mechanisms.

The sagas of Icelanders provide instances of abandoning newborns, shedding light on the motivations of parents – the protagonists of the saga, usually fathers. See the following cases of infanticide: exposure of the child justified by a premonition dream of a family conflict caused by the child (*The Saga of Gunnlaug the Worm-Tongue*, chapter 2–3); the exposure of a child justified by family conflict regarding marrying out one's children without parent's consent (*The Saga of Finnbogi the Mighty*, chapter 2); newborn exposed as a child out of wedlock, whose birth caused a family conflict (*The Tale of Thorstein Bull's-Leg*, chapter 3–5); a father had his newly born child exposed after its mother's death in puerperium (*The Saga of Hord and the People of Holm*, chapter 8); an illegitimate child exposed by his father on the order of his wife (*The Saga of the People of Vatnsdal*, chapter 37); abandoning of a child born of incest (*The Saga of the Jomsvikings*, chapter 1).

Family feuds caused by the nascent child, and the subsistence crisis that follows, are common factors in all these stories. The sagas point out that infant exposure was a custom of the poor who had no means to rear the child. The quasi-moral justification of exposure in the sagas, however, is supernatural. The protagonist experiences a foreboding dream of future misery caused by the child, thus transferring the blame for abandoning the newborn. This, it seems, could have been a quasi-ethical justification for abandoning children in the pagan period.

The exposure of newborns may be interpreted as a form of human sacrifice ritual that was practiced in the Old Norse pagan religion, making it a social custom, developed originally for religious rather than pragmatic reasons. In primitive religions, the practice of human sacrifice intensified during crises, such as famines. Children were one of the most preferred offerings. According to René Girard, victims of sacrifice were demonized and often assigned negative traits of character or appearance, such as incestuous origin (Girard 1979: 254; 1989: 18–19). This kind of motivation behind newborn exposure is also present in the discussed fragments of the sagas of Icelanders.

Pragmatic reasons behind medieval infanticide may derive from the annual farm practice of slaughtering livestock before winter so that farm animals could survive despite limited fodder supply. Such an experimental basis of the farmer could allow him to notice the resemblance in regulating both types of farm population, humans and livestock. In this case, infanticide would indeed be a biopolitical action, albeit on a micro-scale.

Unfortunately, the very succinct descriptions of infanticide preserved in the sagas do not allow for confirming these hypotheses.

After the acceptance of Christianity in Iceland in the 11th century, the Catholic Church strove to extend its moral regime over Icelandic society through the appliance of the pastoral technique of governing people. This was done initially only by moral education (preaching) and control of conscience (the Sacrament of Penance). However, it was later effected also by the Church exerting an influence on the law, and eventually by taking hold of the judicial power over the society through penalization of infanticide, male-honour homicide, blood feuds, human sacrifice, extramarital sex, and homosexual practices (Þórdís Edda Jóhannesdóttir 2020: 300). This culminated in the late 13th century with the introduction of new law codes, *Járnsiða* and *Jónsbók*, according to which only the Church together with the state, the Kingdom of Norway at that time, had the monopoly on the legitimate use of violence in Iceland, “to foster life or disallow it to the point of death” (Foucault 1978: 138).

Elements of the social policy typical of the welfare state practiced by the Church in medieval Iceland, especially in the priority field of this institution, the protection of life, are preserved in the oldest Icelandic legal documents, the provisions of which the Church had tried actively to influence during the period of Christianization. *Grágás* is a collection of state laws (written down ca. 1118–1120, earlier transmitted only orally) and Church laws (*Kristinna laga þáttir*, written down ca. 1122–1133). The oldest *Grágás* manuscript, *Kónungsbók* (GKS 1157 fol.), is dated to ca. 1240–1260. *Grágás* thus expresses the legal state prevailing in Iceland in the 12th–13th centuries; however, its laws date back even to the 10th–11th centuries. The laws were in force in Iceland until 1271. New legal codes were introduced in Iceland by Magnús *lagabætir*, King of Norway, after Icelanders became subjects of the Norwegian crown: *Járnsiða* in 1271, followed by *Jónsbók* in 1280 (contemporary manuscripts of both legal codes have been preserved: *Staðarhólsbók* – AM 334 fol., dated to ca. 1260–1281, and AM 134 4°, ca. 1281–1294). Biopolitical interventions by the Catholic Church in Iceland are also documented by the acts of ecclesiastical law: penitentiary (Þorlákr Þórhallsson, 1178, *Skriftaboð*; Árni Þorláksson, 1269, *Skriftaboð*; Jón Halldórsson, 1326, *Skriftaboð*), Christian law (Árni Þorláksson, 1275, *Kristinréttir*), letter on excommunication (Jón Halldórsson, 1326, *Bannsakabréf*). Along with the new legal codes,

they provide an accurate image of the legal order of Iceland in the 12th–14th centuries.

Elements of social policy were introduced into Icelandic legal codes as a result of the reception of Christianity. After the Christianization of Iceland (1000), the state rights for which the Church lobbied, and the rights of the Church itself, were from the very beginning directed especially against the practices of promiscuity, incest, infanticide, and bloody vengeance, commonly, and in some cases even lawfully, practiced by Icelanders in the pre-Christian period. On the basis of the sources that have been preserved, it is difficult to estimate how frequent were these aberrant behaviours in the period under discussion. However, they must have been frequent enough to create the need to introduce and reiterate their penalization and to keep issuing screeds against them even in the 14th century. See *Skriřtabođ* of Bishop Þorlákur Þórhallsson from 1178, the 1269 *Skriřtabođ* and *Kristinréttr* of 1275 issued by Bishop Árni Þorláksson, *Bannsakabréf* and *Skriřtabođ* issued by Bishop Jón Halldórs-son of Skálholt from 1326.

The issue of ensuring that every human life was conceived in a moral manner, lived in the same way and ended with death in accordance with Christian morality, was treated with special attention. Therefore, the regulations promoted by the Church encompassed, in particular, the protection of the life and well-being of children, the criminalization of infanticide, the introduction of a duty of care for children, caring for the elderly, sick, needy and homeless, combating vagrancy, penalizing extra-marital affairs, and banning honour duels and killings.

The protection of children's lives included the criminalization of infanticide, a prohibition on killing and abandoning children (*expositio*) even if the family did not have the means to support them: not even the poverty of a family or famine, which had previously justified infanticide, was considered an excuse (Boswell 1988: 285–295; Clover 1988: 150–155; Pentikäinen 1990: 76–80; Callow 2006: 59–63; Lawing 2013: 135–137, 140–142). Criminalization of infanticide was passed by Alþingi ca. 1018–1020, approximately two decades after the adoption of Christianity in Iceland (ca. 999/1000). Combating infanticide was accompanied by the enactment of laws specifying an obligation to care for children in order to implement the protection of children's lives in a systemic manner.

The legal system introduced for the protection of children’s lives, aimed at realistically increasing their chances of survival, primarily imposed on parents the obligation to care for children until they came of age, for male offspring: 12 years to become an independent farmer, 16 years to establish his own household; for female offspring: 20 years (Boswell 1988: 33; Jón Viðar Sigurðsson 2008: 230–231). Parental care involved providing the child with food and accommodation. If the parents did not have the means to maintain the child, they were obliged to enter the service of their closest relative or neighbour who had the means to support the child or to put their child into servitude.

If a married couple was incapable of maintaining their children, the marriage was subject to forcible divorce. In the event of divorce, the parental obligation to look after the child did not cease. The parent who was not in charge of taking direct care of the child was obliged to pay child support, and if they could not afford it, this obligation was transferred to their immediate family. In the case of widowhood, the deceased parent’s custody obligation fell to their family (Pedersen 1999: 89–111). In Iceland, unlike in continental Europe, especially in convents under the rule of St. Benedict, giving a child up to be raised in a church institution with the obligation to enter the clergy (*oblatio puerorum*) was not commonly practiced, as Icelandic monasteries lacked requisite material conditions (Boswell 1984: 10–33).

In terms of sexual and reproductive ethics, the Church adhered to the principle that sexual acts can only take place in a monogamous marriage and with the intention of being reproductive. Bigamy was banned and punishable under the penalty of divorce and banishment. Informal polygyny and cohabitation, often practiced by men in Scandinavia in the Viking period, especially with slaves captured during Viking raids, were subject to Church and state penalties (Karras 1990: 141–143). As a consequence of the principle of limiting sexual acts to marital relations, the Church legally criminalized extra-marital affairs, the committing of which carried the threat of banishment for the man holding residence, and subjected a vagrant to castration (Agnes Siggerður Arnórsdóttir 2010: 195–212; Adams 2013: 199). Even a kiss, if it did not take place within marriage, was punished with a fine when it occurred with the consent of the woman, and without her consent, with banishment. If a woman became pregnant outside of marriage and refused to indicate who the father was, her legal guardian had the right to subject her to torture

in order to establish the father's identity, so as to impose the duty of custody and child support of the child on those who were legally responsible. The marriage contract itself was only possible if the parties owned property that would support the household, especially future children. In addition, under the prohibition on incest, marriage in the seventh and closer degree of kinship was forbidden (after the Council of Lateran IV in 1215, the permitted degree of kinship was reduced to the fourth) and was punished with divorce, excommunication and the outlawry of the male party (Jochens 1999: 377–392; Agnes Siggerður Arnórsdóttir 2010: 179–195).

The Church in Iceland also administered punishments for extra-marital affairs. For adultery, the penitentiary of Bishop Þorlák Þórhallsson (1178) recommends the imposition of a long penance of 8 years for a married man, and 7 years for an unmarried man. For incest the recommended penance amounted from 5 to 9 years, depending on the degree of kinship (*Diplomatarium Islandicum*: I, 237–244). Similar punishments were later provided by the penitentiary of Bishop Jón Halldórsson of Skálholt in 1326 (Agnes Siggerður Arnórsdóttir 2010: 197).

Contra naturam sins of a sexual nature, non-heteronormative, including zoophilia, onanism, and homosexuality, were also fought by the Church in Iceland. Penalties for homosexual practices in Iceland were imposed by the Church within its jurisdiction over sexual offenses (Gade 1986: 116–117). For homosexual practices, the penitentiary of Bishop Þorlák Þórhallsson of 1178 recommends the imposition of a long penance for a period of 9 to 10 years, equal to that for zoophilic and incestuous acts (*Diplomatarium Islandicum*: I, 237–244).

In terms of imposing penalties for sexual offenses, the Church performed a judicial function to some extent, in some cases taking the role of prosecutor. Particularly in matrimonial law, the highest judicial power during the Later Middle Ages in Iceland was held by the Church and exercised by the bishop (in the case of divorce). Pastoral control of sexuality and the fertility of the population is evident in these cases – the organized strategy of morally distinguishing which sheep are allowed to reproduce and which are not allowed, and of making efforts to oversee it.

Medieval Icelanders also introduced laws against homelessness, determined to reduce the rate of criminal acts committed by vagrants (especially sexual crimes) and to stimulate the productivity of the population (Miller 2004: 125–126). Begging and vagrancy by choice were punishable by outlawry (full exile). If an individual was able to work, they were ob-

ligated to enter the service of the landowner in order to obtain the *grið*, or legal residence and protection. Personal property owned by homeless vagrants (who were not cared for by their family or the local community) was not legally protected (anyone who was not a vagrant could lawfully confiscate or destroy it). Furthermore, beggars and vagrants did not enjoy the inviolability of life and limb. Castration of a homeless person was allowed, especially if they committed a sexual act with a woman who was a legal resident. In the case of homeless women, if a man with a denoted legal residence entered into sexual relations (consensual or not) with a vagrant woman and fathered a child, he was legally obligated to take care of the child until adulthood, and to provide for the mother during pregnancy and childbirth (for a period of one year up to three years, according to varying regulations), but afterwards did not have any care obligations towards her.

There also existed a law obliging the family and local community to provide care for the elderly, sick, and needy, including the provision of means of living, food, and accommodation. The obligation to take care of a given individual was first imposed on members of the nuclear family, then on the extended family, especially those who inherited property from them or were freed by them. If an individual did not have relatives or heirs who could afford to care for them, this obligation fell on the affluent members of the local community – *hreppr*, which referred to local landowners, who held judicial powers, performed charitable tasks, and cared for the poor and needy, including the distribution of the paupers’ quarter of the tithe introduced in 1096 (Pedersen 1999: 89–111; Orri Vésteinsson 2000: 83). *Hreppr* looked after the less fortunate people who lived in a given *hreppr* or were assigned to it when they became homeless. The members of the larger administrative unit, *þinglag*, had the duty of providing assistance to the families of outlaws in need. The Church also created another structure for old-age care of at least a small group of wealthy Icelanders – monasteries in medieval Iceland doubled as nursing homes for the elderly, to which the rich members of the society could retire in their old age, after making a sufficient donation to the monastery (Jón Viðar Sigurðsson 2008: 237–240).

The Church, which had the King of Norway as the sovereign of Iceland as an ally from the mid-thirteenth century, also attempted to limit the number of honour killings. The ban on dueling (*hólmganga*) was introduced in Iceland already in the first or second decade of the 11th century

(Jones 1933: 221–224; Ciklamini 1963: 190–192). The ban on exacting bloody revenge – murder for reasons of honour – was implemented in Iceland in 1271 by the King of Norway, Magnús *lagabætir*, on the occasion of the announcement of the new legal code of *Járnsíða* (the next legal codex – the *Jónsbók* of 1280 – upheld the ban). From then on, court proceedings for this type of crime were to be supervised by a local royal official (*sýslumaðr* = sheriff). The murderer was subject to outlawry. The king collected a fine, and the murdered person’s family was entitled to compensation, both to be paid by the murderer. The killer was obligated to go to Norway to see the king so that he could decide whether the outlawry should be lifted or maintained. The exaction of bloody revenge was legally justified only in cases where the victim’s family did not accept compensation and the royal official failed to ensure that justice was done for the harm suffered in terms of punishment and compensation. In this way the state – from the mid-thirteenth century the Kingdom of Norway – and the Church monopolized the use of legal physical violence in order to reduce the death rate due to arbitrary acts of violence (Helgi Þorláksson 1997: 249–261; Sayaka Matsumoto 2014: 23–31).

3 Pastoral discourse in the Ancient Middle East and Christianity

As far back as we are able to trace it in the conceptual systems of the classical languages, the metaphor “the ruler is the shepherd of people” originates from ancient Mesopotamian languages, Akkadian and Old Babylonian, in which a spiritual or political leader was conceptualized as a shepherd (Haubold 2015: 245–54). See the following example: “For the people, Ishbi-Erra, you are their king and shepherd” (*A tigi to Nanaya for Išbi-Erra*: 243).

Accordingly, people ruled by a political leader were conceptualized as a flock, as in the following example on the Hammurabi Stele: “I am the shepherd of the people who causes the truth to appear, guiding my flock rightly. I am the pious prince, deep in prayer to the great deities.” (Hammurabi’s Laws: 31). This conceptualization of power relations has a foundation in Mesopotamian religion. The legend of the first Sumerian king, Alulim of Eridu, tells of how he assumed power over prehistoric humans as *a shepherd*, as established by gods over *a flock* of people. Moreover, in related myths the first humans, as yet in the state of nature, are described

THE BIBLICAL METAPHOR OF “GOVERNING AS SHEPHERDING”

as *eating grass like sheep* (*The Disputation Between Ewe and Wheat*: 575–578). See the following examples. In the beginning of the world “The people of those distant days / Knew not bread to eat, / They knew not cloth to wear; / They went about in the Land with naked limbs / Eating grass with their mouths like sheep, / And drinking water from the ditches.” (*The Disputation Between Ewe and Wheat*: 575). The gods decided to establish a political order among humans, and accordingly “[They set up] a king to be shepherd of the land. They gave the people [to him] as shepherd.” (*The Babylonian Royal Chronicle*: 128–129). For other examples, see also: *The Babylonian Gilgamesh Epic* (542–543, verses 87–89), *The Lamentation over the Destruction of Sumer and Ur* (39, 41) and *Hammurabi’s Laws* (39, 121).

In the Hebrew Bible the shepherd imagery, undoubtedly inherited from Mesopotamia, is used to describe the relation of power between Yahveh and His chosen people, as well as between the people and their kings in a wider sense (O’Kennedy 2009: 404–421). See the following example:

“Woe to the shepherds who destroy and scatter the sheep of my pasture!” declares the LORD. Therefore thus says the LORD, the God of Israel, concerning the shepherds who care for my people: “You have scattered my flock, and have driven them away, and you have not attended to them. Behold, I will attend to you for your evil deeds, declares the LORD. Then I will gather the remnant of my flock out of all the countries where I have driven them, and I will bring them back to their fold; and they shall be fruitful and multiply. I will set shepherds over them, who will care for them; and they shall fear no more, nor be dismayed, neither shall any be missing, declares the LORD. (Jeremia: 23:1–4. English translation comes from ESV version)

More examples of the pastoral metaphor are to be found in the following books of the Tanakh: *Genesis* 49:10; 49:24; *Psalms* 23:1; 28:8–9; 78:70–72; 79:13; 80:1; 95:7; 100:3; *Samuel II* 5:2, 7:7–8; *Regum I* 22:17; *Chronica I* 11:2, 17:6; *Chronica II* 18:16; *Jeremia* 2:8; 3:15; 10:21; 17:16; 22:22; 23:1–4; 25:34–36; *Jesaia* 40:11; 44:28; *Ezechiel* 34:23–24; *Nahum* 3:18; *Sacharia* 9:16; 10:2; 13:7; *Hosea* 4:16; *Micha* 7:14.

Already in Archaic Greece, the metaphor of the ruler as a shepherd of people was found among Greek epic *formulae* – ποιμὴν λαῶν (poimēn laōn) in Homeric and Hesiodic epic poetry (Haubold 2000: 17–20; Ojankangas 2016). It was used by Homer in his *Iliad* (1:263; 2:243, 4:296;

5:144; 6:214; 9:81; 10:3; 10:73; 10:406; 11:92; 11:187; 11:202; 11:506; 11:577; 11:597; 11:650; 11:841; 13:411; 14:22; 14:422; 14:515; 17:348; 19:386; 22:277; 23:389) and *Odyssey* (3:469; 4:532; 10:82; 17:109), and by Hesiod in *The Shield of Heracles* (39) and *Theogony* (1000); and in this form was cited by later Greek authors of the Hellenic and Hellenistic periods: by Aeschylus in *The Persians* (241–244); Euripides in *The Suppliant Women* (187–193); and it was elaborated in the political and philosophical writings of Xenophon, *Memorabilia* (1.2.32, 3.2.1), Plato, *Republic* (4.440d), *Laws* (5.735b), Aristotle, *Nicomachean Ethics* (1161a, 12–15), and Arrian, *Discourses of Epictetus* (III, XXII, 35). See the following example: “He planted his spear in the bounteous earth, and with gentle words spake to the shepherd of the people” (Homer, *Iliad*: 6:214).

The pastoral metaphor of governing was alien to the Latin language of the Golden and Silver Ages, as corroborated by the corpus data. I managed to locate only one instance of its use – by Quintilian, in *Institutio Oratoria*, who is discouraging poets from using this metaphor in Latin composition:

Illo vero plurimum erroris, quod ea, quae poetis, qui et omnia ad voluptatem referunt et plurima vertere etiam ipsa metri necessitate coguntur, permissa sunt, convenire quidam etiam prosae putant. at ego id agendo nec pastorem populi auctore Homero dixerim, nec volucres per aera nare, licet hoc Vergilius id apibus ac Daedalo speciosissime sit usus. metaphora enim aut vacantem occupare locum debet aut, si id alienum venit, plus valere eo quod expellet.

The worst errors of all, however, originate in the fact that some authors regard it as permissible to use even in prose any metaphors that are allowed to poets, in spite of the fact that the latter aim solely at pleasing their readers and are compelled in many cases to employ metaphor by sheer metrical necessity. For my own part I should not regard a phrase like “the shepherd of the people” as admissible in pleading, although it has the authority of Homer, nor would I venture to say that winged creatures “swim through the air,” despite the fact that this metaphor has been most effectively employed by Virgil to describe the flight of bees and of Daedalus. For metaphor should always either occupy a place already vacant, or if it fills the room of something else, should be more impressive than that which it displaces. (Quintilianus, *Institutio Oratoria*: VIII, VI, 18)

It is worth noting that the shepherd metaphor is not present in pre-Christian Roman literature. Metaphors stem from the language user’s experiential basis. After the Archaic period of Roman literature, the experimental base of the average literary user of Latin did not extend to the pastoral economy. The agricultural and pastoral work in ancient Rome was carried out mainly by slaves whose influence on the Latin language, apart from colloquial speech, was limited. However, pastoral motifs appear in bucolic poetry, influenced by the Greek idyll, although they relate the rather leisurely experience of rural life by the average user of the literary Latin language. The preserved Latin inscriptions also do not indicate that this metaphor had a place in everyday language. Instead, the political discourse was dominated by the metaphor of the father and family, as well as the political body, as testified by *Thesaurus Linguae Latinae*, headwords: *familia*, *pater*, *corpus*, *pastor*. See examples in the above entries. I discuss the question of the father and family metaphors in: *Paternal Metaphor and Sense of Belonging in Medieval Nordic Contexts* (forthcoming).

It was through the Latin Bible, the Vulgate, that this metaphor infiltrated the Latin language, as the Roman Empire was increasingly subjected to Christianization. In the Bible, the writings of the Church Fathers and the Church Doctors, Jesus, the Apostles, bishops and priests, and their relations with Christians are described by the metaphors of the shepherd (*pastor bonus* and *pastor populi Dei*), and the flock (*oves Dei* and *grex Dei*). See the following examples: “Videns autem turbas misertus est eis quia erant vexati et iacentes sicut oves non habentes pastorem”, “When he saw the crowds, he had compassion for them, because they were harassed and helpless, like sheep without a shepherd” (*Mattheus* 9:36. English translation comes from ESV version); “Ego sum pastor bonus. pastor animam suam dat pro ovibus”, “I am the good shepherd. The good shepherd lays down his life for the sheep” (*Iohannes* 10:11. English translation comes from ESV version). The pastoral discourse of the Bible was not only concerned with power but also the responsibility that comes with it. The shepherd-sheep relationship denoted the role of the clergy and laity in terms of the shepherd’s care and protection of sheep and the sheep’s trust for the shepherd. It introduced new emotion scripts and new social norms of behaviour into society during the Christianization process: caregiving, empathy, parental and filial responsibility, familial duty, social solidarity (as demonstrated in Section 2.1, about

Catholic biopolitics in medieval Iceland). Moreover, the community conceived as a shepherd's flock offers the possibility of rejoining the community, even if one abandoned it by committing evil deeds. The role of community leaders as shepherds is to facilitate the inclusivity of the marginalised people, "to seek for the lost sheep". The inclusive potential of this concept is best demonstrated by the conceptual blend "the lost sheep is humanity" in the context of human redemption (Gomola 2018: 172–173).

More examples of this metaphor are present in the Vulgate: *Genesis* 28:15; 49:24; *Numeri* 27:16–17; *II Samuhel* 5:2; 7:8; *III Regum* 22:17; *Marcus* 6:34; 14:26–31; *Mattheus* 2:6; 9:36; 18:10–14; 25:32; 26:31; *Lucas* 15:3–6; *Iohannes* 10:11–16; 21:15–17; *Apocalypsis* 7:16–17, 10:1; *Ad Hebraeos* 13:20; *Petri I* 2:25; 5:1; 5:4; *Ad Ephesios* 4:11; *Acts* 20:28–31. In the writings of the Church Fathers and the Church Doctors, the shepherd – flock motif of the Bible forms a discourse and is widely disseminated. Hermas in *Pastor* describes Jesus Christ as a figure of a shepherd. Venantius Fortunatus in *Vita sancti Germani* refers to the bishop Germanus as *pater et pastor populi*. See other examples in: Cyprianus Carthaginensis, *Epistolae*, VIII; XVII; Gregorius I Magnus, *Regula pastoralis liber*, I, I–II; I, V; II, I; II, III; II, IV; II, VI; II, VII; Benedictus Nursinus, *Regula monasteriorum*, 2, 7–9; 27, 5; 28); Thomas Aquinas, *De Regno* (1, 2, 9); Gregorius I Magnus, *Regula pastoralis* (Davis 1979; Köstenberger 2002: 67–96; Lewis 2008: 143–144, 151–153; Resane 2014: 1–6).

In the Germanic languages, this metaphor also seems alien – it had to be transferred to their conceptual system during the cultural transfer that occurred with Christianization. For example, in Old English literature, probably under the influence of Christianity on the vernacular languages of Western Europe in the Middle Ages, this metaphor took a linguistic realization as a heroic formula for kings in the form of a kenning *folces hyrde* = "shepherd of the folk" (Greenfield 1972: 97–102). See the following example: "Then the disperser of rings, gray-haired and vigorous in battle, was content; the sovereign of the Bright-Danes trusted in assistance; the people's caretaker [= shepherd of the folk – G.B.] had heard a resolute intent in Beowulf." (*Beowulf*: 607–610). See also other Old English examples in: *Beowulf*, 1830–32, 1845–49, 2642–44, 2980–81; *Finnsburh Fragment*, 46 B; *The Meters of Boethius*, 10: 48–51. Watkins (1995: 45) believes this kenning to be a relict of Proto-Indo-European but discusses instances of its use only in Archaic Greek and Vedic lan-

guage, as well as in Old English and Old Irish, both of which provide examples solely from Christian literature. This kenning also does not appear in Old Norse poetry of the pre-Christian skalds, which weakens Watkins' interpretation of the Proto-Indo-European origin of this metaphor.

3.1 Pastoral discourse in Iceland after the Christianization

The language of the literature produced in Iceland after Christianization can be an indicator that its users, the ecclesiastical institutions and their personnel, were accumulating and consolidating some form of power within Icelandic society. The conceptualization of these power relations within society in terms of shepherd and flock was used by the Catholic Church as a mode of legitimation of exercising power in the local social structures. This power was exercised in the vertical dimension, as the hierarchical relation of power within the respective society (shepherd over flock). The societal outreach of its power distribution took the form of biopolitical control over this society, even in the most intimate spheres of human life such as sexual relations and the rearing of children (as demonstrated in part 2.1 of the article).

The diffusion of the linguistic realizations of the pastoral metaphor in medieval Icelandic literature formed a discourse of pastoral power over human life which may be considered an adoption of the political concept of governing as shepherding into the psycho-linguistic system of the Old Icelandic language and its users. The discourse can be correlated with the development of specific biopolitical practices of governance by the Catholic Church in medieval Iceland. The identified correlations link the discourse of pastoral power over human life with the biopolitical mode of governing regarding the protection of life. This thesis is based on the identified correlations between biopolitical practice and pastoral discourse. These correlations were identified in the following dimensions: the dating of the texts containing the pastoral discourse and the biopolitical laws implemented in Iceland; the location of these texts' manuscripts and of the documents implementing the biopolitical laws connected to ecclesiastical centers; the use of the pastoral metaphor within normative statements about pastoral authority over the followers of religion.

Based on the corpus of Old Icelandic prosaic and poetic texts, and the system of skaldic *kenningar* (kennings for lay and clerical rulers), I am inclined to believe that this metaphor does not commonly occur in pre-

Christian Eddic and skaldic poetry. Moreover, in the Old Icelandic texts, as can be seen in the instances of the use of pastoral metaphor discussed here, this metaphor is used predominantly to signify the moral and spiritual power of the Catholic Church embodied in the figures of God or Christ, apostles, saints, bishops, abbots, and priests. Therefore, this metaphor must have been transferred to Iceland with Christianity and integrated into the existent Old Norse-Icelandic system of metaphorical thinking by means of translation which transmits metaphors from source-text, once translated, to target-text, and thus plays a critical role in their dissemination (see the appendix: pastoral metaphors in translated Old Norse-Icelandic literature).

There are, however, exceptions, like the conceptualization of social outcasts as wolves (ON *úlfr* and *vargr*) preying on society, which stems, undoubtedly, from a pre-Christian concept of the outlaw, most likely of Germanic or even Proto-Indo-European provenance (Breen 1999). In a *lausavísa* attributed to Hildir Hrólfsdóttir nefju (138-139), dating to ca. 900, we read that King Haraldr *hárfagri* banished an outlaw, who is described in the poem by the term “wolf,” because he slaughtered the king’s herd (which, in the context of the saga, should be understood literally as animals, not people).

Hafnið Nefju nafna;
 nú rekið gand ór landi
 horskan hǫlða barma;
 hví bellið því, stillir?
 Illts við ulf at ylfask
 Yggs valbríkar slíkan;
 muna við hilmis hjarðir
 hægr, ef renn til skógar.

‘You renounce Nefja’s namesake [= Hrólf]; now you banish the wolf, the wise brother of freeholders, from the land; why do you risk that, lord? It is dangerous to threaten such a wolvisish enemy of the Yggr <= Óðinn> of the slain-plank [SHIELD > WARRIOR (= Haraldr)]; he will not be gentle with the ruler’s herds if he runs to the forest.’ (Trans. by Kari Ellen Gade. *Ibid.*).

THE BIBLICAL METAPHOR OF “GOVERNING AS SHEPHERDING”

In *Óláfs saga helga* by Snorri Sturluson (chapter 76, p. 108), governing people was compared to farming and breeding of cattle in a conversation between King Óláfr *helgi* and his young half-brothers:

Þá spurði hann Guthorm: “Hvat vildir þú flest eiga, frændi?” “Akra,” segir hann. Konungr mælti: “Hversu víða akra mundir þú eiga vilja?” Hann svarar: “Þat vilda ek, at nesit væri þetta alt sáit hvert sumar, er út gengr í vatnit.” En þar stóðu tíu bæir. Konungrinn svarar: “Mikit korn mætti þar á standa”. Þá spurði hann Hálfðan, hvat hann vildi flest eiga. “Kýr,” segir hann. Konungr spurði: “Hversu margar vildir þú kýr eiga?” Hálfðan sagði: “Þá er þær géngi til vatns, skyldu þær standa sem þykst umhverfis vatnit.” Konungrinn svarar: “Bú stór vilit þit eiga. Þat er líkt feðr ykkrum.” Þá spyrr konungr Harald: “Hvat vildir þú flest eiga?” Hann svarar: “Húskarla,” segir hann. Konungr mælti: “Hve marga viltu þá eiga?” “Þat vilda ek, at þeir æti at einu máli kýr Hálfðanar, hróður míns.” Konungr hló at ok mælti til Ástu: “Hér muntu konung upp fœða, móðir.”

‘What would you like to have most, kinsman?’ ‘Cornfields,’ he says. The king said: ‘How wide would you like to have your cornfields?’ He replies: ‘I would like that headland that goes out into the sea to be all sown every summer.’ Ten farms stood there. The king replies: ‘There could be a lot of corn standing there.’ Then he asked Hálfðan what he would most like to have. ‘Cows,’ he says. The king asked: ‘How many cows would you like to have?’ Hálfðan says: ‘When they go down to the water, they must stand there all crowded as close as can be round the water.’ The king replies: ‘It is large establishments you both want to have. That is just like your father.’ Then the king asks Harald: ‘What do you most want to have?’ He replies: ‘Housecarls,’ he says. The king says: ‘How many would you like to have?’ ‘What I would like, is that they should eat up at one meal my brother Hálfðan’s cows.’ The king laughed at this and said to Ásta: ‘Here it must be a king you are bringing up, mother.’ (Trans. by Alison Finlay 2014, vol. II, p. 69).

Notwithstanding the isolated examples above, the pastoral metaphor was dominant in the discourse of the Catholic Church, in which it was used extensively, as demonstrated by its frequency (see headwords *hirðir* and *sauðr* in the *Dictionary of Old Norse Prose*).¹ Sources testify that it was

1. The linguistic material used in the article comes from Old Norse-Icelandic literature, which I surveyed myself, and from the Old Norse-Icelandic dictionaries: primarily the electronic version of the *Dictionary of Old Norse Prose*. This dictionary is also the main reference for the dating of Scandinavian manuscripts I use throughout this article.

used mainly to signify the spiritual power of the Catholic Church. There are numerous instances of this metaphor being used in original vernacular Old Icelandic texts, such as skaldic poetry and sagas, as well as letters and diplomas, all of them postdating the Christianization of Scandinavia.

The structure of the pastoral metaphor realized in Old Icelandic texts represents a *ruler* (God, Christ, apostle, saint, bishop, abbot, priest) as *the shepherd of people* and *the ruled people* as *sheep*. The shepherd protects the sheep, gathers them together, cares for them, cares for their bodies, guides and leads them to God and paradise (pasture), leads them away from the devil (wolf) and his snares (jaws), holds them in his hands, gives his life for them. See the following example from *Árna saga byskups* (the text itself was written ca. 1304–1320, it is preserved in MS AM 122b fol., *Reykjarfjarðarbók*, dated to 1375–1399):

Sa hlutur fiell enn a landed j maklegu hamingiu leyse ad þeir sem hyrdmenn hūfdu utlæga giurfa mistu langann tima hyrdersins sums kostar fyrer tilfelle, enn sums kostar fyrer vandræktt og sialfvilia, þviad Narfe Bio<r>gynar bis-kop, er fyrst var til erchebiskops kosenn, syndest ei madur til ad setiast j so haleytt sæte.

This lot yet fell on the land in deserved lucklessness that they who had made the king's men outlaws were for a long time without a shepherd in a way by accident, and yet in a way because of lack of care and free-will, because Narfi the bishop of Bergen, who at first was chosen for archbishop, seemed not to be the man to be placed on such sublime a seat. (Ibid.: 115)

The faithful of the Church, as well as sinners, are put in the role of the sheep, as demonstrated by *Guðmundar saga byskups* (the text itself written after 1343 by the Benedictine monk Arngrímur Brandsson and preserved in the MS Holm. Perg. no. 5 fol. dated to ca. 1350–1365):

Svá gekk á lopt mildi ok manndýrð sira Guðmundar, at sauðir guðs af ym-issum héruðum fóru ok fluttust hann at finna, ok at gera skriptamál fyrir honum sem hinum mjúkasta feðr.

So went up into the sky the kindness and virtue of sir Gudmund, that the sheep of God from various districts travelled and hastened to find him and to make confession before him, as the mildest father. (Ibid.: II, 21)

THE BIBLICAL METAPHOR OF “GOVERNING AS SHEPHERDING”

The pastoral metaphor is present among *kenningar* of the skaldic poetry, signifying GOD or CHRIST, and APOSTLE. GOD or CHRIST are described as: *virðr góður hirðir* = “the completely revered good pastor”, *framr hirðir fróns* = “the outstanding shepherd of the earth”, *hirðir himnagarðs* = “the shepherd of the heavens’ stronghold”, *hirðir dýrðar himna* = “the shepherd of the glory of the heavens”, *hirðir bryggju mána* = “herdsman of the pier of the moon”, *hjarðar stýrir* = “the leader of the flock”; an APOSTLE, as: *hjarðreki dróttins*; — ‘the shepherd of the Lord.’ See the following anonymous stanza from the Fourth Grammatical Treatise (the text itself dating to ca. 1320–1340, preserved in Codex Wormianus, AM 242 fol., dated to ca. 1350):

Hverr deyr? Hjarðar stýrir. Hví? Fyr sauða lífi. Hvessu? Hiekk á krossi.
Hvar? Þar er Lassarus jarðaz. Hvienær? Helzt að nóni. Hverir knúðu að?
Júðar. Hverr nýtr? Heiðni bötnuð. Hvað gieldr? Djöfuls veldi.

Who dies? The leader of the flock. Why? For the life of the sheep. How? He hung on a cross. Where? Where Lazarus is buried. When? About the ninth hour. Who instigated it? The Jews. Who gets the benefit? Heathendom is reformed. What suffers? The devil’s power. (Trans. by Margaret Clunies Ross. Ibid. 48–49, stanza 62).

See other examples in skaldic poetry: anonymous *Heilags anda drápa* (467, stanza 18), the text itself written in the 13th or 14th century, preserved in AM 757 a 4°, dated ca. 1390–1410; anonymous *Pétrsdrápa* (834–5, stanza 43, 840–841, stanza 50), the text itself written in the early 14th century, preserved in AM 621 4°, dated c. 1450–1500; anonymous *lausavísa* from the Fourth Grammatical Treatise (6–7, stanza 10), preserved in the Codex Wormianus, AM 242 fol., dated to ca. 1350; *Kátrínardrápa* written by Kálfr Hallsson (953–4, stanza 36) in the 14th century, preserved in AM 713 4° from the first half of the 16th century; anonymous *Drápa af Máriugrát* (791, stanza 46), composed probably in the late 14th or early 15th century, preserved in AM 713 4° from the early 16th century.

In the Icelandic sagas the pastoral metaphor is applied to clergymen, mainly bishops, as in the following passage from *Jóns saga Hólabiskups ens helga* (the text itself dating to ca. 1200, MS Holm. Perg. 5 fol., dating to ca. 1350–1365):

Ok þegar er Ion byskup var buin fra skipe ferR hann heim til stols sins. til Hóla. at vitia guðs hiarðar. sem goðr hirðir. tok hann þegar <at> styrkia ok styra fagrliga guðs kristni.

And when bishop John was ready to get from ship he went home to his bishop's see to Hólar to visit God's herd. As a good shepherd he began then to strengthen and govern fairly God's Christendom. (Ibid.: 81).

Customarily, Icelandic bishops and abbots were addressed in letters and documents as *shepherds*, as in the following example, a priestly oath of allegiance taken by Sigurðr Jónsson for the bishop of Skálholt Jón Vilhjálmsson Craxton, dated to 1430 (*Diplomatarium Islandicum*: IV, 414):

Ek lofuadæ minom virduligum faudr oc herra herra Jonæ viliallmssyni med gudz nadh hyrdingia oc biscup a holum trvskap lydnæ oc hoI(l)r æuerdliga staudugliga halda oc gæyma [vtan alla] afsakan oc forþrott oc nokora fanyta forsættningh oc motblastr oc motægangh.

I praise my worthy father and master, master Jón Vilhjálmsson, with God's grace the shepherd and bishop at Hólar, [for] faithfulness for the common people and everlastingly and steadfastly loyal hold and watch from all excuse and exhaustion and any disposition of little use and opposition and adversity.

The texts including the pastoral metaphor contained normative statements on pastoral authority. Among them, there are descriptions of pastoral power implying specific practices of exercising biopolitical power. In the field of sexuality control, it pertained especially to the prohibition of sexual contacts beyond those prescribed by Christian ethics. See the following example from *Árna saga byskups* (written ca. 1304–1320, the earliest text is preserved in MS AM 122b fol., *Reykjarfjarðar-bók*, dated to 1375–1399):

Enn hirdirenn sa sem ei var vejkur helldur stadlegur stolpe sannleiksens villde helldur sitia fyrer reyde þeirra og hardendum, enn þeigia yfer sannendum, enn þeir samneyttu þeim er hann bansette vanvirdande valld h(ei-lagar) kyrkiu og liklana Petri.

THE BIBLICAL METAPHOR OF “GOVERNING AS SHEPHERDING”

And the shepherd that was never weak but rather a steadfast pillar of truth wanted rather to be exposed to their rage and hardness, than keep silent about the truth, but they had intercourse with them, whom he placed under the ban, disregarding the authority of the Holy Church and the Keys of St. Peter. (Ibid.: 86)

Protection of people’s lives is described as the foremost duty of an ecclesiastical leader, for example in the following passage of *Postola mál* (a sermon about the Apostles in the Icelandic Homily Book – Holm. Perg. 15 4°, folio 7r, lines 25–33, the manuscript dating to ca. 1200, a translation of a *homiliarium* by Paulus Diaconus):

En allra reokelegast scolom ver gæfga hotíþer postola goþs. er hofþingiarró allrar cristne. oc foryssto savþer goþs hiarþar. Aller helger men ero cristz sauþer sem sálma skaldet mælte. Ver lýþer goþs erom sauþer haga hans. En postolar ero hirþar þessa sauþa. þuiat þeir fyldo þat es dominus mælte of sí-álfan sik. góþr hirþer lætr ænd sína fyr sáuþom sínom. Postolar kallasc rétt-lega hirþar. þuiat þeir somnoþo saman goþs hiorþo of allan héim. oc varþvéitto meþ sva mikilli elsko lýþ þan es þeir léiddo goþe til handa ýr ulfs mune. þat er diofols veþide. til þess at þeir seldo sik til dauþa. heldr en þeir léte af hende sauþe crisz.

But most earnest of all we should honour the Feasts of the Apostles of God, chieftains of all Christendom and protectors of sheep of God’s herd. All holy men are Christ’s sheep, as the poet of Psalms said. We the God’s people are the sheep of his pasture and the apostles are shepherds of these sheep, because they fulfill this which the Lord said about himself, “The good shepherd forfeits his life for his sheep”. The apostles are rightly called shepherds, because they gather together God’s herds from all over the world and take care with such great love of this people, which they lead to god away from wolf’s mouth, that is devils’s power, so much so that they give themselves up to death, rather than let go the sheep of Christ. (Ibid.)

An ecclesiastical leader exerted control on people’s behavior in the sphere of ethics, as demonstrated by the fragment *De sancto Thorlaco episcopo et aliis episcopis nostris* (the text itself dated to ca. 1200, MS AM 386 4° to 1190–1210):

Sed qualiter beatus Thorlacus ad summi sacerdotii gradum promotus sit, sufficienter in superiore huius operis libro expressimus. His igitur presulibus et eximiis plebis sibi commisse rectoribus Scalotensis ecclesia uiguit, et usque

ad sancti Thorlaci tempora sicut modo comprobatur magis ac magis in suo statu amplificata et dignanter confirmata conualuit. Isti sunt precipui gregis dominici pastores et uerissimi patres patrie qui sue et suorum subditorum utilitati bene prouidentes, suos sequaces crebris ammonitionibus et bonorum operum ex[emplis exhortantes].

We told enough in the previous book of this work of how St. Thorlacr was promoted to the highest ecclesiastical rank. Thus the Church of Skalholt flourished under these bishops and excellent leaders of the people committed to their charge, and up to St. Thorlacr's time, as is now shown, it grew more strong, extended in its state and worthily reinforced. These are the distinguished shepherds of the Lord's flock and the wholly true fathers of their native land, who, well providing for their own and their people's need [exhorted] their followers with repeated admonitions and the ex[ample] of good works. (II, 324; trans. by Kirsten Wolf 1989: 264).

The objective of control on people's behavior by an ecclesiastical leader was moral guiding of people towards God and salvation, and away from the devil, to prevent them from taking the path to damnation, as in *Jóns saga Hólabiskups ens helga* (the text itself dating to ca. 1200, MS AM 234 fol., dating to ca. 1330–1350):

Enn er hinn helgi J(on) byskvp sa sanna iðran með honvm. þa varð hann sva feginn at hann felldi tár. at hann skyllði mega sem goðr hirðir koma þessvm savð aptr til drottinlig<r>ar hiarðar.

But when the holy bishop John saw true repentance within him, then he became so joyful that he shed tears, that he shall to be able, as a good shepherd, to make this sheep to come back to the Lord's herd. (Ibid.: 23).

The managing of the life of the community was based on the principle of superiors' care for subordinate people and the obedience of subordinate people to superiors, as described by *Guðmundar saga byskups* (the text itself written after 1343 by the Benedictine monk Arngrímr Brandsson and preserved in MS Holm. Perg. no. 5 fol. dated to ca. 1350–1365):

Grætr mær ok móðir almennilig kristni, ok vér með móður várri af þeirri grimd ok ágang, er þér gerit henni ok hennar formönnum með berri úhlyðni við æzta hirði, er svá talaði til postulanna ok þeirra lögligra leytismanna: hverr er yðr heyrir, heyrir mik, ok hverr yðr hafnar, hafnar mik.

THE BIBLICAL METAPHOR OF “GOVERNING AS SHEPHERDING”

The virgin and mother of all the Christian people weeps and we together with our mother because of this grimness and aggression, which you committed against her and her chiefs with open disobedience against the most outstanding shepherd, who so said to the Apostles and their lawful disciples: whoever listens to you, listens to me, and whoever rejects you rejects me. (Ibid.: II, 90–91).

The identified texts that were the carriers of pastoral discourse were created in the centers of power as a propaganda tool for pastoral power and the morality they implied. For this type of power, the moral dimension was constitutive: obedience, or accepting the relationship of power, and service, or exercising power, became moral principles, as in the following instance from Alcuinus’ *Liber de virtutibus et vitiis* (translated into Old Norse in Norway by the end of the 12th century, the earliest MS – AM 619 4° – dated to ca. 1200–1225):

Kennimannz sysla er, á at minna lyðen i friði, hvat hann scal gera, en lyðren scal lyða með litillæte því er aminna kennimenn. hvatke er æigi er lofat. ok er hirðisens at banna. at æigi verði þat. en lyðsens er at hýyra at æigi gere hann þat.

It is for the priests to admonish the people in peace what they ought to do: it is for the people to hear in humility what the priest admonishes. Whatever is not allowed, it is for the pastor to prohibit it being done: it is for the people to hear, so that they do not do. (Ibid.: 59).

See other examples in Old Norse prose texts: *Saga Óláfs Tryggvasonar* by Oddr Snorrason munk (155; trans. by Andersson 2003: 102), a 12th-century Benedictine monk at the Þingeyrar monastery (preserved in MS AM 310 4° dated to 1250–1275); *Varnaðar ræða* (6; trans. by Sephton 1899: 246), *A Speech Against the Norwegian Clergy*, text dated to ca. 1200, preserved in MS AM 114a 4°, dated to 1300–1350; *Þorláks saga* (202, trans. by Ármann Jakobsson and David Clark 2013: 11), written at the beginning of the 13th century, and preserved in MSS AM 383 1 4° (mid-13th century), Stock. Perg. fol. no. 5 (mid-14th century); and AM 382 4° (first half of the 14th century); an appointment letter for the abbot at Viðey for priest Helgi Jónsson from the bishop of Skálholt, Ögmundur Pálsson, dated to 1522 (*Diplomatarium Islandicum*: IX, 118); The Church

Ordinance of Christian III, dated to 1537 (*Diplomatarium Islandicum*, X, 159–160, 166).

There is a clear location correlation between the place of production of texts (manuscripts) and the issuance of legal documents containing biopolitical provisions – both originate from the centers of ecclesiastical power (Hólar, Skálholt, and local cloisters subordinated to the episcopal sees). A distinct chronological correlation can be established between the texts of pastoral discourse and the law stemming from the practice of pastoral authority. Perhaps these texts were created during the “campaign” to introduce a specific biopolitical law and disseminated through the preaching and liturgy, especially the liturgy of saint bishops. The cited texts and their manuscripts are dated to the period between the end of the 12th and the beginning of the 14th century, when biopolitical interventions conducted by the Catholic Church in Iceland intensified. They are visible in legal codes issued in 1271 (*Járnsíða*) in 1280 (*Jónsbók*), heavily influenced by the Catholic Church, and in the acts of ecclesiastical law issued by Icelandic bishops: penitentiaries (Þorlákur Þórhallsson, 1178, Skriftaboð; Árni Þorláksson, 1269, Skriftaboð; Jón Halldórsson, 1326, Skriftaboð), Christian laws (Árni Þorláksson, 1275, Kristinréttir), letters of excommunication (Jón Halldórsson, 1326, Bannsakabréf).

Homilies, lives of saints, liturgical and didactic texts were instruments of preaching and liturgy, especially the liturgies of bishop saints. As such, their influence was enhanced by the oral mode of communication (liturgy, preaching) and thus was able to reach wider audiences, including laymen. According to Stefka G. Eriksen (2019: 226), their objective was to transform the cognition and behaviour of the followers of religion. In her own words, “Christian liturgy and religious rituals were the main tools for the transformation of the self after the introduction of Christianity. [...] The liturgical rituals were the ultimate arena and outer manifestation of the cognitive and behavioral changes required by individuals and which were inspired in them by the Church.”

Moreover, the status of speech increased in the context of the mass by entwining the discourse with the sacred, causing the priest’s message to be reinforced in the communication act by religious rituals with their performative acts and language. This way, the pastoral power of the Church was created, maintained, and exercised through language – by the linguistic symbolization of ecclesiastical power as the shepherd’s care of the sheep. The pastoral metaphor was used by the Catholic Church

as, what could be described by John Searle’s term, a “status function declaration” (2010: 105–114). According to Searle, the institutional reality, a state with its apparatus of power, is in the human social world created linguistically by “status function declarations”. “Status function declarations” are a type of speech acts that creates extralinguistic facts and entities in the human social world. Performing “extralinguistic declarations”, humans are bringing about changes in the world in the field of politics, state, offices, marital status, property status. Through utterances, humans are creating and maintaining social institutions with the power relations inherent in them. These institutional facts require a linguistic symbolization – it has to be declared that someone is in a power relation for it to be established and maintained. In Searle’s own words, “because political powers are matters of status functions, they are, in large part, linguistically constituted” (Searle 2010: 169–170).

Appendix. Pastoral metaphors in translated Old Norse-Icelandic literature

The following passages, taken from texts translated from Latin to Old Icelandic, illustrate the transfer of the pastoral metaphor between these languages through the reception of Latin literature. The following examples, with Latin source texts and Old Icelandic target texts juxtaposed, depict the possible lineages of texts’ transmission that might have enabled the cultural transfer.

Below are given the title, short summary and genre, source text of the translation, dating of the oldest preserved manuscript, and, where possible, the dating of the text itself.

The Old Testament of the Bible

Stjórn, a translation of selected historical books of the Old Testament, text dated to the 13th century, the oldest preserved manuscripts dated to the mid-fourteenth century (AM 225 fol. i AM 226 fol.).

Ek man þinn hirdir ok geymari uera hueria leid sem þu uill farit hafa. ok til þessa sama landz þik aprt senda. ok eigi fyrri þik upp gefa enn ek hefir alla þa luti fyllt ok framm latit koma sem ek hefir talat.

Ok enn sagdi Jacob. Þadan steig ok ut gekk Jsraels steinn ok hirdir. edr sua sem ebreskir men segia. at þadan gekk ut hirdaligr steinn.

Drottinn gud andi allz blods. sia firir nockurn mann. þann er styre þessum mannfiolda ok megi fara firir lydnum vt ok inn. at eigi se lydrinn suo sem saudir þeir er eigi hafa hirde.

Enn þa fyrrvm er Saul konvngv var a lifi. vart þv settr höfðingi ok hertogi oc þi heitið af gvði at þv skylldir feða lyð drottins. nv vilivm ver allir þer þiona þi at þv ert ælskvligr faðir öllvm þinvm monnvm.

Ek tok þik or hogvm fra hiarðargezlo oc sekti ek þik hertoga yfir lyð minn.

Þa mællti Micheas. Þat segi ek satt. at ek sa allan Jsraels lyð dræifaz vm fioll sem savði hirðisslavsa. oc sva mællti drottinn. Þessir hafa engan herligan höfðingia. fyrir þvi snvi hverr til sins heima i friði.

Et ero custos tuus quocumque perrexeris et reducam te in terram hanc nec dimittam nisi conplevero universa quae dixi. (*Stjórn: 170; Genesis 28:15*)

Sedit in forti arcus eius, et dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum illius per manus potentis Jacob inde pastor egressus est lapis Israhel. (*Stjórn: 235; Genesis 49:24*).

Provideat Dominus Deus spirituum omnis carnis hominem qui sit super multitudinem hanc et possit exire et intrare ante eos et educere illos vel introducere ne sit populus Domini sicut oves absque pastore. (*Stjórn: 339; Numeri 27:16–17*)

Sed et heri et nudius tertius cum esset Saul rex super nos tu eras educens et reducens Israhel dixit autem Dominus ad te tu pasces populum meum Israhel et tu eris dux super Israhel. (*Stjórn: 502; II Samuhel 5:2*)

Et nunc haec dices servo meo David haec dicit Dominus exercituum ego tuli te de pascuis sequentem greges ut esses dux super populum meum Israhel. (*Stjórn: 506; II Samuhel 7:8*)

Et ille ait vidi cunctum Israhel dispersum in montibus quasi oves non habentes pastorem et ait Dominus non habent dominum isti revertatur unusquisque in domum suam in pace. (*Stjórn: 603; III Regum 22:17*)

The New Testament of the Bible

The sagas of the apostles, compilations drawing from the canonical gospels, the *Actus Apostolorum*, and other sources (Peter Comestor’s *Historia scholastica*, Vincent of Beauvais’ *Speculum historiale*), the earliest texts dated to the 12th–13th centuries and the preserved manuscripts dated to the 13th–14th centuries (AM 656 I 4°, dated to ca. 1300–1325, AM 649 a 4°, ca. 1350–1400).

Allir munu þer við mik styggvaz a þessi nott, þviat þat er ritit, Drepinn mun hirðirinn oc munu dreifaz sauðir-nir.

Et ait eis Jesus omnes scandalizabimini in me in nocte ista Quia scriptum est percutiam pastorem et dispergentur oves. Tunc dicit illis Jesus omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte Scriptum est enim percutiam pastorem et dispergentur oves gregis. (*Tveggja postula saga Pétrs ok Páls*: 285; *Marcus* 14:27; *Matthaeus* 26:31)

Jesus mællti við hann: Fæð þu sauði mina.

Dicit ei pasce agnos meos. (*Tveggja postula saga Pétrs ok Páls*: 287; *Ioannes* 21:16)

Sonnu sannara segi ek yðr, at sa er eigi gengr inn um dyrr i sauðahus, helldr stigr hann annan annan veg upp, hann er þiofr ok illvirki, en sa er inn gengr um dyrr, er hirðir sauðanna.

Amen amen dico vobis qui non intrat per ostium in ovile ovium sed ascendit aliunde ille fur est et latro qui autem intrat per ostium pastor est ovium. (*Tveggja postula saga Philipppus ok Jacobs I*: 738; *Ioannes* 10:1–2)

Vær Marcellinus pafi, sagdi hann, er nu her kominn, engi fágari bannsettra skurðgoða, helldr faðir ok forstiori guðs hiarðar, þo at umakligr. (*Jóns saga postola*: 468)

The phrase *forstiori guðs hiarðar* was interpolated into the translated passage from *Vita Marcellini papae* (in *Legenda aurea*) in *Jons saga postola* (ex. 28) from other sources, possibly from: *Dialogus* by Guillelmus Occam: *Ex quibus verbis colligitur quod Petrus postquam perdidit fidem pastor gregis dominici fuit effectus, sed non nisi tunc vel tunc postissime quando dixit sibi Christus, “Pasce oves meas”* (Guillelmus Occam, *Dialogus*, 3, 1, 4, IV); or from *Homiliae in Ezechielem* by Gregorius Magnus: *Hinc Petrus gregis dominici pastor dicit: Iustum Lot oppressum a nefandorum iniuria conversatione eripuit* (Gregorius Magnus, *Homiliae in Ezechielem*, 1, 9, 22).

Homilies

Translation of a homily of St. Gregory the Great (*Homiliae in Evangelia*) in Icelandic homily book AM 677 4° dated to ca. 1200–1225.

Heim for hann es hann faN salþiN þvi at hirþir vaR ste up til himins es hann hafþi leiþrettan maNiN. (*Homiliur Gregors páfa, Omeliae XL in Evangelia*: 58)

Inventa ove ad domum redit, quia Pastor noster, reparato homine, ad regnum coeleste rediit. (Gregorius Magnus, *Homiliae in Evangelia*, 2, 34, 3)

Sialfr hirþer Criftninar var sva ostvrer oc hreðr við orþ einar ambattar at hann þorþi eigi at iata Gvþi. oc netti Petruþ þa Crifþi. en þiofrinn iati hanom a croffi. (*Homiliur Gregors páfa, Omeliae XL in Evangelia*: 34)

Certe iste ipse pastor Ecclesiae, ad cuius sacratissimum corpus sedemus, quantae debilitatis, quantaeque formidinis ante adventum Spiritus fuerit, ancilla ostiaria requisita dicat. Una enim mulieris voce percussus, dum mori timuit, vitam negavit. Et tunc Petrus negavit in terra, cum latro confiteretur in cruce. (Gregorius Magnus, *Homiliae in Evangelia*, 2, 30, 8)

THE BIBLICAL METAPHOR OF “GOVERNING AS SHEPHERDING”

Translation of a homily by Bede the Venerable (Beda Venerabilis: *Homiliae*, 1, 9, 1) in the Norwegian homily book AM 619 4° (52) dated to ca. 1200–1225.

Sia hinn fame criftni er sa sauðr er goðr hirðr læitaðe á iorðu. at eptir-latnum niutigum ok niu sauðum engla liðs á himni. ok lagðe hann á axler fer fauðen er hann gann hann. ok bar bann aprt til himins.

Rachel namque, quae ovis aut videns Deum dicitur, Ecclesiam figurate demonstrat, cuius tota intentio ut videre Deum mereatur, invigilat. Et ipsa est ovis centesima, quam pastor bonus relictis in coelo nonaginta novem ovibus angelicarum virtutum, abiit quaerere in terra, inventamque suis humeris imposuit, et sic reportavit ad gregem.

Theological Treatises

Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum of St. Gregory the Great (3, 8, 4) in Old Icelandic translation (*Díalógar Gregors páfa*: 93) produced by the end of the 12th century, the earliest MS – AM 677 4° – dated to ca. 1200–1225.

Fvldisc sva et saNa atqępi gvęs es hann sagęi at sa lvęr mondi eigi hiręi hafa eptir anđlat tveGia bisco pa þeirra es honom voro nęstir.

Sic itaque completa est viri Dei sententia, quatenus post decessum duorum se sequentium eius Ecclesia pastorem minime haberet.

Alcuinus' *Liber de virtutibus et vitiis* (59) translated into Old Norse in Norway by the end of the 12th century, the earliest MS – AM 619 4° dated to ca. 1200–1225.

Kennimannz sysla er, á at minna lyðen i friði, hvat hann scal gera, en lyðren scal lyða með litillæte því er aminna kennimenn. hvatke er æigi er lofat. ok er hirðisens at banna. at æigi verði þat. en lyðsens er at hýyra at æigi gere hann þat.

Sacerdotis est in pace populum dei admonere quid debeat agere: populi est in humilitate audire quae monet sacerdos. Quicquid non licet, pastoris est prohibere ne fiat: plebis est audire ne faciat.

Lives of the Saints

Antóníuss saga (I, 111), the translation of *Vita B. Antonii abbatis* by Athanasius Alexandrinus Evagrius Antiochensis (163). Its manuscript AM 234 fol. is dated to ca. 1340.

Blóð savða Kristz, þat er gvðs þio-
nostvmanna, var vt helltt i sialfv hans
mvsteri, ok með því dreifð ok roðin
virðvlig altari.

Sanguis ovium Christi in Christi
templo effusus veneranda respersit
altaria.

Barlaams saga ok Jósafats (26), the translation of *Vita beatorum Barlaam et Iosaphat* (48), text dated to the 13th century, the oldest manuscripts written at the turn of the 13th and 14th centuries (the earliest – Holm. perg. 6 fol, dated to ca. 1275).

Þa er mannz sunr sitr i sinu sæte oc i
valldde oc aller helgir englar hans með
honom. þa sammnast fyrir hann or
ollum ættom. allar þioðer. oc þa skilr
hann þa oc sundr skipttir. sva sem vitr
hirðir. skiptir smala sinum oc skipar
sauðum sinum. oc lambum. til hægge
hanndar ser. en hofrum oc kiðium.
visar hann a vinstri hond.

Cum uenerit Filius hominis in
maiestate sua et omnes angeli cum
eo, tunc sedebit super maiestatis sue
et congregabuntur ante eum omnes
gentes et separabit eos ab inuicem,
sicut pastor segregat oues ab hedis, et
statuet oues quidem a dextris suis,
hedos autem a sinistris.

Bibliography

- Adams, Anthony. 2013. ‘He took a stone away’: Castration and Cruelty in the Old Norse Sturlunga saga. In: *Castration and Culture in the Middle Ages*, ed. Larissa Tracy, 188–209. Woodbridge: Boydell & Brewer.
- Agnes Siggerður Arnórsdóttir. 2010. *Property and Virginity. The Christianization of Marriage in Medieval Iceland 1200–1600*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Alcuinus: *De virtutibus et vitiis*. *Alkuin: De virtutibus et vitiis i norsk-isländsk overlevering og Udvidelser til Jonsbogens kapitel om domme*, ed. Ole Widding. 1960. København: Munksgaard.

- Antóníuss saga. Ed. Carl Richard Unger. *Heilagra manna sögur : Fortællinger og Legender om hellige Mænd og Kvinder*, vol. 1, 55–121. Kristiania: B.M. Bentzen, 1877.
- Athanasius Alexandrinus Evagrius Antiochensis: Vita B. Antonii abbatis. Ed. Jacques Paul Migne. *Vitæ patrum, sive, Historiæ eremiticæ*, 125–192. Parisiis: J.-P. Migne, 1849.
- A tigi to Nanaya for Išbi-Erra (Išbi-Erra C). Ed. William Hallo. In: *New Hymns to the Kings of Isin. Bibliotheca Orientalis* 1966, 5/6, 23: 239–247.
- Árna saga biskups*, ed. Þorleifur Hauksson. 1972. Reykjavík: Rit Stofnunar Árna Magnússonar á Íslandi
- Barlaams saga ok Jósafats*, ed. Magnus Rindal. 1981. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.
- Beda Venerabilis: Homiliae. Ed. Jacques Paul Migne. *Venerabilis Bedae: Opera omnia*, 50–53. Parisiis: J.-P. Migne, 1850.
- Benedicti Regula*, ed. Rudolf Hanslik. 1977. Vindobonae: Hoelder–Pichler–Tempsky.
- Biblia Sacra Vulgata*, eds. Robert Weber & Roger Gryson. 2007. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*, eds. Karl Elliger & Wilhelm Rudolph. 1997. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- De sancto Thorlaco episcopo et aliis episcopis nostris. Ed. Ásdís Egilsdóttir. *Biskupa sögur*, vol. 2, 161. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2002.
- Boswell, John. 1984. Expositio and Oblatio: The Abandonment of Children and the Ancient and Medieval Family. *The American Historical Review* 89/1, 10–33.
- . 1988. *The Kindness of Strangers. The Abandonment of Children in Western Europe from Late Antiquity to the Renaissance*. New York: Pantheon Books.
- Breen, Gerard. 1999. ‘The Wolf is at the door’ Outlaws, Assassins, and Avengers Who Cry ‘Wolf!’ *Arkiv för nordisk filologi* 114: 31–43.
- Callow, Chris. 2006. First steps towards an archaeology of children in Iceland. *Archaeologia Islandica* 5, 55–74.
- Ciklamini, Marlene. 1963. The Old Icelandic Duel. *Scandinavian Studies* 35/3, 175–194.
- Clover, Carol. 1988. The Politics of Scarcity: Notes on the Sex Ratio in Early Scandinavia. *Scandinavian Studies* 60, 147–188.

- Davis, John. 1979. *The Perfect Shepherd; Studies in the 23rd Psalm*. Grand Rapids, Michigan: Book House.
- Dictionary of Old Norse Prose*. University of Copenhagen. <https://onp.ku.dk/onp/onp.php> (last accessed 21.08.21).
- Dialógar Gregors páfa. Ed. Þorvaldur Bjarnarson. *Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra : Codex Arna-Magnæanus 677 4° auk annara enna elztu brota af íslenzkum guðfræðisritum*, 93–95. København: Thiele, 1878.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn*, ed. Jón Þorkelsson. 1857–1876. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafjelag, vol. I.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn*, ed. Jón Þorkelsson. 1893. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafjelag, vol. II.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn*, ed. Jón Þorkelsson. 1897. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafjelag, vol. IV.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn*, ed. Jón Þorkelsson. 1909–1913. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafjelag, vol. IX.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn*, ed. Jón Þorkelsson. 1911–1921. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafjelag, vol. X.
- Drápa af Máriaugrát. Ed. Kari Ellen Gade. *Poetry on Christian Subjects. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 7*, ed. Margret Clunies Ross, 758–795. Turnhout: Brepols, 2007.
- Eriksen, Stefka G. 2019. Teaching and practicing the Quadriga in Medieval Norway: A Reading of Barlaams og Josaphats Saga. *Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia* 31/17: 225–244.
- Foucault, Michel. 1978. *The History of Sexuality. Volume I: An Introduction*. New York: Pantheon Books.
- . 2004. *Sécurité, territoire, population*. Paris: Gallimard/Seuil.
- Four Æventýri*, ed. Peter A. Jorgensen. 1975. København: Munksgaard.
- Gade, Kari Ellen. 1986. Homosexuality and Rape of Males in Old Norse Law and Literature. *Scandinavian Studies* 58/2, 124–141.
- Girard, René. 1979. *Violence and the Sacred*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- . 1989. *The Scapegoat*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Gomola, Aleksander. 2018. The Role of Conceptual Integration in Christian Language on the Basis of the Use of THE LOST SHEEP IS HUMANITY Blend in Patristic Writings. *Open Theology* 4/1: 170–185.

- Greenfield, Stanley. 1972. ‘Folces hyrde’, “Finnsburh” 46B: Kenning and Context. *Neuphilologische Mitteilungen* 73/1/3: 97–102.
- Gamal norsk Homiliebok : Cod. AM 619 4°*, ed. Gustav Indrebø. 1931. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.
- Grégoire le Grand: *La Règle pastorale (Gregorius Magnus: Regula pastoralis)*, ed. Floribert Rommel. 1992. Paris: Éditions du Cerf.
- Gregorius Magnus: Dialogi. Ed. Jacques Paul Migne. *Gregorii papae: Opera omnia*, 149–425. Parisiis: J.-P. Migne, 1849.
- Gregorius Magnus: Homiliae in Evangelia*, ed. Raymond Étaix. 1999. Turnhout: Brepols 1999.
- Gregorius Magnus: Homiliae in Ezechielem. Ed. Jacques Paul Migne. *Gregorii papae: Opera omnia*, 785–1072. Parisiis: J.-P. Migne, 1857.
- Guðmundar saga byskups. Ed. Guðbrandr Vigfússon, Jón Sigurðsson, Þorvaldur Bjarnarson & Eiríkur Jónsson. *Biskupa sögur*, vol. 1, 405–558. København: Hið íslenska bókmenntafjelag, 1858–1878.
- Guillelmus Occam: Dialogus. Ed. Kenneth Brampton. *The De imperatorum et pontificum potestate of William of Ockham*, 1–108. Oxford: Clarendon Press, 1927.
- Hammurabi’s Laws: Text, Translation and Glossary*, ed. Mervyn Edwin John Richardson. 2005. London–New York: T & T Clark International.
- Haubold, Johannes. 2000. *Homer’s People: Epic Poetry and Social Formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2015. ‘Shepherds of the People’: Greek and Mesopotamian Perspectives. *Mesopotamia in the Ancient World: Impact, Continuities, Parallels*, eds. Robert Rollinger, Erik Van Dongen. Münster: Ugarit-Verlag.
- Heilagra manna sögur : Fortællinger og Legender om hellige Mænd og Kvinder*, ed. Carl Richard Unger. 1877. Kristiania: B.M. Bentzen.
- Heilags anda drápa. Ed. Katrina Attwood. *Poetry on Christian Subjects. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 7*, ed. Margret Clunies Ross, 450–467. Turnhout: Brepols, 2007.
- Helgi Þorláksson. 1997. Konungsvald og hefnd. *Sagas and the Norwegian experience / Sagaene og Noreg: 10th International Saga Conference, Trondheim, 3–9 August 1997: Preprints / Fortrykk*, ed. Jan Ragnar Hagland, 249–261. Trondheim: Senter for middelalderstudier.
- Hildir Hrólfsdóttir nefju: Lausavísa*. Ed. Kari Ellen Gade. *Poetry from the Kings’ Sagas 1: From Mythical Times to c. 1035. Skaldic Poetry of the*

- Scandinavian Middle Ages 1*, ed. Diana Whaley, 138–139. Turnhout: Brepols, 2012.
- Homeros: *Iliad*, ed. Augustus Taber Murray, William F. Wyatt. 1924. Cambridge: Harvard University Press.
- Homiliur Gregors páfa. Ed. Þorvaldur Bjarnarson. *Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra : Codex Arna-Magnæanus 677 4° auk annara enna elztu brota af íslenzkum guðfræðisritum*, 28–47. København: Thiele, 1878.
- Isländzk æventyri // Isländische Legenden Novellen und Märchen*, ed. Hugo Gering. 1882. Halle: Waisenhau.
- Jochens, Jenny. 1999. The Church and sexuality in medieval Iceland. *Journal of Medieval History* 6, 377–392.
- Jones, Gwyn. 1933. Some Characteristics of the Icelandic ‘Hólmanga’. *The Journal of English and Germanic Philology* 32/2, 203–224.
- Jóns saga Hólabyskups ens helga*, ed. Peter Foote. 2003. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Jóns saga postola. Ed. Carl Richard Unger. *Postola sögur : Legendariske Fortællinger om Apostlernes Liv, deres Kamp for Kristendommens Udbredelse, samt deres Martyrød*, 412–513. Kristiania: B.M. Bentzen, 1874.
- Jón Viðar Sigurðsson, 2008. Becoming ‘Old’. Ageism and Taking Care of the Elderly in Iceland c. 900–1300. *Youth and Age in the Medieval North*, ed. Shannon Lewis-Simpson. Leiden–Boston: Brill.
- Karlamagnus saga ok kappu hans: Fortællinger om Keiser Karl Magnus og hans Jævninger i norsk Bearbejdelse fra det trettende Aarhundrede*, ed. Carl Richard Unger. 1860. Kristiania: H.J. Jensen.
- Karras, Ruth. 1990. Concubinage and Slavery in the Viking Age. *Scandinavian Studies* 62/2, 141–162.
- Kálfr Hallsson: Kátrínardrápa*. Ed. Kirsten Wolf. *Poetry on Christian Subjects. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 7*, ed. Margret Clunies Ross, 931–964. Turnhout: Brepols, 2007.
- Kristinréttur Árna frá 1275. Athugun á efni og varðveizlu í miðaldahandritum*, ed. Magnús Lyngdal Magnússon. 2002. Reykjavík, Háskóli Íslands.
- Köstenberger, Andreas. 2002. Jesus the Good Shepherd Who Will Also Bring Other Sheep (John 10:16): The Old Testament Background of a Familiar Metaphor. *Bulletin for Biblical Research* 12/1, 67–96.
- Lawing, Sean. 2013. The Place of the Evil. Infant Abandonment in Old Norse Society. *Scandinavian Studies* 85/2, 133–150.

THE BIBLICAL METAPHOR OF “GOVERNING AS SHEPHERDING”

- Lewis, Karoline. 2008. *Rereading the “Shepherd Discourse”: Restoring the Integrity of John 9:39–10:21*. Peter Lang: New York.
- Mariú saga: Legender om Jomfru Maria og hendes Jertegn*, ed. Carl Richard Unger. 1871. Kristiania: Brögger & Christie.
- Miracula Sanctae Virginis Mariae*, ed. Elise Forsythe Dexter. 1927. Madison: University of Wisconsin.
- Oddr Snorrason: The Saga of Olaf Tryggvason*, trans. Theodore Murdock Andersson. 2003. Ithaca: Cornell University Press.
- Messuskýringar : Liturgisk symbolik frá den norsk-islandske kyrkja i millom-alderen*, ed. Oluf Kolsrud. 1952. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institut.
- Miller, William. 2004. Home and Homelessness in the Middle of Nowhere. *Home and Homelessness in the Medieval and Renaissance World*, ed. Nicholas Howe, 125–142. Notre Dame, Ind.: Univ. Notre Dame Press.
- Ojakangas, Mika. 2010. On the Pauline Roots of Biopolitics: Apostle Paul in Company with Foucault and Agamben. *The Journal for Cultural and Religious Theory* 11/1, 92–110.
- . 2012. Michel Foucault and the Enigmatic Origins of Bio-politics and Governmentality. *History of the Human Sciences* 25/1, 1–14.
- . 2016. *On the Greek Origins of Biopolitics: A Reinterpretation of the History of Biopower*. Abingdon: Routledge.
- O’Kennedy, Daniel. 2009. The shepherd imagery in Zechariah 9–14. *Old Testament Essays* 22/2, 404–421.
- Orri Vésteinsson, 2000. *The Christianization of Iceland: Priests, Power, and Social Change 1000–1300*. Oxford: Oxford University Press.
- Pedersen, Frederik. 1999. A Medieval Welfare State? Welfare provision in a twelfth-century Icelandic law code. *Northern Studies: The Journal of the Scottish Society for Northern Studies* 34, 89–111.
- Pétrsdrápa. Ed. David McDougall. *Poetry on Christian Subjects. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages* 7, ed. Margret Clunies Ross, 796–844. Turnhout: Brepols, 2007.
- Pentikäinen, Juha. 1990. Child abandonment as an indicator of Christianization in the Nordic countries. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 13, 72–91.
- Postola sögur : Legendariske Fortællinger om Apostlernes Liv, deres Kamp for Kristendommens Udbredelse, samt deres Martyrdød*, ed. Carl Richard Unger. 1874. Kristiania: B.M. Bentzen.

- Quintilianus: Institutio Oratoria*, ed. Harold Edgeworth Butler. 1959. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Remigiuss saga. *Heilagra Manna Sögur: Fortallinger og Legender om hellige Mænd og Kvinder*, ed. Carl Richard Unger. 1877. Kristiania: B.M. Bentzen.
- Resane, Thomas. 2014. Leadership for the church: The shepherd model. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies* 70/1, 1–6.
- Reykjahlólabók: Islandske helgenlegender*, ed. Agnete Loth. 1969. København: Munksgaard.
- Saga Óláfs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk*, ed. Finnur Jónsson. 1932. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Sayaka Matsumoto. 2014. Feuding and Kingship in 13th-Century Iceland: A Case of Medieval State Formation. In: *The Proceedings of the Japanese–Korean Joint Conference on Western History in Kyoto (15–16 December 2013, Kyoto University)*, 19–33. Kyoto.
- Searle, John. 2010. *Making the social world: the structure of human civilization*. Oxford: Oxford University Press.
- Septem dormientes. Ed. Agnete Loth. *Reykjahlólabók: Islandske helgenlegender*, 191–212. København: Munksgaard, 1969.
- Snorri Sturluson: Óláfs saga helga. Snorri Sturluson: *Heimskringla*. Ed. Bjarni Aðalbjarnason. Reykjavík: Hið Islenska Fornritafelag, 1945, vol. II.
- Snorri Sturluson: Óláfs saga ins helga. *Heimskringla*. Trans. Alison Finlay and Anothony Faulkes. London: Viking Society for Northern Research, 2014, vol. II.
- Stjórni: Gammelnorsk bibelhistorie fra verdens skabelse til det babyloniske fangenskab*, ed. Carl Richard Unger. 1862. Christiania: Feilberg & Landmarks Forlag.
- The Babylonian Royal Chronicle. Ed. Jean-Jacques Glassner. *Mesopotamian Chronicles*, 117–155. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2004.
- The Beowulf Manuscript*, ed. Robert Fulk. 2010. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*, ed. Andrew George. 2003. Oxford: Oxford University Press.
- The Complete Sagas of Icelanders*, ed. Vidar Hreinsson, Robert Cook, Terry Gunnell, Keneva Kunz, Bernard Scudder. 1997. Reykjavík: Leifur Eiriksson Publishing.

- The Disputation Between Ewe and Wheat. Ed. Herman Vanstiphout. In: *The Context of Scripture*, ed. William Hallo & K. Lawson Younger, vol. I, 575–577. Leiden – Boston: Brill, 2003.
- The Fourth Grammatical Treatise*, ed. Margret Clunies Ross, Jonas Wellendorf. 2014. London: Viking Society for Northern Research.
- The Icelandic Homily Book: Perg. 15 4° in the Royal Library, Stockholm*, ed. Andrea de Leeuw van Weenen. 1993. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi.
- The Lamentation over the Destruction of Sumer and Ur*, ed. Piotr Michalowski. 1989. Winona Lake: Eisenbrauns.
- The Saga of Bishop Thorlak. Þorláks saga byskups*, trans. Ármann Jakobsson & David Clark, 2013. London: Viking Society for Northern Research.
- The Saga of King Sverri of Norway*, trans. John Sephton. 1899. London: David Nutt.
- Thomas Saga Erkibyskups*, ed. Eiríkur Magnússon. 1875–1883. London: Longman.
- Tveggja postula saga Philippus ok Jacobs. Ed. Carl Richard Unger. In: *Postola sögur : Legendariske Fortællinger om Apostlernes Liv, deres Kamp for Kristendommens Udbredelse, samt deres Martyrdød, 735–743*. Kristiania: B.M. Bentzen 1874.
- Tveggja postula saga Pétrs ok Páls. Ed. Carl Richard Unger. In: *Postola sögur: Legendariske Fortællinger om Apostlernes Liv, deres Kamp for Kristendommens Udbredelse, samt deres Martyrdød, 283–318*. Kristiania: B.M. Bentzen 1874.
- Varnaðar ræða. Ed. Anne Holtmark. *En tale mot biskopene : En sproglig-historisk undersøkelse*, 1–64. Oslo: A.W. Brøggers Boktrykkeri A/S, 1931.
- Vita beatorum Barlaam et Iosaphat. Ed. Óscar de la Cruz Palma, 474–523. *Barlaam et Iosafat: versión vulgata latina*. Madrid: Bellaterra, 2001.
- Watkins, Calvert. 1995. *How to Kill a Dragon: Aspects of Indo-European Poetics*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Þorláks saga, ed. Kirsten Wolf. 1989. A Translation of the Latin Fragments Containing the Life and Miracles of St Thorlákr along with Collections of Lectiones for Recitation on His Feast-Days. In: *Proceedings of the PMR Conference, (Augustinian Historical Institute, Villanova University)*, 14, 261–276.

GRZEGORZ BARTUSIK

Pórdís Edda Jóhannesdóttir. 2020. A Normal Relationship? Jarl Hákon and Þorgerðr Hólgabrúðr in Icelandic Literary Context. In: *Paranormal Encounters in Iceland 1150–1400*, eds. Ármann Jakobsson & M. Mayburd, 295–310. Kalamazoo: Medieval Institute Publications.

I den här artikeln analyseras användningen av den bibliska konceptuella metaforen för ”regerande som pastoralism”, som utgörs av en projicering av en herdes arbete som modell att styra över ett folk. Författaren diskuterar överföringen av denna begreppsmetafor till fornisländsk litteratur som ett resultat av mottagandet av kristen litteratur, frekvensen och kronologin för språkliga användningsfall av begreppsmetaforen i enskilda genrer och perioder, samt anammandet av texter som möjliggjorde en kulturell överföring av metaforen från latin till fornisländskan. Med Michel Foucaults teori om *gouvernementalité* som utgångspunkt, presenteras en korrelation mellan en framväxt av diskursen om herdamakten över människolivet i det isländska språket och en utveckling av biopolitiska metoder för regerandet över människor på Island, som användes av den katolska kyrkan för att skydda människoliv.

Grzegorz Bartusik
University of Silesia in Katowice
Institute of History
ul. Bankowa 11
PL 40-007 Katowice
grzegorz.bartusik@us.edu.pl

Hånd c og d i GKS 1154 fol – én og samme hånd?

Av Anna Catharina Horn

Målet med artikkelen er å undersøke hvorvidt to retterbøter i håndskriftet GKS 1154 fol er skrevet av to forskjellige hender eller én og samme hånd, basert på en paleografisk analyse. Antall skriverhender for de to retterbøtene kan ha betydning for håndskriftets proveniens. Retterbøtene er skrevet inn i hver sin del av håndskriftet – deler som i utgangspunktet er produsert i henholdsvis Bergen på 1300-tallet og i Nidaros på 1400-tallet, og som på et senere tidspunkt er bundet sammen.

I artikkelen diskuteres hvilke kriterier som bør vektlegges i en slik undersøkelse, og uniformerende særtrekk knyttet til helning, binding, vidde og utforming av grafene tillegges særlig vekt. Ut fra disse kriteriene viser resultatet at det trolig er én og samme hånd som har skrevet begge retterbøtene. Forekomsten av visse paleografiske trekk, slik som insulær 'f' og vertikal strek gjennom minuskel 'r', peker mot en datering til ca. 1460–1480, og gitt at det er én hånd som har skrevet begge retterbøtene, betyr dette at de to delene har befunnet seg på samme sted i denne tidsperioden. De øvrige tekstenes referanser til Trondheim peker mot en tilknytning hit.

Samlingshåndskriftet GKS 1154 fol (Det kongelige bibliotek, København), også kalt Codex Hardenbergianus etter en av eierne, Helvig Hardenberg, er en lovbook med tekster som er skrevet og samlet over en periode på nærmere 200 år. Håndskriftet består av tre ulike deler, her kalt 1154 I, 1154 II og 1154 III, som har eksistert som separate håndskrifter frem til de ble bundet sammen til ett håndskrift på 1500-tallet. Den vakert illuminerte avskriften av Magnus Lagabøtes landslov (Landsloven) i GKS 1154 fol er kjent for mange, mens andre lovtekster og de mange retterbøtene som senere er skrevet inn på ledige sider i samme håndskrift, er viet mindre oppmerksomhet. To av disse retterbøtene vil bli undersøkt

spesielt i denne artikkelen, og spørsmålet er hvorvidt de er skrevet av to forskjellige hender, eller av én og samme hånd. De er skrevet inn i hver sin del, 1154 I og 1154 II, og disse er tradisjonelt knyttet til hvert sitt opphavssted, henholdsvis Bergen og Trondheim. Det synes imidlertid klart at de begge har vært i Bergen rundt midten av 1500-tallet, men det er ikke avgjort når 1154 I og 1154 II ble samlet, og spørsmålet om skriverhender og datering kan derfor ha betydning for håndskriftets proveniens.

Gustav Storm beskriver de to hendene slik: «c) Bl. 59 b–60 a og d) Bl. 61 a smukke og tydelige Cursivhænder fra 2den Halvdel av 15de Aarhundrede» (1885: 389). Storm identifiserer altså to ulike hender som har skrevet inn hvert sitt tillegg i håndskriftet, i hver sin del. Hånden som Storm kaller c, har skrevet inn Christian Is retterbot om landefred, utstedt i 1453 (C 1453), og den kommer direkte etter at Landsloven er avsluttet i 1154 I. Hånden som kalles d, har skrevet inn Christian Is retterbot om stadfestelsen av Sættargjerden, utstedt i 1458 (C 1458). Denne står på første side i 1154 II, som opprinnelig har inneholdt fire kirkerettslige tekster: erkebiskop Jons kristenrett, Sættargjerden, erkebiskop Påls statutt og erkebiskop Arnes statutt. Hele det første bladet og de tre siste ble stående ubeskrevet den gang de kirkerettslige tekstene ble skrevet, og det er her senere skrevet inn totalt åtte retterbøter av seks ulike hender (se tab. 1 nedenfor).

Storm gir ingen begrunnelse for hvorfor han skiller mellom de to hendene, og jeg har heller ikke funnet andre studier som har problematisert skriverattribusjonen for hånd c og d. I *Norges gamle Love Anden række*, bind 2, dateres begge retterbøtene til ca. 1470, men her er det ingen diskusjon om skriverhender (NgL 2:2: 93, 141). Skriverhendene er heller ikke behandlet i særlig grad i Magnus Rindal og Knut Bergs utgave fra 1983, dette er først og fremst en faksimileutgave av primærtekstene, det vil si de opprinnelige tekstene i 1154 I og 1154 II, Landsloven og de kirkerettslige tekstene. Rindal hevder imidlertid at C 1453 er skrevet av en hånd fra «the latter part of the 15th century» (1983: 19). Om de senere tilføyde retterbøtene i 1154 II skriver han at «one [is] from the end of the 15th century, the others from the 16th century» (1983: 19). Det er ikke spesifisert hvilken av de åtte retterbøtene han daterer til slutten av 1400-tallet. Senere skriver han imidlertid at retterbøtene på blad 61, det vil si første blad av 1154 II, trolig ble skrevet inn etter at 1154 II kom til Bergen en gang i første halvdel av 1500-tallet (1983: 20).

Det er med andre ord mye som er uklart når det gjelder nedskrivningen av de to retterbøtene og implikasjonene knyttet til datering og proveniens. En avklaring om skriverhender har derfor interesse for flere forhold rundt historien til GKS 1154 fol.

Sammensetning, innhold og proveniens

GKS 1154 fol består av 14 legg som kan deles inn i de tre hoveddelene 1154 I, 1154 II og 1154 III. Disse delene er som nevnt skrevet uavhengig av hverandre på ulike steder til ulike tider, og de ble trolig først bundet sammen på 1500-tallet (Storm 1885: 393; Rindal 1983: 20). I de to første delene, 1154 I og 1154 II, har det opprinnelig vært skrevet inn én eller flere bestemte tekster, som jeg her kaller håndskriftets primærtekster. Det har vært etterlatt ubeskrevne blad både foran og bak disse primærtekstene, og ulike skrivere har siden fylt disse bladene med ytterligere tekster, heretter kalt sekundærtekster. Ifølge Gustav Storm har til sammen ni skrivere vært i aktivitet i 1154 I og 1154 II (Storm 1885: 389). Den tredje delen, 1154 III, er komponert på en annen måte. Den består av to legg på til sammen 11 blad. Hele 19 retterbøter er skrevet inn av samme hånd på de første ni bladene (Storm 1885: 389), mens de siste to bladene er ubeskrevne. Det kan se ut til at skriveren har føyd til nye tekster etter hverandre over en viss tid. Den første retterboten er utstedt av Christian II i 1521, og dette blir dermed et *terminus post quem* for tredje del. Innholdet er knyttet til Bergen (Storm 1885: 393).

For denne artikkelens formål er de to første delene av håndskriftet der de to retterbøtene er skrevet inn, 1154 I og 1154 II, mest relevante for å besvare spørsmålet om deres skriverattribusjon, og i det følgende vil derfor bare de to bli tatt opp til diskusjon. Nedenfor vises en tabell over innholdet i 1154 I og 1154 II, med Storms angivelse av hender. Årstallene etter retterbøtene gjelder året de ble utstedt, og er ikke datering for når de ble skrevet inn i lovbooken. Primærtekstene er uthevet i halvfet skrift, slik at det blir tydelig hvilke tekster som ble skrevet inn opprinnelig, og hvilke som er lagt til senere.

Som vist i tabell 1, har hånd c skrevet C 1453 på ledige sider på slutten av 1154 I, og hånd d har skrevet C 1458 på første side av 1154 II. 1154 I har vært bundet inn som en egen bok, og det er rester etter en tidligere innbinding i rødt skinn på siste side (60v). Alle tekstene i GKS 1154 fol

Tabell 1: Innhold i 1154 I og 1154 II. Primærtekstene er uthevet i halvfet skrift.

1154 I – legg 1–8	Hånd	Folio
Birgittas visjon nr. 102, bok 4 (utdrag)	a	1r
Magnus Lagabøtes landslov	b	1v–59r
Christian Is retterbot om landefred, 1453	c	59v–60r
1154 II – legg 9–12	Hånd	Folio
Christian I, stadfesting Sættargjerden, 1458	d	61r
Christian Is retterbot om røveri, 1455	e	61v
Erkebiskop Jøns kristenrett	f	62r–77v
Sættargjerden	f	77v–81r
Erkebiskop Pål 3. statutt	f	81r–84v
Erkebiskop Arnes hyrdebrev	f	84v–88v
Håkon Magnusson, om nærvær på lagtinget, 1310	g	89r
Håkon Magnussons, om lagtinget, 1313	g	89r
Christian Is privilegier for Trondheim, 1478	e	89v–90r
Christian I, stadfesting av lagmann, 1458	h	90r
Hans, stadfesting av lagmann, 1483	h	90v
Hans, alminnelig retterbot, 1491	i	91r

er ellers knyttet til lov og rett, også birgittateksten på 1r, som omhandler ni regler for utøving av dommergjerningen. Landsloven er skrevet ca. 1350–1360 (Stefán Karlsson 1987: 179), birgittateksten er av Storm datert til slutten av 1300-tallet (1885: 389), av Magnus Rindal til annen halvdel av 1400-tallet (1983: 18), av Jonathan Adams til tidligst 1400 (2008: 16). C 1453 er av Storm datert til annen halvdel av 1400-tallet (1885: 389) og mer spesifikt til ca. 1470 i NgL 2:2 (NgL 2:2: 93). De fire primærtekstene i 1154 II er skrevet av samme hånd rundt midten av 1400-tallet (Storm 1885: 389). Sekundærtekstene er skrevet inn på ubeskrevne blad foran og bak primærtekstene i løpet av andre halvdel av 1400-tallet og første halvdel av 1500-tallet (Storm 1885: 389; Rindal 1983: 19).

Christian Is retterbot om landefred ble utstedt i Bergen i 1453. I de øvrige avskriftene av denne retterboten henvender Christian I seg til myndighetspersoner og allmuen i Norges rike, men i 1154 I henvender han seg til myndighetspersoner og allmuen i Trondheim. Han uttrykker bekymring over ufred og ulydighet, og maner folket til å oppføre seg fredelig og å følge loven.

Christian Is retterbot om Sættargjerden ble utstedt under riksmøtet i Skara mellom det norske riksrådet og Christian I i 1458. Den er en stadfestelse av Sættargjerden av 1277, overenskomsten mellom Magnus Håkonsson Lagabøte og kirken, der kirken blant annet ble innvilget en rekke privilegier. Etter Magnus' død i 1280 avviste formynderstyret Sættargjerden, og det var ikke før på 1400-tallet, først under kong Karl Knutsson i 1449 og senere under Christian I, at avtalen ble gjenopprettet og stadfestet på nytt.

Flere har kommentert proveniensen til GKS 1154 fol, først og fremst med utgangspunkt i primærtetekstene i 1154 I og 1154 II. Landsloven i 1154 I er en gulatingversjon, og den anses derfor gjerne å være skrevet i Bergen (Storm 1885: 393; Flom 1939: 153). En nå utvisket eiernotis nederst på 60r er tidligere tolket som en referanse til bergensbiskop mellom 1343 og 1349, Torstein Eiriksson (Storm 1885 393; Flom 1937: 16, n. 1). På grunn av birgittateksten (1r) er 1154 I knyttet til bergensbiskop Aslak Bolt (1408–1428), som selv eide et eksemplar av Birgittas åpenbaringer og dessuten støttet birgittinernes overtakelse av Munkeliv kloster i 1420-årene (DN V: 586; Seip 1956, k. 559; Hamre 1967, k. 16). Han kan ha tatt håndskriftet med fra Bergen til Nidaros da han ble utnevnt til erkebiskop i 1428 (Storm 1885: 393; Seip 1956, k. 559; Adams 2008: 15; 2016: 252).

Basert på ortografiske kriterier mener Rindal at det ikke kan sies med sikkerhet hvorvidt Landsloven er skrevet i Oslo eller Bergen, og at eiernotisen ikke passer med noen daværende biskoper (1983: 19, 22–23). Han nevner ikke Aslak Bolt i tilknytning til 1154 I, heller ikke at 1154 I kan ha vært i Nidaros. Bare 1154 II knyttes til Trondheim, og denne delen er senere fraktet til Bergen, der alle de tre delene ble samlet og bundet sammen rundt midten av 1500-tallet (Rindal 1983: 20). Helvig Hardenberg fikk trolig håndskriftet i eie da Erik Rosenkrantz var lensherre i Bergen mellom 1560 og 1568, og hun har tilføyd notater med sitt eget navn i den første delen, 1154 I. Dette kan tolkes som at 1154 I har vært et eget håndskrift også da hun fikk det i hende. Rindal regner derfor 1560 som et mer sannsynlig tidligste tidspunkt for innbinding av alle de tre delene til ett håndskrift (1983: 20).

Primærtetekstene i 1154 II, erkebiskop Jons kristenrett, Sættargjerden og de to erkebiskopstatuttene, er alle tekster som kan knyttes til erkebispesetet i Nidaros (Storm 1885: 393; Rindal 1983: 19). For å underbygge at 1154 II kan knyttes til Trondheim, viser Storm til at de senere tilføyde

retterbøtene av hånd e, g, h og i relaterer til Trondheim, for eksempel Christian Is privilegier for Trondheim fra 1478, hans stadfestelse fra 1458 av Eirik Amundsson som lagmann i Trondheim, og deretter kong Hans' stadfestelse fra 1483 av det samme (Storm 1885: 393). Storm nevner ikke hånd c og d i denne forbindelsen.

Dersom Aslak Bolt hadde med seg 1154 I da han flyttet til Nidaros, er det rimelig å anta at både 1154 I og II har befunnet seg i erkebiskopens bibliotek i annet kvartal av 1400-tallet. Hvorvidt de ble bundet sammen til én bok i denne perioden, er som nevnt ikke sikkert. Landsloven har tydelige merker etter en tidligere innbinding på siste blad av det åttende legget, som var siste legg i 1154 I. Slike spor etter tidligere innbinding finnes ikke i 1154 II. Superintendent i Bergen, Gjeble Pederssøn, sørget rundt midten av 1500-tallet for at erkebiskop Jons kristenrett i 1154 II ble skrevet av, og denne avskriften befinner seg i dag ved det Kongelige Bibliotek i København (GKS 3669 8vo). Gjeble Pederssøn var prest i Bergen før reformasjonen og hadde da god kontakt med erkebiskop Olav Engelbrektsson. Det er derfor en mulighet for at han fikk Landsloven og kristenrettene fra erkebiskopen (Rindal 1983: 20). Det er i hvert fall klart at 1154 II hadde kommet til Bergen på tidspunktet da kristenretten ble skrevet av.

De fleste som tidligere har studert GKS 1154 fol, knytter altså 1154 Is opphav til Bergen (Rindal åpner også for Oslo) og 1154 IIs til Trondheim. Det er også enighet om at alle delene, også 1154 III, har befunnet seg i Bergen rundt midten av 1500-tallet, før Helvig Hardenberg fikk håndskriftet i hende en gang etter 1560. Det er imidlertid avvikende synspunkter vedrørende dateringen av hånd c og d, og på hvorvidt 1154 I har befunnet seg i Bergen hele tiden, eller om den ble fraktet til Nidaros på 1400-tallet.

Teoretiske og metodiske overveielser ved skriveridentifikasjon

Paleografiske studier for enten å skille mellom flere hender eller å fastslå om det dreier seg om kun én skriver, involverer gjerne en rekke delstudier av ulike nivåer av et skriftstykke, slik som helhetsinntrykk, makro- og mikropaleografi, samt ortografi og språktrekk. Utfordringen ligger i å definere presise kriterier for de enkelte nivåene, og å avgjøre hvilke av disse som skal tillegges mest vekt. Samme hånd kan oppvise variasjon,

avhengig av tidspunkt på dagen, lysforhold og slitasje på fjærpenen, eller dersom skriveren arbeider med en tekst over lang tid, kanskje flere år, at skriveren endrer skriftstil ettersom alder og erfaring øker. Også helsemessige forhold kan ha betydning for utforming av skriften, som dårligere syn eller en mer ustø hånd. I tillegg kan påvirkning fra forelegget spille inn. Et viktig spørsmål blir hvordan slik variasjon skal vurderes og vektlegges.

Alex Speed Kjeldsen skiller mellom *ekstern variasjon* og *intern variasjon* i skriften, der det første beskriver variasjon mellom to (eller flere) skrivere, mens det andre beskriver variasjon hos én og samme skriver (Kjeldsen 2013: 22). Til grunn for disse begrepene ligger distinksjonen mellom skriverens norm og skriverens bruk. Normen er det idealbildet av skriften som skriveren har lært, mens bruken er den faktiske realiseringen av skriften. Ekstern variasjon mellom to ulike skrivere vil oppstå siden de ifølge Kjeldsen aldri vil realisere samme bruk, fordi det kan finnes ulike normer i ulike miljøer til samme tid, eller skriversne kan oppfatte normene på forskjellige måter. Skriversne vil dessuten utføre normene med ulik grad av stringens (2013: 21–22). Intern variasjon er todelt: Den kan være tilsiktet, som for eksempel ved endring av grafene i visse kontekster, som ekstra lange overlengder på den øverste linjen, eller ved tilpasset skrift der det er liten plass (2013: 22). Den kan også være utilsiktet, noe som kan skyldes midlertidige eller permanente endringer i skriverens oppfatning av normen. Slik variasjon kan særlig komme til uttrykk der en skriver har skrevet i et håndskrift over en lengre periode, kanskje over år, og med opphold mellom skrivingen. Også forhold som endring i skriveshastighet eller skifte av fjærpen kan endre skriften (2013: 22–23).

Utfordringen med å skille skriverhender, eventuelt bestemme om to skriftstykker er skrevet av samme hånd, ligger i skjæringspunktet mellom den eksterne og den interne variasjonen, slik det er beskrevet av Björn Hagström: «hur stor likhet kan skilda händer oppvisa i ortografi och paleografi? Och: hur stora variationer kan förekomma hos samma hand?» (1975: 15). Kursivskrift, som er brukt i de to skriftstykkene som skal undersøkes nedenfor, er ofte skrevet i høyt tempo, og variasjon i utforming av de enkelte skrifttegnene kan derfor bli stor, også hos den enkelte skriver. På den måten kan den lett overlappe med den interne variasjonen hos en annen skriver.

I skriftstudier der man skal identifisere skriverhender, er kartlegging av regelmessighet i skriften et sentralt element. Det betyr at man forsøker

å avdekke individuelle trekk som er konstante, siden skriften over tid vil bære preg av uniformering, det vil si at skriveren forenkler grafene (Gunneng 1981: 7). Hedda Gunneng beskriver det slik: «De individuelle drag som är resultat av den uniformerande tendensen blir således, om de uppträder med tillräckligt hög frekvens i olika texter, kriterier på att texterna är skrivna av samma person.» Også overordnede trekk ved skriften, slik som helningsgrad, binding mellom minimer og vidde, vil omfattes av uniformeringsprosessen (Gunneng 1981: 7–8). Et annet overordnet trekk, proporsjonene mellom skriftens kjerne høyde (x -høyden) og over- og underlengder i en større mengde diplomer, er undersøkt av Lasse Mårtensson m.fl. ved hjelp av datateknologi (2021). Diplomene er skrevet mellom 1318 og 1458, og skriverne er identifisert med navn. Med denne metoden har de kunnet vise at enkelte av skriverne skiller seg signifikant fra de øvrige når det gjelder slike proporsjoner. Forfatterne påpeker imidlertid at det kreves et større kvantum tekster for å kunne skille ut særtrekk på denne måten, siden enhver skriver også har intern variasjon i sin skrift (2021: 154).

Særtrekk ved skriften som har stor betydning, må skilles fra de som har mindre betydning. Eksempelvis er det uten betydning for skriveridentifikasjonen hvorvidt skriften har løkke på overlengden eller ikke, så sant begge skriverne lager løkke på overlengdene, men hvordan løkkene er utformet har derimot stor betydning (Gunneng 1981: 6). Gunneng påpeker også at kodikologiske forhold som penn og blekk kan ha betydning for utformingen av skriften (1981: 9).

Mikropaleografiske trekk, det vil si detaljer ved utformingen av de enkelte grafene, er særlig viktige fordi de reflekterer skriftvaner som den enkelte skriveren har tillagt seg, kanskje etter lengre tids praktisering, og som derfor er gjenstand for uniformering. Et særlig sikkert kriterium er variasjoner i utformingen av en og samme graftype, siden den uniformerende tendensen hos hver skriver resulterer i at visse grafer med komplisert duktus, for eksempel 'k' og 'g', skrives på en såpass karakteristisk måte at de kan skille seg særskilt fra hverandre (Gunneng 1981: 8). Hos korte og høyfrekvente ord kan man dessuten forvente at den uniformerende prosessen resulterer i at hele ordet skrives på en forenklet måte, og disse kan derfor regnes som tilhørende samme kategori som de mer komplekse grafene.

Makropaleografiske studier av for eksempel vekslings mellom og distribusjon av ulike allografer, hører også med i en skriftstudie. Spørsmålet

er likevel hvor stor vekt slike studier kan ha ved vurdering av skriverhender. Veksling mellom graftyper er vanlig, og flere peker på at forelegget kan ha stor betydning for slik variasjon (Lindblad 1954; van Arkel 1979). Slik veksling kan også skyldes estetiske krav eller et ønske om variasjon (Gunneng 1981: 7). I denne studien vil derfor makropaleografisk variasjon vies mindre oppmerksomhet.

Ortografiske og språklige studier kan supplere de paleografiske. I sin studie av norsk språk på slutten av 1400-tallet og begynnelsen av 1500-tallet, har Ivar Berg funnet klare tendenser til en standardisering av språket ved erkesetet i Nidaros, i det han kaller «ei samling om ei norm» (2013: 252). Men ortografi bør også vurderes med forsiktighet. Trekk knyttet til morfologi og fonologi kan tillegges vekt dersom der er systematisk stringens og konsekvens i forekomstene, slik Odd Einar Haugen argumenterer for (1988: 255). Faren for påvirkning fra ortografien i forelegget er imidlertid til stede. Skriveren kan ha vekslet mellom former hentet fra forelegget, han kan også ha brukt former som er tillært der han ble utdannet, eller han kan tilpasse ortografien til sitt eget talemål (se blant annet Hagland 1976 og Lindblad 1954). I en studie av tre avskrifter av Landsloven som var skrevet av samme skriver, viste det seg at skriverens ortografi var svært forskjellig i de tre avskriftene, og det var dessuten tydelige brudd i ortografien underveis i avskriftene, hvilket indikerte at skriveren hadde skiftet forelegg (Horn 2014). Det er også tydelig i 1154 III, der hånd k har skrevet ned 19 ulike retterbøter, at foreleggets ortografi er forsøkt gjengitt. Den yngste retterboten er utstedt i 1521 og er skrevet på dansk, mens de eldre retterbøtene fra 1200- og 1300-tallet er skrevet med eldre språkformer, om enn «forvanskede», som Storm uttrykker det (1885: 389). Det bør derfor utvises forsiktighet når det kommer til ortografiske eller språklige kriterier for å bedømme skriverhender, og de bør heller vurderes som supplement til de paleografiske kriteriene, og ikke isolert fra paleografien. Denne studien omfatter derfor ikke språklige og ortografiske kriterier.

Basert på diskusjonen ovenfor, vil studien av hånd c og d avgrenses til elementer som kan bidra til å identifisere uniformerende trekk. Den består av tre deler som representerer hvert sitt nivå:

1. Kodikologiske forhold, som pergament, penn, blekk og linjeriss.
2. Overordnede skrifttrekk. Dette innbefatter helningsgrad, måten grafene bindes på, som for eksempel som buer (arkader) eller

- spisse vinkler og skriftens vidde, det vil si forholdet mellom høyden og avstanden mellom minimer.
3. Grafenes utforming. Her studeres særtrekk ved følgende utvalgte grafer, basert på kompleksitet eller særegenheter: 'd', 'e', 'f', 'g', 'k', 'r', 's', 'y', 'æ', 'ø' og majuskel 'A', samt forkortingstegn. Grafenes grad av binding fra forrige og til neste graf kommenteres også her.

Det første punktet representerer eksterne forhold som kan ha påvirket utformingen av skriften, altså utilsiktet intern variasjon. Det neste punktet kartlegger kjennetegn som er gjennomgående for hver eneste graf, mens det tredje representerer særtrekk ved utvalgte grafer med mer kompleks duktus. Resultatet av undersøkelsene legges til grunn for en diskusjon om hånd c og d kan være én og samme hånd. Her vil muligheten for ekstern variasjon også vurderes, det vil si en vurdering av de to hendenes normoppfatning og hvordan denne er realisert. Her vil observasjoner fra andre skriftstykker trekkes inn, blant annet de øvrige retterbøtene i 1154 I og 1154 II. Siden flere av de senere tillagte retterbøtene trolig er skrevet inn mens 1154 II var i Trondheim, kan særtrekk ved hånd c og d som også oppvises hos de øvrige hendene, peke mot en felles norm hos trondheimsskriverne, det vil si ekstern variasjon, fremfor at det dreier seg om et uniformerende trekk hos hånd c og d. Jeg vil også diskutere datering og proveniens for de to retterbøtene.

Analysen bygger på studier av digitaliserte fotografier av bladene 59v, 60r og 61r i GKS 1154 fol. Alle foto er tatt av Nasjonalbiblioteket og gjengis her med tillatelse. Bilder av hele håndskriftet er tilgjengelig digitalt ved Det Kongelige Bibliotek, København.²

Kodikologiske forhold

Av kodikologiske forhold undersøkes pergament, penn, blekk og linjeriss på de tre bladene der de to retterbøtene er skrevet inn: 59v (ill. 1), 60r (ill. 2) og 61r (ill. 3).

Pergamentet er lyst brunt, men alle tre bladene har en tydelig fukt-skade i ytterkant som har gjort pergamentet mørkere her, og som også har svekket leseligheten. Fuktskaden må ha oppstått etter at 1154 I og

2. GKS 1154 fol: <http://www5.kb.dk/permalink/2006/manus/3/dan/>

1154 II har blitt bundet inn sammen, siden blad fra begge delene har samme skade. Det er ikke samme skade på bladene i 1154 III.

Hånd c har benyttet et lysere blekk og en dårligere penn enn hånd d. Det ser ut som at blekket ikke har trukket godt nok opp i pennesplitten, og hånd c har ofte lagt større trykk på strøkene for å få blekket ut. Blekket hos hånd d er mørkere, og det er ikke tegn til at det har vært vanskelig å få blekket ut.

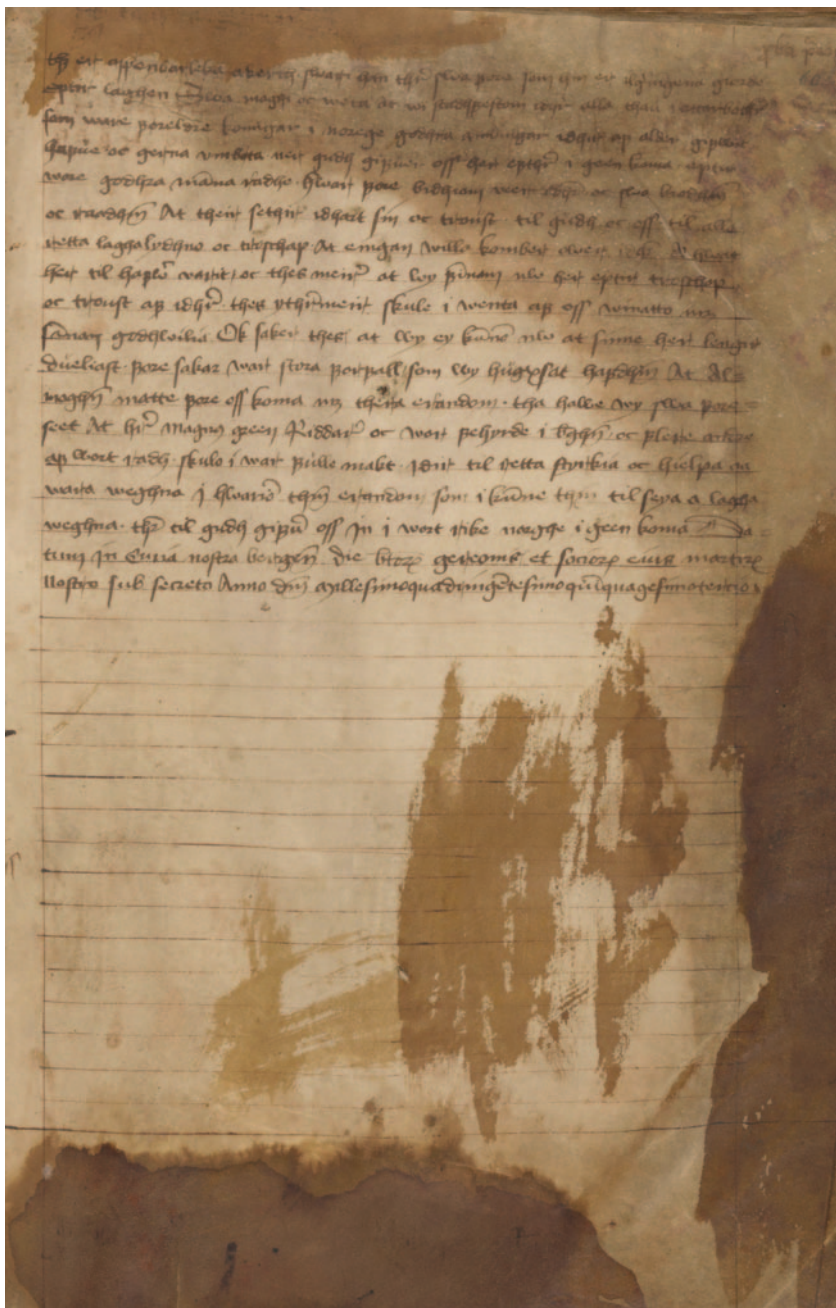
Hånd c har i 1154 I skrevet inn på allerede rissede linjer fra den gang Landsloven ble skrevet. Avstanden mellom hver linje er derfor lik, noe som gir hånd c et mer regelmessig preg enn d i 1154 II, der det ikke er risset linjer for skriften, bare to vertikale linjer som markerer høyre og venstre marg. Det har ført til større avstand mellom noen av linjene (for eksempel linje 25–28), sammenlignet med linjene ovenfor og nedenfor. Å skrive på ferdig rissede linjer kan ha vært en hjelp for hånd c under skrivingen; den gitte retningen og avstanden til linjen over har trolig gjort det lettere å skrive raskere.

Hånd d har oftere skrevet ut over den vertikale linjen i høyre marg, og har også skrevet flere linjer ned i fotmargen for å få plass til hele retterboten. Hånd c, på sin side, har hatt både 59v og 60r til disposisjon, og har dermed ikke hatt plassproblemer.

Overordnede skrifttrekk

De overordnede skrifttrekkene inkluderer trekk som er gjennomgående for mer eller mindre alle grafene, uavhengig av hvordan grafen ellers er utformet, og de bidrar sterkt til det som ofte kalles «helhetsinntrykket». De trekkene som blir undersøkt her, er helningsgrad, binding mellom grafene og skriftens vidde.

Hånd c har en gjennomgående svak helning mot høyre. Stikkprøver med gradskive av hovedstaven til minusklene høy 's' og 'f' viser at helningen veksler mellom ca. 90–95 grader, der 90 grader representerer en rett, vertikal stav og høyere grader indikerer helning mot høyre. Samme målinger hos hånd d viser en sterkere tendens til rette staver på 90 grader, men det er også helning mot ca. 95 grader på enkeltstaver. Det er også et eksempel der staven til minuskel 'f' heller svakt til venstre ('fadderscap', 61r.16). Dette er et enkelttilfelle, og kan forklares ut fra grafens plassering. Grafen er den første på linjen, og skrivebevegelsen i retning mot

Ill. 2. 60r. Christian Is retterbot om landefred, 1453 (forts.).

høyre er ennå ikke i gang. Det er en tendens hos både hånd c og d at første graf på en ny linje er mer rettvinklet enn i løpende tekst ellers, og med nevnte unntak spenner den interne variasjonen i helningen hos begge hender mellom helt rett og en mindre helning til høyre (90–95 grader), men stavene er gjennomgående oftere nær 90 grader hos hånd d enn hos hånd c.

Minimene, eller stavene, i ‘m’ og ‘n’ er ofte bundet sammen med relativt spisse vinkler hos hånd c, men vi finner også eksempler der bindingen er mer buet. I ill. 9 har den første ‘n’ mer buede bindinger enn den siste ‘m’ i ordet ‘erandom’. Den buede bindingen begynner høyt på forrige stav, mens den spissvinklede føres ut fra foten på forrige stav og skrått opp, nærmest som i et sikk-sakk-mønster. Hos hånd d er bindingene oftere buet (ill. 6 og 7), men vi finner også spisse vinkler, som for eksempel ill. 23 (‘Anno’). Også hos hånd d begynner de buede bindingene høyt på foregående stav, mens ved vinklede bindinger begynner bindingen nede ved forrige stavs utgangsstrøk. Den interne variasjonen spenner med andre ord mellom mer buede bindinger og spissvinklede bindinger hos begge hender, men det er flere buede bindinger hos hånd d enn hos hånd c. Spissvinklede bindinger som begynner nederst ved forrige stavs utgangsstrøk, kan tolkes som at disse er skrevet i et høyere tempo enn der pennen føres rett opp langs staven, slik at bindingen begynner høyt på forrige stav. Det kan også sees i lys av at pennen hos hånd c er dårligere og tar opp mindre blekk, slik at et sterkere trykk for å få ut mer blekk har resultert i flere spisse vinkler, fordi det vil ha vært vanskeligere å forme runde buer med sterkt trykk. Det kan sees på både ill. 5 og 9 av hånd c at bindingen hos den første ‘m’ og ‘n’ er mer buet, mens bindingen hos siste ‘m’ er spissere. Vi ser at det i begge tilfellene er mindre blekk mot slutten av ordet enn ved begynnelsen.

Den buede bindingen har mest til felles med den formelle tekstualis-skriften, som er benyttet i primærtekstene i 1154 I og II. Tekstualis er kjennetegnet ved at hvert tegn er skrevet for seg, og på grunn av en noe bredere pennespiss skrives strøkene fra venstre til høyre eller opp/ned, og i mindre grad tilbake til venstre igjen – pennen må løftes. Kursivskriften springer ut fra denne skriften, men pennespissen er tynnere, noe som gjør at strøket også kan føres tilbake, og pennen må derfor ikke løftes så ofte; grafene kan bindes sammen, og det går raskere å skrive. Minimene i tekstualis begynner alltid med inngangsstrøk øverst ved x-høyden. På den måten ligner den buede bindingen for grafene ‘m’ og ‘n’ mer på teks-

tualisskriften, siden den spisse bindingen begynner nede ved forrige minims utgangsstrøk og føres oppover. Dette gir grunnlag for å hevde at det er den buede bindingen til hånd c og d som er nærmest den normen som begge hender ønsker å realisere. Et antatt høyere tempo hos hånd c og tidvis hos hånd d, samt at hånd c har en dårligere penn, har resultert i varianten med spissvinklede bindinger.

Mellom grafer sammensatt av minimer, som 'm', 'n', 'i' og 'u', er det som regel alltid sammenhengende binding hos både hånd c og d. Det er også ofte kontakt med andre påfølgende grafer ved at utgangsstrøket dras mot høyre, men det er ikke alltid åpenbart om pennen løftes eller ikke. Det kan se ut til at pennen ofte løftes, slik at neste graf påbegynnes med et nytt strøk.

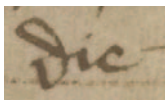
Skriften til hånd c har større vidde og et mer åpent preg enn hånd d, der grafene står tettere. Avstanden mellom stavene sett i forhold til høyden på halvstavene (x-høyden), er ofte 1 : 1 hos hånd c (for eksempel ill. 5 og 9), mens samme forhold er nærmere 0,5 : 1 hos d (se for eksempel ill. 6 og 7). Også her er det imidlertid intern variasjon hos begge skrifterne. Hos hånd d er x-høyden tidvis ganske lav, for eksempel på linjene 26 og 27, og forholdet er her 1 : 1 også hos hånd d. Som nevnt har hånd d skrevet flere linjer lenger ned i margen for å få plass til hele retterboten, og mindre skrift kan ha vært et bevisst valg for å sikre at det blir plass.

Grafenes utforming

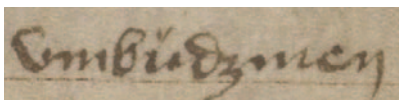
Utvalget er avgrenset til minuskler med mer komplisert duktus der individuelle, uniformerende trekk lar seg identifisere, samt andre grafer der jeg har observert spesielle trekk av interesse. Av den grunn er minusklerne 'd', 'e', 'f', 'g', 'k', 'r', 's', 'æ' og 'ø', samt majuskelen 'A' tatt med i undersøkelsen. Tre typer forkortingstegn er også tatt med. Det gjengis illustrasjoner av grafene, og et viktig poeng er å vise dem i sin kontekst, det vil si at hele ordet de er en del av, vises. Det gir grunnlag for å undersøke graden av binding til foran- og etterstilte grafer.

'd'

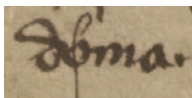
Hos hånd c er bollen til minuskelen 'd' formet med en kant på venstre side, og det øvre strøket er ofte formet rett og med en tynn hårstrekk (ill. 4). Hårstreken stikker ofte ut fra kanten. Kanten er ikke alltid like tyde-

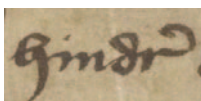
Ill. 4. Foranstilt minuskel 'd' hos hånd c, 'die', 60r.17.

Ill. 5. Minuskel 'd', posisjon mellom 'u' og 'z' hos hånd c, 'vmbüdzmen', 59v.15.

Ill. 6. Foranstilt minuskel 'd' hos hånd d, 'døma', 61r.31.

Ill. 7. Minuskel 'd', posisjon mellom 'n' og 'r' hos hånd d, 'hinder', 61r.19.

lig, slik vi ser av ill. 5, og bollen er ofte rund. Overlengden har løkke og går i bue over bollen, og den trekkes iblant lenger til venstre enn bollen.

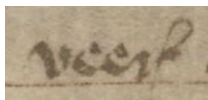
Foranstilte grafter med utgangsstrøk nede ved grunnlinjen ser ikke ut til å ha direkte kontakt med den følgende 'd', pennen er som regel løftet før 'd' skrives.

Hos hånd d formes 'd' på samme måte. Bollen har en kant på venstre side, og på ill. 6 ser vi tydelig at hårstreken som ligger på oversiden av bollen, stikker ut til venstre. En «tung» løkke luter mot venstre over bollen. Men også hos hånd d kan 'd' formes med rund bolle og mindre løkke, gjerne i midtstilt posisjon (ill. 7). Hånd d har ellers også noen få tilfeller av 'd' uten løkke (for eksempel 61r.14).

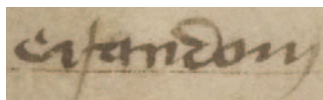
Utformingen av 'd' med kant på venstre side av bollen og en stor løkke som ligger over bollen til venstre, er en helt vanlig form i kursivskriften fra slutten av 1300-tallet og til ut på 1500-tallet. Eksempelvis finner vi en slik utforming av 'd' i alle de øvrige retterbøtene, samt birgittateksten, som er skrevet til senere i 1154 I–II. Eksempelene i ill. 4–7 viser relativt stor intern variasjon, avhengig av posisjonen 'd' har. Både hånd c og d har slik variasjon, og det er ellers ikke klare uniformerende trekk ved 'd' hos noen av de to.

'e'

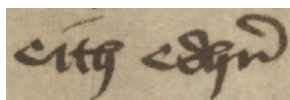
Hos både hånd c og d er minuskel 'e' formet ved at staven er buet som en halv sirkel, og at grafens «øye» er formet som en prikk eller et kort strøk fra toppen av halvsirkelen (ill. 8). Det er sjelden at øyet er lukket, og det er heller ikke alltid kontakt mellom staven og øyet. Av og til kom-

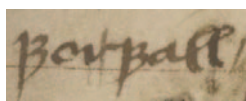
Ill. 8. Minuskel 'e' hos hånd c, 'veer',
59v.14.

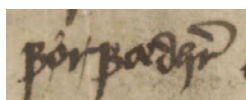
Ill. 9. Minuskel 'e' hos hånd c, 'erandom',
60r.15.

Ill. 10. Minuskel 'e' hos hånd d, 'eith
edher', 61r.18.

Ill. 11. Minuskel 'f' hos hånd c, 'forfall',
60r.11.

Ill. 12. Minuskel 'f' hos hånd d, 'førfæd-
her', 61r.11.

mer det korte strøket ovenfra og bøyer seg svakt utover mot høyre. Dette gjelder for både hånd c og d (ill. 9 og 10).

Den spesielle formen der det korte strøket på toppen av staven buer seg utover, forekommer ikke ofte hos noen av de to hendene. Som regel har det korte strøket en retning fra toppen av halvstaven som enten er helt rak eller buer svakt nedover (ill. 10 'edher', se også ill. 18, 'saker'). Forekomsten er likevel signifikant og særegent for både hånd c og d. Ingen av de andre hendene i 1154 I og II har en slik utforming av 'e'.

Det er ofte kontakt mellom 'e' og foran- og etterstilte grafer, men ikke alltid ubrutt binding, både hos hånd c og d. Pennen slippes før neste graf for å forme øyet til 'e', og løftes igjen for å fortsette med neste graf.

'f'

Minuskel 'f' er av insulær (engelsk) type, med underlengde og to sidekroker som er lukket med løkker. Den nederste løkken strekkes som regel under linjen hos begge hender (ill. 11 og 12). Det er et kort inngangsstrøk øverst til venstre, og det er som oftest ikke direkte binding hverken til foranstilte eller etterstilte grafer, pennen blir alltid løftet. Grafene står imidlertid så tett inntil 'f' at det er kontakt. Dette gjelder først og fremst hos hånd d, der grafene står tettere.

Hos både hånd c og d avsluttes underlengden som regel rett ned uten avrundning til høyre eller venstre. Dette kan skyldes at pennen er ført ned, deretter direkte opp for å forme løkkene, uten at den løftes.

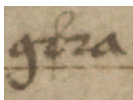
Insulær 'f' ble brukt i norsk skrift allerede i de eldste bevarte tekstene fra slutten av 1100-tallet (Seip 1954: 9–10), mens den karolingiske 'f', utviklet rundt Karl den stores krets på 800-tallet, ble brukt for latinske tekster. Først fra ca. 1420-tallet ser vi at den karolingiske 'f' overtar for den insulære i norskspråklige tekster (Seip 1954: 118). Det er imidlertid bruk av insulær 'f' også hos hånd e, g og h i 1154 II som også er datert til annen halvdel av 1400-tallet, selv om den ikke brukes like gjennomført som hos hånd c og d. Hos hånd c er det ingen karolingisk 'f', mens hos hånd d finner vi to tilfeller: 'Greffue' (61r.2) i protokollen og 'ffabiani' (61r.4). Dette kan skyldes påvirkning fra forelegget. I protokollen til brev utstedt av Christian I titulere han seg som *greve* av Oldenburg og Delmenhorst, og i dansk skrift ble det aldri brukt insulær 'f'.³ For øvrig skrives samme tittel 'Greue' av hånd c (59v.2). Fabian var en helgen som ble introdusert gjennom latinske skrifter, noe som trolig er forklaringen på at det her benyttes karolingisk 'f'.

'g'

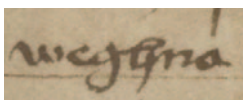
Hos både hånd c og d er bollen på minuskel 'g' oftest formet som en dråpe, deretter starter hovedstaven øverst på dråpen, trekker ned i en svak bue, først mot høyre, deretter tilbake mot venstre under linjen før den dras opp mot linjen igjen, fortsatt i bevegelse mot venstre, og avsluttes under bollen som en krøll mot høyre. Det er ikke kontakt mellom underlengden og bollen. Intern variasjon er at hovedstaven begynner litt i overkant av bollen, slik at det ser ut som en tagg over g-en (ill. 13–16). Dette gjelder både hånd c og d. En annen observasjon er at bollen noen ganger har en kant, der et ekstra rett strøk går fra bollens øverste punkt og ned til venstre, slik at bollen lukkes (61r.19 'gørs'). Dette er samme duktus som bollen hos minuskel 'd'. Slike enkelttilfeller finnes hos både hånd c og d.

Det er ikke direkte binding mellom hverken foran- eller etterstilt graf hos hånd c og d, pennen er alltid løftet etter at underlengden til 'g' er avsluttet. Det er imidlertid kontakt ved at inngangsstrøket til neste graf

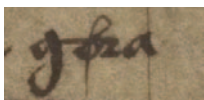
3. For beskrivelse av minuskel 'f' i dansk skrift, se Brøndum-Nielsen 1954: 22 og Kroman 1954: 37.

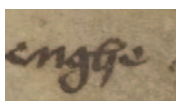
Ill. 13. Foranstilt minuskel 'g' hos hånd c, 'göra', 59v.27.

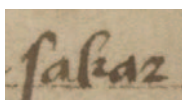
Ill. 14. Minuskel 'g' i posisjon mellom 'e' og 'h' hos hånd c, 'weghna', 60r.15.

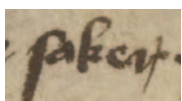
Ill. 15. Foranstilt 'g' hos hånd d, 'göra', 61r10.

Ill. 16. Minuskel 'g' i posisjon mellom 'n' og 'h' hos hånd d, 'enghe' 61r19.

Ill. 17. Minuskel 'k' og rotunda 'r' hos hånd c, 'sakar', 60r.11.

Ill. 18. Minuskel 'k' hos hånd d, 'saker', 61r.13.

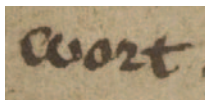
overlapper med staven til 'g'. Ill. 13–16 viser hvordan henholdsvis minuskel 'ø' og 'h' har et inngangsstrøk som starter i kontakt med 'g' like nedenfor stavens toppunkt hos både hånd c og d. Dette bindingspunktet synes å være gjennomført for alle grafer som etterfølger 'g' hos begge hendene.

'k'

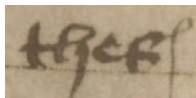
Minuskel 'k' har hos hånd c en svakt buet hovedstav som svinger mot høyre og ned i en bue der det nedadgående strøket dannes av en hårstrek. Det er sjelden en lukket løkke på overlengden. Sidestaven går relativt vannrett ut til høyre, den trekkes aldri ned til grunnlinjen (ill. 17).

Hos hånd d er hovedstaven også svakt buet mot høyre og ned, med en hårstrek som avslutter strøket, og den korte sidestaven går vannrett ut til høyre (ill. 18). Det er oftere lukket løkke på overlengdene på 'k'.

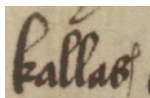
Det er ikke direkte binding til foran- eller etterstilt graf, hverken hos hånd c eller d, men det er ofte kontakt der grafene står tett.

Ill. 19. Rotunda 'r' hos hånd d, 'wort', 61r.26.

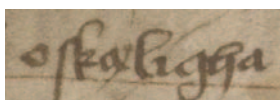
Ill. 20. Etterstilt rund 's' med løkke hos hånd c, 'thes', 60r.10.

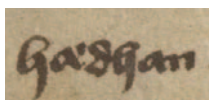
Ill. 21. Etterstilt rund 's' med løkke hos hånd d, 'kallas', 61r.9.

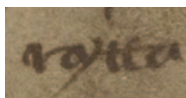
Ill. 22. Minuskel 'æ' hos hånd c, 'kære', 59v.4.

Ill. 23. Minuskel 'æ' hos hånd c, 'oskæligga', 59v.5.

Ill. 24. Minuskel 'æ' hos hånd d, 'hædhan', 61r.25.

Ill. 25. Minuskel 'æ' hos hånd d, 'rætta', 61r.32.

'r'

Minuskel 'r' er formet enten rett (karolingisk) eller rund (rotunda). Både hånd c og d former rett 'r' ved at hovedstaven går ned til grunnlinjen, deretter føres pennen skrått opp til høyre i samme strøk (hånd c eksempelvis ill. 8 og 11, hånd d ill. 12 og 18). Formen kan lett forveksles med en minuskel 'v', men både hånd c og d har tilført en vertikal hårstrek ovenfra gjennom 'r' og ned under linjen. Det er bare noen få unntak der denne streken ikke er tilføyd, og der det er abbreviaturtegn over 'r', er det aldri vertikal strek (ill. 10 og 33). Ofte er den vertikale streken formet med en løkke ved at den begynner over 'r'-ens krok, den føres opp og deretter til venstre og ned gjennom kroken (ill. 8). Slike løkker over 'r' forekommer hos både hånd c og d.

Rotunda 'r' begynner nesten ved x-høyden, former en spiss bue (ill. 13 og 15), alternativt med to «hjørner» (ill. 17 og 19), som bøyes skrått til venstre ned til grunnlinjen, deretter et utgangsstrøk vannrett til høyre.

Rotunda 'r' er oftere formet som en spiss hos hånd c, mens den oftere er rundere hos hånd d. Det kan forklares på samme måte som med bindingene (ovenfor), der hånd c oftere har spisse vinkler på bindingene, mens hånd d oftere har buede bindinger. Høyere hastighet og sterkere trykk hos hånd c kan også her være en forklaring på denne variasjonen.

Det er en overvekt av rett 'r' hos både hånd c og d, men i ulik grad. Hos hånd c er det ca. 70 % rett 'r', og rotunda benyttes nærmest uten unntak etter runde graftyper, som 'o', 'ø' og 'd', dessuten etter 'h' og av og til etter 'a'. Hos hånd d er benyttes rett 'r' i nærmere 90 % av tilfellene, det vil si at bare én av 10 'r' er rotunda (tab. 2). Rotunda benyttes fortsatt etter 'o', 'ø' og 'h', men oftere benyttes rett 'r' også i disse posisjonene (eksempelvis ill. 35).

Tabell 2: Fordeling mellom samtlige tilfeller av rett og rotunda r hos hånd c (59v–60r) og hånd d (61r). På blad 59v og 60r benyttes rotunda 'r' regelmessig etter 'o', 'ø', 'd', 'h' og oftest 'a', mens på blad 61r benyttes rotunda 'r' sjeldnere i disse posisjonene.

59v	Rett	Rot.	60r	Rett	Rot.	61r	Rett	Rot.
Antall	136	56	68	29		139	17	
Prosent	71	29	70	30		89	11	

Hos begge hender er det ofte kontakt mellom 'r' og foran- og etterstilt graf, men det er ikke alltid direkte binding. På ill. 18 ser vi at utgangsstrøkets buede bevegelse hos 'e' får en liten knekk der inngangsstrøket til 'r' begynner, hvilket tolkes som at det ikke er direkte binding mellom de to grafene. Trolig har hånd d løftet pennen og formet øyet på 'e' før skriving av neste graf.

's'

Begge hendene veksler mellom høy 's' og ulike former av rund 's'. Høy 's' brukes bare i initial og medial posisjon, aldri finalt hos hverken hånd c eller d. Hos begge hender går høy 's' alltid ned under linjen, mens høyden varierer fra så vidt å tangere x-høyden til å strekke seg like høyt som øvrige overlengder, vist i ill. 17 og 18. Hovedstaven er formet med et strøk ned under linjen som deretter ser ut til å føres opp igjen over x-høyden der det bues mot høyre. Det er en liten kant på venstre side i x-høyde, som trolig er inngangsstrøket til den nedadgående hovedstaven. Det er

ikke alltid en slik kant. Både hånd c og d har varianter der oppstrøket ligger tydelig til venstre for hovedstaven, og her er det ingen kant (henholdsvis 59v.24, 'som', og 61r.23, 'saatmaall'). Dette kan skyldes at grafen er skrevet i et høyere tempo. Det er flere slike tilfeller av denne varianten hos hånd c enn hos hånd d.

Den runde 's' benyttes bare finalt, med unntak av majuskel 'S' som ved et par tilfeller står initialt (for eksempel hånd c 59v.14 og hånd d 61r.22). Hånd c har formet rund 's' nærmest som en kapitél B (ill. 20). Hovedstaven er lett buet, og selv om de to sideløkkene flukter med hovedstaven, er det mulig å se at strøket er brutt. Det er særlig tydelig på 60r.9, 'thes', der det ikke er kontakt mellom staven og løkkene. Hos hånd d finner vi tilsvarende duktus (ill. 21). Selv om skriften er tettere hos hånd d, er det eksempler der B-formen vises tydelig, slik som 61r.24, 'kallas' og 61r.25, 'haldas'.

Hos begge hender er det av og til lagt til en løkke etter rund 's' (ill. 20 og 21). Den er formet med en hårstrek, tilsvarende løkken på det vertikale strøket gjennom 'r', men er lagt til etter grafen, og det vertikale strøket er trukket ned under linjen. Den ligner til forveksling ligaturen 'i' + høy 's', som også benyttes et par ganger av hånd d (for eksempel 61r.34, 'agnets'). Spørsmålet er da om tegnet representerer lang konsonant. Men både hånd c og d setter tegnet i posisjoner der det neppe har en slik funksjon, henholdsvis 59v.22, 'samoledis', og 61r.13, 'kyrkios'. I slike tilfeller synes løkken derfor å være ren pynt.

Alle de andre hendene som har skrevet sekundærtetekster i 1154 I og II, har samme duktus som hånd c og d på rund 's'. Den siste, hånd i, benytter høy 's' også i final posisjon, det er bare ett tilfelle av rund 's'. Den forekommer også i andre dokumenter, som Munkeliv brevbok og Aslak Bolts jordebok, og ser dermed ut til å være en vanlig form for rund 's' på 1400-tallet. Jeg har ikke registrert en løkke etter rund 's' i noen av disse dokumentene.

'æ'

Distribusjonen av ligaturen 'æ' er svært ulik i de to hendene. Hos hånd c er det bare to forekomster, og begge kommer helt i begynnelsen av teksten: 'kære', 59v.4 og 'oskæligha', 59v.5. I det første tilfellet er 'æ' formet som en minuskel ettersom 'a' med et øye som et frittstående punkt på høyre side (ill. 22). I det andre tilfellet er grafen formet som en 'a' der

pennen har satt et punkt til høyre og deretter latt strøket krysse ned mot venstre under linjen (ill. 23).

Det er atskillig flere tilfeller av ‘æ’ hos hånd d, jevnt distribuert i teksten. Også her finner vi to varianter. Den ene er en minuskel ‘a’ med et kort, buet strøk eller et punkt som øye (ill. 24). Den andre varianten av ‘æ’ forekommer bare én gang mot slutten av teksten. Den er formet som minuskel ‘a’ med et strøk som begynner til høyre for ‘a’ og krysser ned under linjen (ill. 25).

I utgangspunktet er det problematisk å diskutere intern variasjon i realiseringen av ‘æ’ hos hånd c med så få forekomster – det er ikke flere forekomster å sammenligne med. Det er likevel grunn til å konstatere at både hånd c og d benytter to varianter for ‘æ’, én der ‘e’-delen av ligaturen er formet som et lite frittstående strøk til høyre for ‘a’, og den andre der ‘e’-delen er trukket ned under linjen.

Det hender det er kontakt mellom foran- og etterstilt graf hos begge hender, men sjelden direkte binding.

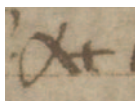
I de øvrige retterbøtene i 1154 II er det liten bruk av ligaturen ‘æ’. Hånd e former ‘æ’ som en minuskel ‘a’ med et kort strøk over og til høyre for ‘a’, og som regel er det ikke kontakt mellom strøk og ‘a’. Samme utforming av ‘æ’ finner vi hos hånd a i 1154 I. Hos hånd g og h har jeg ikke kunnet identifisere ligaturen ‘æ’ i det hele tatt, og bare ett tilfelle hos hånd i, linje 13, ‘ære’.

‘ø’

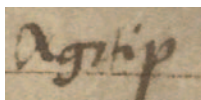
Både hos hånd c og d formes minuskel ‘ø’ som en ‘o’ med en vertikal hårstrekk ned gjennom o-en. Hårstreken begynner ofte øverst på ‘o’ og strekker seg opp og former en løkke idet den vender ned gjennom ‘o’, dette forekommer hos både hånd c og d (hhv. ill. 13 og 15). Utformingen med løkke på den vertikale streken hos ‘ø’, er dermed den samme som den vertikale streken med løkke gjennom ‘r’ og hos enkelte runde ‘s’ (ovenfor). Hos hånd d finnes også varianter der det går en hårstrekk gjennom ‘o’ uten løkke, eller bare en liten bue over ‘o’, 61r.14: ‘bør’. Ingen av de øvrige hendene i 1154 I og II har en slik løkke.

‘A’

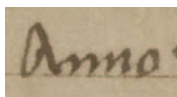
Majuskler benyttes relativt ofte av hånd c. Ser vi bort fra protokollen, finner vi ‘G’, ‘A’, ‘S’, ‘E’, ‘O’, ‘I’, ‘D’ og ‘T’ i teksten. Hos d finner vi ‘G’, ‘E’, ‘A’, ‘S’, ‘D’, ‘H’ og ‘O’.

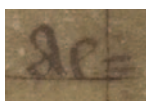
Ill. 26. Majuskel 'A' hos hånd c, 'At', 59v.12.

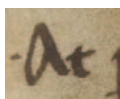
Ill. 27. Ettroms majuskel 'A' hos hånd c, 'Agrip', 59r.30.

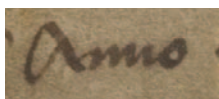
Ill. 28. Ettroms majuskel 'A' hos hånd c, 'Anno', 60r.18.

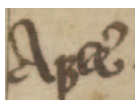
Ill. 29. Toroms majuskel 'A' hos hånd c, 'Al-', 60r.11.

Ill. 30. Ettroms majuskel 'A' hos hånd d, 'At', 61r.3.

Ill. 31. Ettroms majuskel 'A' hos hånd d, 'Anno', 61r.34.

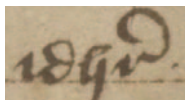

Ill. 32. Toroms majuskel 'A' hos hånd d, 'Afwer', 61r.7.

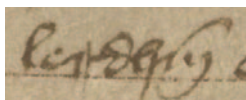
Det er først og fremst majuskel 'A' som brukes hyppigst av både hånd c og d, og som dermed gir et grunnlag for sammenligning. Hos hånd c brukes to varianter. Den første, og mest brukte, er formet som en forstørret ettroms minuskel 'a'. Grafen er skrevet i ett strøk, og noen ganger stikker inngangsstrøket ut øverst til høyre der hvor den nedadgående hovedstaven krysser ned til høyre (ill. 26). Dette kan skyldes høyt tempo under skrivingen, i den forstand at skriveren ikke har tatt seg tid til å beregne hvor de to strøkene ville krysse hverandre. Som oftest dekker hovedstaven over inngangsstrøket (ill. 27 og 28).

Den andre varianten er formet som en forstørret toroms minuskel 'a'. Den forekommer bare én gang (ill. 29) hos hånd c. Halsen buer seg mot venstre og ned tilbake til krysningspunktet mellom halsen og bol-len.

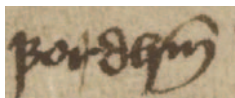
Ikke i noen av tilfellene er det en direkte binding mellom majuskel 'A' og påfølgende graf, pennen synes alltid å være løftet før neste strøk.

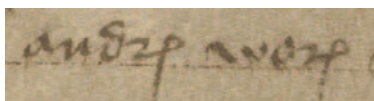
Ill. 33. Forkortingstegn over siste graf hos hånd c, 'idher', 60r.9.

Ill. 34. Forkortingstegn rundt siste graf hos hånd c, 'lerdrom' 59v.30.

Ill. 35. Forkortingstegn under siste graf hos hånd d, 'fordrom', 61r.23.

Ill. 36. Forkortingstegn for endelsen '-om' hos hånd c, 'androm worom', 59v.33.

Hos hånd d er det også to varianter av majuskel 'A'. Den ene er formet som en forstørret minuskel 'a' (ill. 30 og 31).

Den andre varianten av majuskel 'A' er hos hånd d formet som en forstørret toroms minuskel 'a'. Som hos hånd c buer halsen seg til venstre og ned tilbake til krysningspunktet mellom hals og bolle (ill. 32).

Heller ikke hos hånd d er det direkte binding mellom majuskel 'A' og etterfølgende graf. Det er kontakt i noen tilfeller, slik som vi ser på ill. 31, men det er ikke et sammenhengende strøk, vi ser at inngangsstrøket til neste graf begynner høyere opp enn utgangsstrøket på 'A'.

Det er store likheter mellom respektive ettroms 'A' og toroms 'A' hos hånd c og d. Det er også verdt å merke seg at begge hender veksler mellom to varianter av 'A' der begge to har fellestrekk i begge hender, og at ettroms 'A' er den foretrukne varianten hos dem begge.

Forkortingstegn

Det er liten bruk av forkortelser hos begge hender. Mest vanlig er kontraksjon i høyfrekvente ord, som 'their', 'theirra', der forkortingstegnet er en bue. Det er også ofte kontraksjon ved trykksvake endingsvokaler, og forkortingstegnet er formet som en sammenhengende bue fra siste graf i ordet opp og tilbake til høyre over siste graf, som 'idher' og 'edher' (ill. 33 (hånd c) og ill. 10 (hånd d)). Dersom siste graf er en 'n' eller 'm', går buen ned under linjen mot venstre, og svinger opp, og danner på den måten en sirkel rundt siste tegn (ill. 34 og 35).

Slike sammenhengende forkortingstegn over og under siste graf benyttes gjennomført hos både hånd c og d. Forkortingstegnet over siste

graf benyttes også av de øvrige kursivhendene i 1154 II, men ingen av dem fører strøket under og rundt etterstilt 'n' og 'm', slik hånd c og d gjør.

Hånd c benytter tegnet for endelsen '-rum'/'-rom' noen få ganger (ill. 36). Tegnet ligner ligaturen 'i' + høy 's', som brukes av hånd d ved noen tilfeller. Den er her formet med pennens normalstrøk, ikke med hårstrekk. Seip påpeker at 'i' + høy 's'-ligaturen ble benyttet for forskjellige endelser i diplomer fra 1300-tallet og utover, som '-is', '-es', '-os', '-om' m.fl. (1954: 125, 125). Jeg har ikke funnet eksempler hos hånd d på bruk av tegnet for '-rum'/'-rom', men det benyttes finalt i de andre retterbøtene i 1154 II, da gjerne i protokollen eller eskatollen (89r.1, 'Norgis').

Oppsummering og diskusjon

I studien ovenfor har jeg analysert tre nivåer ved skriften: kodikologiske forhold, overordnede skrifttrekk og de enkelte grafenes utforming. De kodikologiske forholdene er viktige for å kartlegge faktorer som kan ha ført til utilsiktet intern variasjon hos hånd c og d, mens for de overordnede skrifttrekkene og utformingen av grafene har det vært et mål å identifisere uniformerende særtrekk ved de to hendene.

Hånd c skriver på rissede linjer og skriften holdes innenfor de vertikale rammene. Blekket er lysere sammenlignet med hånd d, og pennespissen har ikke absorbert blekket særlig godt, slik at det ofte er lagt et sterkere trykk på pennen enn hos hånd d. Det har allerede vært risset linjer til hjelp for skrivingen, noe som har gitt hånd c et mer regelmessig preg enn hånd d.

Hånd d har benyttet mørkere blekk, og har hatt en fastere pennespiss. Det har ikke vært rissede linjer å skrive på, det er oftere skrevet utenfor rammen i høyre marg, og det er ikke tegn til at det har vært problemer med å fordele blekket. Rettere og smalere skrift kan skyldes at skriveren ønsker å få plass til all teksten på samme side. Det kan også være et tegn på en langsommere utførelse av skriften.

De kodikologiske forholdene har trolig påvirket de overordnede skrifttrekkene hos de to hendene, slik som helningsgrad, binding og vidde. Nedenfor oppsummeres funnene fra analysen i punktform:

- Begge hender har en helningsgrad mellom 90–95 grader, men hånd d er oftest mer rettinklet enn hånd c.

- Begge hender veksler mellom en mer buet binding og en spissvinklet binding mellom minimene, men hånd c har oftere spissvinklet binding.
- Begge hender veksler mellom en vidde på forholdet 1 : 1 og 0,5 : 1 for avstanden og høyden på minimene, men hånd c har gjennomgående en videre skrift enn hånd d.
- Minuskel 'd' oppviser stor intern variasjon hos begge hender, fra venstrekant på bollen til rund bolle, og ulik størrelse og form på overlengdens løkke.
- Minuskel 'e' har av og til et særegent øye som buer utover hos begge hender.
- Minuskel 'f' er insulær type hos begge, men hånd d har to tilfeller av karolingisk 'f'.
- Minuskel 'g' har en underlengde som krøller seg opp under bollen, men uten å være i kontakt med den. Det er tilfeller hos begge hender der bollen har et overstrøk som gir en liten kant på venstre side.
- Minuskel 'k' har vekslende løkke eller en bue på overlengden hos begge hender, men det er oftere løkke hos hånd d.
- Minuskel 'r' har en vertikal hårstrek tvers gjennom rett 'r' hos begge hender. Hårstreken har ofte løkke hos dem begge. Det er mindre bruk av rotunda 'r' i hånd d.
- Minuskel 's' veksler mellom høy og rund. Høyden på høy 's' varierer hos begge hender, men er sjelden så høy som overlengdene hos andre grafer som 'k' og 'l'. Rund 's' har form lignende en kapitél 'B' hos begge hender, og den har av og til en pynteløkke på høyre side.
- Minuskel 'æ' har bare to forekomster hos hånd c, men han benytter to varianter av den. Hånd d bruker 'æ' regelmessig, og de samme to variantene som hos hånd c er brukt.
- Minuskel 'ø' er hos begge hender formet som en 'o' med en tynn vertikal strek gjennom 'o', ofte med en løkke øverst.
- Majuskel 'A' forekommer i to varianter hos begge hender: ettroms og toroms. Det er en viss intern variasjon i utformingen, men tilsvarende intern variasjon forekommer hos begge hender.
- Forkortingstegn er buede, horisontale strøk hos begge hender. Særlig spesielle er forkortingstegn ved siste graf i ordet, der penneformen former en bue enten over eller under hele grafen.

- Bindingsgraden er lav hos begge hender. Ser vi bort fra binding mellom minimer, er det få tilfeller av ubrutt binding mellom grafene – pennen er i de fleste tilfellene løftet før ny graf skrives. Det betyr at grafer med duktus som er sammensatt av flere strøk, er fullført før neste graf skrives, mens grafer som er formet av bare ett strøk, slik som minimer, bindes til neste graf. At det likevel oppstår kontakt, skyldes at grafene står tett. Det er oftere kontakt hos hånd d.

Oppsummert kan vi slå fast at så å si ethvert særtrekk ved skriften hos den ene hånden også forekommer hos den andre hånden gjennom begge de to retterbøtene, selv om det også er intern variasjon hos begge hender. I de få tilfellene der hånd c og d veksler mellom grafter, for eksempel mellom enten ettroms eller toroms majuskel 'A' og minuskel 'æ', er det samme type utforming av de to grafter hos dem begge.

Vi ser imidlertid også forskjeller mellom hånd c og d. Variasjonen i utformingen av minuskel 'd' er stor hos både hånd c og d, og det er vanskelig å identifisere uniformerende trekk. Hånd d har en variant av minuskel 'ø' som hånd c ikke har. Distribusjonen av rett og rotunda 'r' er ulik hos de to; det er færre forekomster av rotunda 'r' hos hånd d. Slik variasjon på makropaleografisk nivå tillegges imidlertid mindre vekt i vurderingen av de to hendene, siden påvirkning fra forelegget kan ha ført til ulik distribusjon.

Minuskel 'æ' benyttes regelmessig av hånd d, men bare få ganger hos hånd c. Dette er ortografisk variasjon som kan peke mot to ulike hender. Det kan imidlertid også være at foreleggets ortografi er kopiert. Originalen til C 1453 er skrevet i Bergen, mens originalen til C 1458 er skrevet i Skara. Dialektale forskjeller hos skriverne som skrev disse originalene, kan ha resultert i ulik ortografi i retterbøtene. Som nevnt ovenfor er dette derfor et mer usikkert kriterium.

Intern variasjon hos én og samme skriver er forventet, og dette gjelder særlig for den raske kursivskriften. Spørsmålet er hvorvidt de mange fellestrekkene hos hånd c og d kan skyldes ekstern variasjon, altså hvorvidt det er to skrivere som har vært i arbeid, og at de mange fellestrekkene skyldes overlapping av hendenes interne variasjon. Gitt at hånd c og d er to skrivere som tilhører det samme skriftmiljøet i Trondheim, vil felles normer ved dette skriftmiljøet komme til uttrykk i skriften. Det er på det rene at flere av særtrekkene hos hånd c og d er vanlige i kursivskriften

på 1400-tallet. Et eksempel er utformingen av minuskel 'd' med kant på bollen, som vi for eksempel også finner i dronning Margrethes valg brev fra 1388 (Norske statsdokumenter (D 9 Norge), nr. 16), i Munkeliv brevbok (AM 902 a 4to) fra slutten av 1420-tallet og i Aslak Bolts jordebok fra 1430–1440-tallet. Ikke minst finner vi en slik kant hos 'd' i alle sekundærtekstene som er skrevet inn i 1154 II og også i 1154 III, der den yngste retterboten er utstedt i 1521. Utformingen av minuskel 'e' med kroken som et frittstående punkt, finner vi også i retterbøtene i 1154 II, men ikke i 1154 III, ei heller i Margrethes valg brev fra 1388, der minuskelen gjennomgående har et lukket øye. Den forekommer imidlertid i en vidisse utstedt i Bergen i 1410 (DN II: 610) og her er den dessuten formet med en liten bue som svinger ut, slik det unntaksvis gjøres hos hånd c og d. Duktusen til rund 's' er også lik den vi finner i svært mange dokumenter fra 1400-tallet, blant annet alle sekundærtekstene i 1154 I og II. Nevnes må også gjennomstrøket minuskel 'r'. Den er også tilføydd 'r' i alle sekundærtekstene i 1154 I og II, unntatt den siste retterboten, kong Hans' retterbot fra 1491 (hånd i). Også Munkeliv brevbok og Aslak Bolts jordebok har gjennomstrøket minuskel 'r'.

Disse særegenhetene ved skriften til hånd c og d gir med andre ord ikke uttømmende grunnlag for å sannsynliggjøre at hånd c og d er samme hånd. De kan snarere forstås som en skriftnorm på 1400-tallet som både hånd c og d har realisert så godt de har kunnet i henhold til sin oppfatning av hvordan normen skal være, og ut fra gitte kodikologiske forhold. Som påpekt flere steder i undersøkelsen, har også de andre hendene av sekundærtekstene i 1154 I og II samme utforming av de enkelte grafene. Dette gjelder også de øvrige grafene som ikke er omtalt spesielt her.

Spørsmålet blir da om skrivernes bruk viser individuelle avvik, eller om vi finner uniformerende trekk. Jeg har i analysen ovenfor identifisert intern variasjon hos begge hender, og for enkelte grafer er den interne variasjonen ganske stor. Men for hver av de enkelte grafene gjentas også samme type særtrekk hos begge hender systematisk. Det er også et signifikant trekk at den interne variasjonen er påfallende ensartet hos begge hender når det gjelder overordnede skrifttrekk og de enkelte grafenes utforming gjennomgående hos både hånd c og d. At det er mer helning, spisse vinkler og videre skrift hos hånd c, vil jeg anse som resultat av eksterne, kodikologiske forhold. Begge hender har også lav bindingsgrad og bindingsmønsteret har store likheter, slik som for eksempel bindingen mellom 'g' og etterfølgende grafer.

Nevnes må også løkken på hårstreken som trekkes gjennom rett ‘r’ og ‘ø’, i tillegg til pynteløkken på rund ‘s’. Bruken av løkke er ikke konsekvent hos noen av de to skrIVERne, men den er særegen for dem begge. Ingen av de andre sekundærtekstene har slike løkker. Gitt at løkken som er lagt til rund ‘s’, ikke har noen funksjon, men er til ren pynt, er det påfallende at begge skrIVERne har valgt å legge en slik løkke bare til rund ‘s’ og ikke etter andre grafer.

Den gjennomførte ensartetheten tolkes derfor som uniformering av skrifttrekkene. Min vurdering er derfor at det med overveiende stor sannsynlighet er én og samme hånd som har skrevet de to retterbøtene.

Datering

Det finnes få studier der paleografiske dateringskriterier for norskproduserte skriftstykker fra 1400-tallet diskuteres. Feltet er krevende, og materialet viser mye overlapping av skriftformer og språklig variasjon. Diskusjonen nedenfor baserer seg derfor i stor grad på kronologien i GKS 1154 fol. Utgangspunktet, *terminus post quem*, for en datering av hånd c/d, blir utstedelsesåret for de to retterbøtene, henholdsvis 1453 og 1458. *Terminus ante quem* kan settes til 1560, da Helvig Hardenberg og Erik Rosenkrantz kom til Bergen, i henhold til Rindals argumentasjon (1983: 20).

Flere av de paleografiske særtrekkene vi finner hos hånd c/d, kan som nevnt ovenfor observeres i andre skriftstykker på 1400-tallet. Didrik Arup Seip nevner gjennomstrøket ‘r’, men presiserer ikke når den forekommer utover å kategorisere den innunder kapittelet “Norsk skrifthistorie etter 1300” (Seip 1954: 119). Gjennomstrøket ‘r’ er brukt i den nevnte vidissen fra 1410, og i 1154 I finnes den i birgittateksten hos hånd a. I 1154 II finner vi gjennomstrøket ‘r’ hos hånd e, f (primærteksten), g og h. Hos de to sistnevnte hendene er det sjelden bruk av rett ‘r’; det er rotunda ‘r’ som dominerer. Hos hånd i, som er den siste retterboten i 1154 II, forekommer det ikke gjennomstrøket ‘r’, og den forekommer heller ikke i 1154 III.

Insulær ‘f’ er vanlig i norsk skrift i middelalderen, med innslag av karolingisk ‘f’ også på 1300-tallet. Seip regner perioden rundt 1420 som et tidsskille der den karolingiske kom i mer bruk og deretter fortrenget insulær ‘f’ (Seip 1954: 118). Hos hånd a i 1154 I finnes bare karolingisk ‘f’. I 1154 II finner vi veksling mellom karolingisk og insulær ‘f’ hos hånd e, g og h, mens hos hånd i finner vi bare karolingisk ‘f’. Det er med andre

ord bare hånd c/d og hånd b og f (primærtekstene) som bruker insulær 'f' konsekvent (med de to nevnte unntakene hos hånd c/d i C 1458). Samtidig er det verdt å merke seg at hånd e og h fortsatt benytter insulær 'f', selv om det ikke er veldig ofte. Det kan bety at tradisjonen for bruk av denne grafen har vært sterk i Trondheim på 1400-tallet, lenger enn Seip kanskje var klar over.

Hvis retterbøtene som stadfester Eirik Amundsson som lagmann i Trondheim (hånd g), er skrevet mens han vitterlig var lagmann, det vil si før 1497, er det all grunn til å regne hånd c/d som eldre enn hånd g, gitt at bruk av insulær 'f' var et alderdommelig trekk i annen halvdel av 1400-tallet, og at hånd c/d likevel bruker denne formen konsekvent. Rekkefølgen på retterbøtene, og dermed skriverhendene, som er skrevet inn etter primærteksten i 1154 II, kan også regnes som kronologisk, det vil si at hånd g har skrevet før hånd e, deretter følger hånd h (om lagmann Eirik Amundsson), og til slutt hånd i (se tabell 1). Hånd e har også skrevet en retterbot på blad 61v foran primærteksten. Kan dette være gjort før hånd c/d skrev C 1458, det vil si at hånd e bevisst lot recto-siden stå ubeskrevet? Hånd c/d anstrenger seg for å få plass til hele C 1458 på 61r – kan det bety at det allerede er skrevet på 61v? Med forbehold om at få dateringskriterier er tilgjengelige, er det grunn til å peke på den gjennomførte bruken av insulær 'f', som på annen halvdel av 1400-tallet må ha vært en arkaisk graf, som en pekepinn om at hånd c/d er eldre enn hånd e. Hånd e skriver på 89v–90r en retterbot fra 1478. En datering av hånd e til 1480-tallet kan derfor synes rimelig. Hånd c/d har dermed vært i arbeid før dette. Med forbehold om usikkerheten knyttet til de paleografiske kriteriene, daterer jeg derfor hånd c/d til ca. 1460–1480.

Det er flere indikasjoner på at C 1453 og C 1458 ikke er skrevet samtidig. Blekk og penn er forskjellig, og man kunne forvente at dette ville samsvare bedre dersom tekstene hadde blitt skrevet i samme økt. C 1453 er skrevet i et høyere tempo, samtidig som skriften er mer regelmessig, og dette kan indikere en mer erfaren skriver. Dette har vi imidlertid sett kan være resultat av kodikologiske forhold, hvilket gjør at det ikke er grunnlag for å fastslå hvorvidt den ene retterboten er skrevet før den andre, bortsett fra at de neppe er skrevet i løpet av samme økt.

Proveniens

Det gjensstår å reflektere over hvilke implikasjoner for proveniensen det har at samme hånd har skrevet C 1453 og C 1458, og at denne hånden da-

teres til ca. 1460–1480. Som nevnt ovenfor knytter både Storm og Rindal 1154 II til Nidaros, og de antar også at dette håndskriftet var ført til Bergen i første halvdel av 1500-tallet. Spørsmålet er hvorvidt 1154 I har vært i Bergen hele tiden, eller om det på et tidspunkt ble fraktet fra Bergen til Nidaros, for eksempel da Aslak Bolt ble erkebiskop. En datering av hånd c/d til annen halvdel av 1400-tallet innebærer at både 1154 I og 1154 II har befunnet seg på samme sted på dette tidspunktet, og det er Trondheim som peker seg ut. Innholdsmessig synes dette også rimelig. C 1453 på de siste sidene av 1154 I er en allmenn retterbot om landefred i hele Norge, men avskriften vi finner i 1154 I, adresseres til allmennheten som «byggio ok boo j trondhem» (59v.3). Innholdet er av sivilrettslig karakter og inneholder tiltak for å få slutt på uroligheter og usømmelig oppførsel. Den passer derfor godt inn sammen med den verdslige Landsloven. Innholdet i 1154 II er på sin side rettet mot kirken og øvrig elite i Norge, og Christian I stadfester og gjenoppretter de privilegiene som kirken engang ble gitt gjennom Sættargjerden. Plasseringen på første side av 1154 II fremstår derfor rimelig, siden Sættargjerden er blant primærtekstene i denne delen.

Konklusjon

Analysen av hånd c og d i 1154 I og 1154 II gir grunnlag for flere konklusjoner, som følger:

1. Hånd c og d tilhører samme skriftmiljø, det vil si de følger samme skriftnorm. Analysen viser at normoppfatningen har få avvik.
2. Det er stor sannsynlighet for at hånd c og d er én og samme hånd. Det er variasjon mellom hånd c og d, men den interne variasjonen hos hver av de to hendene sammenfaller. Dette gjelder både de overordnede skrifttrekkene og utformingen av de enkelte grafene i begge hender.
3. Hånd c/d kan dateres til ca. 1460–1480. Det er særlig den gjennomførte bruken av insulær 'f' og gjennomstrøket 'r' som støtter denne tidsperioden, samt kronologien av andre retterbøter i GKS 1154 fol. Hånd c/d tilhører trolig samme miljø som de øvrige hendene som har lagt til retterbøter i 1154 II, men er mer gjennomført i bruken av insulær 'f' og bruk av tverrstrek gjennom rett 'r'. Bruk

av insulær 'f' er ikke gjennomført i de øvrige retterbøtene, noe som indikerer en endring i skriftnormen mot slutten av 1400-tallet i det skriftmiljøet der 1154 I og 1154 II har vært oppbevart.

4. Både 1154 I og 1154 II har befunnet seg i Trondheim i den angitte perioden (ca. 1460–1480).

Min konklusjon bygger kun på paleografiske kriterier, mens ortografiske og språklige trekk er utelatt. Det betyr ikke at sistnevnte er uinteressante, men de er her vurdert som mindre sikre kriterier for å bestemme skriverhender. En språklig studie av C 1453 og C 1458 i GKS 1154 fol ønskes derfor velkommen, slik at deres plass innen språkutviklingen i senmiddelalderen kan bli belyst. GKS 1154 fol er slik et viktig håndskrift i norsk middelalderforskning, og den påkostede Landsloven er med rette viet stor oppmerksomhet både i forskning og formidling. Det er imidlertid på tide at også sekundært tekstene studeres grundigere, slik at vi kan få økt kunnskap om håndskriftets rolle og funksjon i sin samtid. Som del av dette bør både skrift- og språkstudier stå sentralt.

Litteratur

- van Arkel, Andrea. 1979. Scribes and Statistics. *Scripta Islandica* 30: 25–45.
- Adams, Jonathan. 2008. *Displaced Texts. An Old Swedish Birgittine Revelation in Copenhagen, GkS 1154 fol. and Three Sermons in Vienna, Cod. Vind. 13013*. Uppsala.
- . 2016. *The Revelations of St Birgitta. A Study and Edition of the Birgittine-Norwegian Texts, Swedish National Archives, E 8902*. Leiden/Boston: Brill.
- Berg, Ivar. 2013. Eit seinmiddelalderleg skrivemiljø. Nidaros erkesete 1458–1537. PhD-avhandling, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.
- Brøndum-Nielsen, Johs. 1954. Indledning. I: *Paleografi A, Danmark og Sverige*. Red. Johs. Brøndum-Nielsen, 1–35. Stockholm/Oslo/København: Albert Bonniers Förlag/H. Aschehoug & Co.s Forlag/J. H. Schultz Forlag.

- Flom, George T. 1937. Introduction. I: *The Old Norwegian General Law of the Gulathing. According to Codex Gl.k.S. 1154 FOLIO*. Utg. Flom, George T. Urbana: University of Illinois.
- Gunneng, Hedda. 1981. *Vad har Spegelberg skrivit?* Filologiskt arkiv 25.
- Hagland, Jan Ragnar. 1976. Avskrift «orð ifra orðe». *Maal og Minne* 1976 (1–2): 1–23.
- Hagström, Björn. 1975. Att särskilja anonyma skrivare. Några synpunkter på ett paleografiskt-ortografiskt problem i medeltida isländska handskrifter, särskilt Isländska Homilieboken. *Scripta Islandica* 26: 3–24.
- Hamre, Lars. 1967. Munkelivs brevbok. I: *Kulturbhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bind XII. Red. Finn Hødnebo, k. 16. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Haugen, Odd Einar. 1988. Between graphonomy and phonology. Deciding on scribes in AM 645 4to. I: *The Tenth Scandinavian Conference of Linguistics, Bergen, Department of Linguistics and Phonetics, University of Bergen*. Red. Victoria Rosén, 254–272. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Horn, Anna Catharina. 2014. The Scribe and his exemplars. A Comparative Study of Four Manuscripts by Thorgerus Haquini. *Studia Neophilologica* 86: 68–82.
- Kjeldsen, Alex Speed. 2013. Filologiske studier i kongesagahandskriftet Morkinskinna. *Bibliotheca Arnemagnæana, Supplementum* Vol. VIII. København: Museum Tusulanum Press.
- Kroman, Erik. 1954. Dansk palæografi. I: *Paleografi A, Danmark og Sverige*. Red. Johs. Brøndum-Nielsen, 36–81. Stockholm/Oslo/København: Albert Bonniers Förlag/H. Aschehoug & Co.s Forlag/J. H. Schultz Forlag.
- Lindblad, Gustaf. 1954. *Studier i Codex Regius av Äldre Eddan*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 10. Lund: Gleerup.
- Mårtensson, Lasse, Ekta Vats og Anders Hast. 2021. The Significance of Script Proportions in the Medieval Swedish Charter Script. *Arkiv för nordisk filologi* 136: 135–162.
- NgL 2:2 = *Norges gamle love. Anden række*, bind 2. 1934. Utg. Oscar Albert Johnsen, Oluf Kolsrud, Absalon Taranger. Oslo: Den Retshistoriske kommission.

- Rindal, Magnus og Knut Berg, utg. 1983. *King Magnus Hákonsson's Laws of Norway and other Legal Texts*. Corpus Codicum Norvegorum Medii Aevi. Quarto Series Vol. VII. Oslo: Kjeldeskriftkommissjonen.
- Seip, Didrik Arup. 1954. *Palæografi B, Norge og Island*. Stockholm/Oslo/København: Albert Bonniers Förlag/H. Aschehoug & Co.s Forlag/J. H. Schultz Forlag.
- . 1956. Birgittinernorsk. I: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bind I. Red. Finn Hødnebo, k. 558–559. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Stefán Karlsson. 1987. Skriver i to lande. I: *Festskrift til Alfred Jakobsen*. Red. Jan Ragnar Hagland, Jan Terje Faarlund og Jarle Rønhovd, 166–184. Trondheim: Tapir.
- Storm, Gustav. 1885. Haandskriftbeskrivelser. *Norges gamle Love indtil 1387*, bind IV, 389–790. Christiania.

Manuskripter

Den Arnemagnæanske Samling, København

AM 902 a 4to. Munkeliv brevbok, <https://handrit.is/en/manuscript/view/en/AM04-0902-a>

Det kongelige bibliotek, København

GKS 1154 fol, <http://www5.kb.dk/permalink/2006/manus/3/dan/>
GKS 3669 8vo. Erkebiskop Jons kristenrett

Riksarkivet, Oslo

NRA dipl. München papir, nr. 4292. Aslak Bolts jordebok, <https://media.digitalarkivet.no/view/102948>

Riksarkivets diplomsamling, dokument 25. Vidisse 1410, Bergen, <https://media.digitalarkivet.no/view/105900/2>

Norske statsdokumenter (D 9 Norge), nr. 16. Dronning Margretes valgbrev 1388.

Abstract

The aim of this article is to investigate whether two legal amendments in the law manuscript GKS 1154 fol (Royal Library of Copenhagen) are written by two different hands or by the same hand, based on a palaeographic analysis. The article discusses the relevant criteria where slope,

binding, width, and design of each graph are regarded as most significant. Based on these criteria, the article argues that the two texts most likely are written by the same hand.

The number of hands is interesting in order to learn more about the provenience of the manuscript. The amendments are written in two different parts of the manuscript, which are produced in Bergen in the 14th century and in Nidaros in the 15th century, respectively. The occurrence of e.g. insular ‘f’ and a vertical stroke through minuscule ‘r’, suggest a dating to c 1460–1480, which implies that the two parts of the manuscript have been kept in the same library or scriptorium during this period, most likely in the Archbishop’s See in Nidaros.

Anna Catharina Horn
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Boks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
a.c.horn@iln.uio.no

Skule jarl, Snorre og den historiske bakgrunnen åt *Fagrskinna*

Klaus Johan Myrvoll

Samandrag

I studiet av norrøn sogelitteratur hev det fest seg ei meining um at berre islendingar kann ha skrive kongesogor med eit fullt framvakse prosimetrum, d.e. med mange og til dels lange skaldesitat ispedde prosaen. Ein hev meint at nordmenn ikkje åtte den kunnskapen som trongst for å kunna gjera seg nytte av denne innfløkte og ikkje so lett tilgjengelege sjangeren. Når det gjeld *Morkinskinna* og *Heimskringla*, tvo av dei kongesogone som hev mest skaldedekvæde, er denne teorien uproblematisk: Desse verki må i alle høve, av andre grunnar (topografiske kunnskapar, nasjonalt perspektiv), reknast for islenske. Konfrontert med *Fagrskinna*, derimot, melder problemi med teorien seg snøgt. Ikkje berre er bae handskriftene (kalla *Fagrskinna* A og B) skrivne på gamalnorsk og var i Noreg fram til dei hamna i København på 1600-talet; teksti er òg heilt klårt skrivi frå norsk synsstad og med eit norskt perspektiv på hendingane. Ein hev vilja forklåra dette med at verket vart skrive av ein islending som arbeidde i Noreg og hadde norsk oppdragsgjevar (soleis t.d. Storm 1876, Indrebø 1917). Det kann likevel ikkje tyda ut den store lokalkunnskapen forfattern legg for dagen, serskilt um det nordanfjellske Noreg – ein kunnskap som gjeng langt utanpå «noregsvenen» Snorre Sturlasson –, og det kann heller ikkje tyda ut den sterkt patriotiske *norske* tendensen me finn i verket.

Denne artikkelen gjeng i rette med den vanlege syni på *Fagrskinna* som islensk og viser at ho ikkje stend seg mot nærare etterprøving. Mange av dei argumenti Alfred Jakobsen (1970a) førde i marki for norsk, og meir presist trøndsk, proveniens, vert lyfte fram att og styrkte ytterlegare. Etter dette vert det freista å rekonstruera ein situasjonell logikk der det gjev fullgod meining at ein nordmann kunde ha eigna til seg dei skaldediktakunnskapane

som trongst for å føra *Fagskrinna* i pennen. I denne rekonstruksjonen spelar både Skule jarl og Snorre Sturlasson sentrale rollor, som litterære «fadrar» for *Fagskrinna*-forfattaren i Nidaros i åri 1218–20.

Innleiing

Ei paradegrein innanfor norrønfilologien var lenge nasjonal attribuering. Mykje blekk hev til dømes vore spilt på spursmålet um heimstaden åt eddadiktingi: Var ho ein samgermansk arv, serskilt nordisk, berre norsk-islandsk eller primært islandsk? I både dette og mange andre tilfelle hev islendingane helst gjenge sigrande ut av striden: Tendensen hev lenge vore å plassera den norrøne diktingi stendigt lenger fram i tid og avgrensa henne meir og meir til Island. Det kann det i og for seg vera grunnar til i dei einskilde tilfelli, men det bør ikkje vera ein konklusjon ein triv til utan å røkja etter sjølve saki. Her kann ein draga inn ålmenne resonnement, som at Island gjennom heile millomalderen var eit mykje meir fåment og fatigare land enn Noreg, og at det var i Noreg ein lenge fann dei sterkaste miljøi som kunde bera fram og halda uppe ein litterær kultur: kongemakti, dei sentrale kyrkjeinstitusjonane med erkebispesætet i Nidaros på toppen og eit stort og rikt aristokrati (sjå Myrvoll under utgjeving a for den sterke litterære interessa i den sistnemnde gruppa). Ein skulde difor tru at vilkori for litterær aktivitet var betre i Noreg enn på Island, serleg på 1200-talet. Ein hev då peika på at islendingane var eit slag litterære «agentar» på den norske marknaden: Islendingane dikta og skreiv, medan nordmennene lydde til og las det islendingane skapte (jf. Stefán Karlsson 1979). Dette bilætet er lett karikert, og det er ingen tvil um at islandske skaldar, forfattarar og skrivarar var viktuge formidlarar av litteratur for eit norskt publikum. Samstundes er det klårt at eit slikt forenkla skjema formar dei idéane mange litteratarar hev um den norrøne litteraturen ned til studiet av dei einskilde verki, og det trugar med å banalisera det som i røyndi er komplekse samanhengar.

Ei vanleg, nyare innvending er at det ikkje er so interessant å diskutera um det og det verket er norskt eller islandskt – er dei ikkje alle ein del av den sams norsk-islandske litteraturen? Til det vil eg segja at *alle* spursmål som hev med tilkoma av eit litterært verk å gjera, anten det gjeld tidfesting (datering), heimfesting eller attribuering til ein forfattar, er interessante og heilt sentrale, av di dei gjev oss eit fullstendigare bilæte av

umstendi kring og vilkori for den litterære produksjonen. Mottaking og trading (resepsjon) er òg interessante, men utan eit fokus på sjølve tilkoma av litteraturen – skapingsaugneblinken, um ein vil – misser me ein heilt sentral del av litteraturhistoria. Um ein vil kartleggja koss den norrøne litteraturen voks fram og endra seg, treng ein å vita so mykje som råd er um tid, stad, miljø og forfattar for dei einskilde verki. Dette vil òg hjelpa oss med å skyna og tolka verki på ein vitug måte. I den spesifikke samanhengen som vert teken upp i denne artikkelen, er det dessutan heilt avgjerande at um det er so at *Fagrskinna* er norsk, vil det endra mange av dei fyrestellingane me hev um framvoksteren av sogelitteraturen, og serskilt vil det endra syni vår på framvoksteren av eit norrønt prosimetrum, d.e. sogor med mange og til dels lange skaldesitat ispedde prosaen. Difor stend mykje på dette spursmålet.

Kongesogeverket *Fagrskinna* hev vorte heitande so etter den eine av dei tvo handskriftene til verket som var serskilt vakkert innbundi. Båe handskriftene var skrivne på gamalnorsk og fanst i Noreg fram til dei hamna i København på 1600-talet, men fyrestellingar um rollebytingi millom nordmenn og islendingar i bokproduksjonen hev ført til breid konsensus um at *Fagrskinna* visst vart skrivi i Noreg og etter kvart tilmåta i ei norsk målform, men at det må ha vore ein islending som førde verket i pennen (sjå meir um tidlegare meiningar nedanfor). Det viktugaste argumentet for denne syni hev vore at ein nordmann ikkje kunde ha nyttiggjort seg dei mange skaldestrofne som finst i *Fagrskinna* på so fullnøgjande vis som forfattaren gjer. Ein neittar ikkje for at det hev funnest norsk kongesogeskriking – det er breid konsensus um at både *Ágrip* og dei synoptiske skriftene på latin som *Ágrip* byggjer på (Ulset 1983), *Historia Norvegiae* og Theodoricus' *Historia de antiquitate regum Norwegiensium*, er skrivne i Noreg og av nordmenn (jf. Andersson 1985, 201), men med yvergangen til eit fullt utbygt prosimetrum frå *Morkinskinna* og *Fagrskinna* av kann ein ikkje lenger tiltru ein nordmann forfattargjeringi.

Eg skal freista å syna at denne syni ikkje stend seg mot nærare etterprøving, og samstundes freista å rekonstruera ein situasjonell logikk der det gjev fullgod meining at ein nordmann kunde hysa slike kunnskapar nett på denne tidi. I denne rekonstruksjonen kjem både Skule jarl og Snorre Sturlasson til å spela sentrale rollor. Men fyrst vert det naudsynt å segja noko meir um sjølve verket og dei problemi det ber med seg.

Fagrskinna – verket og problemet

Det verket som i dag er kjent under namnet *Fagrskinna* (*Fsk*), er ein kongesogekompilasjon som byrjar med Halvdan Svarte og endar med slaget på Re i 1177. I dette stykket likjest det på Snorres *Heimskringla* (*Hkr*) og truleg òg fyregjengaren *Ágrip*, endå me ikkje kann vera heilt visse der på grunn av lakunen på slutten. Verket er yverlevert i tvo litt ulike handskrifter, kalla *Fsk A* og *B*, og det er den fyrste av desse, *Fsk A*, som fyrst vart kalla *Fagrskinna*, av Tormod Torfæus (1636–1719), på grunn av den vakre innbindingi. Sidan hev namnet *Fagrskinna* vorte yverført på sjølve verket, men i handskriftene er det kalla «Ættartall Noregs konunga» (A) og «Noregs kononga tal» (B). Det er med andre ord namngjevingsmotive som er grunnen til at det er den *eldste* handskrifti som hev fenge bokstaven B. *Fsk B* er på lag hundrad år eldre enn *Fsk A*; etter vanleg meining skriv *Fsk B* seg frå ca. 1250, medan *Fsk A* skal vera «ikke [...] ældre end fra omkr. 1325–50» (*Fsk FJ*, VIII). Båe handskriftene hamna etter kvart i København og gjekk tapte der i bybranden i 1728, men fyre det hadde båe vorte avskrivne fleire gonger, til dels i sers noggranne avskrifter, soleis at me meiner å ha etter måten god kjennskap til kva som stod i dei originale handskriftene. Frå *Fsk B* finst dessutan eit brotstykkje av eit einskilt blad som hadde vorte teke ut or handskrifti fyre ho kom til København, og som vart funne ikring ein lensrekneskap frå Hardanger for 1627 (NRA 51). Bladet gjer dateringi til ca. 1250 rimeleg viss (*Fsk FJ*, IV).

Det er vanleg meining at *Fsk B* hev den beste eller mest opphavlege teksti; det er heller ikkje uventande med tanke på alderen på dei tvo handskriftene. Derimot er A-handskrifti meir komplett yverlevert (hev færre lakunar), og det var den umsyni som gjorde at P. A. Munch og C. R. Unger valde å leggja *Fsk A* til grunn for den fyrste utgåva av saga (*Fsk* 1847). Medan *Fsk A* berre hev vanta tvo bladpar (*Fsk FJ*, VIII), er det mange store lakunar i *Fsk B*. Eg vil koma attende til lakunane i *Fsk B* i ein annan samanheng (Myrvoll under utgjeving b), etter di storleiken på deim hev fylgjor for kor mykje ekstra tekst B-handskrifti kann ha havt. Ein annan skilnad på *Fsk A* og *B* er umfanget av yngre tillegg (interpolasjonar) i saga. *Fsk A* hev nokre heilt klårt yngre tillegg, som vitnar um ei interessa for lokale, sudaustnorske tradisjonar. Alle desse tillegg høyrer til den eldste delen av *Fsk*, i saga um Halvdan Svarte og Harald Hårfagre, der det kunde vera best von um å få fletta inn slikt segnvore stoff. Det gjeld det som vert fortalt um at mor åt Harald var ei som heitte

Helga, dotter åt *Dagr hinn fróði* og syster åt Guttorm hertug (kap. 2 i *Fsk* 1847), um delingi av Halvdan Svartes kropp (kap. 4 i *Fsk* 1847) og endeleg det lange stykket um Ragna Adilsdotter og Guttorm hertug som fylgjer – litt malplassert – like etter at Harald hev vorte einvaldskonge i Noreg (kap. 15–19 i *Fsk* 1847). Desse bolkaner er prenta som «Tillæg I–III» i den tekstkritiske utgåva åt Finnur Jónsson (*Fsk* FJ, 382–88) og sameleis som «Viðbætur I–III» i utgåva åt Bjarni Einarsson for Íslenzk fornrit (*ÍF* XXIX, 365–70).

Det hev vore semja um at alt dette er yngre innskot som ikkje høyrer til den opphavlege saga, og Gustav Storm (1876: 81–82) hev gjeve dei avgjerande grunnane for dette: Stykket um Ragna og Guttorm hertug skyt seg inn millom kap. 14 og 20 (i *Fsk* 1847), som er «ordret og i Sammenhæng afskrevne efter dens Kilde Ágrip» (Storm 1876, 82; hans utmerkjing); stykket um Halvdan Svartes daude og gravleggjing i *Fsk* A kjem i staden for den stuttare utgreidingi um det same i *Fsk* B, som òg er ordrett etter *Ágrip* (*loc.cit.*); og endeleg heng alle desse tillegg saman gjennom den tilknytningi dei eldste kongane her vert gjevne til serskilt Hadeland og Ringerike gjennom giftarmålet åt Halvdan med Helga Dagsdotter frå Tingelstad på Hadeland og gjennom gravleggjingi av innvolane hans der og likamen hans på Stein på Ringerike. Dette er tradisjonar som ikkje er kjende frå andre kongesogor, heller ikkje deim som hev nytta *Fagrskinna* som kjelda, *Heimskringla* og *Flateyjarbók*.¹ «Grunden hertil kan kun være, at Cap. 2 og 4 (i A's Redaktion) ikke hører til den oprindelige Samling», skriv Storm (1876: 82).

Det hev òg vore ålmenn semja etter Storm um at dei delane av *Fsk* B som er serskilte for den handskrifti, heller ikkje hev høyrte til den opphavlege kompilasjonen. Det dreiar seg um éin samanhengande bolke med ættetal for fyrst Rein-ætti (etterkomarane åt Skule Kongsfostre og Gudrun Nevsteinsdotter) og so arnungeætti frå Sunnmøre, òg kjend som Giske-ætti; det siste ættetalet er innleidt med yverskrifti «Her Hæfr Arn-mœðlinga tal». Kor sterkt syni på desse ættetali som yngre tillegg hev stade, syner den kjensgjerningi at dei er skotne ut og prenta som «tillegg»

1. Storm meinte at Snorre hadde nytta *Fsk* alt i den fyrste delen av *Hkr*, i forteljningi um den unge Harald og faren Halvdans draum (Storm 1873: 113). Sidan hev både Verner Dahlerup (*Ágr* 1880, iii) og Bjarni Aðalbjarnarson (1937: 188 f.) vilja tyda dette ut på onnor vis, d.e. med ei sams skriftleg kjelda, anten det fyrste, tapte bladet av *Ágrip* eller ei onnor tapt tekst. – I *Flateyjarbók* er det *Haralds þáttr hárfagra* som skal ha nytta *Fsk* (Storm 1873: 75).

jamvel i dei utgåvone av *Fsk* som legg B-teksti til grunn som hovudtekst, fyrst i utgåva åt Finnur Jónsson (*Fsk FJ*: 388–92), dinæst i utgåva åt Bjarni Einarsson for Íslenzk fornrit (*ÍF XXIX*: 370–73).² Dette er ein tvilsam praksis og reint uvanlegt i norrøne tekstutgåvor som fylgjer «beste-tekst»-prinsippet.³ På denne måten vert ættetali tekne ut or sin naturlege samanheng i *Fsk B*, og det gjer det flokut for lesaren å få yversyn yver koss teksti eigenleg ser ut på dette punktet. Det hadde vore på sin plass med meir varsemnd frå utgjevarane i dette stykket, ikkje minst med tanke på at *Fsk B* er so mykje eldre enn *Fsk A*, kann henda burtimot hundrad år, og me ikkje kann vita kva som hev hendt i millomtidi i den tekstgreini som *Fsk A* høyrer til. Interessant nok hev Munch og Unger i si utgåva, som legg *Fsk A* til grunn, *teke inn* ættetali frå *Fsk B* og prenta deim på rett stad (*Fsk 1847*: 145–48). Her kann ein segja at ein hev valt «maksimal-tekst»-prinsippet.

Eg skal i det som fylgjer, freista å visa at i alle fall det fyrste ættetalet som er serskilt for *Fsk B*, det for Rein-ætti, må høyra til den upphavlege *Fsk*-kompilasjonen, og at denne interessa for nett Rein-ætti heng saman med at *Fsk* kom til på oppdrag frå den fremste mannen i denne ætti på 1200-talet, Skule jarl Bårdsson (1189–1240). Men fyre eg gjeng inn på argumenti for det, tarv eg segja litt meir um det ein hev meint um den historiske bakgrunnen åt *Fsk*, både um plasseringi millom dei hine kongesogone og spursmålet um nasjonaliteten åt forfattaren. Her vil eg stydja meg i stor grad på tidlegare arbeid av Alfred Jakobsen og Jan Ragnar Hagland, samla i den sers nyttuge antologien *Fagrskinna-studier* (Jakobsen og Hagland (red.) 1980), forskning som i sin tur byggjer på den heilt grunnleggjande avhandlingi åt Gustav Indrebø, *Fagrskinna* (1917).

Dei litterære kjeldone til *Fagrskinna*

Den som gjorde klårt tilhøvet millom *Fsk* og andre norrøne sogor og som freista å peika ut dei skriftlege kjeldone *Fsk*-forfattaren hadde nytta, var Gustav Indrebø i det som var hovudoppgåva hans i historia og som vart prenta med hjelp frå Halvdan Koht i 1917. Indrebø's hovudtese er at

2. Ættetali er dessutan prenta hjå Storm 1876: 89–92.

3. For dette prinsippet, som er det vanlege i norrøne tekstutgåvor, sjå t.d. Haugen 2013: 91.

Fsk vart skrivi innanfor ein litterær tradisjon hovudsakleg på grunnlag av skriftlege kjeldor: «Det fyregaaande har ført oss til det resultatet at *Fgsk*-forfattaren fraa fyrst til sist i hovudsaki byggjer paa tidlegare sogeskriving» (Indrebø 1917: 109). Theodore M. Andersson skriv i ein yversynsartikkel um kongesogor frå 1985 at denne tesen ikkje hev vorte utfordra sidan (Andersson 1985: 217), og det gjeld framleis. Eg kjem heller ikkje til å argumentera mot Indrebø på dette punktet, men legg òg til grunn at *Fsk* fyrst og fremst byggjer på skriftlege kjeldor. Samstundes vil eg leggja til at det òg kann vera tilfellet med det nye skaldediktstilfanget som *Fsk*-forfattaren fører inn, d.e. kvæde han ikkje påviseleg hev frå eldre sogor. Det er ein ny og kontroversiell hypotese som eg vil argumentera utførleg for.

Indrebø meinte å visa at *Fsk*-forfattaren hadde nytta ei heil rad med eldre tekster: nokre samlingsverk – den eldste *Morkinskinna*, *Ágrip* og eit tapt verk av Sæmund Frode – og nokre sersogor, m.a. Eirik Oddssons **Hryggjarstykki*, ei saga um Håkon den gode, den eldste versjonen av *Jómsvíkinga saga*, ei tapt **Hlaðajarla saga*, Odd munks saga um Olav Tryggvason (i ein versjon nære Stockholms-handskrifti, Holm perg 18 4to), ei saga um Olav den heilage av same slag som brotstykki i NRA 52 (kalla «Eldste saga» av Indrebø etter Storm (utg.) 1893) og *Legendariske saga (ÓHLeg)* og kann henda ei **Knúts saga* og ei tapt «eventyrsoge um Harald Haarfagre» (Indrebø 1917: 109–10). Serskilt viktug hev *Ágrip* vore, for sogone um dei eldste kongane og for sjølve upplegget med å skriva um kongane frå Halvdan Svarte til slaget på Re (*op.cit.*: 34–43), og framfor alt *Morkinskinna (Msk)*, for kongane frå Magnus den gode og frametter (*op.cit.*: 11–34). Det hev vore noko diskusjon um det var *Fsk*-forfattaren som lånte frå *Msk* eller umvendt, men både Indrebø (1917: 11–34) og andre som hev granska spursmålet sidan (Bjarni Aðalbjarnarson 1937: 171 f.; Jakobsen 1968), hev kome fram til at det må vera *Fsk* som låner frå *Msk*, og eg ser ingen grunn til å draga den konklusjonen i tvil.⁴ Det gjev ein *terminus post quem* for tilkoma av *Fsk*: Ho må vera yngre enn eldste *Msk*.

4. Finnur Jónsson (1920–24: bd. 2, 628) heldt derimot fast på den opphavlege hypotesen sin um at *Fsk* og *Msk* gjeng attende på sams kjeldor, ein hypotese som fører ei heil mengd uøkonomiske hjelpehypotesar med seg, d.e. sersogor um kongane frå Magnus den gode til Magnus Erlingsson.

Forutan litterære verk dryfter Indrebø tvo slag andre kjeldor: munnleg tradisjon og skaldekvæde. Når det gjeld fyrstnemnde, set han upp ein kritisk regel: «Av innhaldet i Fgsk. bør ein berre føra so mykje direkte tilbake til munnleg tradisjon som ein absolutt er nøydd til; d. v. s. det som ein ikkje med rimeleg grunn kann føra tilbake til skrivne sogor eller skaldekvæde» (Indrebø 1917: 111). Når det gjeld skaldekvædi, reknar Indrebø med at «[e]in stor part av dei» hev vandra direkte frå fyreleggi inn i *Fsk*, «[m]en ein ikkje liten part har forfattaren ført inn sjølvstendigt». «Han har drive eit vidtfemnande studium av skaldepoesi», legg Indrebø til (*loc.cit.*). Det viser seg ved at han tek med nye strofor av kvæde som finst i fyreleggi, og at han dreg inn nye kvæde av skaldar som fyreleggi berre nemner. Han kann òg gjera rettingar i høve til fyreleggi sine etter opplysningar i kvædi (eit talande døme på dette gjev Indrebø på s. 115), og stundom hentar han tilleggsopplysningar og nye episodar frå deim. Det tyder likevel ikkje at han er ein fullrøynd utleggjar av skaldekvæde. Indrebø merkjer seg m.a. kor lite han hev utnytta *Haraldskvæði* til å fortelja um slaget i Hafrsfjord, endå han hermer dei fem strofone um slaget (*op.cit.*, 130).

Indrebø gjev ikkje nokor detaljert yversyn yver kva nytt av skaldekvæde *Fsk*-forfattaren fører inn, men det gjer Bjarne Fidjestøl, i doktoravhandlingi *Det norrøne fyrstediktet* (1982). Fidjestøl granskar serskilt koss dei einskilde fyrstekvædi hev vorte «innsamla», som er ordet han nyttar, til dei ymse sogone. Ei slik «innsamling» kann vera or både skriftlege og munnlege kjeldor, presiserer Fidjestøl. Likevel kann Fidjestøls terminologi lett føra tankane til folkloristisk innsamlingsarbeid i moderne tid, og eg vil i staden nytta ordlaget «føra inn» og segja at strofone vert «innførde» i sogetradisjonen i den og den saga. Sume kvæde er innførde berre éin gong og sidan yverleverte skriftleg frå saga til saga, medan andre kvæde hev vorte innførde i fleire umgangar, ved at yngre sogor supplerer med strofor som fyreleggi ikkje hev (Fidjestøl 1982: 19). I *Fsk* finn Fidjestøl innslag av bæe delar (*op.cit.*: 27). Han peikar på at *Fsk* jamsides *Msk* hev vorte rekna som «ei av våre hovudkjelder til kunnskap om fyrstedikttinga», men legg til at me, «slik kjeldetilhøva no ligg til rettes», i mange høve kann visa at eldre sogor er kjelda til dei kvædi og kvædefragmenti som finst i *Fsk*. Framfor alt er mykje henta frå *Msk* (18 kvæde), men òg den eldre saga um Olav den heilage som *Fsk*-forfattaren hev nytta (4 kvæde) og *Jómsvíkinga saga* (éi strofa) (Fidjestøl 1982: 27–28). Problematiske er dei tri strofone av Torv-Einars viseflokk som *Fsk* hermer. Etter

di *Orkneyinga saga* hev alle fem som finst, kunde *Fsk* ha sine tri derifrå dersom *Orkneyinga saga* var millom kjeldone åt *Fsk*. Fidjestøl (1982: 28) medgjev at det er minder trulegt etter granskingane åt serskilt Indrebø (1917: 103–07), men plasserer likevel Torv-Einars viseflokk millom dei kvædi som er innførde i berre éi kongesoga i tabell 1 på s. 33, det er då i *Orkneyinga saga*. Eg meiner at eit studium av variantlesemåtar i desse strofone syner skyldskap millom *Fsk* og *Hkr* (t.d. *rekit hefki* i str. 4.1), mot måten dei er attgjevne på i *Orkneyinga saga*, og at *Fsk* difor ikkje kann ha teke deim upp frå sistnemnde, men snarare hev deim frå same kjelda som *Hkr*. Dette styd konklusjonen åt Indrebø um at *Fsk*-forfattaren ikkje hev nytta *Orkneyinga saga*.

Fidjestøl tenkjer seg at ein del av dei strofone og halvstrofone som kjem upp fyrst i *Fsk*, hev funnest i eldre, meir opphavlege versjonar av dei andre tekstene, soleis at det berre er på yta at *Fsk*-forfattaren fører inn noko «nytt». Fidjestøl meiner soleis at granskingi hans «i ein viss mon reduserer innsatsen til *Fsk*-forfattaren som primær innsamlar av skaldedikt» (*op.cit.*: 28). Det stend likevel att ein god slump kvæde som kjem inn i tradisjonen med *Fsk* og som sidan ikkje vert ekspanderte i andre, yngre kongesogor. Desse høyrer serskilt til i perioden fyre og millom dei tvo Olav-ane, som det ikkje fanst noko tilsvarande rikt prosimetrum for fyrr. Fidjestøl peikar ut desse kvædi som «ferdugt innførde» med *Fsk*: *Haraldskvæði* (20 strofor),⁵ det som finst av *Eiríksmól* (ni strofor av ymsande lengd), Einar Skálaglams andre drápa um Hákon jarl (utanum *Vellekla*, kalla «*Hákonardrápa*» i utgåvone; éi strofa), Hallfred Vandrádeskalds *Óláfsdrápa* (seks strofor), ein flokk um Kløng Brusesson (½ strofa) og ei drápa um Torolv Skolmsson (3 ½ strofa), båe av Tord Særeksson, dessutan ei strofa av Skule Torsteinsson som i kongesogetradisjonen med urett hev vorte knytt til Olav Tryggvasons siste strid (strofa som nemner stadnamnet *Svǫldr*),⁶ sjå yversyni hjå Fidjestøl (1982:

5. Rett nok fører Flateyjarbók inn det som er str. 13 i utgåvone (*Annat skulu þær eiga*), og Snorre legg til str. 14 (*Hafnaði Holmrygjum*) i *Hkr* (sjå *SkP* 1: 107–08), men Fidjestøl hev venteleg ikkje rekna desse med til det eigenlege *Haraldskvæði*; jf. at han karakteriserer deim, i lag med andre strofor som høyrer til same komplekset, for «ein degenerert munnleg variant» (Fidjestøl 1982: 31, 55).
6. I både *Skj* (A, 305–06, B, 283–84) og *SkP* (3, 360–66) er denne strofa førd i hop med fire halvstrofor frå Snorres *Edda* i eit «Digt om Svolderslaget»/«Poem about Svǫldr». Eit argument for dette er at òg str. 4 nemner «Svǫldr» (misvisande normalisert til «Svǫld» i *SkP*). Kor som er, er det heilt klårt at slaget i Svolder ikkje hev noko med Olav Tryggvasons siste strid å gjera, sjå Weibull 1911: 126–28.

34). Attåt kjem dei 26 tilfelli der *Fsk* hev originale tilskot til kvæde som òg andre sogor fører inn (andre) strofor av, slik det gjeng fram av tabell 2 hjå Fidjestøl (1982: 35–37). I ein del av desse tilfelli vert det klårt gjenom Fidjestøls gransking at det truleg berre er å sjå til at *Fsk* fører inn nytt tilfang. Tydelegast er dette i dei tri tilfelli der *Fsk* hev ei einstaka halvstrofa som ikkje finst i fyreleggi, d.e. i Tord Særekssons *Róðudrápa* (delt med *ÓHLeg*) og i Illuge Bryndølaskalds og Valgard frå Volls kvæde um Harald Hardråde (båe delte med *Msk*). Her reknar Fidjestøl (1982: 39, 42 f.) med at dei eigenlege fyreleggi åt *Fsk*, *Eldste saga* (sams fyrelegg for NRA 52, *ÓHLeg* og *Styrme*) og den eldste versjonen av *Msk*, hev havt desse halvstrofone. Han opnar for same konklusjon i fem andre tilfelle der både *Fsk* og *Hkr* hev noko nytt tilfang i høve til *Msk*, og i eitt tilfelle der både *Fsk* og *Knyttlinga saga* hev andre strofor enn *Msk* (Torleik Fagres flokk um Svein Ulvsson). Motsett reknar han med at når Odd munks *Óláfs saga Tryggvasonar* – som elles ikkje hev strofor som ikkje samstundes finst i *Fsk* (Fidjestøl 1982: 24) – hev éi strofa av Hallfred Vandráde-skalds *Erfidrápa* (str. 21 i *Skj. A I*, 164; str. 19 i *SkP I*, 427) som vantar i *Fsk*, kjem det truleg av at denne strofa er yversprungi i *Fsk A* (B hev lakune her); det finst parallellar til at *Fsk A* hev utelate strofor som finst i *Fsk B*.

Alt dette er rimelege hypotesar, og um me fylgjer Fidjestøl i dette stykket, kann me redusera talet på tilfelle der *Fsk* fører inn nytt tilfang i kvæde som òg andre sogor hermer, frå 26 til 16. Alle desse kvædi deler *Fsk* med *Hkr*, ein god slump av deim (10) berre med *Hkr*, evt. òg med Snorres separate Olavs-soga (*ÓH*), resten då òg med andre kongesogeverk. Det dreiar seg um kvædi i tab. 1 nedanfor.

Tab. 1. Skaldekvæde som er innførde i både Fagrskinna og Heimskringla og evt. andre sogor (etter Fidjestøl 1981: 35 f.).

Skald	Kvæde	Nyinnførde heil- og halvstrofor		
		Fsk	Hkr	Evt. andre sogor ⁷
Torbjörn Hornklove	<i>Glymdrápa</i>	2 1/2	5	<i>Haralds þ.</i> : 1/2
Øyvind Skaldespille	<i>Hákonarmól</i>	10 1/2	10 1/2	
Øyvind Skaldespille	<i>Háleygiatal</i>	4 1/2	4 2/2	
Glum Geiresson	<i>Gráfeldardrápa</i>	3 1/2 ⁸	5 1/2	
Einar Skålaglam	<i>Vellekla</i>	8 7/2	9 6/2	
Øyolv Dådaskald	<i>Bandadrápa</i>	1	7	
Halldor Ukristne	Kvæde um Eirik jarl	6	2	
Tord Kolbeinsson	<i>Eiriksdrápa</i>	3 3/2	4 2/2	<i>Knýtł.</i> : 4; <i>Jóms.</i> : 2
Sigvat	<i>Nesjavisur</i>	3 3/2	7 1/2	<i>ÓHLeg.</i> : 1 1/2
Sigvat	<i>Austrfararvísur</i>	1	20	
Sigvat	<i>Vestrfararvísur</i>	1	5 1/2	<i>ÓH.</i> : 1
Sigvat	<i>Knútsdrápa</i>	1 1/2	1/2	<i>ÓHLeg.</i> : 7; <i>Ragn. þ.</i> : 1/2
Ottar Svarte	<i>Höfuðlausn</i>	1	13 2/2	<i>ÓHLeg.</i> : 1 1/8; <i>ÓH.</i> : 1
Torarin Lovtunge	<i>Glælognskviða</i>	1	8 1/2	
Bjarne Gullbråskald	<i>Kalfsflokk</i>	3	4	<i>Orkn.</i> : 1
Torkjell Skallesson	<i>Valbjófsflokk</i>	1/2	1 1/2	

Det mest forvitnelege her er dei i alt ti kvædi *Fsk* deler eksklusivt med *Hkr*, evt. attåt den separate Olavs-soga (*ÓH*); det siste gjeld Sigvats *Vestrfararvísur*. I sume av desse kann det dreia seg um substansielle por-sjonar som sogone kvar for seg fører inn, t.d. 10 1/2 strofa kvar av Øyvind Skaldespilles *Hákonarmól* (*Hkr* hev heile kvædet), 3 1/2 strofa i *Fsk* mot 5 1/2 strofa i *Hkr* av Glum Geiressons *Gráfeldardrápa* eller 8 7/2 strofor i *Fsk* mot 9 6/2 strofor i *Hkr* av Einar Skålaglams *Vellekla*. I andre tilfelle hev *Fsk* éi strofa av kvæde som er mykje fyllugare representerte i *Hkr*, soleis 1 : 7 av Øyolv Dådaskalds *Bandadrápa*, 1 : 20 av Sigvats *Austrfararvísur* og 1 : 8 1/2 av Torarin Lovtunges *Glælognskviða*. For baa tenden-sane kann det sjå ut til at *Hkr*-forfattaren hev kunna draga nytte av dei same kjeldone som *Fsk*-forfattaren, berre at han hev gjort det i mykje større mun og meir systematisk. Det er ikkje so yverraskande med tanke på Snorres «skaldeprogram» som det er framlagt i prologen til den sepa-

7. *Haralds þ.* = *Haralds þáttur hárfagra* (i Flateyjarbók), *Knýtł.* = *Knýtlinga saga*, *Jóms.* = *Jómsvíkinga saga*, *ÓHLeg.* = den legendariske *Óláfs saga helga*, *ÓH.* = Snorres separate *Óláfs saga helga*, *Ragn. þ.* = *Ragnars sona þáttur*, *Orkn.* = *Orkneyinga saga*.
8. Fidjestøl hev 4 i tabellen sin, men det røynelege talet på strofor av *Gráfeldardrápa* i *Fsk* er 3 1/2 (*Fsk* FJ, 56, 65–66; str. 66–69).

rate Olavs-soga (ÓH 1941: 4 f.). Meir tvitydige er dei tri tilfelli der *Fsk* deler kvæde med både *Hkr* og *ÓHLeg*. Det gjeld Sigvats *Nesjavísur* og *Knútsdrápa* og Ottars *Höfuðlausn*. Etter di det vert eit ope spursmål kor mykje av desse kvædi som fanst i *Eldste soga*, er det ikkje visst at *Fsk*-forfattaren hev nytta ei separat kjelda. Likevel er talet på «originale» strofor av *Nesjavísur* (3 3/2) so pass høgt at me må rekna med ei separat kjelda i minsto for det kvædet.

Det me ser, er med andre ord at *Fsk*-forfattaren i mange av dei tilfelli der han fører inn nytt skaldetilfang i kongesogetradisjonen, dreg inn delar av kvæde som òg Snorre hev havt tilgjenge til og sidan hev kunna føra inn endå meir av i ÓH og *Hkr*. Dette er snaudt tilfellelegt, men peikar på at *Fsk* gjeng attende på dei same kjeldone for skaldekvæde som ÓH og *Hkr*. Indrebø (1917: 128) er inne på det same i eitt slikt tilfelle. Som nemnt ovanfor syner òg ei gransking av variantlesemåtar i Torv-Einars viseflokk (som pga. Fidjestøls kategorisering ikkje er med i tab. 1) eit samband millom *Fsk* og *Hkr*. Me legg òg merke til at mange av dei kvædi som *Fsk*-forfattaren er den fyrste til å føra inn strofor av, måtte vera serskilt interessante frå eit nordanfjellsk og serskilt trøndsk synspunkt. Det gjeld m.a. alle kvædi um ladejarlane – fremst *Háleygjatal* og *Vellekla*, men òg Einars andre kvæde um Hákon jarl, attåt kvædi av Øyolv Dådaskald, Halldor Ukristne og Tord Kolbeinsson um Eirik jarl – og dessutan Torarin Lovtunges *Glælognskviða* og Bjarne Gullbráskalds *Kalfsflokk* um Kalv Arnesson. Torv-Einars viseflokk er òg relevant her, med di han gjev opplysningar um ættetilhøve i mørejarlsætti, og det er primært strofone som namngjev medlemmer av denne ætti (str. 1 og 4) *Fsk*-forfattaren hermer. Båe desse mynstri – sams kjeldor med *Hkr* og nordanfjellske interessor – vert viktuge brikkor i den rekonstruksjonen av tilkoma av *Fsk* som eg vil leggja fram i denne artikkelen.

***Fagskinna*-forfattaren: nordmann eller islending?**

Eit større diskusjonstema kring *Fsk* enn dei litterære kjeldone hev vore um verket er skrive av ein nordmann eller ein islending. Det som heile tidi hev vore klårt, er at verket må ha vore skrive i Noreg og frå norsk synsstad. Det ser ein av ordleggjingar der Island er umtala som ein annan stad, t.d. «a þui lannde» (*Fsk* FJ: 95⁴; fleire døme hjå Jakobsen 1970a: 93–96). Serskilt talande er ein passasje um det gode tilhøvet Harald

Hardråde hadde til islendingar, der ei rad tilvisingar til Island og islendingar er formulerte som «der» og «dei». Same passasje finst mest ordrett i det som truleg er kjelda for *Fsk*, *Morkinskinna*, og dessutan i Snorre Sturlassons *Heimskringla*. Til jamføring set eg upp alle tri tekstene ved sida av einannan (dei relevante ordleggjingane er sette i kursiv):

<i>Morkinskinna</i> (F), 170 ^{13 ff})	<i>Fagrskinna</i> (F), 263 ^{2 ff})	<i>Heimskringla</i> (F), bd. 3, 129 ^{6 ff})
Er mikil saga fra Haralldi konunge j kvædi sett þau er honum samtida uoru vm hann kuodin og færdu honum sialfum þeir sem ortu. var Haralldr konungr þui mikill uinr þeirra [...]. Hann hefir verit allra Noregs konunga vinsælaztr <i>uid</i> <i>Islendinga</i> . Þa er <i>aa</i> <i>Jslande</i> uar miked hallæri þa sende Haralldr konungr fiogur skip og hladin aull med miol [...]. og þaðan jfra nærdizt <i>landit</i> [...]. Haralldr konungr sende <i>vt til</i> <i>Jslanzd</i> klucku til kirkiu þeirrar er [...].Puilikar meniar hafa menn hans <i>aa</i> <i>Jslande</i> [...].	er saga fra Haralldi kononge mikil sætt i kvæde þau er <i>utlenzkir</i> (A: <i>islenzkir</i>) menn forðo hanum siolfum. var hann firir þa sok mikill þeirra vinr. hann hæfir oc veret allra Noregs kononga vinsælastr <i>við</i> <i>Islendinga</i> . þa er þar var hallære. þa løyfði Haralldr konungr .iiii. skipum miol løyvi til <i>Jslanz</i> [...]. oc þaðan i fra nærðez miok <i>þat lannd</i> [...]. HaRalldr konungr senni klukku <i>þingat</i> til kirkiu þeirrar er [...]. þui lik minni hafa menn þar HaRallz konongs [...].	Er saga mikil frá Haraldi konungi sett i kvæði, þau er <i>islenzkir</i> menn færðu honum sjálfum eða sonum hans; var hann fyrir þá sök vinr þeira mikill. Hann var ok inn mesti vinr <i>þegat til allra landz-manna</i> ; ok þá er var mikit hallæri <i>á Íslandi</i> , þá leyfði Haraldr konungr fjórum skipum mjölleyfi til Íslandz [...], ok þaðan af nærðisk <i>land þetta</i> [...]. Haraldr konungr sendi <i>út þingat</i> klukku til kirkju þeirar, er [...]. Þvilik minni hafa menn <i>þingat</i> Haraldz konungs [...].

Det er serskilt bruket av adverb *þar* (two gonger) og *þingat* og frasen «þat lannd» som peikar eintydigt på eit utanum-islendskt perspektiv i *Fsk*. Ein endå tydelegare tendens ser me i valet av «utlenzkir menn» i *Fsk* B, men her hev A «islenzkir menn», so me kann ikkje vera trygge på kva som stod i originalen.⁹ Me ser at *Msk* og *Hkr* hev heilt andre ordleggjingar: *Msk*-forfattaren tek eit nøytralt perspektiv (med bruk av *islendingar*, *Ísland* og «landit»), medan *Hkr* hev eit gjennomført heimeislendskt perspektiv (med tri gonger *þegat/þingat* og «land þetta»).

Alt Munch og Unger (*Fsk* 1847, V) peika på desse dømi i utgåva si og på den umiskjennelige norske ortografien i bae handskriftene, men sa eigenleg ikkje meir enn at «de nu tabte Membrancodices [...] ere skrevne i Norge og af Nordmænd» (*loc.cit.*); jf. dilik ordleggjing på s. XIII. Med tanke på målformi er ikkje det nokon radikal konklusjon. Islendingen

9. Eg vil likevel meina at det er fullt kompatibelt med synsstaden at *Fsk*-forfattaren at «utlenzkir menn» her er det opphavlege; ei retting til «islenzkir» i *Fsk* A kann faktisk sjåast på som ei presisering, ei tekstforbetring: Det var ikkje utlendingar ålment som dikta til Harald, men sjølv sagt islendingar. Det er soleis «utlenzkir menn» som er *lectio difficilior* her.

Jón Þorkelsson (1856) polemiserer mot Munch og Ungers syn og la særskild vekt på den gode kjennskapen *Fsk*-forfattaren hadde til skaldekvaede, av for det meste islenske skaldar (jf. yversyni hans på s. 166–69). Ein slik kjennskap meinte Jón Þorkelsson berre var mogeleg hjå ein islending, og han hevda jamvel at *Fsk* – og då må han ha meint sjølve verket – måtte vera skrivi på Island.

Gustav Storm inntok ein millomposisjon i dette spursmålet: Han gav Jón Þorkelsson rett i at «hele Samlingen har en væsentlig islandsk Karakter», og sa seg samd i at «et saa grundigt Kjendskab til den islandske Skaldelitteratur er kun tænkeligt hos en Islænding, og en saa litterær Holdning passer kun ind i den islandske Litteratur» (Storm 1876: 84). Likevel vilde Storm taka umsyn til den klårt norske synsstanden som Munch og Unger hadde peika på, ikkje minst av di dei tvo handskriftene samstavast i dette stykket (so nær som det tilfellet der *Fsk* B hev eit endå meir gjennomført norskt synspunkt med «utlenzkir menn», sjå fotnote 9), og han konkluderte med at «Bogen er altsaa forfattet i Norge, men af en Islænding» (*loc.cit.*, Storms utmerkjingar; tilsvarende synspunkt i Storm 1873: 48). Dette hev vorte standande som *communis opinio* millom flestalle som hev skrivi um forfattarspursmålet etter Storm, medrekna Indrebø (1917, 263–64, 297) og ein litt atterhalden Finnur Jónsson (1920–24, bd. 2: 631). Sigurður Nordal (1953: 212) skriv t.d. at «forfatterens udstrakte kendskab til islandske sagaer og skjaldedigtningen gør det indlysende, at han har været en Islænding, der kun midlertidigt opholdt sig i Norge». Dilike utsegner finst hjå m.a. Jón Helgason (1934: 147) og Bjarni Aðalbjarnarson (1937: 23).¹⁰

Det er fyrst med Alfred Jakobsen (1970a) at forfattarspursmålet vert teke upp att i full breidd. Jakobsen argumenterer ikkje berre for at *Fsk* hev vorte til i Noreg og med eit norskt publikum i tankane, men at det rett og slett er ein nordmann som hev ført verket i pennen, meir spesifikt ein trønder. Som Jakobsen heilt korrekt peikar på, hev det vore ein tendens i den eldre litteraturen til å leggja stor vekt på fråstandet millom Noreg og Island både kommunikativt og kulturelt, og ein hev tenkt seg at berre ein islending kann ha rådt seg til med ein so grundig kjennskap til islenske skaldekvaede og sogor som den *Fsk*-forfattaren legg for dagen. Jakobsen set spyrjeteikn ved denne tanken ut frå nyare fundar og

10. Sjå Jakobsen 1970a: 89, for ein nære på komplett «katalog» yver filologar som hev meint det same.

forskning som minskar dette forståendet. Han viser framfor alt til dei nyfunne *dróttkvætt*-strofone frå Bryggen i Bergen (sjå Liestøl 1962, 1964a og b), som syner at skaldekunsten var kjend i Noreg fram til midten av 1300-talet, men òg til ny forskning på sambandet millom Noreg og Island i styringstidi åt Håkon Håkonsson (Bjørge 1964): *Sturlunga saga*, *Hákonar saga* og dei islendske annalane nemner i alt 70 personar i samband med ferder til Noreg og 61 i samband med ferder hin vegen (Jakobsen 1970a: 89–91). Det skulde borga for at historisk interesserte nordmenn hev havt høve til å setja seg inn i islendskt åndsliv, anten gjenom møte med islendingar i Noreg og studium av dei bøkene som fann vegen hit, eller ved sjølve å taka turen til Island og samla inn materiale der.

Påstandet åt Jakobsen (1970a: 91) um at «norsk skaldetradisjon har vært fullt levende på 1200-tallet», kann diskuterast i og med at alle kjende skaldar på den tidi var islendingar, men heile *dróttkvætt*-strofor som er funne i runeinnskrifter frå Bryggen i Bergen og i ei innskrift frå Vinje kyrkja, skrivi av ein nordmann i 1190-åri (sjå *NIyR* 2, 268–322), syner i minsto at det slaget kunnskap *kunde* finnast i Noreg på den tidi då *Fsk* vart skrivi. Um ein ser nærare på desse *dróttkvætt*-strofone, vil ein leggja merke til at dei forutan å vera utførde i perfekt *dróttkvætt* både metrisk og poetisk er skrivne på reinhekle gamalnorsk. Eit godt døme på det er strofa som vart funni på runekjevlet frå Søndre Gullskoen i Bergen (N B249), som er datert til 1330-åri (Liestøl 1964a: 93). Berre translitterert ser strofa soleis ut:

sæint er þat er suæin fan dynta silfrberh : i : mol dūærga þat sæghir
hær meþ harra hæiþmillc : i : giof ræiþa hāu sa er lāuh at lōþe loh-
ryranda dyrum þes uitis biþ ek þriote þægnlæiþum guc ræiþi

I normalisert gamalnorsk målform og sett upp som den *dróttkvætt*-strofa det visseleg er, kjem alle dei språklege og metriske detaljane betre til sin rett (med markering av innrimet i kursiv, både kursiv og halvfeit der det etter reglane er heilrim; tolkingi kombinerer element frå fleire av framleggi i Liestøl 1964a):

Sæint er þat er Svæinn fann dynta
silfrberg í mól dværga,
– þat sægir hærr með harra –
hæiðmilds í gjof ræiða.

Haf[e] sá er *laug* at *lǫðe*
lǫgrýranda dýrum
 – þess *vítis* bið ek þrjóte
 þægnlæiðum – guðs *ræiði*.

‘Seint er det sylvberget som Svein *dynta* (‘sjølvgodingen’) fann i gruset åt dvergane – det segjer heren til liks med kongen – reidt ut i gáva til den gjevmitde (kongen). Mátte den ha som laug åt den strenge øydeleggjaren av lovbrjotarar (kongen) – den straffa bed eg um for stivnakken som er hata av gode menn – Guds vreide.’

At dette er gamalnorsk, ser ein m.a. av at både *o* (*mól*, *gjof*, *lǫg-*, skriven *o*) og *ó* (*lǫðe*) er haldne som eigne fonem, at det er nytta <æi> for diftongen *ei*, og at stutt *æ* framleis er eige fonem i *dværga*, *sægir*, *hærr* og *þægn-*, i motsetnad til stutt *e* i *-berg*; her hev me dessutan ein poetisk licens i eit heilrim med *erg* : *ærg*, som synest å vera gamal i *dróttkvætt* (sjå Finnur Jónsson 1921: 236–40; for den fonologiske skilnaden på stutt *e* og *æ* i gamalnorsk sjå Myrvoll 2020). Det som likevel framfor alt syner at dette er eit reint norskt kulturprodukt, er stavrimet på *l-* i vv. 5–6, som femner um eit ord som hev mist *h-*en i framljod (norsk *lǫðe* mot islensk *hlæði*), attåt den umiskjennelege vokalharmonien: *sægir*, *vítis*, *ræiði*, men *lǫðe*, *þrjóte*.¹¹ Det hadde ikkje ein islending på Bryggen greidt å pretera! I vv. 5–6 finn me ingi regelrett skothending i det ujamne verset, men derimot eit døme på rim på tvers av versskilet, i *laug* og *lǫg-*; denne typen alternativt rim var ikkje uvanleg i den eldste *dróttkvætt*-diktningi på 800- og 900-talet og ser ut til å ha vorte henta fram att av sume skaldar på 1300-talet som var inspirerte av gamal diktning, m.a. skalden attum *Víglundar saga* (sjå Myrvoll 2022). Denne *dróttkvætt*-strofa på runekjevlet frå Søndre Gullskoen syner soleis meir enn tydeleg at ein nordmann kunde meistra skaldekunsten so seint som på 1300-talet.

I tilfellet *Fsk* dreiar det seg ikkje um å *produsera* skaldestrofor, men berre um å *reprodusera* deim korrekt og å skyna innhaldet i deim. Når islenske skaldar hadde kvede for norske kongar i fleire hundrad år fyre tilkoma av *Fsk*, må ein ganga ut frå at i minsto sume av dei norske åhøy-rarane hev skyna kvædi deira. Kor som er, hev um inkje anna fundane

11. Merk at det er *i* etter stutt *æ* i *sægir*, heilt etter dei serreglane som gjeld for stutt *æ* og *o* (sjå Myrvoll 2014).

på Bryggen i Bergen teke frå islendingane den *eksklusiviteten* dei hev hevda til dette materialet, og med di fell mykje av grunnlaget for den islenske attribusjonen av *Fsk* òg burt. Med andre ord: Saki opnar seg på nytt, og ein må vurdera kritisk dei ymse argumenti.

Jón Þorkelsson hadde i artikkelen sin frå 1856 hevda at ordleggjingane ovanfor med «þat lannd», «þar» og «þingat» måtte koma av at *Fsk*-forfattaren hadde eit norskt publikum i tankane og difor umtala landet sitt som um han ikkje budde der. Jón Þorkelsson nemner parallellar til dette frå *Guðmundar saga byskups* og Olavs helgenvita, men som Alfred Jakobsen (1970a: 95) skriv, kann ikkje desse tekstene jamførast med *Fsk*. Bispesoga, som upphavleg vart skrivi på latin, men som no berre finst i islensk umsetjing, vart til som ein lekk i strevet med å få Gudmund kanonisert, og både den og Olavs-vitaet (det òg upphavleg skrive på latin) var heilt klårt mynta på eit større, internasjonalt publikum. Dei tekstene det ligg nærast å jamføra *Fsk* med, skriv Jakobsen, er *Morkinskinna* og *Heimskringla*. Båe desse vart skrivne av islendingar på Island, og forfatarane hev havt eit norskt i tillegg til eit islenskt publikum i tankane. Men dei ordlegg seg onnorleis i retningsordi enn det *Fsk* gjer – *Msk* ut frå ein nøytral synsvinkel, men *Hkr* ut frå ein gjennomført islensk (sjå ovanfor). Difor bør ordvalet i *Fsk* vega tungt i ei samla vurdering.

Var *Fagskinna*-forfattaren trønder?

Alfred Jakobsen meiner ein kann koma nærare ei heimfesting av *Fsk*-forfattaren: Ikkje berre var han nordmann, men endåtil trønder. Her byggjer han på åtgåingar Indrebø gjorde, som slutta at *Fsk* «har vorte til ein stad ikkje langt fraa Nidaros, lat oss segja millom Giske og Tautra kloster» (Indrebø 1917: 271). Indrebø samla argumenti sine for dette i sju grupper, som Jakobsen refererer og som eg òg vil taka upp att her av di den trøndske proveniensen vert sentral for den rekonstruksjonen av bakgrunnen åt *Fsk* som eg vil leggja fram sidan. Eg skjer ned talet på døme og sidetilvisingar til *Fsk* og viser ein gong for alle til Indrebø (1917: 264–71) og til referatet hjå Jakobsen (1970a: 96–97).

1. Ordet *kaupangr*, nytta um Nidaros, stend som sernamn i målkjensla åt *Fsk*-forfattaren, hevdar Indrebø. Det hev vist seg (Bjarni Einarsson i *ÍF* XXIX, CXXI) at Indrebø for einsidugt stude seg på bruket av stor fyrebokstav i utgåva åt Finnur Jónsson, som er normalisert i dette styk-

ket, men det stend likevel fast at *kaupangr*, ut frå samanhengen ordet stend i, lyt *reknast* som sernamn i *Fsk*; det segjer Bjarni Einarsson òg. «Stadnemningar plar gaa over fraa samnamn til sernamn fyrst hjaa dei som bur nær den vedkomande staden», slær Indrebø fast (1917: 265).

2. I fyrelegget for *Fsk* um Olav Tryggvason heiter det um mor åt Olav: «Astriðr [...] dottir gavfvgz mannz er Eirikr hét oc bio a Oprv stavðvm» (ÓT Munch 1853: 3). Parallellstaden i *Fsk* lyder: «... Astriði dottor Eiriks biodascalla sunnan af Oprostaðum» (*Fsk* FJ: 108³⁻⁴). Dette tillegget av «sunnan» finst ikkje i andre sogor i denne samanhengen. Her kann ikkje *Fsk*-forfattaren ha sett seg i Astrid og kong Tryggves stad, som det her er tale um, for kjeldone hans fortel at Ofrestad låg på Upplandi, og at Astrid og Tryggve budde endå lenger sud. «For ein som hadde bustaden sin i Trøndelag, høver 'sunnan' svært godt» (Indrebø 1917: 266).

3. Arnungen Kalv, son åt Arne Arnmodsson, vert oftast nemnd som «Eggjar-Kalfr» i *Fsk*, og det gjeld serskilt i dei bolkaner der forfattaren skriv fritt, utan tydelegt fyrelegg. I reint islendske sogor er Kalv alltid kalla «K[alfr] Arnasunr» (sjå tilvisingar hjå Indrebø 1917: 266–67). I *Arn-mæðlingatal*, som truleg er eit innskot i *Fsk* B, men som etter alt å døma hev same proveniens som *Fsk* (t.d. er det ingi språklege avvik millom deim), stend «Kalfr a Eggju», og i *Ágrip*, som sameleis er knytt til Trøndelag, er han kalla «Calfr a Eggjo», «Eggjar-Calfr» og éin gong «Calfr Arnasunr». Av dette torer me slutta at det i Trøndelag hev vore vanlegt å kalla Kalv etter garden han budde på, Egge på Steinkjer: *Eggjar-Kalfr* eller *Kalfr á Eggju*.

4. Forfattaren er best kjend på Nordvestlandet og i Trøndelag, dinæst i dei landslutene som Nordvestlandet og Trøndelag hadde mest samkvæme med, som er resten av Vestlandet og i nokon mun Hålogaland. Minst heime er han derimot på Austlandet. Lokalkunnskapen hans viser seg dels i at han legg til topografiske opplysningar som ikkje finst i fyreleggi, dels i at han vel det mest korrekte der han hev valet millom eitt fyrelegg med rette og eitt med range opplysningar (Indrebø 1917: 116–20). Eit godt døme millom mange som Indrebø nemner (*op.cit.*: 117–18), er at *Fsk* gjer betre greida for kvar Frei, åstaden for slaget på Rastarkalv (ca. 955), ligg enn andre norrøne kjeldor. *Ágrip* segjer berre at kong Hákon heldt slag «í Fráþpi» (*Ágr* 1880: 12²¹; ligaturen «þ» synest å standa for lang *é*, *op.cit.*, XI), medan Snorre hev fenge det rangt at «Fræði» ligg på Sunnmøre (*Hkr* FJ, bd. 1: 201¹). I *Fsk* heiter det derimot: «Hakon konongr var þa staddr a Norðmœri sunnarla með liði sinu. þar sem heitir

Frēiðar œy» (*Fsk* FJ: 32²⁶⁻²⁷); Frei ligg heilt korrekt i sudluten av det historiske Nordmøre, som forutan det som i dag er Nordmøre òg femnde um Fosen (nordluten). *Fsk*-forfattaren dreg dessutan inn fleire namn på smærre stader: *Féey*, *Féeyjarsund* og *Frēiðarberg* (*Fsk* FJ: 32²⁹⁻³⁰), som syner at han er lokalkjend. Ei onnor sak, som Indrebø merkeleg nok ikkje nemner, er at medan dei andre sogone hev ei namneform *Fræði* som ikkje høver med notidsformi (*Frei*), hev *Fsk* nett den formi ein skulde venta, «Frēiðar œy» til eit usamansett **Frēiðr*, som er den formi Aslak Bolts jordebok (ca. 1430) og eit lokalt diplom frå 1480 hev («i Fræidhæ», «af Kírkiu Freidhe», «af Freide», *AB*, 111, 117; «j Fræidhe», *DN* XI nr. 246). Den samansette formi i *Fsk* hev di meir ein parallell i den vanlege moderne namneformi *Frøyva*.¹² Dativformi *Fræði* i *Ágrip* synest på si sida å koma av ei islensk mistyding av eit **Fraipī* (nom. **Fraipr*) i den trøndske originalen (pga. den gamalnorske skrivemåten «æi» for *ei*, som måtte vera uvand for ein islending), medan Snorre hev teke mistydingi eit hakk lenger i *Hkr* ved å tolka *Fræði* som nominativsform («í ey þeiri, er Fræði heitir»; *Hkr* FJ, bd. 1: 201¹⁻²), mao. at det skulde vera ein nøytral *ija*-stomn eller ein *in*-stomn og ikkje, som rett er, ein *ið*-stomn. Det er ei velkjend sak millom namnegranskarar at det er dei kjeldone som er nærast den staden det gjeld, som hev dei beste (rettaste) namneformene. Det er soleis ikkje berre i dei reint geografiske opplysningane *Fsk* er meir pålitande, men òg i sjølve namneformene.

5. Det er ikkje mykje *Fsk* hev teke upp frå munnleg tradisjon, men storparten av det ho hev teke upp, synest å vera trøndske eller nordlendske segner (Indrebø 1917: 268–69). Millom desse listar Indrebø upp segni um hårskurdlovnaden åt Harald Hårfagre (*Fsk* FJ: 15¹⁴⁻¹⁸, 19³⁻⁶), der Ragnvald Mørejarl spelar ei rolla som «frisør», æventyret um dronning Gunnhilds oppfostring og opplæring hjå Mattul finnekonge (*Fsk* FJ: 30¹⁹⁻²¹) og tradisjonen um at Eirik jarl grunnla Steinkjer (*Fsk* FJ: 138⁸⁻¹¹). Signifikante for interessone åt *Fsk*-forfattaren er òg dei mange nye opplysningane han gjev um ætter frå denne kanten av landet: ættetalet åt Rude-jarlane i Normandie, som knyter deim til møre- og orknøyjarlane (*Fsk* FJ: 296), opplysningi um at Tjøtta-ætti var i skyld til sveakongane og danekongane

12. Det er ein parallell til dette i *Gisla saga Súrssonar*. I den stutte versjonen av saga (M), som ålment hev flest og mest pålitande namneopplysningar, vert mor åt Gisle sagd å vera frå *Friðarey*, upplagt Frei på Nordmøre med ei lett forvansking av eit meir opphavlegt *Frēiðarey*. Derimot hev den lange versjonen (S) mistydt dette til å vera *Frejsey* = Frösön i Jamtland. Sjå meir um dette i Myrvoll 2018.

(*Fsk* FJ: 301), som er ein del av «Ættartala Dana kononga», og endeleg det han fortel um giftarmålet åt Skule Kongsfostre (*Fsk* FJ: 301). Me skal koma attende til signifikansen av desse ætteopplysningane sidan.

6. *Fsk* er i regelen konsentrert um kongane og hev lite å fortelja um andre personar; det er den *politiske* historia som er i fokus – dette i motsetnad til *Msk*, som er full av digresjonar som serleg involverer islendingar. Men *Fsk* syner likevel større interessa for personar frå Trøndelag enn for personar frå andre landsluter. Eit døme er at ho i saga um Harald Hardråde fortel mykje meir um dei trøndske hovdingane Einar Tambar-skjelve og Finn Arnesson (*Fsk* FJ: 264–66, 272–73) enn um austlendingen Håkon Ivarsson (*Fsk* FJ: 275). I fyrelegget *Msk* er det umvendt: Ho fortel mest um Håkon. Sjå fleire døme hjå Indrebø (1917: 269–70).

7. Trøndene vert framstelte med serskild samhug av *Fsk*-forfattaren. Det gjev seg m.a. utslag i at han fer lett yver slaget på Stiklestad utan serskild utpensling; for trøndene måtte det vera leidt å minnast at forferderne deira hadde vore hovudmennene til å fella Heilag-Olav. Sameleis hev *Fsk*-forfattaren valt å fylgja *Ágrip* i at den skammelege uppreisten mot Magnus Berrføtt hadde upphavet sitt på Upplandi (*Fsk* FJ: 312) – mot *Msk*, som segjer at det var *trøndene* som tok Svein Haraldsson til konge (*Msk* FJ: 131). Indrebø (1917: 270–71) nemner fleire slike døme.

På grunnlag av dei ovannemnde punkti – der fleire faktisk fell saman med dei innhaldsargumenti Indrebø (1922: 57–61) gav for at *Ágrip* er trøndsk – konkluderer Jakobsen:

Det er tydelig at *Fsk*-forfatteren må ha bodd lengre tid i Trøndelag. Han er fortrolig med landsdelens topografi og med trøndsk uttrykksmåte, og han kjenner de tradisjonene som levde på folkemunne deroppe. Men ikke nok med det, han har spesiell interesse for trøndske og nord-norske tradisjoner og historiske personer, og han er «lokalpatriot». Slike interesser og en slik innstilling er vel ikke utenkelige hos en islending som eventuelt hadde levd i årevis blant trøndere, og som kanskje også gjerne ville smigre dem litt. Men den enkleste og mest nærliggende forklaring på dette forholdet må bli at forfatteren selv var trønder. (Jakobsen 1970a: 97–98)

Eg sluttar meg fullt og heilt til Jakobsens vurderingar: At forfattaren var trønder, er utan tvil den hypotesen som tyder ut mest av det me kann lesa oss til i verket. Det er dessutan den mest økonomiske hypotesen med tanke på målformi i den eldste handskrifti, som er gjennomført gamaltrøndsk, utan innslag av «islandismar» anna enn i skaldekvædi. For

å gjera dette siste poenget heilt klårt vil eg ganga inn på dei reint språklege argumenti åt Jakobsen her nedanfor.

Den gamalnorske målformi i *Fagrskinna*

Båe handskriftene til *Fagrskinna*, A og B, er skrivne på gamalnorsk. Det gjorde Munch og Unger klårt alt i innleidingi til utgåva si (*Fsk* 1847, XIII). Det er ein del islenske innslag i avskriftene frå slutten av 1600-talet, som må skriva seg frå språket åt avskrivarane, islendingane Ásgeir Jónsson og Eyjólfur Björnsson (sistnemnde identifisert i Jakobsen 1970b), men etter di det er gjort fleire ubundne avskrifter av handskriftene, lèt dei fleste av desse neoislandismane seg korrigera, slik Finnur Jónsson gjer for B (i *Fsk* FJ: XV f.). Det er tvo litt ulike slag gamalnorsk me møter i A og B: Medan *Fsk* A er skrivi i ei sudaustnorsk målform, er B skrivi på det Marius Hægstad kalla *gamaltrøndsk*. For B hev ein òg fragmentet (NRA 51) å byggja på, og det syner «regelrett g[amal]-tr[øndsk]», skriv Hægstad (1899: 24); det er t.d. «ingi døme på avvik fraa reglarne» for ljodsamhøve (vokalharmoni; *op.cit.*, 82). På grunnlag av arnmødlingetalet, som nemner Skule som hertug og avliden, men Håkon Håkonsson som i live («born S[kula] hann (truleg feil for h[ærtoga]) var M[argreta] drotning. er Hacon konongr a»), kann B-handskrifti daterast til 1240–63 (Jansson 1908: 208 f.) og vert konvensjonelt sett til ca. 1250. Dette høver fint med målformi, som syner drag frå nett denne tidi (sjå serskilt Hagland 1980).

Um målformi i A skriv Munch og Unger at ho kann daterast til fyrste halvdel av 1300-talet og høyrer heime i «den sydöstlige Del af Norge, eller Egnen om Tönsberg, Oslo eller Sarpsborg» (*Fsk* 1847, XIII). Som Storm (1876, 85 ff.) peikar på, høver det godt med at innskoti i A hev eit klårt sudaustnorskt fokus, og Storm hev freista å rekonstruera ein sannsynleg kontekst for tilkoma av A i Borgarsyssel i miljøet kring brørne Jon og Sigurd Havtoressøner (av Sørum-ætti). Desse brørne hadde visstnok fenge lovnad frå morfaren, kong Håkon V Magnusson, um å få Borgarsyssel i personlegt len, og i fleire år frå 1333 av gjorde brørne dette kravet gjeldande andsynes systrungen, kong Magnus Eiriksson, utan å få det, og med ein kongeleg kommisjonsdom av 12. januar 1347 vart dei fråkjende all rett til lenet (*DN* I nr. 303). Storm tenkjer seg at innskotet i *Fsk* A um Guttorm hertug i Borgarsyssel kann sjåast i samanheng med

dette kravet, noko som vil leggja tilkometidi for *Fsk A* til ein gong i tidbolken 1333–47. Alfred Jakobsen hev sidan gjeve ytterlegare språklege argument for Storms hypotese og hev synt at målformi i *Fsk A* hev alle sermerke for den kongskansellistiske skrifttradisjonen som voks fram kring Mariakyrkja i Oslo (Jakobsen 1980: 124–25), eit miljø som ein kunde venta at dei kongsskyldte Havtoressønene vilde rekruttera ein skri-var ifrå.

Det er ikkje naudsynt i denne samanhengen å ganga utførleg inn på målformi i korkje A eller B – det avgjerande er at språket er rein gamalnorsk i bae. Likevel er det eitt prinsipielt punkt som skal utdjupast, og det er um det kann finnast restar etter ein islensk original i nokon av handskriftene, og då helst i den eldste B, som ein må tru ligg originalen nærast. Dei som hev granska språket i *Fsk B* grundigast etter Finnur Jónsson, er Alfred Jakobsen (1970a) og Jan Ragnar Hagland (1980). Jakobsen (1970a: 107–11) finn berre yngre nyislenske drag som må koma frå avskri-varane (m.a. nokre dømme på *æ* for *æ*, *vo-* for *vá-* og svarabhaktivokalen *u*) og dessutan nokre drag som må skriva seg frå dei islenske fyreleggi for *Fsk*, og då serskilt i skaldekvædi (m.a. *h-* fyre *r*, *l* og *n*). I dette stykket kann Jakobsen korrigera Jón Þorkelsson (1856: 164), som hadde hevda at den islenske vikedagsnemningi i uttrykket «fyR enn þriðia daghs eftir» (*Fsk A*; *Fsk FJ*: 368²⁹) måtte skriva seg frå ein islensk original; dette er truleg teke frå fyrelegget, *Msk* (Jakobsen 1970a: 111). Konklusjonen åt Jakobsen er eintydig:

Vår undersøkelse av språkformen i Fgsk. har gitt som resultat at det ikke kan påvises et eneste sikkert spor i den etter en islensk original. De islenske språkdragene som opptre i hss., er enten neoislendismer eller slike som høyst sannsynlig er nedarvet fra Fgsk.'s islenske forelegg. Hadde Fgsk. opprinnelig vært skrevet på islensk, kunne vi ha ventet å finne islenske reminisenser fra originalen især i B-fragmentet og i den omhyggelig utførte B-avskriften. Avstanden i tid mellom originalen og B er som nevnt så liten at det ikke kan ligge mange mellomledd mellom dem. Det ville være merkelig om de norske avskriverne på den korte tiden hadde rukket å utsette alle islenske spor. (Jakobsen 1970a: 111)

Jan Ragnar Hagland (1980) hev etter Alfred Jakobsen granska målformi i *Fsk B* i større detalj. Han gjer nokre interessante åtgångar som vert relevante for diskusjonen av tilkoma av *Fsk*. Når det gjeld serskilt tri måldrag – markering av *u*-ljodbrigid *a* fyre standande *u* (typen *ollum monnum* mot

allum mannum), vokalharmonien og konsonantsambandet *fn/mn* – syner Hagland at det er mykje større innslag av systemframande skrivemåtar i poesien enn i prosaen i *Fsk B*. Soleis er det umarkert *u*-ljodbrigd vokal (*allum mannum*) i 88 prosent av alle tilfelle i prosaen, mot berre 56 prosent av alle tilfelle i poesien (Hagland 1980: 135–36), det er fleire avvik frå vokalharmonien i poesien enn i prosaen (*op.cit.*, 139), og styrketilhøvet millom *mn* og *fn* er 64 : 36 i prosaen, mot 14 : 16 i poesien (*op.cit.*: 142). Dette kann snaudt vera tilfellelegt, men må koma av at det hev vore *skriftlege* fyrelegg for mykje av poesien som fylgde dei islenske reglane med markert *u*-ljodbrigd vokal (*o* eller *au*) fyre *u*, ingen vokalharmoni, *fn* og dessutan *h* fyre *r*, *l* og *n* som påvist av Jakobsen (sjå ovanfor). Dette er òg Hagland inne på (soleis *op.cit.*: 137, um markering av *u*-ljodbrigd vokal). Venteleg kann ein del av dei språklege avviki i poesien tydst ut med at *Fsk*-forfattaren hev fylgt skrivemåten i dei sogone han nytta som fyrelegg, m.a. *Msk*, meir noggrant i poesien enn i prosaen (jf. Hagland 1980: 137). Men det ser ikkje ut til at ei slik forklåring kann tyda ut det store omfanget av språklege avvik i sume av skaldekvædi i *Fsk* eller det at omfanget varierer millom kvædi. Ovanfor såg me at *Fsk* i mange tilfelle er den fyrste kongesoga til å føra inn eit skaldekvæde, og i dei tilfelli er det vandt å visa til påverknad frå ei eldre saga, um det då ikkje er sogor som sidan hev gjenne tapt.

For å kunna gjera ei nøgnare vurdering av dei språklege skilnadene millom poesi og prosa i *Fsk* hev eg gjennomført ein liten etterøknad der eg hev sét på graden av markering av *u*-ljodbrigd vokal fyre standande *u*, som er so frekvent at det eignar seg vèl for statistiske studiar. Eg hev valt å sjå på sogor eller bolkar av sogor i *Fsk* som òg inneheld eit sentralt skaldekvæde eller ei strofesamling, for å jamføra poesien og prosaen innanfor avgrensa tekstbolkar som gjerne hev havt ulike fyrelegg. Det hev òg vore eit poeng at teksti skulde vera nokolunde heilt yverlevert i *Fsk B*, av di A-handskrifti vanlegvis hev markering av *u*-ljodbrigd vokal fyre standande *u* i samsvar med sudaustnorsk skrivesed og dessutan nyttar digrafen «au» for *ø* fleire gonger òg utanfor poesien (Jakobsen 1971: 162), t.d. «i auðrum stoðum» (*Fsk FJ*: 27¹³), som illustrerer bæe desse ovringane. Det hev ført til at saga um Eirik Blodøks med *Eiríksmǫl*, som berre er yverlevert i *Fsk A* (B hev lakune her), fell utanfor. Valet hev falle på *Haraldskvæði* og saga um Halvdan Svarte og Harald Hårfagre (kap. 1–3; *Fsk FJ*: 3–23, str. 1–15 og 18–22), Øyvind Skaldespilles *Hákonarmǫl* og *lausavísur* 1–5 og saga um Hákon den gode (kap. 11–12 so nær som den heilt fyrste delen av kap. 11 som berre finst i A; *Fsk FJ*: 35–49, str. 35–40, 42,

47 og 52–54), Øyvinds *lausavísur* 6–12 og saga um Harald Gråfeld (kap. 13, *Fsk FJ*: 49–58, str. 57–63) og Einar Skálaglams *Vellekla* og den fyrste delen av saga um Håkon jarl fram til jomsvikingane (kap. 14–16; *Fsk FJ*: 58–80, str. 70–72, 74–85). Desse kvædi og strofesamlingane høyrer til deim Fidjestøl fann var innførde for fyrste gong i *Fsk*, og eitt av kvædi er innført berre her (*Haraldskvæði*). Dei hev dessutan den fyremunen at dei kjem nokso samla innanfor sogeprosæen, soleis at ein kann mistenkja at dei kvar for seg hev éi og same kjelda. Utfallet av etterrøknaden er oppsummert i tab. 2 nedanfor, med dei faktiske ordformene i fotnotar (av plassumsyn tek eg med dei faktiske dømi berre i undantakskategorien i prosæen, d.e. dømi med <o> fyre *u*). Dei ordformene som ikkje hev <o>, evt. <au>, fyre *u*, hev <a>, t.d. <mannum>, i samsvar med vanleg skrivegjerd i gamaltrøndsk.¹³

13. Eg hev utelate preposisjonen (*i*) *giognum*, som alltid er skriven slik eller (*i*) *giegnum*, av di det er evsamt um det er ein «underliggjande» *a* her.
14. Med markering av *u*-ljodbrigd vokal (tali i parentes viser til side- og linetal i *Fsk FJ*): *honum* (4³³), *iofnum* (5²), *ollom* (5³), *iorðu* (5⁶), *orrostu* (11¹⁰, 18¹), *orrostum* (13³), *orrostur* (15¹⁸), *orrostu* (15¹⁹), *londum* (20⁸), *hiolltum* (20¹¹), *hiolltunum* (20¹⁴), *holfu* (22⁸), *mottulenn* (22¹⁰).
15. Med markering av *u*-ljodbrigd vokal (tali i parentes viser til strofa og vers i *Fsk FJ*): *amsvorum* (4.4), *rondum* (5.5, 11.5), *skiollum* (5.6), *tiorgum* (5.7; *tiorghaðom* A), *tiollum* (5.8), *homlur* (9.5), *vorru* (9.7), *vofðum* (11.6), *þiorfum* (12.5), *-monnum* (13.7), *iofur* (15.4), *hofðum* (18.7, 21.8), *grofnum* (18.8), *glommon* (20.7), *stiolu* (21.7); ordformi *rondum* i str. 11.5 stend i sekvensen «vaðom rondum» i *Fsk B*, men som i A lyder «oc vel faghr rendaðom». Eg fylgjer *SkP* i å rekna med ein feil i «vaðom» for *fáðom*. I alle høve må rotvokalen her vera lang (*á*) pga. vokalharmonien (*o* etter *á*), og «vaðom» kann ikkje vera eit døme på umarkert *u*-ljodbrigd vokal fyre standande *u*. Utan markering av *u*-ljodbriget: *vattu* (6.8), *fágrum* (8.6), *hialmum* (11.9), *orrastu* (13.2), *logandum* (15.8), *ginandum* (18.7), *græniaðu* (19.5), *freistaðu* (20.1), *hanum* (20.6).
16. Kapitli 5–10, so nær som dei fyrste linone av kap. 5, er berre yverleverte i *Fsk A* og er difor ikkje med her.
17. Med markering: *siolfum* (35¹⁸), *Danmorko* (35²⁴), *hofuð* (38¹¹), *logum* (47¹³).
18. Med markering: *orrostu* (39.4), *torgor* (44.1). Utan markering: *Gandul* (37.1), *Skagul* (37.1), *mangu* (42.5; feil for *møgu*), *brakaðu* (43.5), *brotnaðu* (43.6), *glumraðu* (43.7), *trauðaðu* (44.1), *fiaru* (45.8).
19. Med markering: *hondum* (47.4). Utan markering: *hærsagu* (35.8), *hvatum* (36.2), *lan-gum* (40.1), *gullhialtaðum* (47.7).
20. Med markering: *iorðu* (53¹⁰), *orrostumaðr* (57²), *siolfum* (58²; i *Fsk FJ* feilprenta «siolfom»).
21. Med markering: *skiollum* (59.6), *hofom* (60.2), *fiollum* (61.3, 62.1), *skiollum* (62.4, rett nok feil for *skáldum*, jf. *scáldom* i *Fsk A*). Utan markering: *iafur* (59.2), *raðul* (62.5).
22. Med markering: *logum* (62¹⁰), *gofgom* (62²⁰), *oðrum* (66⁹), *hofðum* (73¹⁷), *Danmorku* (74⁶).

Tab. 2. Markering av *u*-ljodbrigid a fyre standande *u* i prosa og poesi i ymse delar av *Fsk B*.

	Prosa		Poesi	
	Aktuelle ord	<o> fyre <i>u</i>	Aktuelle ord	<o> fyre <i>u</i>
Soga um Halvdan Svarte og Harald Hårfagre (kap. 1–3) og <i>Haraldskvæði</i>	48	14 (29 %) ¹⁴	26	17 (65 %) ¹⁵
Soga um Hákon den gode (kap. 11–12) ¹⁶ og <i>Hákonarmál</i> og <i>Øyvinds lausavísur</i> 1–5	35	4 (11 %) ¹⁷	<i>Hák</i> : 10	2 (20 %) ¹⁸
			<i>lv</i> : 5	1 (20 %) ¹⁹
Soga um Harald Gråfeld (kap. 13) og <i>Øyvinds lausavísur</i> 6–12	22	3 (14 %) ²⁰	7	5 (71 %) ²¹
Soga um Hákon jarl (kap. 14–16) og Einar Skålaglams <i>Vellekla</i>	52	5 (10 %) ²²	13	4 (31 %) ²³
Samla	157	26 (17 %) ²⁴	61	29 (48 %) ²⁵

Fundane stadfester tendensen som vart påvist av Hagland for *Fsk B* samla: at skaldestrofene hev eit større innslag av systemframande måldrag enn prosaen, i dette tilfellet markering av *u*-ljodbrigid vokal fyre standande *u*. Dette gjeld både for det etterrøkte tilfanget samla og for dei einskilde sogone/kvædi. Samla er resultatet her 17 prosents markering av *u*-ljodbrigidet i prosaen, mot 47 prosents markering i poesien. I båd tilfelli er det ørlite meir enn det Hagland fann for *Fsk* samla (i same fylgd 12 og 44 prosent). Desse tali løyner likevel store skilnader millom dei einskilde tekstbolkane. Dei største skilnadene millom poesi og prosa finn me i soga um Halvdan Svarte og Harald Hårfagre jamført med *Haraldskvæði* og i soga um Harald Gråfeld jamført med *Øyvind Skaldespilles lausavísur* 6–12: Her er det yvervekt av <o> fyre *u* i poesien (67 og 71 prosent) og endå større yvervekt av <a> fyre *u* i prosaen (71 og 86 prosent). Rett nok er talet på aktuelle ord i *Øyvinds lausavísur* lågt, men tendensen er tydeleg nok. Her ser det med andre ord ut som kvæde med islensk ortografi hev vorte tekne inn i den gamalnorske teksti. Det er likevel bisnelegt at nett soga um Halvdan Svarte og Harald Hårfagre hev den lægste delen <a> fyre *u* i prosaen (71 prosent), noko som kunde peika på eit delvis islenskt fyrelegg for prosaen òg.

23. Med markering: *vordðodr* (70.3), *iordu* (72.1), *honndum* (78.4), *hofðum* (79.5). Utan markering: *fadr* (70.2), *adr* (74.1), *-marum* (74.2), *landum* (77.6), *hundradum* (79.4), *lagðu* (80.1), *Saxum* (80.5), *fallum* (83.1), *mannum* (84.2).

At *Haraldskvæði* hev sers mykje islandismar, er interessant med tanke på at dette kvædet er innført i sogetradisjonen berre éin gong, d.e. i *Fsk* (sjå ovanfor). Her kann ein koma langt i å tyda ut ortografien med eit islenskt fyrelegg som berre delvis hev vorte tilmåta den gamaltrøndske målformi i *Fsk*. Av dei i alt ni dømi på umarkert *u*-ljodbrigde er det fem tristava ord (*orrastu*, *logandum*, *ginandum*, *græniadu*, *fræistadu*), der *a*-en kjem i andre staving, og alternativet i flestalle tilfelle vert ein islenskt *u* (t.d. *greniuðu*). Skrivaren av *Fsk* B synest å ha vore serskilt umhugsam med å fylgja norsk skrivesed i dette stykket, og det same gjeld i det frekvente pronomenet *hanum*, som det er eitt døme på (str. 20.6). Det er elles verdt å merkja at i tvo tilfelle er digrafen «au» nytta for *ø* i ord der det ikkje fylgjer nokon *u* etter: *hausfiðri* (str. 4.1) og *haulda* (str. 19.1). Desse peikar òg på eit islenskt fyrelegg, der «au» (og teikn bygde på denne digrafen) var mykje nytta for *ø*, i motsetnad til i *Fsk* B, der «au» findes meget sjælden (= *ø*)» (*Fsk* FJ: XXVI). I tilfellet *haulda* (for normalisert *hólða*) kunde ein hevda at det var den norske formi *hauldr* 'aristokrat', men etter di alle døme på dette ordet i *Fsk* finst i poesien, og det ikkje fylgjer dei vanlege ortografiske reglane i *Fsk* B, som vilde kravt dubbel *l* fyre gamal *d* (jf. *skiallda* i verset nedanfor og Hagland 1980: 143), må formi helst skriva seg frå eit islenskt fyrelegg som hev nytta einfeld *l* fyre *ð* i motsetnad til dubbel *l* fyre *d* (⟨haulða⟩; sjå Jakob Benediktsson 1960 for denne ortografiske regelen i islenskt); *ð*-en hev i so fall vorte «normalisert» burt i avskrifti åt *Fsk*-forfattaren.²⁴

I den andre enden av skalaen, med minst skilnad millom poesi og prosa, finn me saga um Håkon den gode, der både *Hákonarmól* og *Öyvinds lausavísur* 1–5 hev 20 prosent ⟨*ø*⟩ fyre *u* mot 11 prosent av det same i prosaen. Her ser det ut som kvædi hev vore «melte» i ei gamaltrøndsk målform *fyre* dei kom inn i *Fsk*, og det ligg nære å peika på den tapte saga um Håkon den gode som grunn til dette tilstandet (jf. Indrebø 1917: 39–40). At det hev funnest ei slik saga, synest klårt av ei tilvising til henne i *Egils saga*: «Hákon konungr fór i þeiri ferð víða vm Gautland i vestra ok lagði þat vnder sik, suá sem sagt er í sogu hans, ok finz í kuæðum þeim, er vm hann hafa ort verit» (*Egils saga* FJ: 279^{7–10}). Indrebø nemner ikkje ortografiske avvik i granskingi si, men ortografien i *Fsk* B ser alto ut til

24. At den vanlege gamalnorske ortografiske formi er ⟨haulld-⟩, gjeng fram av ei rad skrivemátar av dette ordet i *ONP*, s.v. *hólðr*. Fyre *d* av eldre *ð* var det vanlege derimot einfeld *l*, jf. t.d. ⟨fioldi⟩ i *ONP*, s.v. *fjöldi*.

å stadfesta Indrebøs hypotese um at *Fsk*-forfattaren hev nytta ei serskild trøndsk soga um Håkon den gode. Trass i dette synest tvo av tilfelli av ikkje-markering i poesien likevel å avsløra eit (endå eldre?) fyrelegg med digrafen <au> for φ . Det gjeld «mangu» (str. 42.5), som er rangt for *mogu* ‘søner’ (akk.), og fyrrtidsformi *traudaðu* (str. 44.1) for (islandsk) *trøðudu* ‘trødde’. Det finst ei onnor feilskrift som venteleg òg kjem av ein original med <au>, d.e. «traut» for *trøð* ‘veg’ (str. 53.5); her hev *Fsk A* (litt betre) «traud». Dessutan er det <fn> fire gonger i desse strofone, alle gongene i rim: *hæfrenðr* : *æfni* (str. 35.4), *gefnar* : *stæfni* (str. 46.4), mot eitt døme på <m> i ordet *iamgoðr* i *Hákonarmól* (str. 53.4).

Forvitnelegt er det at det er ein so stor skilnad i ortografien millom dei av Øyvinds *lausavísur* som er i soga um Håkon den gode, og dei som er i soga um Harald Gråfeld: I den fyrste gruppa er tilhøvet millom markering og ikkje-markering av den u-ljodbrigde vokalen fyre standande *u* 1 : 4 (20 prosents markering), medan det i den andre gruppa er 5 : 2 (71 prosents markering). Det kann snaudt koma av anna enn ulik tradering. Det er då heller ingen urimeleg hypotese: Medan strofone 1–5 handlar um Håkons siste strid i slaget ved Fitjar, gjeld strofone 6–12 tilhøvi under den nye kongen, Harald Eiriksson, og serskilt tilhøvet millom kongen og Øyvind (sjå t.d. *SkP* 1, 213).

I soga um Håkon jarl er den ortografiske skilnaden millom poesi og prosa ein del større enn i soga um Håkon den gode, men likevel langt undan nivået i soga um Harald Gråfeld eller soga um Halvdan Svarte og Harald Hårfagre: 31 prosent <o> fyre *u* i poesien mot berre 10 prosent i prosaen. Her òg er det eit døme på *haulda* (str. 76.3), med einfeld *l* (jf. at det rimar med *hallda* – ein gamal licens, sjå Kuhn 1983: 79), og dessutan ein feil som truleg gjeng attende på ein original med digrafen <au>: *aurgua* (str. 78.3) for *Sqrva*; her hev *Fsk A* *sarpa*, som òg må vera forvanska.

Den granskingi eg hev gjennomført her av ein spesifikk del av ortografien i den fyrste delen av *Fsk B*, hev gjeve nokre forvitnelege resultat. Etter di me må rekna med at avskrivarane – i éin eller fleire umgangar – hev gjort sitt til å retta målformi i samsvar med lokal skrivesed, er dei systemframande skrivemåtane som finst att i *Fsk B*, venteleg eit *minimum* av dei avviki som fanst i originalen. Skilnadene millom poesi og prosa – og millom dei ulike delane av verket – er tydelege nok og peikar på islandske, skriftlege fyrelegg for ein del av skaldekvædi i denne fyrste delen av *Fsk*. Det gjeld serskilt i soga um Halvdan Svarte og Harald Hårfagre, der *Haraldskvæði* skil seg tydeleg ut frå ortografien i prosaen med mange

islandismar, og i saga um Harald Gråfeld, der Øyvinds *lausavisur* 6–12 skil seg endå meir ut: Her er hovudregelen *a* fyre *u* i prosaen, men *o* fyre *u* i poesien. Skilnaden millom poesi og prosa er ein god del mindre i fyrste del av saga um Håkon jarl, men her òg er det klårt at *Vellekla* hev ein større del av islenske skrivemåtar enn den kringliggjande prosaen (31 mot 10 prosent «*o*» fyre *u*). I alle desse tilfelli ligg det nærast å tyda ut skilnadene med at *Fsk*-forfattaren hev havt eit islenskt, skriftlegt fyrelegg for kvædi, men hev skrive meir «på frihand» i prosabolkane. Hagland (1975) hev lyft fram eit talande døme på at yverlaups tekst hev vorte med frå eit skriftlegt fyrelegg etter éi av Øyvinds *lausavisur* (lv. 10; *Fsk* FJ: 52¹⁴); dette fyrelegget kann godt ha vore islenskt og primært ha innehalde skaldekvæde.

At *Fsk*-forfattaren kann ha havt eit skriftlegt, islenskt fyrelegg for dei kvædi som han ikkje hadde frå nokor saga, fær fylgjer for koss me ser fyre oss traderingi av skaldekvæde i den eldste skrifttidi fyre dei fann vegen inn i kongesogone og Snorres *Edda*: Det bør ha funnest nedskrivne samlingar av skaldekvæde. Mange skaldeforskarar hev stelt seg tvilande til dette, men her kann nemnast eit anna, ubunde indsium på eksistensen av slike samlingar: Lasse Mårtensson og Heimir Pálsson hev i ein artikkel frå 2009 peika på det dei umtalar som «[a]nmærkningsvårda suspensjoner i DG 11 4to», d.e. Codex Upsaliensis av Snorres *Edda*. «Suspensjonar» er her at ein del av ei strofa, gjerne eit stev som kjem att fleire gonger i eit kvæde, er avstytt med berre fyrebokstavar dei seinare gongene det kjem upp. Dette er ein naturleg praksis når ein skriv ned eit heilt kvæde med mange uppattakingar, og Mårtensson og Pálsson gjev fleire døme på dette frå eddadiktsamlingane i GKS 2365 4to (Codex Regius av *Den eldre Edda*) og AM 748 I a 4to. Derimot er det heilt uventande når det vert nytta avstytingar i eit stev som *ikkje* hev vore hermt fyrr, og nett dét er situasjonen i Codex Upsaliensis. Dei fleste av desse avstytingane finn Mårtensson og Pálsson i eddaskvæde (2009: 143–46), der ein i alle fall kann peika på eksisterande kvædesamlingar som kjelda for praksisen. Derimot er det bisnelegt at dei òg finn ei rad med avstytingar i eit skaldekvæde, d.e. i ei strofa som Snorre hermer or Tjodolv Arnorrssons *Sexstefja* (str. 30 i utgåvone), der berre dei tri (fire) fyrste ordi av det som venteleg er eitt av dei seks stevi som tittelen viser til, er skrivne fullt ut; *Geirs oddum lætr greddir / grunn hvert stika sunnar / hirð, þats hann skal varða, / hregamms ara sævar* er her attgjeve som «Geirfoddvm lætr græþir g. h. ft'. h'. þ. h'. s. v̄. hregamf. ara f.» (Mår-

tensson og Pálsson 2009: 149). Dette ser ut som tankelaus yverføring av ein avstytt original, som òg er konklusjonen åt Mårtensson og Pálsson:

Suspensionerna i DG 11 kan inte förklaras som förkortningar av en text alla kände till. I så fall skulle man förmodligen ha förkortat mycket mera. Den enda rimliga förklaringen till suspensionerna i Þjóðólfrs strof är att det gäller ett *stef* som citeras ur en skriftlig källa, där man nedtecknat Sexstefja, kanske i sin helhet eller åtminstone en så stor del av dikten att refrängen *Geirs oddum lætr graðir* o.s.v. förekom mera än en gång. (Mårtensson og Pálsson 2009: 152)

Avstytingane på denne staden i Codex Upsaliensis er eit argument for eksistensen av nedskrivne samlingar av skaldekvæde. Mårtensson og Pálsson gjeng ikkje lenger enn til å hevda at dei er eit «starkt indicium» på at i minsto Tjodolvs *Sexstefja* var nedskrivi. Jamvel um dei andre handskriftene av Snorres *Edda* ikkje hev nokon avstytingar på denne staden (jf. Mårtensson og Pálsson 2009: 150), må dei helst ganga attende på Snorres original. Med andre ord: Snorre hadde nedskrivne samlingar av skaldekvæde framfor seg då han skreiv *Edda*. Det er ikkje noko merkelegt i ei slik gissing: Skulde Snorre ha gjenge i gang med dei store prosjekti sine, fyrst *Edda* og so *Heimskringla*, som bae er bygde upp ikring ei ovmengd med skaldesitat, utan å ha systematisert skaldekvædi på fyrehand? Um ein tenkjer etter, er det hypotesen um eit *fråvære* av slike kvædesamlingar som er urimeleg.²⁵

Freistnad på falsifisering av Jakobsens hypotese

Alfred Jakobsen konkluderer som sagt med at *Fsk*-forfattaren var trønder, på grunnlag av både ein innhaldsanalyse og ei gransking av språket i den eldste handskrifti, *Fsk* B. I samsvar med god vitskapleg metode røkjer Jakobsen etter um den alternative hypotesen – at *Fsk*-forfattaren var islending – kann ha noko for seg ved å sjå på koss han framsteller Island og islendingar (Jakobsen 1970a: 98–101). Her er resultatet negativt: *Fsk*-forfattaren syner ingi serskilid interessa for islenske tilhøve, og han skyt

25. Ólafur Halldórsson (1979: 132–33) tenkjer i same leidi: Han meiner det er lite trulegt «að einn maður hafi haft allan þann kveðskap í kollinum», og reknar med at Snorre hev havt ei samling av nedskrivne kvæde.

ut tilfang frå fyreleggi sine – serskilt *Msk* – som hev med Island å gjera. Um forfattaren tek med meir perifert stoff, skriv Jakobsen, «har dette oftere tilknytning til det nordlige Norge enn til Island» (1970a: 101). Derimot finn Jakobsen (etter Indrebø) ei klårare anti-dansk haldning i *Fsk* enn i andre kongesogor, noko han gjev fleire gode døme på (1970a: 101–02). Som han skriv, måtte eit slikt nasjonalt engasjement for Noreg mot Danmark ikkje vera noko å undrast på um *Fsk*-forfattaren var nordmann. Um han derimot var islending, vert det meir merkelegt.

Det er so vidt eg veit ingen som hev kome med nokon substansiell kritikk av Jakobsens konklusjonar på dei vel femti åri som er gjengne sidan 1970. Theodore M. Andersson, i yversynsartikkelen «Kings' Sagas» frå 1985, nemner berre i ein fotnote at «Jakobsen has reasserted in persuasive detail the Norwegian origin of *Fagrskinna*» (Andersson 1985: 202), men gieng ikkje nærare inn på diskusjonen. Utgjevaren av *Fsk* for Íslenzk fornrit, Bjarni Einarsson, nemner Jakobsens artikkel i innleiingi til utgåva si, men nyttar mest plass på å gjera greida for synsmåtane åt Jón Þorkelsson i hans artikkel frå 1856 (*ÍF XXIX, CXXVII–CXXIX*). Bjarni meiner at Jakobsen dreg for mange slutningar ut av «det avgrensa materialet» frå Bryggen i Bergen («dragi of miklar ályktanir af þessu takmarkaða efni», mi utmerkjing), men det rákar ikkje: Det avgjerande er jo ikkje kor mange runepinnar som inneheld skaldevæde, men *at dei i det heile finst*, og dét i ei umiskjenneleg norsk målform, noko som vitnar um ei interessa for og kunnskap um skaldekunsten i Noreg. Bjarni legg attåt at det ikkje er uventande at dei yverleverte tekstene av *Fsk* inneheld «norske måldrag» («norsk málseinkenni») so lenge dei tvo skinnbøkene dei er avskrifter av, var norske. Her er det heilt misvisande å tala um «norske måldrag» i *Fsk*: Båe skinnbøkene var skrivne på kav gamalnorsk! So kjem det retoriske høgdepunktet hjå Bjarni: «Um annan ágreining þeirra JÞ og AJ mætti annars segja að sínum augum lítur hver á silfrið», som tyder: «Um onnor usemja millom Jón Þorkelsson og Alfred Jakobsen kunde det elles segjast at med sine augo ser kvar på sylvet.» Med andre ord: Det spyrst på augo som ser, og Bjarni skøyter ikkje um å komentera dei mange andre argumenti som Jakobsen fører i marki.

Det einaste Bjarni kommenterer, er at Indrebø og etter honom Jakobsen hev studt seg for einsidugt på utgåva åt Finnur Jónsson av *Fsk*. Der hev Finnur gjennomført stor fyrebokstav i namnet *Kaupangr*, men i handskriftene er det ikkje so einfelt: B hev ingi store fyrebokstavar her, og A hev stor fyrebokstav berre i 13 av 33 døme. Like fullt normaliserer

Bjarni til *Kaupangr* i si eigi utgåva, «sökum þess að ljóst virðist að höfundur Fagrskinnu hafi litið á þetta orð sem annað nafn á Niðarósi» (*ÍF* XXIX, CXXXI). Med andre ord er det framleis soleis at *Fsk*-forfattaren hev rekna dette som namn, og Indrebø's argument stend ved lag (sjå ovanfor s. 95).

Den vesle kritikken som hev vore framført mot artikkelen åt Jakobsen, er av eit slag som ikkje rikkar noko som helst ved konklusjonane hans, og eg vil difor i framhaldet freista å byggja uppunder deim gjenom ein rekonstruksjon av den situasjonelle logikken som ligg bak tilkoma av *Fagrskinna* i Trøndelag. Men for at eg skal kunna gjera det, lyt eg gjera ei strengare sikting millom dei einskilde ættetali i *Fsk* og freista å datera kvar av deim for å kunna segja noko um dei høyrde heime i den originale *Fsk*-teksti eller ikkje.

Funksjonen åt dei einskilde ættetali i *Fagrskinna*

Eit serkjeppa på *Fsk* som ikkje hev vore nok påansa, heller ikkje av Alfred Jakobsen, er den sterke genealogiske interessa som forfattaren hyser. Indrebø sneitar inn på dette i pkt. 5 på lista si yver indisium på trøndsk proveniens (ovanfor s. 97), men han kallar det «trøndske eller nordlandske segner» (Indrebø 1917: 268), ikkje genealogi. Eg hev referert noko av dette ovanfor. Merkelegt er det at innskjoting av slike ætteupplýsingar kann få *Fsk*-forfattaren til å sleppa tråden i si eigi framstilling. Eit mildt døme på dette hev me når han midt i forteljingi um Eirik Haraldssons herjningar i vesterveg i kap. 7 brádt kjem inn på ætti åt orknøyjarlane, soleis: «... firi þa sok lagðiz hann i vestrsvíking oc heriaðe víða a Vestrlond. þeir ero synir Torfæinars iarls. Ankæll. Erlænndr. Þorfinnr hausakliufr. sunr Þorfinnz Havarðr feck RagnhilldaR dottor Eiriks konongs þat var æit sumar at Eirikr konongr heriaðe ...» (*Fsk* FJ: 27⁶⁻¹⁰). Her er det sjølvsagt ein samanheng i det at dotter åt Eirik vart gift med Håvard av jarleætti, men som me ser, gjer måten *Fsk*-forfattaren fører inn dette på, at framstillingi vert uppstykkja. Eit meir umfemnande døme på det same fær me i kap. 64, der introduksjonen av Vilhjalm Bastard i England i 1066 dreg med seg ei lang utgreiding um ætti hans at-tende til møre- og orknøyjarlane. Dette fører so til at forfattaren tek med tri av dei strofone Torv-Einar dikta um drápet på Halvdan, son åt Harald Hårfagre (*Fsk* FJ: 296–98), fyre han hentar seg inn att i kap. 65 med å

fortelja endå meir um ætti åt Vilhjalm: «Vilialmr bastardr oc Æddvarðr hinn hælghi Ænghla konongr voro syzkina synir». So kjem etter endå nokre genealogiske utgreidingar med kvart at Harald Godvinesson fall i slag mot Vilhjalm. I fyrelegget åt *Fsk*, *Msk*, er det berre fortalt um skyldskapen millom Vilhjalm og kong Edvard gjennom dronning Emma, og forteljingi hev ein mykje greidare logisk og kronologisk struktur.

Ei dilik interessa for genealogi gjer seg gjeldande når *Fsk*-forfattaren innleamar ei eigi «Ættartala Dana kononga» etter å ha fortalt um fallet åt Harald Godvinesson «oc fiores bræðr hans» på slutten av kap. 66: «Eftir þessa fimm höfðingia lifði æcki flæira af ætt Goðvina iarls sva at ver kunnum fra sæghia enn dottir Haralz konongs Gyða enn sun Tosta iarls var Skuli konongs fostri» (*Fsk* FJ: 300⁵⁻¹¹). So held *Fsk*-forfattaren fram med å gjera greida for etterkomarane åt Gyða: Ho vart gift med Valdemar (Vladimir), son av Jarisleiv (Jaroslav) i Holmgard (Novgorod), og sone-døtterne deira var Malmfrid, som fyrst var gift med Sigurd Jorsalfare og sidan med danskekongen Eirik Eimune, og Ingebjørg, som var gift med Knut Lavard, bror åt Eirik. Indrebø (1917: 14–15) hev nok rett i at *Fsk*-forfattaren her hev bygt på *Msk* i det som der er fortalt um ætti åt dronning Malmfrid (*Msk* FJ: 356–57), men han driv det som vanleg mykje lenger og supplerer med mange eigne opplysningar.

Dette ættetalet yver danekongane er interessant òg av di det kann hjelpa oss med å datera *Fsk*. Ætti etter Ingebjørg vert førd fram i den eine greini til danskekongen Valdemar Siger og syskeni hans: «born þæira Valdimars konongs oc Suffiu var Knutr konongr oc Valdimar konongr oc Rikiza drotneing» (*Fsk* FJ: 300²⁴⁻²⁶), og i den andre greini til svenskekongen Jon Sverkesson: «þæira sun var Sværkir konongr faðer Ioans konongs» (*Fsk* FJ: 301²⁻³). Her opplyser *Fsk*-forfattaren òg um morsætti åt far åt Sverker, svenskekongen Karl Sverkesson: Ho heitte Ulvhild og var dotter åt Håkon, son åt Finn, son åt Hårek på Tjøtta. Det vert gjort greida for dei tri giftarmáli åt Ulvhild, som gjorde henne til dronning fyrst i Danmark, so i Sverige, og so kjem til slutt, som ein etterakst, opplysningi um at «Rikizu drotningu atte Eirikr konongr i Sviðioð Knuz sun». Ut frå dette er det rimelegt å datera *Fsk* til styringstidi åt Jon Sverkesson (1216–10. mars 1222), jf. at det heiter um fyremannen hans, Eirik Knutsson (d. 1216), at han «ätte» Rikiza, men at det ikkje vert sagt noko um son deira, Eirik Eiriksson (1216–1250), som vart konge etter Jon att i 1222; han var enno ikkje vorten «aktuell». At fyrrtidsformi «var» er bruka fyre oppramsingi av borni åt Valdemar og Sofia, vert forståelegt

når ein veit at Knut døydde i 1202 og Rikiza i 1220, medan Valdemar (Siger) livde fram til 1241. Truleg held det at éin av deim var avlidne, og i so fall vert avgrensingi til Jon Sverkerssons styringstid (1216–22) standande. Um ein vilde krevja at tvo av tri var avlidne, vilde ein enda upp med den trongare dateringi 1220–22; Storm (1876: 83) tenkjer seg det som ein fyresetnad, men det synest ikkje å vera naudsynt med tanke på eintalsformi av verbet, «var» for venta «varo». Tilkoma av *Fsk* kann faktisk avgrensast endå nærare: I kap. 27 av saga um Olav den heilage, der dotter hans, Ulvhild, vert nemnd, fær me ei interessant opplysning: «oc var þæirra dotter Ulfhildr er gift var Otta hærtogha i Brunsvik. þeðan var Otta keisare cominn sun Hæinrecs hærtogha» (*Fsk* FJ: 157^{11–13}). Dette er atter eit døme på at *Fsk*-forfattaren fører inn umframme ætteopplysningar, men av måten han ordlegg seg på («var»), kann me slutta at keisar Otto IV var avliden då *Fsk*-forfattaren skreiv, og keisaren døydde 19. mai 1218. Etter dette kann *Fsk* daterast til millom mai 1218 og mars 1222 (jf. Bjarni Aðalbarnarson 1937: 176).

Ólafía Einarsdóttir hev i ein artikkel frå 2002 freista å datera tilkoma av *Fagskinna* til etter 1235 og meir avgrensa til perioden 1236–39. Dette baserer ho i røyndi på eit einaste internt argument, og det er at hertug Ordulf av Sachsen, som var gift med Olav Haraldssons dotter Ulvhild, er kalla «Otta hærtogha i Brunsvik» og «Otte hærtoge af Brunsvik» dei tvo gongene han er nemnd i *Fsk* (*Fsk* FJ: 157^{11–12}, 210¹). At han er kalla *Otte* og ikkje *Ordulf*, er i samsvar med annan norrøn tradisjon, men i alle andre kjeldor er han kalla hertug i Saksland, som er historisk korrekt, t.d. i fyrelegget åt *Fsk*, *Msk* (FJ: 38^{36–37}: 47^{21–22}). Indrebø kallar brigdet frå Saksland til Brunsvik for «ei uturvande retting» (Indrebø 1917: 115), men tyder det ut med at *Fsk*-forfattaren hev visst um at etterkomarane åt Henrik Løve berre rådde yver Brunsvik, og hev slutta seg til at det same galdt forfaren Otte/Ordulf (Indrebø 1917: 115, 273–74). *Fsk*-forfattaren hev ikkje kjent til at dette var ein relativt ny situasjon etter oppløysingi av Sachsen i 1180–81, då Henrik Løve vart sitjande att med einast ervelandi sine, Braunschweig-Lüneburg. Ólafía Einarsdóttir meiner derimot at umtalen av Otte/Ordulf som hertug i Brunsvik må koma av at *Fsk* er skrivi etter at hertugdømet Braunschweig-Lüneburg vart skipa av keisar Fredrik II i 1235 (Ólafía Einarsdóttir 2002: 60–61). Det vert etter det eg kann sjå å leggja altfor mykje inn i dette brigdet frå Saksland til Brunsvik i *Fsk*. Her må ein tenkja seg at *Fsk*-forfattaren på si vanlege detaljorienterte vis hev vilja presisera *kvar* i Saksland hertugdømet åt Otte/Ordulf

låg, etter *hans* forståing av tilhøvi der, som viser seg å ha vore anakronistisk. Som kjent kunde namnet *Saxland* visa til eit større område enn berre Sachsen, og det er fullt forståelegt at *Fsk*-forfattaren hev vilja føra inn ei slik presisering. Ólafía Einarsdóttir gjev ingi andre separate argument som kann underbyggja ei umdatering av *Fsk* til so seint som andre halvdel av 1230-ári. Ho fær berrsynte problem med å tyda ut at Snorre etter alt å døma hev nytta *Fsk* i *Hkr*, som både Storm (1873: 42–48) og Indrebø (1917: 285–97) hev ført gode argument for, Indrebø med den presiseringi at det gjeld berre for dei delane av *Hkr* han skreiv sist (*op.cit.*: 296–97). Bjarni Aðalbjarnarson (1937: 235) gjeng òg ved at det «unehtelig [er] meget som taler for at Snorre har nyttet *Fsk*. som kilde til *Hkr.*», um han ikkje vil «avlegge ed på at så er tilfelle». Ólafía Einarsdóttir, som meiner at «tekstanalyse som kriterium for slægtskab og litterær afhængighed mellem kilder kan drives for vidt» (*op.cit.*: 60), synest likevel å slutta seg til at det er noko påverknad frå *Fsk* i *Hkr*, og løyser det ved å ganga ut frå at Snorre møtte *Fsk*-forfattaren medan han var i Nidaros på den andre noregsferdi si i 1237–39, og at han førde inn dei nye opplysningane i *Hkr* etter at han var komen attende til Island i 1239. Med andre ord skal slutføringi av *Hkr* vera noko av det siste Snorre fekk gjort. Det kann vera at Snorre og *Fsk*-forfattaren hev møtst, og eg vil òg leggja fram ein rekonstruksjon som fyreset det. Samstundes vert kronologien åt Ólafía Einarsdóttir både knapp og urimeleg av di ho legg slik vekt på umtalen av Otte/Ordulf som hertug i Brunsvik. Meir avgjerande er det at *Fsk*-forfattaren, millom alle etterkomarane åt Ulvhild Olavsdotter i Tyskland, valde å lyfta fram keisar Otto IV, som døydde i 1218. Um *Fsk* var skrivi so seint som Ólafía Einarsdóttir vil ha det til, måtte det vera meir relevant å nemna den samtidige keisar Fredrik II (keisar 1220–50), som òg var etterkomar av Ulvhild gjennom farfaren, keisar Fredrik I Barbarossa, som var syskenbarn av Henrik Løve (som *Fsk*-forfattaren nemner) og dotterson av Wulfhilde av Sachsen, som på si side var sonedotter av Ulvhild Olavsdotter. Opplysningi *Fsk* gjev um keisar Otto IV, avslører i røyndi at *han* var den mest aktuelle etterkomaren forfattaren visste å nemna, og det peikar på at *Fsk* var skrivi etter at Otto IV var avliden i mai 1218, men fyre Fredrik II hadde vorte keisar i november 1220.

Attende til ættetali: Det er berre *Fsk* som opplyser um at mor åt svenskekongen Karl Sverkersson var av Tjøtta-ætti (sjå ovanfor s. 110). Indrebø (1917: 269) gjer rett i å gissa på at denne ættesamanhengen må koma av munnlege fråsegner nordanfjells som *Fsk*-forfattaren kjende til.

Eg kann derimot ikkje fylgja Indrebø når han skriv at «[h]eile stykket [«Ættartala Dana kononga»] høver i grunnen lite i Fgsk.», for fyremålet er klårt nok: å gjera greida for dei etterkomarane som fanst av Godvine jarl etter 1066. Det kann difor ikkje vera soleis at *Fsk*-forfattaren «har sett det inn berre av umsyn til den nordlandske Tjøtta-ætti, for di han skal syna kor høge skyldfolk ho hadde» (*loc.cit.*). Det er tvert imot opplysningi um sambandet til Tjøtta-ætti som kjem inn som ein parentes, etter di dette gjeld morsætti åt ein som er *gift inn* i den danske kongeætti (Karl Sverkersson).

Når *Fsk*-forfattaren tek med «Ættartala Dana kononga», må det som sagt vera av di han vil gjera greida for etterkomarane av Godvine-ætti, og dette hev ein serskildd grunn: Han held Rein-ætti, som kong Inge Bårds-son (d. 1217) og broren Skule jarl høyrde til, for å vera ei grein av denne ætti, gjennom ættfaren Skule Kongsfostre, som er sagd å vera son av Toste jarl Godvinesson (um han retteleg *var* son av Toste, er ei onnor sak, jf. Storm 1873: 184). Denne tradisjonen um opphavet åt Rein-ætti i den engelske Godvine-ætti hev *Fsk*-forfattaren rett nok teke frå *Msk* (kap. 55), men *Fsk*-forfattaren gjer mykje meir ut av det, og han supplerer med eigne opplysningar som *Msk* ikkje hev. Eg set på neste sida upp den aktuelle passasjen for jamføring (viktuge avvik millom dei tvo tekstene er sette i kursiv).

Her er dei største skilnadene at *Fsk* utelèt opplysningi um Kjetil Krok, som skal ha kome frå England i lag med Skule og som Snorre di meir gjer til bror hans (*Hkr* FJ, bd. 3: 217¹⁴), men derimot veit å fortelja um kona åt Skule, Gudrun Nevsteinsdotter, som knyter Rein-ætti til kongeætti gjennom mor åt Gudrun, Ingerid Sigurdsdotter, syster åt kongane Olav Haraldsson og Harald Sigurdsson.²⁶ Attåt gjev *Fsk* ei uttyding på det tilhøvet som *Msk* òg nemner, at Skule tala på tingi og rådde for landsstyret i lag med kongen, d.e. at Olav Kyrre ikkje var ein so talefør mann og heller ikkje so djuptenkt som far hans hadde vore. Det syner elles at det ikkje er so at *Fsk*-forfattaren alltid framsteller dei norske kongane i eit best mogelegt ljøs – i dette tilfellet var det viktugare å lyfta fram Skule Kongsfostre. Endeleg gjev *Fsk* ei viktug opplysning: Skule

26. Gudrun Nevsteinsdotter er òg nemnd i den lengre versjonen av *Boglunga sǫgur* (*Bogl*, del 2, 26), men fokuset der er på *forfederne* åt Bård Guttormsson på Rein og ikkje på sjølve Rein-ætti, og opplysningane er langt knappare enn i *Fsk*. Ein kann likevel ikkje sjå burt frå at *Fsk*-forfattaren hev kunna byggja på *Boglunga sǫgur*, i alle fall um den var skrivi ikkje so lenge etter hendingane ho skildrar (jf. *Bogl*, del 1, 204–09).

Morkinskinna (FJ, 283¹⁴–284³)

Þa qvomo þeir íNoreg með Olafi konvngi Sculi s. Tosta iarls Gopina s. oc Ketill crocr norþan af Halogalandi, fecc O. konvngr honom þar quanfang gott. oc gaf honom lendz mannz rett norþr þar. oc er fra Catli comit mart stormenni. En Sculi var vitr maþr oc scaþrvngr mikill manna friþastr sionom. oc sniallr imali. hann gerþiz forstiori ihirþ konvngs oc talapi aþingom. oc reþ ollom landraþom með konvngi. hann var callaþr konvngsfostri. O. konvngr baþ at gefa Scula fylki eitt íNoregi þat er honom þøtti bezt með ollom teckiom oc landscylldom þeim sem konvngr atti. Sculi þaccaþi konvngi vel boð sitt. oc lezc þo villdo beiþaz helldr af honom aNaRa lvta. fyr þvi ef konvnga scipti verþr s. hann. þa kaN vera at rivfiz giofin. Ec vil helldr þiGia heRa nocqvorar eignir ner caþstaþ þeim er þer erot vanir at sitia oc taca iola veizlor. Konvngr iataþi honom þeso. oc sceytti honom iarþir aþstr viþ Konvnga hello. oc við Oslo. viþ Tvnsberg. oc norþr viþ Niþar os. oc voro þat naliga enar bezto eignir ihveriom staþ. oc hafa þeʀr eignir haft siþan hans eþtmen.

Fagrskinna (FJ, 301¹²–302⁶)

Þa er Skuli konongs fostri sun Tosta iarls com i Noregh. þa gifti Olafur konongr er kallaðr var bonde honom Guðrunu frenkono sina dottor Nefstæins. hennar moðir var Ingirið. systir hins hælgha Olafs oc Haralz konongs oc dottir Sigburðar syr oc Asto. Sculi konongs fostri var allra manna vittrastr oc sniallaztr. hann talaðe oll konongs ærende a þingum oc a moti firir þvi at Olafur konongr var æcki talaðr maðr. oc æcki var hann sva diupvitr maðr sem faðir hans var. oc hann litti þvi i margha staðe er Skule konongs fostri reð. Olafe kononge var sva mikil virt a Skula. at hann bouð at gefa honom æitt fylke allt i Noreghi meðr ollum sculdum oc scottum oc skœyta hanum þet oc hans ærfingium. hann svaraðe a þessa lund lez æighi þyckia uliect ef hoðingia scipti gerðez i at þat munde riufaz. oc enn i annann stað sagðe hann meðr þvi at hann var iamnan meðr kononge. þa var honom bætr hænt at þiggia veizlur af kononge ner þeim koupstoðum er konungr var vanr at sitia i um vetrom. nu bað konongr hann næfna þær iarðir er hann villdi þiggia oc sva gerðe hann. Nemndi sumar i Vik austr. sumar a Hordulande sumar i Þronðheimi. sva at i hverium kaupstað er konongr var. þa atte Skuli nalega hinar bæztu iarðer oc gnoгар landskylldir til allz starfs oc kostnaðar i kaupstaðum.

fekk eigedomar av kongen ikkje berre aust i Viki – ved Konghelle, Oslo og Tønsberg – og ved Nidaros, som *Msk* nemner, men òg i Hordaland. Dette er heilt klårt noko *Fsk*-forfattaren må ha frå personleg kjennskap til etterkomarane av Skule Kongsfostre, som sat med desse eigedomane i hans samtid, og det ligg nære å tenkja på Skule jarl som kjelda for opplysningi. I *Msk* vert det då òg sagt at dei eigedomane Olav gav Skule, hev vore i ætti hans sidan. Dette heng nøgje saman med det som fylgjer i *Msk*, som gjer greida for denne ættleggen fram til kong Inge og Skule jarl. I utgåvone av *Fsk* – Finnur Jónssons frå 1902–03 og Bjarni Einarssons frå 1985 – fær me ikkje lesa um desse etterkomarane, men det kjem

berre av at det B-teksti hev å segja um dette, er skote ut til eit «tillegg». For å få fram den rette samanhengen, og samhøvet med *Msk* i dette stykket, held eg fram jamføringj millom *Msk* og *Fsk* her nedanfor. Her er det so mykje som er ulikt, so eg hev valt å strika under det litle som likjest.

***Morkinskinna* (FJ, 284³⁻⁷)**

Sonr Scula konvnngsfostra var Asolfr f. Gothorms aReini f. Barþar f. Inga konvnngs oc Scula iarl. Eigi miclo eptir fatl Harallz konvnngs for Sculi vestr til Englandz. [...]

***Fagrskinna* (FJ, 388^{10-389¹¹})**

Born þeirra Skula konongs fostra oc Guðrunar varo þau Asulfr a Reini oc Ragnilldr er atte Kyrpingaormr. Dotter Kyrpingaorms var Asa moðer Biarnar boks. Born þeirra Asulfs oc Þoro Skofta dottor. varo þau Guðormr a Reini oc Sigríð er atte Hallkæll hukr ðeirra sunr var Ion faðer þeirra Hallkælls oc Ragnvallz oc Grego Guðormr a Reini fecc fyrst Ælldriðar systur Hallkælls huks. ðeirra døtr var Ragnrið oc Ingiriðar(!) oc Guðrun. Ragnriðar fecc Biarne byrðar svæinn ðeirra døtr varo þær Ælldrið oc Ingibiorg. Dotter Magnus konongs oc Elldriðar var Kristin er atte Reiðar sendimaðr. Þorer skinnfælldr hafðe atta Elldriði. ðeirra synir varo Kynaðr oc Þorgrimr klaufi. Siðan var hon gift logmannenom a Gaulande. ðeirra sunr var HaRalldr. Synir Ingibiargar varo Þorsteinn skalmöld oc þær brøðr. Ragnrið var siðar gift Friðreke kœno. þeirra dottor var Azstrið oc var mœynunna. Ingiriðar Guðormsdottor a Ræini fecc Guðormr Austmannzson austan af Iamtalande. Guðormr a Reyni fecc siðar Bergliotar. þeirra sunr var Asulfr faðer Þorbiargar er atte Eirikr gryfill. þeirra sunr var Asulfr. siðar atte Þorbiorgu Roar konongs frennde. Guðormr a Reini atte siðar Sigríði dottor Þorkælls oc Hallkatlu. Hallkatla var dottor Sveins Bryiulfssunar. broðor Særks i Sogne oc Ingiriðar systur Knuz ens rika Dana konongs. Barðr Guðorms sunr fecc fyrst Ulfilldar dottor Pals biscups. en þar nest Ceciliu dottor Sigurðar konongs. þeirra sunr var Ingi konongr.

Det er då dette eg umtalar som «Rein-ættetalet». Det vilde vera heilt uventande um *Fsk*-forfattaren, som elles syner so stor interessa for genealogi, ikkje skulde taka med noko um etterkomarane åt Skule Kongsfostre, når fyrelegget hans hadde det, og når me veit kor viktuge desse etterkomarane – kong Inge og Skule jarl – var i samtidi åt *Fsk*-forfattaren. At han snarare skulde koma til å utbrodera dei sparsame opplysningane han fann i *Msk*, til eit heilt ættetal yver Rein-ætti, slik tilfellet er i *Fsk* B, verkar mykje meir rimelegt og vilde høva med måten han tidlegare hev bygt ut ætteopplysningar han fann i fyreleggi sine. Det vilde dessutan vera endå ei stadfesting på den lokalkunnskapen han hadde um folk og ætter i Trøndelag – kann henda var han skyld Rein-folket sjølv? Soleis fær òg den nyst innførde «Ættartala Dana kononga» betre meining: Nett som forfattaren der førde ætti åt Gyda Godvinesdotter fram til samtidige danske og svenske kongar, fører han no ætti etter brorson åt Gyda, Skule Kongsfostre, fram til den norske kongen Inge Bårdsson. Det er måten som teksti no stend i utgåvone på – med ættetalet um danekongane, men utan Rein-ættetalet – som ikkje gjev meining. Båe desse ættetali er for so vidt digresjonar i saga um Olav Kyrre, men det er berrsynt at dei skal syna kor gjæve ættfeder og skyldfolk Inge og Skule Bårdssøner hadde i dei nordiske landi. Det er i den samanhengen ein òg lyt skyna opplysningi um giftarmålet millom Skule Kongsfostre og Gudrun Nevsteinsdotter: Den syner at Rein-ætti alt frå byrjingi av i Noreg på 1000-talet var nære knytt til dei norske kongane, nett som dei var det sidan gjenom Bård Guttormssons giftarmål med Cecilia, dotter åt Sigurd Munn, og Margret Skulesdotters giftarmål med Håkon Håkonsson – dei vart trulova mikjelmessdagen 1219 (*Hákonar saga*, kap. 56), kring den tidi *Fsk* truleg vart skrivi, jf. ovanfor um dateringi. Nedættingi frå Gudrun Nevsteinsdotter og med henne frå dei gamle norske kongane hev venteleg vore eit viktugt poeng for Skule Bårdsson å lyfta fram då han gjorde krav på den norske kruna etter at broren Inge var avliden i 1217. Her kann det vera ein direkte samanheng millom *Fsk* og aktuell politikk i samtidi, og me fær ein interessant parallell til den politiske historieskrivingi i *Fsk* A (jf. Storm 1876, Jakobsen 1980). Ættetalet gjev òg ei onnor forvitneleg opplysning i denne samanhengen, som berre finst her: Tridje kona åt Guttorm Ásulvsson og mor åt Bård Guttormsson – og soleis farmor åt Skule –, Sigrid Torkjellsdotter, var dotter åt Hallkatla, dotter åt dronning Ingerid Sveinsdotter av den danske kongeætti, som hadde vore gift med Olav Kyrre. Ingerid er nemnd berre éin gong i *Hkr* (i saga um Olav

Kyrre, kap. 5), og der er det ikkje sagt noko um det andre giftet hennar med Svein Brynjulvsson. Med andre ord kunde Skule jarl skrøyta av å vera ætta frå både den norske og den danske kongeætti.

Det er heller ikkje noko kronologisk som hindrar at Rein-ættetalet kann ha vore ein del av den originale komposisjonen av *Fsk*. Dei yngste generasjonane her, t.d. Blindheim-mennene Hallkjell (d. 1184), Ragnvald (d. 1194) og Gregorius Jonssøner (d. 1228), var alle aktive i dei siste tiåri av 1100-talet og Gregorius dessutan i dei fyrste tiåri av 1200-talet. Lik-eins: Når det vert sagt at Reidar sendemann «ätte» Kristin, dotter åt Magnus Erlingsson og Eldrid Bjarnesdotter, høver det vèl med at Reidar døydd i Konstantinopel i 1214. Den truleg yngste personen som er nemnt, er Åsulv, son åt Eirik *gryfill* og Torbjørg Åsulvsdotter, sistnemnde ein brødrung av kong Inge. Åsulv er den seinare kjende Åsulv jarlsfrende frå *Hákonar saga Hákonarsonar*, som typisk nok ikkje segjer noko um *koss* skyldskapen hans til jarlen var; *Hákonar saga* inneheld minimalt med genealogiske opplysningar og er soleis den rake motsetnaden til *Fsk*. Åsulv var truleg fødd ein gong kring 1190 (nemnd 1217–40 i *Hákonar saga*).

For å summera upp: Rein-ættetalet fram til og med kong Inge hev mest truleg høyrte til den originale *Fsk*-komposisjonen, soleis at det er *Fsk* B som er mest opphavleg i dette stykket. Det tyder at ættetalet på eikor vis hev vorte utskote i den handskriftsgreini som førde fram til *Fsk* A. Ei gissing kann vera at dette hev hendt i ein versjon av *Fsk* som vart skriven stutt tid etter Skules fall i 1240, på eit tidspunkt då det kunde vera oppportunt å tona ned rolla åt Rein-ætti i norsk sogeskriving. Det hev då ført til at *Fsk* A ikkje hev nokon opplysningar um etterkomarane åt Skule Kongsfostre, noko som høver minder godt med den store vekti som er lagd på andre etterkomarar av Godvine-ætti i saga.

Ein reell interpolasjon: *Arnmæðlingatal*

I nett kor langt fram i tid ættleggene vert fylgde, er det ein påtakeleg skilnad millom danekongeættetalet og Rein-ættetalet på den eine sida og det ættetalet som fylgjer like etter i *Fsk* B, som hev yverskrifti «Her Hæfr Arnmæðlinga tal» og som tek fyre seg etterkomarane åt arnungane på Giske på Sunnmøre. Medan dei tvo fyrste ættetali er førde fram til ein gong millom 1214 og 1222, gjeng *Arnmæðlingatal* ein god del år lenger

fram. Gustav Storm skriv um dette i avhandlingi si um innskoti i *Fagrskinna*, og han konkluderer med at ættleggene «stanser alle ved Tiden 1225–30» (Storm 1876: 89). Tydelegast ser ein dette i Rein-ætti sjølv: Der Rein-ættetalet endar med kong Inge Bårdsson (d. 1217), utan å nemna nokon av syskeni hans, umtalar *Arnmæðlingatal* Bård Guttormsson som «faðr þeirra Inga konongs oc Skula hærtoga. G(uðorms) oc Sigríðar», og dessutan at «born S(kula) hann [truleg feil for *h(artogha)*] var M(argreta) drotning. er Hacon a. Ingirið. Rangrið» (*Fsk* FJ: 391³⁻⁶). Margret vart gift med Hákon Hákonsson i 1225, som då vert *terminus post quem* for *Arnmæðlingatal*. Derimot er ikkje Skules frilleson Peter, som han frå um lag 1230 godkjende som son og erving, nemnd, og det er nok det som hev gjort at Storm set 1230 som *terminus ante quem*. Men heilt trygt er ikkje dette kriteriet, for det er slett ikkje so at alle i ein syskenflokk tarv vera nemnde, t.d. er ikkje Skules syster Ingebjørg, gift med stormannen Alv Erlingsson av Tanberg, nemnd.²⁷ Like fullt vert datering 1225–30 studd av eit par andre tilhøve: Ætti etter Ulv stallare, gift med Jorunn Torbergsdotter, endar med «Sigríðar moðor Petrs ærchibyskups» (*Fsk* FJ: 391¹⁹). Peter Brynjulvsson av den trøndske Standhale-ætti vart vald til erkebiskop av kong Hákon i 1224, vart innvigd i Rom i 1225 og døydde i 1226 (Mannsåker 1952: 26). Det gjev òg i dette tilfellet 1225 som *terminus post quem* for *Arnmæðlingatal*. Likeins endar Bjarkøy-ætti med «Ragnu er atte B(iarne) Marðarsunr». Bjarne er nemnd siste gong i live i 1223 (*Hákonar saga*, kap. 86) og er truleg avliden stutt tid etterpå, jf. at han er nemnd alt i *Sverre-soga* i 1198 (*ÍF* XXX: 234); i so fall er fyrirtidsformi «atte» høveleg her òg.

Det er med andre ord ein munaleg kronologisk skilnad på «Ættartala Dana kononga» og Rein-ættetalet på den eine sida og *Arnmæðlingatal* på den andre sida. Medan dei tvo fyrste stoggar ved 1216–22 (Jon Sverkerssons styringstid) og etter 1214 (Reidar sendemanns daude), er *Arnmæðlingatal* ført fram til 1225–30. Denne skilnaden er so pass stor – ein stad millom tri og fjortan år – at han ikkje kann forklárast burt. Etter alt å døma sit me her med skilnaden millom originalhandskrifti av *Fsk*, som kann daterast til 1218–22, kann henda so nógje som 1218–20 (sjå ovan-

27. Ho er derimot nemnd i *Boglunga sogur* (*Bogl*, del 2, 27). Storm (1876: 89) hevda at heller ikkje systeri Sigrid, som frá ca. 1237 var abbedissa i Reins kloster, var nemnd i *Fsk*, men det grunna seg på ei feillesing av «Sigríðar» i manuskriptet som «Sigurðar» (sjå attgjevingi åt Storm på s. 91 og kommentaren hjå Hagland 1980: 155).

for), og ei seinare utviding med *Arnmæðlingatal* tidlegast i andre halvdel av 1220-åri. Gustav Storm var inne på det same, men rekna Rein-ættetalet med til utvidingi i 1225–30, utan at han dryfter dette serskilt. Storm synest å ha gjenge ut frå at alt i *Fsk B* som ikkje samstundes fanst i *Fsk A*, måtte vera interpolasjonar og *vice versa*. Eg reknar derimot med at alt i *Fsk B* til og med Rein-ættetalet er upphavlegt i *Fsk*, av dei grunnar som er gjevne ovanfor. Storm tenkte seg at *Fsk B* vart laga for einkvan av Giske-ætti på Sunnmøre, anten Pål Flida, som er nemnd siste gong i 1223 (*Hákonar saga*, kap. 86), eller son hans, Peter, som var lendmann alt i 1221 (*Hákonar saga*, kap. 62) og døydde i 1254 (*Hákonar saga*, kap. 281), og at det var denne oppdragsgjevaren som hadde interessa av å lyfta fram ætti si, arnungeætti frå Sunnmøre (Storm 1876: 93). Det er det truleg noko i, men dette resonnementet fyreset i røyndi at det alt er noko i *Fsk* som *Arnmæðlingatal* kann koplast på. Me lyt hugsa på at desse ættetali kjem i skilet millom sogone um Harald Hardråde og Olav Kyrre, og det einaste tilknyttingspunktet dei hev der, er Skule Kongsfostre, som kom frå England med kong Olav etter slaget ved Stamford bru i 1066. Med andre ord: Ein treng Skule Kongsfostre for å kopla på Rein-ætti, og ein treng Rein-ætti for å kopla på Giske-ætti – bindelekken her er Tora Skoftesdotter av Giske, gift med Åsulv Skulesson på Rein, som vart langgodforeldri åt kong Inge og hertug Skule. Det er mest rimelegt at dette hev balla på seg i fleire umgangar. Fyrst hev Skule Kongsfostre fenge ein framskoten plass fremst i saga um Olav Kyrre i *Morkinskinna*. So hev *Fsk*-forfattaren gripe tak i dette, supplert med nye opplysningar um kona åt Skule, Gudrun Nevsteinsdotter, og utbrodert ytterlegare um etterkomarane deira, Rein-ætti. So hev einkvan som hev skrive av *Fsk* for arnungane på Giske (*Fsk B*), teke det endå eit hakk lenger og lagt til det svært umfangnande *Arnmæðlingatal*. Til skilnad frå dei tidlegare ættetali, som er integrerte delar av kongesogeteksti, er *Arnmæðlingatal* ubunde av den og utstyrt med ei yverskrift som varslar ei ny byrjing, «Her Hæfr Arnmæðlinga tal» (*Fsk FJ*: 389¹²), og det ei byrjing av det mytiske slaget: «(M)aðr het Finnviðr fundinn. hann var fundinn i arareidri. oc vafðr i silkireifum. oc vitu menn eigi ætt hans. fra hanum er comen ætt su. er callað er Arnunga ætt» (*Fsk FJ*: 389^{13–16}). Det peikar på at *Arnmæðlingatal* hev vorte utforma som ei sjølvstendig tekst og fyrst sidan vorte innlema i *Fsk* (i *Fsk B* ca. 1250). Det kann då tyda ut dei avskriftsfeilane som er påviste i *Arnmæðlingatal* (sjå Storm 1876: 89; Hagland 1980: 155–56), utan at ein dermed treng å rekna med nokor millomhandskrift laga for

arnungane på Giske ca. 1225–30, som både Storm (1876: 93) og Hagland (1980: 133) gjer. I ein annan artikkel (Myrvoll under utgjeving b) skal eg argumentera for at denne innplasseringi gjev god meining ut frå ei nærare gransking av oppbyggingi av *Fsk B*.

Tilkoma av *Fagrskinna*: ein rasjonell rekonstruksjon

Etter det som er skrive ovanfor, er det gode grunnar til å tru at *Fagrskinna* hev vorte til i Trøndelag ein gong i åri kring 1220 – meir presist 1218–22 –, og at ho hev vorte førd i pennen av ein nordmann, helst ein trønder (eller nordmøring) med serskild interessa for stormenn og ætter i det nordanfjellske Noreg og ein nokso sterk lokalpatriotisk tilhug. Han hev havt tolleg god innsyn i den norrøne skaldekunsten, og han hev kunna nytta eit nokso stort tilfang av skaldekvæde, fleire enn dei som han fann i dei eldre kongesogone han bygde på. Kven kann dette so ha vore? Og kva for miljø kann ha gjort ei slik forfattargjerning mogeleg?

Det er klårt: Slike spekulasjonar kann først ut på viddene, og andre forskarar som t.d. Alfred Jakobsen hev gjerne stogga etter å ha påvist at det mest truleg må vera ein trønder. Eg meiner like fullt at me lyt freista å gjera innhaldet i hypotesane våre *realistisk*: Det er ikkje nok på vitskapleg, systematisk vis å finna studnad for sume hypotesar og vanda andre; me bør òg freista å setja desse hypotesane um i eit mest mogeleg konkret og realistisk innhald. Med andre ord: Me må kunna rekonstruera på rasjonelt vis ein situasjonell logikk der saksinnhaldet i hypotesen kann ha spela seg ut i det røynelege livet. I dette tilfellet er me då i Trøndelag, helst i Nidaros, i åri kring 1220, i eit miljø med interessa for gamle norske kongar og genealogien åt norske, og serskilt trøndske, stormenn. Kva miljø kann det ha vore?

Svaret gjev seg i grunnen sjølv: Den norske kongen fram til 1217 var Inge Bårdsson, av den Rein-ætti som fær so fyllug og heiderleg umtale i *Fagrskinna*. Han heldt for det meste til i Nidaros og døydde der 23. april 1217. Fyre han døydde, vetteren 1216–17, nemnde han ut halvbroren Skule Bårdsson til jarl, og Skule rekna seg – med rette – som Inges næraste privatrettslege erving (som samfedre ektefødd bror). Um han samstundes òg var erving til kruna, vart komplisert av at Skule var halvbror av Inge på farssida, medan Inge hadde vorte konge i kraft av at mor hans, Cecilia Sigurdsdotter, var samfedre syster åt kong Sverre (i alle fall i namnet –

at kong Sverre var son av Sigurd Munn, er som me veit meir enn tvilsamt, sjå Daae 1905). Skule meinte like fullt at han var rette ervingen til kruna òg, og han gjorde ein fyrste freistnad på å verta teken til konge i 1217. Den freistnaden lukkast ikkje; dei tonegjevande birkebeinane vilde ha den unge Håkon Håkonsson, for skuld nedættingi hans frå kong Sverre. Skule fekk likevel full styringsrett yver ein tridjung av riket. Skule reiste so saki på nytt lag på eit stort riksmøte i Bergen i 1223, men vann ikkje fram denne gongen heller. Endeleg kom oppreisten i 1239–40, som gjorde at Skule enda sine dagar som kongssvikar. I millomtida hadde han vore Noregs fremste mann ved sida av kongen, og han var lenge den røynelege riksstyraren i dei åri Håkon Håkonsson var umyndug. I 1225 vart han òg verfar åt kongen, då Håkon vart gift med dotter hans, Margret, i ein freistnad på å skapa forsoning millom dei tvo. Det er ikkje urimelegt å tenkja seg at *Fagrskinna* vart skrivi som ein lekk i det strevet Skule hadde med å verta godkjend som kongsemne i åri millom 1217 og 1223. I ein slik samanheng fær den framskotne posisjonen åt Rein-ætti – og serskilt Skules ættfar og namne Skule Kongsfostre – i *Fagrskinna* fullgod meining. Den vekti som vert lagd på nedætting frå dei gamle norske kongane gjenom Gudrun Nevsteinsdotter, og skyldskap med både danske og svenske kongar, fær òg si naturlege forklåring i ein slik politisk kontekst.²⁸

Det sterkaste motmålet mot å rekna *Fagrskinna* for norsk og skrivi av ein nordmann, hev vore at forfattaren syner stor skynsemd i umgangen med norrøne skaldevæde, og at berre ein islending kann tiltruast ein slik kunnskap. Alfred Jakobsen freista å veikja dette argumentet med å peika på fundane av *dróttkvætt*-strofor på Bryggen i Bergen og i runeinnskrifti frå Vinje kyrkja. Berre Ólafía Einaradóttir hev vore inne på det som betre enn noko anna kann tyda ut at ein nordmann i Nidaros, i umkrinsen åt Skule jarl, nett på denne tidi hev kunna eigna til seg ein slik spesialisert kunnskap: nærværet av den fremste kjennaren av norrøn skaldskap på 1200-talet, islendingen Snorre Sturlasson. Snorre var som

28. *Gudrun*-namnet vart statusberande i denne ætti. Rein-ættetalet nemner Gudrun, dotter åt Guttorm Ásulvsson, og Ingebjørg, syster åt Skule, kalla dotter si *Gudrun*, nett på den tidi Skule kjempa um makti i Noreg. Denne Gudrun Alvsdotter vart sidan ættmor åt ei vidt forgreina ætt (Sørum-ætti), der *Gudrun*-namnet gjekk att radt til Gudrun Olavsdotter (d. etter 1472), gift med riddarane Erlend Eindridsson av Losna og Jon Svalesson (Smør), og Gudrun Håkonsdotter (nemnd 1451–84), ho òg gift med ein riddar (sjå Leistad 1997, serskilt ættetavla på s. 316–17).

kjent på ferd til Noreg i åri 1218–20, og mest heile tidi fylgde han med Skule ikring i landet, m.a. var han hjå honom bae vetrane han var her (fyrst i Tunsberg, so i Nidaros; *Hákonar saga*, kap. 55–56; *ÍF XXI*: 112–13, 120).²⁹ Snorre og Skule må snøgt ha funne tonen og var sidan allierte til siste slutt (som vart fatalt for Snorre, veit me). Etter *Sturlunga saga* dikta Snorre tvo kvæde um Skule jarl, ei dråpa og ein flokk, bae medan han var i Noreg i 1218–20, og for desse fekk han det skipet han siglde attende til Island på, og attpå «femtan storgávör» (*ÍF XXI*: 122); atttå vart han utnemnd til skutelsvein og sidan lendmann av Skule og kong Hákon (*ÍF XXI*: 120, 122). Etter han var komen heim til Island, dikta Snorre det storfelte kvædet *Háttatal*, der kvar strofa fører inn eit nytt versemål eller strofeform, og her er det Skule som vert umdikta i brorparten av strofone (sjå Myrvoll 2008: 144).

Noko av grunnen til at Snorre og Skule kom på so god fot med ein annan, må ha vore at bae var aristokratrar av «den gamle skulen»: Dei la vekt på æra og ærefulle syslar – bae var vyrke um ættearven sin og hyste store tankar um seg sjølve –, og dei delte elsken til den mest upphøgde og aristokratiske av alle kunstformer i samtidi, skaldediktingi. Millom anna veit me at Skule hadde mange skaldar kring seg; i *Skáldatal* er han uppførd med heile åtte skaldar, millom deim Snorre (*Uppsala Edda*, 112). I *Hákonar saga* (kap. 194) vert det fortalt at hertug Skule spurde Snorre på skjemt um det var sant at Odin vart kalla *Gautr* med eit anna namn. Snorre stadfeste det, og hertugen fekk Snorre til å yrkja ei strofa der han sa kor mykje den eine Gaut (Jonsson, lendmannen åt kongen) liktest hin. Skaldehistorikaren Snorre fann tvillaust ein større klangbotn hjå ætteraristokraten og skaldevenen Skule enn han kunde vona på hjå oppkomlingen og «modernisten» Hákon Hákonsson, som synest å ha interessert seg meir for importerte riddarsogor enn for skaldekviæde.

Finst det då noko reint konkret som med nokon grad av vissa kann knyta Snorre Sturlasson til *Fagrskinna*? Forutan det store samanfallet i poetiske kjeldor millom *Heimskringla* og *Fagrskinna* som vart framlagt ovanfor (i tab. 1), finst det eit meir spesifikt peik um at Snorre hev vore innblanda i tilkoma av dette verket. Eg nemnde ovanfor at mest alle

29. På grunn av den seine datering i av *Fsk* som Ólafía Einarsdóttir argumenterer for (sjå ovanfor s. 111 f.), tenkjer ho seg at *Fsk*-forfattaren og Snorre hev møtst i Nidaros på den *andre* noresferdi hans, i 1237–39: «Som jeg ser det, trådte også Fagrskinns forfatter de få gader i Trondheims by ved samme tid; og klosterbibliotekerne her kan formodes at have været hyppigt besøgt af de to historikere».

kjende strofor av *Haraldskvæði* er yverleverte i *Fsk*, men dei er ikkje innførde som éin heilskap. *Fsk* hermer fyrst strofane 1–6, 15–19 og 20–23 med stutte prosastykke imillom (*Fsk* FJ, 6–12). Dei tvo fyrste bolkanane – og etter samanhengen òg den tridje – er attribuerte til «Hornklofe skalld gamall vinr kononga» (*op.cit.*, 6); han er òg sidan i saga kalla «Hornklofe» fyre eit sitat av tvo og ei halv strofa or *Glymdrápa* (*op.cit.*, 18). Derimot er strofane 7–11, um sjølvde slaget i Hafrsfjord, hermdde lenger ut i saga og er der tillagde «Þjóðolfr scalarld or Hvini» (*op.cit.*, 16–17). *Heimskringla*, på si sida, hermer ingi av strofane 1–5 og heller ikkje strofane 15–23, men derimot str. 6 (einstaka), 7–11 (um slaget) og 14 (um Haralds tilhøve til kvende) og tilskriv alle «Þorbjörn hornklofi» (fyre str. 6) / «Hornklofi» (fyre str. 7 og 14) (*Hkr* FJ, bd. 1: 120, 124, 127). Men *Hkr* er ikkje den einaste staden Snorre hermer strofor or *Haraldskvæði*; i *Edda* er fyrste helmingen av str. 11 (*Á baki létu blíkja*) hermd i *Gylfaginning* og tillagd «Þjóðolfr inn hvinverski» (*Gylf* Faulkes, 7), medan den helmingen som hev vorte str. 12 i utgåvone (*Valr lá þar á sandi*) er hermd i *Skáldskaparmál*, den òg tillagd «Þjóðolfr inn hvinverski» (*Skm* Faulkes, bd. 1: 8). Med andre ord samstavast *Fsk* og *Gylf* i å leggja str. 11 av *Haraldskvæði* til Tjodolv, mot attribusjonen til Hornklove i *Hkr*. Millom skrivingsi av *Gylf* og *Hkr* må Snorre soleis ha endra meining um den midtre delen av *Haraldskvæði*; venteleg hev han kome fram til at desse strofane måtte høyra til det same kvædet som dei hine, og at dei òg soleis måtte vera dikta av Hornklove. Dette høver greidt med den vanlege meiningi at Snorre skreiv *Edda* fyre han skreiv *Heimskringla*. Moderne forskarar hev sagt seg samde i Snorres nyfunne einskap i *Haraldskvæði* (m.a. von See 1961 og Fidjestøl 1966). I eit seinare arbeid tenkjer Fidjestøl (1976: 17–19) seg at attribusjonen til Tjodolv truleg fanst i den munnlege tradisjonen, og at Snorre i dette høvet «retta» på tradisjonen. Men etter di det er liten tvil um at alle strofane fram til og med str. 12 utgjer eit poetisk heile, må denne munnlege tradisjonen i so fall ha botna i ei mistyding. Hornklove er same kva den sterkaste kandidaten, med di me veit at han dikta eit anna kvæde til Harald (*Glymdrápa*), medan kvinesdølen Tjodolv ikkje til vissa kann knytast til Harald (han kann godt ha vore ein lokal skald tilknytt vestfoldkongane, jf. *Ynglingatal*). Meir interessant enn å spekulera i ein eventuell munnleg tradisjon um desse Hafrsfjord-strofane, er det å studera den *skriftlege* tradisjonen, der usemja millom Snorres *Edda* og *Fsk* på den eine sida og Snorres *Hkr* på den andre helst må koma av

at *Fsk*-forfattere lærde av den *tidlege* Snorre, som trudde at desse strofene var dikta av Tjodolv.

Kven var so *Fsk*-forfattere? Eg skal halda meg frå å kasta fram eit namn, i alle fall i denne umgangen, men so pass kann me vita: I kveldseta hjå Skule i Nidaros må det ha funnest ein lokal skriftkunnig med interessa for den heimlege historia – både den norske og den meir spesifikt trøndske og nordanfjellske – som hev skyna potensialet av å ha skaldekjennaren Snorre på vitjing og som hev soge til seg all den lærdomen han hev kunna få av samværet med honom. Serskilt forviten hev han vore etter å få greida på kvæde som kunde fortelja um jarlar og stormenn nordanfjells, og Snorre hev delt raust med honom av både *Hákonarmól*, *Háleygjatal*, *Vellekla* og *Kalfsflokkr* – og mange andre kvæde. Denne skaldekunnskapen hev so vår namnlause forfattar aust av då han stutt tid etter, med tilstøring frå Skule, sette seg ned og skreiv ei fullstendig norsk kongesoga frå Halvdan Svarte til kong Sverre, venteleg etter mynster av den eldre (og trøndske) *Ágrip*, men denne gongen i fullt utbygt prosimetrum. Det er rimelegt at Snorre hev havt med seg ei eller fleire handskrifter som inneheldt skaldekvæde, som *Fsk*-forfattere hev kunna draga nytte av. Reint kronologisk er det sers trulegt at Snorre i alle fall hadde med seg eit rjukande ferskt næme av *Morkinskinna* til Noreg i 1218, som gav det prosimetrisk mynstret for *Fsk*. Kva andre bøker han hadde med seg, kann me berre gissa på. Frævast for *Fsk*-forfattere hev nok likevel den direkte og personlege kontakten med Snorre vore, eit møte som i dette tilfellet hev bore uvanleg gode frukter. Venteleg hev Snorre sjølv sét verdien av dette, og han må seinast ha sanna honom då han fekk sjå resultatet, *Nóregs konunga tal*, seinare kjend som *Fagrskinna*, og kunne bruka den som kjelda til *sitt* storverk, *Heimskringla*, i alle fall for dei seinare delane av det.³⁰

30. Då denne artikkelen var ferdugskriven, vart eg gjord merksam på artikkelen åt Sigurjón Páll Ísaksson i *Gripla* 2012. Sigurjón argumenterer for at det er Snorre som hev skriva både *Morkinskinna* og *Fagrskinna*, attåt *Heimskringla*. Problemet med denne hypotesen er at han ser heilt burt frå dei store skilnadene som finst millom alle desse tri verki, ikkje berre i språk og stil, men òg i synsvinkel og tendens. Det er dessutan viktuge innhaldsskilnader millom deim som ikkje kann tydst ut med at Snorre hev eigna til seg nye kunnskapar på vegen. Det rekk med eitt døme: Kvifor skulde Snorre rota med kvar Frei ligg i *Hkr*, um han hadde fenge det rett i *Fsk*? Likevel er det nokre samanfall i synspunkt hjå Sigurjón og meg, m.a. peikar han òg på at det er mykje yverlapp i skaldekvædi millom *Fsk* og *Hkr* (men avgrensar umtalen til Olavs-soga, s. 248), og han meiner òg at det er mest rimelegt at *Fsk* A hev sleppt nokre av ættetali, men lét det gjelda *Armmæðlingatal* med (s. 265–67); det held eg for å vera ein interpolasjon i *Fsk* B (sjå ovanfor).

Litteratur

- Ágr* 1880 = *Ágrip af Noregs konunga sögum*. Diplomatarisk Udgave for Samfundet til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved Verner Dahlerup. (STUAGNL II.) København: S. L. Møllers Bogtrykkeri, 1880.
- AB* = *Aslak Bolts jordebok*. Utg. Jon Gunnar Jørgensen. Oslo: Riksarkivet, 1997.
- Andersson, Theodore M. 1985. Kings' Sagas (*Konungasögur*). I *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide*, red. Carol J. Clover og John Lindow, 197–238. (Islandica XLV.) Ithaca – London: Cornell University Press.
- Bjarni Aðalbjarnarson. 1937. *Om de norske kongers sagaer*. (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1936: 4.) Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Bjørge, Narve. 1964. *Om kjeldene til Hákonar saga*. (Uprenta hovudfagsoppgåva, Universitetet i Bergen.)
- Bøgl* = *Soga om birkebeinar og baglar. Bøglunga søgur*. Del I–II. Utg. Hallvard Magerøy. (Norrøne tekster 5.) Oslo: Solum forlag og Kildeskriftfondet, 1988.
- DN* = *Diplomatarium Norvegicum*. I–. Christiania/Oslo, 1847–.
- Daae, Ludvig. 1905. Var Sverre Kongesøn? *Historisk Tidsskrift* (Oslo) 4. r., bd. 3, 1–28.
- Egils saga FJ* = *Egils saga Skallagrímssonar tilligemed Egils störra kvad*. Utg. Finnur Jónsson. (STUAGNL XVII.) København: S. L. Møllers Bogtrykkeri, 1886–88.
- Fidjestøl, Bjarne. 1966. *Haraldskvæði*. Hovudoppgåve til embetseksamen i nordisk, særleg norsk, litteratur våren 1966. Universitetet i Oslo.
- . 1976. Kongsskalden frå Kvinesdal og diktinga hans. I *Rikssamlingstid på Agder*, red. Hans Tryg, 7–31. Kristiansand: Studentbokhandelen.
- . 1982. *Det norrøne fyrstediktet*. Øvre Ervik: Alvheim & Eide akademisk forlag.
- Finnur Jónsson. 1920–24. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*. Bd. 1–3. 2. utg. København: Gad.
- . 1921. *Norsk-islandske kultur- og sprogforhold i 9. og 10. årh*. (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser. III, 2.) København: Andr. Fred. Høst & Søn.

- Fsk FJ* = *Fagrskinna. Nóregs kononga tal*. Utg. Finnur Jónsson. (STU-AGNL XXX.) København: S. L. Møllers Bogtrykkeri, 1902–03.
- Fsk 1847* = *Fagrskinna. Kortfattet norsk Konge-Saga fra Slutningen af det tolfte eller Begyndelsen af det trettende Aarhundrede*. Udgivet efter Foranstaltning af det akademiske Collegium ved det kongelige norske Frederiks-Universitet af P. A. Munch og C. R. Unger. Christiania: Trykt hos P. T. Malling, 1847.
- Gylf Faulkes* = Snorri Sturluson. *Edda*. Prologue and *Gylfaginning*. Utg. Anthony Faulkes. 2. utg. [London]: Viking Society for Northern Research / University College London, 2005.
- Hagland, Jan Ragnar. 1975. Eit skriftleg førelegg for Øyvind Skaldespilars dikt i *Fagrskinna*? *Maal og Minne* 1975, 12–19. (Prenta upp att i Jakobsen og Hagland (red.) 1980, 160–167.)
- . 1980. *Fagrskinna B og Arnsmødlingatal*. I Jakobsen og Hagland (red.) 1980, 131–159.
- Hákonar saga* = *Hákonar saga Hákonarsonar* etter Sth. 8 fol., AM 325 VIII, 4° og AM 304, 4°. Utg. for Kjeldeskriftfondet ved Marina Mundt. (Norrøne tekster 2.) Oslo: I kommisjon hos Forlagssentralen, 1977.
- Haugen, Odd Einar. 2013. Tekstkritikk og tekstfilologi. I *Handbok for norrøn filologi*, red. Odd Einar Haugen, 76–126. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hkr FJ* = *Heimskringla. Nóregs konunga sögur* af Snorri Sturluson. Utg. Finnur Jónsson. Bd. 1–4. (STUAGNL XXIII.) København: S. L. Møllers Bogtrykkeri, 1893–1901.
- Hægstad, Marius. 1899. *Gamalt trøndermaal. Opplysninger um maalet i Trøndelag fyrr 1350 og ei utgreiding um vokalverket*. (Videnskabselskabets Skrifter. II. Historisk-filosofiske Klasse. 1899: 3). Kristiania: Jacob Dybwad.
- ÍF XXI* = *Sturlunga saga eða Íslendinga sagan mikla*. Bd. II. Utg. Guðrún Ása Grímsdóttir. (Íslenzk fornrit XXI). Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 2021
- ÍF XXIX* = *Ágrip af Nóregskonunga sögum. Fagrskinna – Nóregs konunga tal*. Utg. Bjarni Einarsson. (Íslenzk fornrit XXIX). Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1985.
- ÍF XXX* = *Sverris saga*. Utg. Þorleifur Hauksson. (Íslenzk fornrit XXX). Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 2007.

- Indrebø, Gustav. 1917. *Fagrskinna*. (Avhandlingar fra Universitetets historiske seminar 4.) Kristiania: Grøndahl & Sønns Boktrykkeri.
- . 1922. Aagrip. *Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning* 17, 15–65.
- Jakob Benediktsson. 1960. Um tvenns konar framburð á ld í íslenzku. *Íslenzk tunga / Lingua Islandica* 2, 32–50.
- Jakobsen, Alfred. 1968. Om forholdet mellom Fagrskinna og Morkinskinna. *Maal og Minne* 1968, 47–58. (Prenta upp att i Jakobsen og Hagland (red.) 1980, 47–58.)
- . 1970a. Om Fagrskinna-forfatteren. *Arkiv för nordisk filologi* 85, 88–124. (Prenta upp att i Jakobsen og Hagland (red.) 1980, 9–45.)
- . 1970b. Noen merknader om håndskriftene AM 51, fol. og AM 302, 4to. *Opuscula* 4, 159–168. (Bibliotheca arnamagnæana XXX.) (Prenta upp att i Jakobsen og Hagland (red.) 1980, 59–67.)
- . 1971. Litt om forelegget til Fagrskinnas A-resensjon. I *Mål og namn. Studiar i nordisk mål- og namnegransking. Heidersskrift til Olav T. Beito*, red. Hallvard Magerøy og Kjell Venås, 154–171. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget. (Prenta upp att i Jakobsen og Hagland (red.) 1980, 87–104.)
- . 1980. Politisk historieskrivning i Norge på 1300-tallet. I Jakobsen og Hagland (red.) 1980, 113–130.
- Jakobsen, Alfred og Jan Ragnar Hagland (red.) 1980. *Fagrskinna-studier*. Trondheim: Tapir.
- Jansson, Sam. 1908. [Melding av] *Palæografisk Atlas. Oldnorsk-Islandsk Afdeling* udg. af kommissionen for det Arna-Magnæanske Legat. Gylvendalske Boghandel. Nordisk Forlag. København 1905. *Arkiv för nordisk filologi* 24, 201–216.
- Jón Helgason. 1934. *Norrøn litteraturhistorie*. København: Ejnar Munksgaard.
- Jón Þorkelsson. 1856. Um Fagrskinnu og Ólafs sögu helga. *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju* I. Kaupmannahöfn: S. L. Möller, 137–184.
- Kuhn, Hans. 1983. *Das Dróttkvætt*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Leistad, Geirr I. 1997. Nesøya og Nesøygodsets eiere i middelalderen og tidlig nytid. *Asker og Bærum historielags skrift* 37, 311–346.
- Liestøl, Aslak. 1962. Dróttkvætt-vers fra Bryggen i Bergen. *Maal og Minne* 1962, 98–108.

- . 1964a. En ny dróttkvættstrofe fra Bryggen i Bergen. *Maal og Minne* 1964, 93–100.
- . 1964b. *Runer frå Bryggen*. Bergen: Det midlertidige bryggemuseum.
- Mannsåker, Dagfinn. 1952. Peter Brynjulvsson av Husastad. I *Norsk biografisk leksikon* XI, 25–26.
- Msk FJ = *Morkinskinna*. Utg. Finnur Jónsson. (STUAGNL LIII.) København: J. Jørgensen & Co, 1932.
- Myrvoll, Klaus Johan. 2008. Tradisjon og konstruksjon i Snorres *Hátatal*. I *Høvdingen. Om Snorre Sturlasons liv og virke*, red. John Ole Askedal og Klaus Johan Myrvoll, 143–166. Oslo: Vidarforlaget.
- . 2014. Fråværet av vokalharmoni etter stutt /æ/ og /ø/. *Arkiv för nordisk filologi* 129, 5–19.
- . 2018. Islending gjeng seg vill i norske fjell og dalar. Dei norske stadnamni i *Gísla saga* og fylgione for teksthistoria. *Þórðargleði slegið upp fyrir Þórð Inga Guðjónsson fimmtugan 3. desember 2018*, 57–58. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
- . 2020. Det avgjerande i å skilja millom *e* og *æ*. Til upphavet åt mannsnamni *Erlingr* og *Erlendr*. *Studia anthroponymica Scandinavica* 35, 7–25.
- . 2022. *Víglundar saga*. I *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*, bd. 5: *Poetry in Sagas of Icelanders*, red. Margaret Clunies Ross, Kari Ellen Gade og Tarrin Wills, 1400–1449. Turnhout: Brepols.
- (under utgjeving a). Um eigarane av litterære handskrifter i Noreg i millomalderen. [Kjem i ei heidersskrift i 2024.]
- (under utgjeving b). Uppbyggjingi av *Fagrskinna* B og «sunnmørsættleggene». [Innsend til *Arkiv för nordisk filologi*.]
- Mårtensson, Lasse og Heimir Pálsson. 2009. Anmärkningsvärda suspensioner i DG 11 4to (Codex Upsaliensis av Snorra Edda) – spåren av en skriven förlaga? *Scripta Islandica. Isländska sällskapetets årsbok* 59/2008, 135–155.
- N1yR = *Norges Indskrifter med de yngre Runer*. Utg. for Kjeldeskriftfondet ved Magnus Olsen *et al.* I–. Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad, 1941–.
- ÓH 1941 = *Saga Óláfs konungs hins helga. Den store saga om Olav den helige*. Utg. for Kjeldeskriftfondet av Oscar Albert Johnsen og Jón Helgason. Bd. 1–2. Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad, 1941.

- Ólafía Einarsdóttir. 2002. Fagrskinna's forfattelsestidspunkt. Olaf Haraldsson – Tyskland – Hákon Hákonsson. I *Germanisches Altertum und christliches Mittelalter. Festschrift für Heinz Klingenberg zum 65. Geburtstag*, red. Bela Broganyi og Thomas Krömmelbein, 51–89. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Ólafur Halldórsson. 1979. Sagnaritun Snorra Sturlusonar. I *Snorri átta alda minning*, red. Gunnar Karlsson og Helgi Þorláksson, 113–138. Reykjavík: Sögufélag.
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog*. Københavns Universitet. <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?>
- ÓT Munch 1853 = *Saga Olafs konungs Tryggvasunar. Kong Olaf Tryggvesöns saga. Forfattet paa Latin henimod Slutten af det tolfte Aarhundrede af Odd Snorresøn, Munk i Thingeyre Kloster paa Island, og siden bearbejdet paa Norsk*. Utg. P. A. Munch. Christiania: Brøgger & Christie's Bogtrykkeri.
- Sigurður Nordal. 1953. Sagalitteraturen. I *Litteraturhistorie B. Norge og Island*, utg. Sigurður Nordal, 180–273. (Nordisk kultur VIII: B.) Stockholm: Albert Bonniers Förlag – Oslo: H. Aschehoug & Co.s Forlag – København: J. H. Schultz Forlag.
- Sigurjón Páll Ísaksson. 2012. Höfundur *Morkinskinnu* og *Fagurskinnu*. *Gripla* 23, 235–285.
- Skj = *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. Red. Finnur Jónsson. 1–2. A. *Tekst efter håndskrifterne*. B. *Rettet tekst*. København – Kristiania: Gyldendalske Boghandel / Nordisk Forlag, 1912–15.
- Skm Faulkes = Snorri Sturluson. *Edda. Skáldskaparmál*. 1. Introduction, Text and Notes. 2. Glossary and Index of Names. Utg. Anthony Faulkes. [London]: Viking Society for Northern Research / University College London, 1998.
- SkP = *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*. Bd. I–. Red. Margaret Clunies Ross *et al.* Turnhout: Brepols, 2007–.
- Stefán Karlsson. 1979. Islandsk bogeksport til Norge i middelalderen. *Maal og Minne* 1979, 1–17.
- Storm, Gustav. 1873. *Snorre Sturlassöns Historieskrivning. En kritisk Undersøgelse*. Kjöbenhavn: Bianco Lunos Bogtrykkeri.
- . 1876. Om Indskuddene i «Fagrskinna». I *Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania Aar 1875*, 81–108. Christiania: I Commission hos Jac. Dybwad.

- . (utg.) 1893. *Otte Brudstykker af den ældste Saga om Olav den hellige*. Utg. for Det Norske Historiske Kildeskriftfond. Christiania: Grøndahl & Sønns Bogtrykkeri.
- Ulset, Tor. 1983. *Det genetiske forholdet mellom Ágrip, Historia Norwegiæ og Historia de antiquitate regum Norwagiensium. En analyse med utgangspunkt i oversettelsesteknikk samt en diskusjon omkring begrepet «latinisme» i samband med norrøne tekster*. Oslo: Novus forlag.
- Uppsala Edda* = Snorri Sturluson. *The Uppsala Edda. DG 11 4to*. Edited with introduction and notes by Heimir Pálsson. Translated by Anthony Faulkes. London: Viking Society for Northern Research – University College London, 2012.
- von See, Klaus. 1961. Studien zum Haraldskvæði. *Arkiv för nordisk filologi* 76, 96–111.
- Weibull, Lauritz. 1911. *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000*. Lund: C. W. K. Gleerup.

Abstract

Scholars of Old Norse literature are generally of the opinion that only Icelanders were capable of writing kings' sagas in a fully developed prosimetrum, that is, with numerous skaldic quotations within the prose. The claim is that Norwegians would have lacked the knowledge necessary to produce such elaborate prosimetra, skaldic poetry being cultivated by Icelanders and poorly understood by Norwegians. With regard to *Morkinskinna* and *Heimskringla*, the two kings' sagas containing the greatest amounts of skaldic poetry, this theory is unproblematic: These works must in any case, for reasons of geographical outlook, be considered Icelandic. When applied to *Fagrskinna*, however, the theory soon presents us with several problems. Not only were both manuscripts, labelled *Fagrskinna* A and B, written in Old Norwegian and kept in Norway until they ended up in Copenhagen in the seventeenth century; the text is also clearly written from a Norwegian point of view and with a Norwegian perspective on the events narrated. There has been a tendency to avoid this problem by claiming that even if the work may have originated in Norway, it would then have been written by an Icelander under Norwegian patronage (thus, e.g., Storm 1876, Indrebø 1917). This does not, however, explain the author's detailed knowledge about Norwegian

geography and local conditions, in particular regarding the northern parts of Norway. The author here displays far deeper knowledge than Snorri Sturluson, who visited Norway twice. The hypothesis also fails to explain the tendency towards Norwegian patriotism found in the text.

This article demonstrates that the Icelandic hypothesis does not hold up to scrutiny. Alfred Jakobsen's (1970a) arguments in favour of a Norwegian, and more precisely a Trøndelag, provenance, are evaluated, and a number of them are further strengthened. Finally, an attempt is made to reconstruct a situational logic by which it makes perfect sense that a Norwegian could have acquired the knowledge of skaldic poetry needed to compose *Fagrskinna*. Both Skúli jarl and Snorri Sturluson play central roles in this reconstruction, as literary "godfathers" for the *Fagrskinna* author in Niðaróss in the years 1218–20.

Klaus Johan Myrvoll
Universitetet i Stavanger
Institutt for kultur- og språkvitskap
Postboks 8600
NO-4036 Stavanger
klaus.j.myrvoll@uis.no

Presens partisipp i mellomnorske diplom

Av Endre Mørck

I artikkelen beskrives bruken av presens partisipp i mellomnorsk, og denne bruken sammenliknes med norrøn folkelig og lærd stil. Undersøkelsen bygger på 3208 diplom fra tidsrommet 1350–1524 med i alt 2804 forekomster av presens partisipp. Substantiverte presens partisipp beskrives kortfatta, og den sjeldne adverbiale bruken av slike partisipp registreres, men hovedfokus er på den forholdsvis utbredte attributive, appositive og predikative bruken av presens partisipp i materialet. Det gis en grundig omtale av disse tre bruksmåtene med eksempel på alle de verba som står i presens partisipp. Hovedkonklusjonen er at den attributive, appositive og predikative bruken av presens partisipp i de mellomnorske diploma i noe varierende grad er som i norrøn lærd stil. Andre resultat av undersøkelsen er at det er lite variasjon i materialet, både kronologisk mellom ulike perioder og sosialt mellom diplom med ulike utstedere.

1 Bakgrunn

Formålet med denne artikkelen er dels å utvide kunnskapen om mellomnorsk språk ved å beskrive bruken av presens partisipp i et diplommateriale fra denne perioden, og dels å beskrive diplom som sjanger ved å se på bruken av presens partisipp i dette materialet i forhold til de to begrepa folkelig og lærd stil. Substantiverte presens partisipp og adverbial bruk av slike partisipp vil bli omtalt kortfatta, mens hovedvekta blir lagt på adjektivisk og verbal bruk, dvs. attributive, appositive og predikative presens partisipp.

Mens substantiverte presens partisipp hadde nominal bøyning i norrønt (Noreen 1923: 287), hadde slike partisipp ellers svak adjektivbøyning eller stod ubøyde (Noreen 1923: 297–298). På grunnlag av et stort gam-

malnorsk materiale har Aasen (1971) argumentert for at presens partisipp var samsvarsbøyd i adjektivisk bruk, men ubøyd når de hadde verbal karakter. Seinere reduksjon av trykksvake vokaler og andre endringer i bøyingsystemet gjør det vanskelig å følge opp med en tilsvarende gransking av det mellomnorske materialet, og bøyinga av presens partisipp vil derfor ikke bli behandla her.

I omtaler av den norrøne prosalitteraturen er det etter Nygaard (1896) vanlig å skille mellom folkelig og lærd stil. Ifølge Nygaard (1905: 1) har den folkelige stilen «sit forbillede i den daglige tale og det muntlige foredrag, saaledes som dette havde udviklet sig i offentlig forhandling og i sagamændenes fortælling», mens den lærde stilen «følger i en vis udstrækning, tildels paa en paaafaldende maade, analogier fra fremmed sprogbrug, især fra latin». Videre sier Nygaard (1905: 2): «Den folkelige stil hører hjemme i originalverker af fortællende indhold og i det originale lovsprog. Den lærde stil findes fortrinsvis i oversættelser eller bearbejdelser fra fremmede sprog eller i verker, der forudsætter kjendskab til fremmed literatur.» Når Nygaard (1879) i sin beskrivelse av presens partisipp skiller mellom på den ene sida «det klassiske sprog» og «klassisk prosa» og på den andre sida «oversatte skrifter», «kunstigere stil», «fremmedartet brug» og «en vis art skrifter», er det klart at han har i tankene det som seinere kalles henholdsvis folkelig og lærd stil.

Blant «[d]en lærde stils mest iøinefaldende syntaktiske egenheder» nevner Nygaard (1896: 155) bruken av presens partisipp, og Nygaard (1905: 236) oppsummerer dette slik: «Præs. particip bruges i L. S. meget hyppigere end i F. S.; adskillige anvendelser hører udelukkende hjemme i L. S.» Ut fra beskrivelsene til Nygaard (1879; 1896: 155–160; 1905: 236–248) framgår det at et hovedtrekk ved bruken av presens partisipp i lærd stil er at partisippet gjerne har mer verbal enn adjektivisk karakter og ofte knytter til seg utfyllinger på samme måte som verb, og at partisippet sammen med utfyllingene såleis kan fungere som erstatning for bl.a. en relativsetning (1a). Vi finner også særlig i lærd stil såkalt dobbel dativ med presens partisipp sammen med et nominalt ledd i stedet for en adverbial leddsetning (1b). Videre kan det nevnes at presens partisipp i lærd stil kan stå med aktiv betydning predikativt etter *vera* 'være' som omskriving for ei finitt verbform (1c) og etter sanseverb sammen med et nominalt ledd som alternativ til akkusativ med infinitiv (1d). Dessuten brukes gjerne presens partisipp i lærd stil med passiv betydning sammen med *vera* for å uttrykke en handling som bør, må eller kan skje (1e). En

mer detaljert gjennomgang av bruken av presens partisipp i norrønt blir gitt nedafor som bakgrunn for presentasjonen av det mellomnorske materialet.

- 1 a ... þa er þo hofuð vapn biugr skialldiatunn [**ryptanðe** mæðr ælligum loga]. – ... *så er likevel et hovedvåpn en bøyd skjoldjotun som spyr en ildflamme* [bokstavlig: *spyende med ildflamme*]. (Kgs. s. 63)
- b ok saker hans verðlæika ... skipar hann honum i þærre somu kir-kio ..., [Hæinreke konunge þat sama **vilianda**] ... – *Og på grunn av hans fortjeneste ... gravlegger han ham i den samme kirken ... ettersom kong Henrik ville det samme* [bokstavlig: *kong Henrik villende det samme*] ... (Thom. s. 53)
- c ... allra þeira, er þa varo **livannde**. – ... *av alle de som da levde* [bokstavlig: *var levende*]. (Str. s. 138)
- d þa sa þær [skipet **siglande** ... i hofnena]. – *Da så de skipet seile* [bokstavlig: *seilende*] ... *inn i havna*. (Str. s. 20)
- e ... hværir lutir **ælskannde** ero firi søemðar sacar oc goðrar mæð-færðar ... – ... *hvilke ting som bør elskes* [bokstavlig: *er elskende*] *for ærens og god framferds skyld* ... (Kgs. s. 43)

I seinere studier av norrøn prosa har Nygaards todeling i folkelig og lærd stil blitt utvikla videre ved at en fra den lærde stilen har skilt ut høvisk og florissant stil som egne typer (jf. f.eks. Astås 1987). De fleste ser imidlertid ut til å meine at partisippbruken i den høviske og florissante stilen i det store og heile er som i lærd stil (se Budal 2009: 290; 2018: 65–68 med videre henvisninger). For beskrivelsen av presens partisipp i mellomnorsk skulle det derfor ikke være behov for å operere med mer enn de to typene som Nygaard skiller mellom, dvs. folkelig stil med minst bruk av presens partisipp og lærd stil med mer bruk av presens partisipp etter latinsk mønster.

Her kan det føyes til at bruk av presens partisipp etter latinsk mønster ikke alltid innebærer en mekanisk oversettelse av presens partisipp fra en utenlandsk original til norrønt. Presens partisipp etter latinsk mønster brukes også som et stilistisk virkemiddel i originale norrøne tekster (jf. Halvorsen 1969; Astås 1987; Budal 2009: 290–293; 2018).

I en grundig studie, som er relevant som bakgrunn for forholda i eldre norsk, beskriver Ahlberg (1942) bruken av presens partisipp i eldre og yngre fornsvensk, som tidsmessig tilsvarende norrønt og mellomnorsk i

norsk språkhistorie. Hovedlinja i den svenske utviklinga er at en i utgangspunktet har en heimlig, hovedsakelig adjektivisk bruk av presens partisipp, men at partisippet siden får mer verbal karakter under utenlandsk innflytelse. Den adjektiviske bruken av presens partisipp er i utgangspunktet den primære i både attributiv og predikativ stilling, men etter hvert ser en tegn til mer verbal bruk, særlig i predikativ stilling, der *varda* 'bli' pluss presens partisipp utvikler seg til vanlig futurumsform. Bruken av presens partisipp med passivt innhold både i attributiv og predikativ stilling er sterkt påvirket av fremmed, framfor alt latinsk, språkbbruk, og presens partisipp av det modale hjelpeverbet *skola* 'skulle' pluss infinitiv som bl.a. framtidsform er reint latiniserende (jf. § 5.3). Med unntak av noen personbetegnelser er substantiverte presens partisipp lite brukt. Adverbial bruk av presens partisipp finner vi først og fremst etter bevegelsesverb som *komma* 'komme' og i noen sammensetninger som *ovitandis* 'uten å vite det'. Den latinske påvirkninga viser seg framfor alt i appositiv bruk av presens partisipp med setningsekvivalent karakter, i objekt pluss presens partisipp etter sanseverb i stedet for akkusativ med infinitiv, og i konstruksjonen dobbel dativ. (Se for øvrig oppsummeringa hos Holm (1952: 272–275) av i hvilke tilfeller «man kan misstänka att presensparticip användes på ett osvenskt sätt».)

De mest omfattende beskrivelsene av presens partisipp i det norske diplomaterialet finner vi hos Berulfsen (1933; 1948) og Skadberg (1971), som begge omtaler materiale fra før mellomnorsk tid, og hos Pettersen (1991), som tar for seg vestnorske diplom fra perioden 1450–1550.

Berulfsen (1933; 1948) har foretatt «en stilistisk og språklige undersøkelse» av brev fra Håkon Erlingsson, biskop i Bergen 1332–1342. I beskrivelsen av dette materialet opererer Berulfsen (1948: 339) med fire typer lærd bruk av presens partisipp:

- 1) Attributiv bruk: Attributive presens partisipp er i både folklig og lærd stil ifølge Nygaard (1905: 238) «saagodtsom udelukkende» av intransitive verb «som betegner en ydre eller sanselig tilstand eller handling» som i *brennanda loga* 'brennende fakkell' og *galandi kráku* 'skrikende kråke', mens det i bispebrev fins partisipp som ikke er av dette slaget, f.eks. *neesto tva dagha fylghjande* 'nærmeste to følgende dagene' og *komandē vetr* 'kommende vinter' (1933: 49–50; 1948: 339–340).

- 2) Absolutt dativ: I de undersøkte breva er det «forholdsvis stor utbredelse» av det som her ellers blir kalt dobbel dativ, «etter tydelig mønster av den latinske dobbelte ablativ» (1933: 50; 1948: 340).
- 3) Predikativ bruk: Presens partisipp i predikativ stilling etter *vera* 'være' nyttes som omskriving for presens eller preteritum og uttrykker vanligvis varighet, men fins også ofte etter *verða* 'bli' med framtidsbetydning, og det er dessuten utstrakt bruk av presens partisipp av transitive verb som predikativ med passiv betydning (1933: 50, 53, 56; 1948: 340, 343–344).
- 4) Apposisjonell bruk: Vanligst er bruken av presens partisipp av transitive verb som apposisjon, oftest til subjektet, gjerne tilsvarende en tidssetning, men av og til tilsvarende andre adverbiale setninger, der partisippet har verbal karakter og tar underledd (1933: 50–55; 1948: 340–343).

Skadberg (1971) har tatt for seg presens partisipp som ett av flere trekk ved stil og syntaks i retterbøtene fra kong Håkon V Magnusson, som var konge 1299–1319, og han finner «ikkje så få døme med pres. part., men bruken tykkjest vera meir avgrensa enn i mykje av den seine kyrkjelege litteraturen og ridderdiktinga» (1971: 214). Det er seks bruksmåter av presens partisipp i disse retterbøtene:

- 1) Heimlig bruk er noen eksempel på presens partisipp av intransitive verb som attributt med aktiv betydning (1971: 214–215).
- 2) Som i lærd stil er det ganske mange eksempel på appositive presens partisipp av både transitive og intransitive verb med aktiv betydning – oftest til subjektet, men også til andre ledd – med funksjon som adverbial leddsetning, til dels med underordna ledd til partisippet (1971: 215–216).
- 3) Dobbelt dativ uten preposisjon lik latinsk dobbel ablativ fins bare i beseglingsformelen *insiglat sialfum oss hiaverandom* 'besegla med oss sjøl nærværende' (1971: 216–217).
- 4) Presens partisipp som predikativ med aktiv betydning fins i omskrevne uttrykk for presens og preteritum med durativt innhold etter *vera*, men oftest med framtidsbetydning etter *verða* (1971: 217).
- 5) Presens partisipp som predikativ med passiv betydning for å betegne at ei handling er tilbørlig, nødvendig eller mulig, fins bare én gang (1971: 217–218).

- 6) Det er en begrensa bruk av substantiverte presens partisipp noe ut over folkelig bruk (1971: 218).

Pettersen (1991: 567–575) har med noen «Merknader til bruken av presens partisipp» i samband med sin morfologiske beskrivelse av partisippforma. Her viser han bruk av presens partisipp som adverbial apposisjon, attributt og predikativ, pluss med substativisk funksjon. Eksempla hos Pettersen er noe prega av at han også har med yngre materiale enn det som ligger til grunn for denne artikkelen, men ellers samsvarer hans beskrivelse med det som vil framkomme i den mer omfattende beskrivelsen nedafor.

2 Materiale

Materialet for denne undersøkelsen er henta fra de fem første binda av *Diplomatarium Norvegicum* (DN), som er de binda som inneholder flest egne diplom (dvs. færrest avskrifter og tekster på fremmede språk). Her er det ekserpert presens partisipp fra alle diplom fra tidsrommet 1350–1524 som er skrevet i det nåværende Norge på et skandinavisk språk og trykt etter originalen. Det gjennomgatte materialet utgjør i alt 3208 diplom med 57551 linjer tekst (telt etter den trykte utgaven av DN), noe som tilsvarer ca. 1440 fulle sider.

Substantiverte presens partisipp vil som sagt bare bli omtalt kortfatta, og den fulle forekomsten av dem er ikke tallfesta. Derimot fins presens partisipp i adjektivisk (inkludert adverbial) og verbal bruk i til sammen 2750 konstruksjoner i materialet. I en del av disse konstruksjonene er det to – og i ett tilfelle tre – sideordna partisipp, slik at det er i alt 2804 presens partisipp. I tabellene nedafor med tallfestingene av de ulike bruksmåtene blir det oppgitt hvor mange konstruksjoner med ett eller flere partisipp det er snakk om.

For å undersøke om det er variasjon innafor diplommaterialet, er materialet delt inn kronologisk i 25-årsperioder og sosialt i grupper etter hvem som er utsteder av diploma. Når de ulike delene av materialet skal sammenliknes, blir forekomsten av ulike bruksmåter av presens partisipp sett i forhold til antall linjer tekst i hver del av materialet.

De mellomnorske diploma er i stor grad skrevet av andre enn utstederne, og skriverne var oftest geistlige. Derfor er bl.a. Pettersen (1975: 66) skeptisk til å dele inn diploma etter hvem som er utstedere:

Når det altså kan påvises at utsteder av alle kategorier kan overlate til andre å sørge for utferding og skrijving av brevene, og at den enkelte skriver nyttet sin egen språkform uansett utsteder, er det klart at det har liten hensikt å klassifisere brevene i grupper etter utstedernes yrke og stilling, så lenge det er språklige problem det er tale om.

I granskinger av diplommaterialet er det likevel en viss tradisjon for å dele diploma i grupper etter utsteder (se Mørck 1999: 267). Dette kan i det minste begrunnes med at diplom fra ulike sosiale lag ofte har forskjellig innhold og dermed forskjellig form. Ei inndeling av diploma etter utstedernes sosiale status blir dermed til dels ei inndeling i ulike sjangere. Mine egne granskinger av passiv (Mørck 1980: 75–77, 110–112), av fortellende heilsetninger med det finitte verbet først (Mørck 2005: 267–268), av refleksivt pronomer eller refleksivt suffiks som «logisk subjekt» i akkusativ med infinitiv (Mørck 2015: 68–69) og av forma på det refleksive suffikset (Mørck 2016: 15–19) har dessuten vist at det fins språklig variasjon som med større eller mindre sikkerhet kan knyttes til utstedernes sosiale status. Det kan derfor være verdt å se på bruken av presens partisipp i brevtyper gruppert etter utsteder.

Liksom i de nevnte undersøkelsene er diploma også her inndelt i kongebrev (fra konge, dronning og prins), brev fra høgere geistlige (erkebisp, bisp, abbed og abbedisse), brev fra lågere geistlige (andre geistlige), brev fra høgere embetsmenn (riksråd, drottsete, fehirde, sysselmann, høvedsmann, kansler, visekansler og adelig som ikke har embete), brev fra lågere embetsmenn (fogd, underfogd, lensmann og ombudsmann), lagmannsbrev og borgerbrev (fra borgermester, rådmann, borger og oldermann). I tidligere undersøkelser har jeg klassifisert brev utenom disse gruppene som bondebrev. Her kommer jeg imidlertid til å følge argumentasjonen til Blaxter (2017: 64–81) og for det første skille ut brev fra lagrettemenn som ei separat gruppe og for det andre se på diploma som faller utafor de andre gruppene, ikke som bondebrev, men som ei blanda gruppe brev fra øvrige utstedere.

Ofte er det flere utstedere av et diplom, og da er diplommet klassifisert etter den første av dem, som vanligvis er den med høyest rang (jf. Grøt-

vedt 1949: 9–10), og som dermed sannsynligvis har hatt mest å si for utforminga av teksten.

Når det gjelder den interne kronologiske og sosiale variasjonen i materialet, er det ofte så få og spredte eksempel på en bestemt bruksmåte av presens partisipp at en ikke kan si noe meningsfullt om denne variasjonen. Dessuten gjør ofte bruken av bestemte formler at det blir ekstra mange eksempel på en bruksmåte av presens partisipp i en periode eller i brev fra ei sosialgruppe. I gjennomgangen nedafor av den kronologiske og sosiale fordelinga av de viktigste bruksmåtene av presens partisipp (§§ 4.4, 5.7 og 6.5) kommer jeg først og fremst til å peke på de tilfellene der det ser ut til å være reelle kronologiske endringer eller virkelige forskjeller mellom sosialgrupper i bruken av presens partisipp.

3 Substantiverte presens partisipp

Presens partisipp kan fungere som substantiv og betegne en person som utfører ei verbalhandling. I norrønt var slik bruk av presens partisipp ifølge Nygaard (1879: 216–219) «megen sjelden» i klassisk prosa «naar undtages ordet *búandi*, der fuldstændig er gaaet over til et substantiv (kfr. ogsaa *fjáandi*, *frændi*) og endel retstermini, især *dømandi*, *søkjandi*, *verjandi*, *vegandi*», «hyppigere» i poesi, mens den var vanligst i «oversatte skrifter, og hvor stilen er paavirket af fremmede mønstre» (jf. Nygaard 1896: 156, 158–159; 1905: 243–244). Skadberg (1971: 218) føyer til at substantiverte presens partisipp også fins som personnavn, «t.d. det mytologiske *Verðandi*» ‘den blivende’ og i stedsnavn som *Rjúkandi* ‘den rykende’. Liksom i norrøn klassisk prosa er det ifølge Ahlberg (1942: 16–19) lite substantivering av presens partisipp i gammalsvenske lovtekster.

Ved gjennomgangen av det mellomnorske materialet er det ikke sett etter former av *bónði/búandi* ‘bonde’, *fjáandi* ‘fiende’ og *frændi* ‘venn, slektning’, som alle må sies å ha blitt reine substantiv (jf. Noreen 1923: 287), og det er ikke registrert eksempel på *dømandi* ‘dommer’, *søkjandi* ‘saksøker’, *verjandi* ‘forsvarer, den saksøkte’ og *vegandi* ‘drapsmann’.

Derimot finner vi andre former som opphavlig er presens partisipp, men som brukes så fast aleine som nominal at de i ordbøkene er oppført som substantiv. Det gjelder de vanlige orda *eigandi* ‘eier’ og *eptirkomandi* ‘etterkommer’ og det sjeldne *hluttakandi* ‘deltaker’:

- 2 a Nu af þui at han er leiglenðingger þeirrar jardar ok eighi **eighande** ... – *Men fordi han er leilending av denne jorda og ikke eier ...* (DN I 376 1362)
- b ... at ek hefir sellt Ellinghe Siugurdar syne halves annars mamata boll ... till efinleghrar eignar honum hans **eptir komendum** ... – ... *at jeg har solgt Erling Sigurdsson halvannet månedsmatbol ... til evig eie for ham (og) hans etterkommere ...* (DN I 362 1359)
- c ... ath the skulo wardha **luttakande** aff allo thy godho som gøres ... – ... *slik at de skal bli deltaker i alt det gode som gjøres ...* (DN I 896 1471)

Vi skal seinere se at både *eigandi* ‘eiende’ og *eptirkomandi* ‘etterkommende’ også kan brukes attributivt til et substantiv (§ 4.1), og at presens partisipp av *eiga* ‘eie’ dessuten kan stå som predikativ (§ 6.2). I ett tilfelle står imidlertid *eptirkomandi* med nominal flertallsform *-er* framfor et substantiv, som da må stå som apposisjon til det substantiverte partisippet:

- 3 ... ved oss oc vore **effterkomendher** biscooper j Oslo etc. – ... *overfor oss og våre etterkommere, biskoper i Oslo etc.* (DN III 1054 1512)

I tillegg er det ett eksempel (4) der de to partisippformene *tiltalandi* ‘den tiltalende’ og *svarandi* ‘den svarende’ må kunne sies å fungere substantivisk som rettstermer sjøl om disse ikke er oppført som substantiv i ordbøkene. I motsetning til i en del andre tilfeller der presens partisipp står aleine (§ 4.3), er det ikke her noe substantiv i konteksten som kan regnes som underforstått kjerne i en frase med partisippet som attributt.

- 4 kommo fyre oos velborne men Sigurd Ionsson aa einne holfo swa sæm **tiltalande**. en aa annare holfo Magnus Magnusson swa sæm **swarande**. ... – *Framfor oss kom velborne menn, Sigurd Jonsson på den ene sida som den tiltalende, og på den andre sida Magnus Magnusson som den svarende, ...* (DN I 699 1424)

Ut fra dette må en si at substantivisk bruk av presens partisipp er et lite framtreddende trekk ved de mellomnorske diploma.

4 Presens partisipp som attributt

Når presens partisipp er attributt, står det som et beskrivende underledd til et substantiv. Som oftest fungerer det liksom et adjektiv, men i en del tilfeller er det mest naturlig å se på partisippet med eventuelle underledd som et alternativ til en relativsetning.

På grunnlag av beskrivelsen hos Nygaard (1879: 203, 209–211, 216, 219, 223; 1896: 155–156, 159–160; 1905: 236, 238–239, 242, 246) kan vi oppsummere bruken av presens partisipp som attributt i norrønt slik: Det er ganske vanlig med presens partisipp som attributt med aktiv betydning, mens det er «meget sjeldent» at slike partisipp har passiv betydning. Det er først og fremst partisipp av intransitive verb som har aktiv betydning. Attributive presens partisipp av transitive verb kan riktignok ha aktiv betydning, men slik bruk er «yderst sjelden» i «det klassiske sprog» og forekommer helst «i en vis art skrifter», dvs. i lærd stil, der dette også er uvanlig. Derimot er det partisipp av transitive verb som fins med passiv betydning som attributt. Dessuten er det sjelden og «alene i kunstigere stil» at det er føyd «en verbal styrelse eller en komplementsbestemmelse» til attributive presens partisipp.

4.1 Foranstilte attributt

I det mellomnorske materialet er presens partisipp som står som attributt framfor et substantiv, gjennomgående skrevet atskilt fra substantivet. Men som Nygaard (1879: 210) peker på for norrønt, kan partisippet «smelte sammen med substantivet til et sammensat ord». Derfor er de to tilfellene der et attributivt partisipp er skrevet sammen med et substantiv, regna som sammensetningene *eigandamaðr* ‘eier’ (ONP) og *málsegjandamaðr* ‘saksøker’ (ikke funnet i ordbøker):

- 5 a ... at ... Eilifuer Gløderon **eigandismader** at Bergona ..., widerkendis ... – ... at ... Eiliv Glødersson, eier på Bergan ..., erkjente ... (DN II 739 1440)
- b ... at han gøre **malseghandomen** lika fore theirra scada ... – ... at *han skal gjøre opp med saksøkerne for deres skade ...* (DN V 314 1379)

I alt 161 presens partisipp står som foranstilte attributt med aktiv betydning. De aller fleste av disse er partisipp av 15 ulike verb som står som eneste presens partisipp i frasen: *bihangandi* ‘vedhengende’, *deyjandi* ‘dø-

ende' (2 ganger), *dugandi* 'dugende, aktverdig' (3 g.), *eigandi* 'eiende', *ep-tirkomandi* 'etterkommende' (11 g.), *gangandi* 'levende' (10 g.), *hangandi* 'hengende' (76 g.), *hljóðandi* 'lydende' (2 g.), *komandi* 'kommende', *lifandi* 'levende' (14 g.), *nárverandi* 'nærværende' (27 g.), *storthande* – trulig feil-aktig for *stortalandi* 'stortalende, pralende', *tilkomandi* 'kommende' (4 g.), *verjandi* 'forsvarende, bevæpna' og *viðrhangandi* 'vedhengende':

- 6 a tesse **byhengende** breff – *disse vedhengende breva* (DN III 1044 1508)
 b til **deigendæ** daax – *til (hennes) dødsdag* (DN III 600 1410)
 c hans **dughande** kona – *hans dugende kone* (DN IV 515 1379)
 d sosom **eighanda** man – *som eiende mann* (DN I 604 1405)
 e allom worom **effther kommandis** erffwingiom – *alle våre etterkommende arvinger* (DN I 1011 1504)
 f iiij **gangande** kyr – *4 levende kyr* (DN I 876 1466)
 g med hæilum ok **hanggændæ** inchiglum – *med heile og hengende segl* (DN IV 485 1369)
 h ssua **ludande** vitnisburd – *et så lydende vitnesbyrd* (DN I 704 1425)
 i these iij nest **kommandhe** aar – *disse 3 nærmest kommende åra* (DN II 1042 1512)
 j i **liffuande** liffue – *i levende live* (DN III 965 1488)
 k thetta mith **nærwarendes** opna breff – *dette mitt nærværende åpne brev* (DN V 875 1472)
 l **stortandhe** dyffwel – *(du) stortalende djevel* (DN II 1001 1498)
 m ollum odhrum **tilkomanda** monnom – *alle andre kommende menn* (DN V 331 1384)
 n med **weriande** hand – *med bevæpna hand* (DN I 1002 1500)
 o wndher teris bescreffne oc **widerhengendes** naffn – *under deres skrevne og vedhengende navn* (DN IV 1074 1517)

I tillegg er det to kombinasjoner av de to sideordna partisippa *lifandi* + *viðrkomandi* 'kommende' (2 ganger) og *verandi* 'nærværende' + *viðrkomandi*:

- 7 a allom adhrom **liffwandom** oc **vidherkomandom** gudz vinom oc warom – *alle andre levende og kommende Guds og våre venner* (DN IV 887 1442)

- b alla **wærande** oc **widherkomande** gildis brødher – *alle nåværende og kommende gildesbrødre* (DN II 726 1437)

Blant foranstilte attributive presens partisipp er det bare sju former av tre ulike verb med passiv betydning: *helgandi* ‘som er gjort hellig’, *hafandi* ‘som blir hatt/holdt’ (2 ganger) og *syngjandi* ‘som synges’ (4 g.):

- 8 a paa theres **helgandes** eidh – *med sin ed som er gjort hellig* (DN II 1064 1520)
 b j sin frij **haffuande** værio – *i sin varetekt som holdes fritt* (DN III 834 1456)
 c eina **syngjande** møsso – *ei messe som synges* (DN V 617 1432)

De aller fleste verba som brukes i presens partisipp som foranstilt attributt med aktiv betydning, er intransitive. De eneste klare transitive verba med slik bruk er *eiga* ‘eie’ og *verja* ‘forsvare’. Derimot er det presens partisipp av transitive verb som står foranstilt som attributt med passiv betydning. Som det framgår av eksempla i (6h) og (8b), kan de foranstilte attributta være modifisert av et adverbial.

4.2 Etterstilte attributt

Presens partisipp som står som attributt etter et substantiv, har også som oftest aktiv betydning. Svært vanlig er det at partisippa *hljóðandi* ‘lydende, som lyder’ (105 ganger), *látandi* ‘siende, som sier’ (10 g.) og *váttandi* ‘stadfestende, som stadfester’ (58 g.) introduserer det etterfølgende innholdet i diplommet:

- 9 a winnæsburdh swa **lydandæss** at ... – *vitnesbyrd som så lyder at ...* (DN I 856 1462)
 b bref swa **lathande** ... at ... – *brev som så sier ... at ...* (DN III 361 1368)
 c þet brefuet sua **vattande** sem her fyllghir. – *det brevet som så stadfester (det) som følger her.* (DN II 455 1379)

En annen vanlig uttrykksmåte er å nytte *liggjandi* ‘liggende, som ligger’ (114 ganger) med underledd som beskriver den geografiske beliggenheten til noe som er omtalt:

- 10 jord tha som heter Akerøn **liggiændes** i Høyuage sokn i Sandz skipræy(de) a Agdom – *den jorda som heter Ågerøya, som ligger i Høvåg sokn i Sand skipreide på Agder.* (DN II 864 1467)

Utenom disse frekvente bruksmåtene av etterstilt presens partisipp er det i alt 157 partisipp som står som etterstilte attributt med aktiv betydning. Blant disse er det tatt med eksempel med *hljóðandi* og *liggjandi* brukt i andre sammenhenger enn de som er nevnt ovafor. De aller fleste av disse etterstilte partisippa er former av 19 ulike verb som står som eneste presens partisipp i frasen: *áheyrandi* ‘påhørende, som hører på’ (2 ganger), *ákomandi* ‘kommende’, *allsvaldandi* ‘altmaktende, allmektig’ (2 g.; et reint adjektivisert partisipp etter mønster av latisk *omnipotens* ifølge Berulfsen (1948: 337)), *búandi* ‘boende, som bor’, *gangandi* ‘levende’ (9 g.), *greinandi* ‘fortellende, som forteller’, *hangandi* ‘hengende’ (14 g.), *heitandi* ‘hetende, som heter’ (3 g.), *hjáverandi* ‘nærværende’ (6 g.), *hljóðandi* ‘lydende, som lyder’, *komandi* ‘kommende’ (79 g.), *lifandi* ‘levende’ (9 g.), *liggjandi* ‘liggende, som ligger’, *nárverandi* ‘nærværende’ (9 g.), *samtakandi* ‘avtalende’, *sitjandi* ‘sittende, som sitter’, *syngjandi* ‘syngende, som synger’, *tilkomandi* ‘kommende’ og *viðrhangandi* ‘vedhengende’:

- 11 a firir flerom odrom ghodom monnom a **høyrandhe** – *for flere andre gode menn som hørte på* (DN IV 780 1410)
 b ath Botolffs voko nu næst **akomandis** – *på bolsok nå nærmest kommende* (DN III 797 1448)
 c gudh **alzwaldande** – *Gud den allmektige* (DN V 762 1449)
 d Holte Þorisson a Ræmpno **buande** a Sunhordhulande i Strandui- kar kirkiu sokn – *Holte Toresson på Revne, som bor i Sunnhordland i Strandvik kirkesokn* (DN V 597 1430)
 e iiii kyr **gangande** – *4 levende kyr* (DN I 807 1449)
 f medz radhe ok samþykt Ællænst Filipvs svnar sysslv manst i Nordzfiordom so **greinænde** at ... – *med råd og samtykke fra Erlend Filipsson, sysselmann i Nordfjord, som såleis forteller at ...* (DN III 465 1386)
 g vndher godhæ manna insigle, heeillum oc **hanggandum** – *med gode menns segl, heile og hengende* (DN II 790 1450)
 h odhals jordh sinæ **æithendes** Autnen – *odelsjorda si, som heter Auten* (DN V 931 1487)

- i firir okkar ok flærum addrum godom monnum **hiauemandum** – *overfor oss og flere andre gode nærværende menn* (DN V 258 1367)
- j thry breff all ens **ludhandhe** – *tre brev som alle lyder likt* (DN II 727 1437)
- k a manadaghen nest æptir paska vikuna nu næst **komandes** – *på mandagen nærmest etter påskeuka nå nærmest kommende* (DN II 744 1441)
- l skilgetet barn **lifuandes** æptir sik – *ektefødt levende barn etter seg* (DN IV 611 1392)
- m meder allum lutum ok lunnændom till **liggiande** fra fornno ok nyiu – *med alle deler og goder som har ligget til fra gammalt og nytt* (DN III 276 1352)
- n Pall Halwardzsson konongs vmbotzman fyrnæmdær oc **nerwærande** – *Pål Hallvardsson, kongens førnevnte og nærværende ombudsmann* (DN III 717 1432)
- o meder sinom handarbandom **samtakandom** – *med sine avtalende handslog* (DN II 482 1383)
- p Hans Pederson **sitiendes** i lagmansted i Berene – *Hans Petersson, som sitter i lagmannens sted i Bergen* (DN II 886 1472)
- q Þostæin Haraldsson prester aa Giærderin kirkiu **syngiande** – *Torstein Haraldsson, prest som synger i Gjerdrum kirke* (DN IV 622 1393)
- r firir ollum tilltalum komnom ok **tilkomandom** – *for alle innkomne og kommende krav* (DN IV 405 1360)
- s vndir heilom ok vskaddum þeira insighlum **viderhangandum** – *med deres heile og uskadde vedhengende segl* (DN II 455 1379)

I tillegg er det tre kombinasjoner av to sideordna partisipp: *heyrandi* 'hørende, som hører' + *lesandi* 'lesende, som leser' (2 ganger), *lifandi* + *viðrkomandi* 'kommende', og *verandi* 'nåværende' + *viðrkomandi* (4 g.):

- 12 a alla godha mæn ... **hørande** æller **læsande** thetta breff – *alle gode menn som hører eller leser dette brevet* (DN I 766 1438)
- b ollum monnom ... **lifuandom** oc **viderkomandom** – *alle menn, levende og kommende* (DN IV 896 1445)
- c almoghanum **werandum** oc **widherkomandum** – *den nåværende og kommende allmuen* (DN V 607 1431)

Blant etterstilte attributive presens partisipp er det ett som står aleine, og to som som er sideordna, med passiv betydning: *syngjandi* ‘som syn- ges’ (3 ganger) og *hrórandi* ‘som kan flyttes’ + *úhrórandi* ‘som ikke kan flyttes’ (13a–b). Formelt sett må *úhrórandi* klart klassifiseres som adjektiv pga. nektingsprefikset *ú-*, men det fungerer her tydeligvis med et verbalt innhold på linje med den tilsvarende uprefigerte partisippforma. (Sml. § 7 om bruken av *úviljandi* ‘uvillig’ som adverb.) Her kan det skytes inn at Nygaard (1879: 208) bare nevner presens partisipp av intransitive verb med slikt nektingsprefiks.

- 13 a eina mósso **syngiande** fore allum lifuandis monnum fridh ok god- hum aaroghe – *ei messe som synges for alle levende menn, fred og god avling* (DN V 619 1432)
- b alt thet gots **rørendis** oc **vrørendis** hwad thet helst ær – *alt det god- set, flyttbart og uflyttbart, uansett hvor det er*, (DN V 983 1499)

Flertallet av verba som brukes i presens partisipp som etterstilt attributt med aktiv betydning, er intransitive. Verba som kan være transitive, er de vanlige *hljóða* ‘lyde’, *láta* ‘si’ og *vátta* ‘stadfeste’ med etterfølgende innhold som objekt og de mer sjeldne *greina* ‘fortelle’, *heyra* ‘høre’, *lesa* ‘lese’, *samtaka* ‘avtale’ og *syngja* ‘syngje’. Derimot er det presens partisipp av transitive verb som står etterstilt som attributt med passiv betydning. Som det framgår av eksempla ovafor, er det en god del av de etterstilte attributta som tar verbale utfyllinger.

4.3 Attributt til underforstått substantiv

Blant attributive presens partisipp er det også tatt med enkelte partisipp som ikke står til noe uttrykt substantiv, og som derfor muligens kunne vært sett på som mer eller mindre tilfeldige substantiveringer (jf. § 3). Men siden disse partisippa kan sies å beskrive et underforstått substantiv med samme referanse som et substantiv som fins i konteksten (jf. Hansen, Mundal & Skadberg 1975: 158), eller som det er vist til med kvantoren *allir* ‘alle’, er de heller regna som attributt til et utelatt substantiv.

Attributive partisipp til et utelatt substantiv fins med aktiv betydning ved partisipp av intransitive verb: *lifandi* ‘levende’ (2 ganger), *eptirkomandi* ‘etterkommende’ + *nérverandi* ‘nærværende’, *nérverandi* + *komas- kulandi* ‘kommende’, og *verandi* ‘nåværende’ + *viðrkomandi* ‘kommende’

(14a–d). (Se mer om presens partisipp av *skulu* ‘skulle’ med infinitiv i §§ 5.3 og 5.6.)

- 14 a ... at fornemdh jord skulde vara ffrælsth oc hemhulth for **huarium manne** for **liffuandes** och oføddom – ... *at førnevnte jord skulle være fri og hjemla for enhver mann, for levende (menn) og ufødte.* (DN I 974 1492)
- b Thet skal **allom** vitherlekit wara swa **æpthe komandom** som **nærwarandom** thet ... – *Det skal være kjent for alle, så vel etterkommende som nærværende (menn) at ...* (DN III 854 1461)
- c Gør iek witherlicht for **alle nerwerendes** och **kommeskullendes** ... ath ... – *Jeg gjør kjent for alle nærværende og kommende (menn) ... at ...* (DN V 855 1465)
- d Forbioder ek **allom verandom** oc **viderkommandom**, skyldom eller oskyldom rikom eller fatikom ... riofua ... – *Jeg forbyr alle, nærværende og kommende (menn), skyldige og uskyldige, rike eller fattige ... å bryte ...* (DN V 785 1454)

Attributive partisipp til et utelatt substantiv fins med passiv betydning ved partisipp av transitive verb: *lesandi* ‘som leses’ (4 ganger) og *syngjandi* ‘som synges’ (6 g.):

- 15 a ... eina syngiande **møssso** firir allum lifuandis monnum ... en the adhra **læsande** firir allum cristnum salum ... – ... *ei messe som synges for alle levende menn ..., og den andre (messa) som leses for alle kristne sjeler ...* (DN V 613 1432)
- b ... fore the **møssor** som the skulu iampan hafua j domkirkiunne j Nidroos eina **siungganda** fore allum lifuandis monnum ... en the andræ skall læsast ... – ... *for de messene som de jevnlig skal holde i domkirken i Nidaros, ei (messe) som synges for alle levende menn ..., og den andre skal leses ...* (DN V 616 1432)

4.4 Kronologisk og sosial fordeling av attributive presens partisipp

Frekvensen av konstruksjoner med attributive presens partisipp med aktiv betydning er klart stigende i løpet av mellomnorsk tid, jf. tab. 1, og det er nærliggende å knytte dette til den økende utenlandske innflytelsen på diplomspråket og overgangen til dansk.

PRESENS PARTISIPP I MELLOMNORSKE DIPLOM

	1350 –74	1375 –99	1400 –24	1425 –49	1450 –74	1475 –99	1500 –24	Sum
Aktiv betydning	41	89	72	114	83	99	102	600
Pr. 1000 linjer	5,5	7,9	7,3	11,2	11,7	13,9	22,7	10,4
Passiv betydning	2			16	1	1	1	21

Tab. 1. Attributive presens partisipp – kronologisk fordeling

Når vi ser på fordelinga av konstruksjoner med attributive presens partisipp med aktiv betydning på ulike teksttyper i tab. 2, er det mest framtrædende at brev fra lågere embetsmenn, øvrige utstedere og lagrettemenn har minst slike former, dvs. at det er minst bruk av slike partisipp i tekster som trulig er blant dem som best bevarer tradisjonelt språk. I alle de andre brevtypene finner vi mer bruk av attributive presens partisipp med aktiv betydning enn i gjennomsnittet for heile materialet, men det er ikke grunnlag for å legge så mye i forskjellene mellom disse brevtypene. Den høge frekvensen av aktive partisipp i lagmannsbrev skyldes særlig relativt stor bruk av *hljóðandi* 'lydende', *látandi* 'siende' og *váttandi* 'stadfestende' til å introdusere etterfølgende innhold (jf. (9a–c) i § 4.2).

	Konger	Høgere geistlige	Lågere geistlige	Høgere embetsmenn	Lågere embetsmenn	Lagmann	Borgere	Lagrettemenn	Øvrige	Sum
Aktiv betydning	33	83	168	33	7	81	22	70	103	600
Pr. 1000 linjer	14,7	17,4	13,7	13,2	3,3	19,3	16,1	7,0	5,7	10,4
Passiv betydning		1	12	3					5	21

Tab. 2. Attributive presens partisipp – sosial fordeling

Fordelinga av attributive presens partisipp med passiv betydning skyldes i stor grad formelmessige uttrykksmåter med *syngjandi* 'som synges' og *lesandi* 'som leses' (se (8c) i § 4.1, (13a) i § 4.2 og (15a–b) i § 4.3).

4.5 Oppsummering av bruken av presens partisipp som attributt

Som vi vil se når vi har gått gjennom alle bruksmåtene av presens partisipp i mellomnorsk, er bruken som attributt er den vanligste. Attributive presens partisipp utgjør både et ganske stort antall samla sett og fins av

ganske mange ulike verb. Riktignok er det tallmessig flere appositive presens partisipp, men dette skyldes formelbruk (§ 5.1). Som i norrønt har attributive presens partisipp vanligvis aktiv betydning, mens det er sjelden at de har passiv betydning. Også som i norrønt er det først og fremst partisipp av intransitive verb som har aktiv betydning. Det fins riktignok attributive presens partisipp av enkelte transitive verb med aktiv betydning, og dette minner helst om lærd stil. Derimot er det bare partisipp av transitive verb som fins med passiv betydning som attributt. I norrønt er det sjelden og bare i lærd stil at det attributive partisippet har underledd knytta til seg, men som det går fram av eksempla som er gitt, er ikke dette heilt uvanlig i det mellomnorske materialet, i hvert fall til etterstilte attributive partisipp. Mens de fåtallige partisippa med passiv betydning er litt tilfeldig fordelt i dette materialet, kan en se en økende bruk av attributive presens partisipp med aktiv betydning i løpet av mellomnorsk tid og en viss tendens at slike partisipp er minst frekvente i brev fra utstedere der en kan forvente mest tradisjonelt norsk språk. Alt i alt må en kunne si at den attributive bruken av presens partisipp i de mellomnorske diploma svarer til det som er vanlig i norrønt med enkelte innslag fra lærd stil.

5 Presens partisipp som apposisjon

Når det i eldre faglitteratur er snakk om presens partisipp brukt som apposisjon, er det partisipp som ikke inngår i samme frase som et substantiv slik attributive partisipp gjør, men som med eventuelle underledd står som et mer sjølstendig setningsledd som gir tilleggsopplysninger om et nominalt ledd. I moderne terminologi er slike partisipp kjerne i frie predikativ, dvs. fakultative ledd som «ikkje er utfyllingar til verbet», slik faste predikativ er, men som «kjem som tillegg til hovudinnhaldet i setninga» med enten subjekt eller objekt som predikasjonsbase (Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 756). Det er ofte naturleg å oversette slike partisipp med underledd som en adverbial leddsetning, og dette gjør at en også har kalt slike ledd for adverbiale apposisjoner (bl.a. Hanssen, Mundal & Skadberg 1975: 157).

Hos Nygaard (1879: 203–206, 208, 213–214, 216, 219; 1896: 155–157; 1905: 236–237, 240–241, 244–247) finner vi disse opplysningene om bruken av presens partisipp som apposisjon i norrønt: Det er ganske

vanlig med presens partisipp som apposisjon med aktiv betydning, men han ser ikke ut til å ha registrert slike partisipp med passiv betydning. Det er særlig partisipp av intransitive verb som brukes som apposisjon, mens presens partisipp av transitive verb generelt er uvanlige i «det klassiske sprog» og mest fins i «oversatte skrifter og, hvor fremmed sprogbrug efterlignes». Appositive presens partisipp står oftest til subjektet og sjelden til et annet nominalt ledd i «det klassiske sprog», men dette siste forekommer noe oftere i «oversatte skrifter og idethele, hvor fremmed sprogbrug efterlignes». To spesialtilfeller med appositive presens partisipp til oblike ledd er objekt og partisipp tilsvarende akkusativ med infinitiv (§ 5.4) og nominal og partisipp i dativ i konstruksjonen dobbel dativ (§ 5.5). Presens partisipp av intransitive verb som står som apposisjon, kan modifieres av grads- og stedsadverb i «det klassiske sprog», men det er en «fremmedartet brug» å knytte verbale underledd til slike partisipp. Når presens partisipp av transitive verb står som apposisjon, noe som altså er uvanlig i «det klassiske sprog», har disse «fuldstændig verbal karakter og forbindes ligesom et finit verbum med objekt, hensynsbetegnelse» og andre verbale utfyllinger.

5.1 Apposisjon til subjektet i kunngjøringsformelen

Så mye som 1671 av presens partisippa i det undersøkte materialet står som apposisjon til subjektet i kunngjøringsformelen (promulgatio). Det er her snakk om transitive verb med nominal leddsetning som utfylling. Den aller vanligste forma på denne formelen inneholder presens partisipp av *kunnigt gera* 'gjøre kjent' (16a) med *kunnigt* som objektspredikativ særskrevet fra *gera* (1421 ganger), men det er heller ikke uvanlig med partisipp av de sammenskrevne verba *kunnigtgera* 'bekjentgjøre' (16b) (202 g.) og *kunngera* 'kunngjøre' (16c) (40 g.).

- 16 a Ollum monnum þeim sem þetta bref sea edr heyra sender Jostein Olafs son ok Þorkell Odz son suorner logrettu men q. g. ok sina **kunnikt gerandi** at ... – *Til alle de menn som ser eller hører dette brevet, sender Jostein Olavsson og Torkjell Oddsson, svorne lagrettemenn, Guds og sin hilsen, gjørende kjent at ...* (DN I 563 1398)
- b Ollum monnum ... sændæ Oghmunder Gunnærs son Polleifuer Þorgeirs son ok Gudphormer Andres son q. g. ok sinæ. **kunnichtgerandi** at ... – *Til alle menn ..., sender Ogmund Gunnarsson, Torleiv*

Torgeirsson og Guttorm Andersson Guds og sin hilsen, bekjentgjørende at ... (DN I 505 1386)

- c Ollom monnom ... sender Audhun Arnasson Asmund Hansson oc Harald Sighurdzson laghretis men q. g. oc sina **kungørandis** at ... – *Til alle menn ..., sender Audun Arnesson, Åsmund Hansson og Harald Sigurdsson, lagrettemenn, Guds og sin hilsen, kunnngjørende at ...* (DN II 960 1490)

Utenom dette er det noen spredte eksempel på andre former: *kunnigt gera* sammen med *tilstanda* 'tilstå': *kunnukt gørande oc ... tilstandande* (DN V 747 1447), *kunnigt gera* med feilaktig presens partisipp i stedet for infinitiv etter modalverbet *vilja* 'ville' (2 ganger): *wilium ... kunnikt giorandhe* (DN IV 780 1410), *kunngera* særskrevet: *kun gørande* (DN II 920 1482), *vitrligt gera* 'gjøre kjent' med objektspredikativet *vitrligt* (2 g.): *witerligit gørande* (DN II 761 1445), og *kenna* 'gjøre kjent': *kiennandes* (DN III 378 1372).

5.2 Apposisjon til subjektet for bevegelsesverb

Nygaard (1879: 205; 1896: 155; 1905: 237) nevner spesielt at presens partisipp av intransitive verb «især» står som apposisjon til subjektet for bevegelsesverb og verbet *koma* 'komme'. Faarlund (2004: 187) peker også på at det er svært vanlig at presens partisipp blir nytta sammen med et bevegelsesverb, men i en kommentar til to eksempel med *koma* sier han at partisippet der muligens heller skulle vært sett på som et adverbial fordi «the participle denotes the manner of movement rather than the condition of the subject moving» (jf. også Hanssen, Mundal & Skadberg (1975: 158) og Ahlberg (1942:23)). Jeg skal ikke prøve å trekke det Faarlund kaller «an unclear line» mellom disse to bruksmåtene, men heller se alle partisippa ved bevegelsesverb som apposisjoner, som riktignok må oversettes på ulike måter.

Også i en omtale av mellomnorsk er det grunn til å nevne *koma* spesielt, for det er stort sett dette bevegelsesverbet som nyttes med presens partisipp. Sammen med dette verbet finner vi først og fremst presens partisipp av bevegelsesverba *fara* 'fare', *ganga* 'gå' (10 ganger), *riða* 'ri' (2 g.) og *róa* 'ro', som naturlig kan oversettes med presens partisipp i moderne norsk (17a–d). Sammen med *koma* finner vi dessuten presens partisipp av to andre intransitive verb, nemlig *klaga* 'klage' og *visitéra* 'holde

visitas', som det er mindre naturlig å oversette med partisippformer i moderne norsk (18a–b).

- 17 a ... er þeir **komo** þer **farande** ... – ... *da de kom farende dit* ... (DN III 386 1373)
 b ... ath hon **kom gangande** til Bærg – ... *at hun kom gående til Berg.* (DN V 887 1474)
 c ... þa Torstein Tokasson **kom heim ridande** ... – ... *da Torstein Tokasson kom ridende heim* ... (DN III 710 1431)
 d efter thet **kom** Haluader **roande** ... wt efter einne aa ... – *Etter det kom Hallvard roende ... utetter ei elv* ... (DN IV 827 1425)
- 18 a ... ath **komæ** ffore oss ... Erlendh Salmwndsson oc Torgeir Torleffsson ... **clagandes** wm tesse efftherscreffne stykke. – ... *at Erlend Salmundsson og Torgeir Torleivsson kom for oss ... og klaga over disse etterfølgende sakene.* (DN I 951 1486)
 b ... till þes er gud gefuer at weer **komum** þær **visiterande** ... – ... *inntil Gud gir at vi kommer og holder visitas der* ... (DN I 593 1404)

Bare to andre bevegelsesverb har presens partisipp etter seg: *draga* 'dra' med partisipp av *eskja* 'kreve' + *bígera* 'begjære' (19a) og *falla* 'falle' med partisipp av *blifa* 'forbli' og *skeyta* 'skjøte over, overdra eiendomsrett' (19b). Her er det heller ikke naturlig å oversette med presens partisipp. Med unntak av *blifa* er det i disse eksempla partisipp av transitive verb. Partisippet av det transitive verbet *skeyta* ser ut til å ha passiv betydning.

- 19 a ... hworfore **drog** for^{ne} her Oluff Galle till Soderlandene, **eskendes** och **begerendes** Agershuss – ... *og derfor drog førnevnte herr Oluf Galde sønnafjells for å kreve og begjære Akershus.* (DN I 1067 1524)
 b ... tha skal fornemd jordh ... **falla** attr vnder fornemdan Guttorm Øwindsson ok hans erfuingia ... vndan mik ok minom erfuingiom æwerdelika **bliwandes**, ok **skoytandes** vnder fornemdan Guttorm ok hans erfuingia ... – ... *så skal førnevnte jord ... falle tilbake under førnevnte Guttorm Øyvindsson og hans arvinger ... slik at den evig forblir fra meg og mine arvinger, og slik at den blir skjøta over til førnevnte Guttorm og hans arvinger* ... (DN II 758 1444)

5.3 *Annen bruk som apposisjon til subjektet*

I ulike andre sammenhenger står 71 presens partisipp av 17 ulike verb som eneste slike partisipp som apposisjon til subjektet: *befala* 'overgi, betro' (10 ganger), *biðja* 'be' (5 g.), *bígera* 'begjære' (2 g.), *bitala* 'betale' (2 g.), *fyrirbjóða* 'forby' (21 g.), *gefa* 'gi', *halda* 'holde', *koma fyrir* 'være til hjelp', *kára* 'klage', *láta* 'la' (3 g.), *vera nár* 'være nær', *segja* 'si' (2 g.), *sitja* 'sitte', *skoða* 'granske', *treysta* 'stole på', *virða* 'akte' og *vita* 'vite' (20a–q). (For enkelthets skyld er kombinasjoner av verb og preposisjon som *koma fyrir* og verb og adverb som *vera nár* bare omtalt som 'verb' her og videre i artikkelen.)

- 20 a thet forskulle wij gerne jder her medh gud **befalendes** ... – *Det gjør vi oss gjerne fortjent til, idet vi hermed overgir Dem til Gud ...* (DN V 959 1492)
- b ... tha skipar ek executores oc laghligha mina testamentarios herra Olaf Jonsson oc herra Olaf Biørnsson ... **bidhiandis** them at ... – ... *så setter jeg til testamentfullbyrdere og mine lovlige testamentutformere herre Olav Jonsson og herre Olav Bjørnsson ..., idet jeg ber dem at ...* (DN V 640 1434)
- c ... ath ... wy fatike capellan sendom nw war kereste herre nokot sylff ... jinnerlighe **begerindis** ... – ... *at ... vi fattige kapellaner sender nå vår kjæreste herre noe sølv ..., idet vi inderlig begjærer ...* (DN III 1085 1521)
- d ... at fyrnemfdir herra Jens ok koorsbrøedirne skulu mik vnna ... iiii pund maltz aa huario aare til **betalande** ii pund firir joll ok ii eftir joll. ... – ... *at førnevnte herre Jens og korsbrødrene skal unne meg ... 4 pund malt hvert år, ved at de betaler ut 2 pund før jul og 2 etter jul ...* (DN IV 771 1408)
- e ... þa stadfestum ver ... fyrnemd varnada bref vaara forældra ... fulkomliga **firirbiodande** huorium manne ... at riufua ... – ... *så stadfester vi ... våre foreldres førnevnte vernebrev ..., idet vi fullt ut forbyr enhver mann ... å bryte ...* (DN II 388 1366)
- f ... ffør hwilka jardh ... jeg bekenner mik weel betalaeen ... **gyffwandes** honom oc hans æffwynghwm ... qwyth oc ffry ... – ... *for den jorda som jeg erkjenner at jeg er vel betalt ..., idet jeg gir ham og hans arvinger kvitt og fri for påtale ...* (DN III 1055 1512)
- g ... at hustru Sighrida Andres dotter gaf ok afhænde ... till commu-
nam koorsbrødra j adrnempndo Oslo **halldande** j honð sira Eys-

- tæins Aslakssonar ..., jærdir þæssar. — ... *at hustru Sigríd Andersdatter gav og overdrog ... til kommunet til korsbrødrene i førnevnte Oslo disse jordene mens hun holdt i sira Øystein Aslakssons hand ...* (DN III 404 1376)
- h oc skal Gudmundar bættra a verka fal eingia skada oc garda eftir þeira dome, **firir komande** þeim sem malet med honom wardar, ... — *Og Gudmund skal utbedre husreparasjonsskader, engskader og gjerder etter deres dom, idet han er til hjelp for den som saken angår sammen med ham, ...* (DN III 597 1410)
- i ... at heiderlike men ... hafuer oss wnderstandit latha **kærende** fore oss at somlighe af canikanæ hafua ... — ... *at hederlige menn ... har latt oss få vite, ved at de har klaget for oss, at noen av kannikene har ...* (DN V 753 1448)
- j ... at i ... warer honum godwiliughær græidhær oc winlighær **lantandiss** honum væl oc greidlighæ at komatz allo thwi som ... — ... *at dere ... er godvillige, greie og vennlige mot ham, idet dere lar ham komme til alt det som ...* (DN II 783 1449)
- k ... at wi saghom oc hørdom **nerwerendes** tha erlighen quinne hustrv Rangdidh Haquonzdatter selde ... — ... *at vi så og hørte på da vi var nær da ærlig kvinne hustru Ragndid Håkonsdatter solgte ...* (DN V 931 1487)
- l Swaradhe þaa fførnempdh Jon sva **sæghiande** æk haffwær ængen vithne ædher proff ... — *Da svarte førnevnte Jon, idet han så sa: «Jeg har ingen vitne eller bevis ...»* (DN III 797 1448)
- m oorskurdadhe genstan **sitiande** j sino rette sæte þær til skipadhre ... — *(Erkebispem) avgav straks dom, mens han satt i sitt rette sete laga til dette, ...* (DN III 661 1422)
- n oc gørsamligo þy **skodande** saghom meer þett bref ... — *Og idet vi fullt ut granska det, så vi på det brevet ...* (DN II 770 1446)
- o ... om halfft marke booll ... som Gudleiker haffuer nokon aar fylth fra prestboledh **trøstende** ther vppa at her Symon ... hade ... solth ... — ... *om et halvt markebol ... som Gudleik har hatt noen år fra prestegarden, fordi han stolte på det at herr Simon ... hadde ... solgt ...* (DN IV 1036 1500)
- p en hinir som till theira giora wæll oc vinottesamlega **wyrdande** j thii breff wart oc bodscap skolu odlazt ... — *Men de som mot dem handler vel og vennskapelig, idet de ved det akter på brevet og budskapet vårt, skal få ...* (DN V 762 1449)

- q ... at þu wilir oss swa mykklo brefuabrote firir swara som ader er saght **vitande** til sandz at ... – ... *at du vil være ansvarlig overfor oss for så stort brudd på kongebrevet som før er sagt, idet du veit som sant at ...* (DN I 491 1384)

Som apposisjon til subjektet finner vi også presens partisipp av de fem verbkombinasjonene *heyra á* ‘høre på’ + *vera yfir* ‘se til’, *láta* ‘bære seg at’ + *gera* ‘gjøre’, *leggja til* ‘legge til’ + *taka undan* ‘unnta’ (2 ganger), *reka* ‘drive’ + *stefna* ‘stevne’ og *styrkja* ‘styrke’ + *hjalpa* ‘hjelp

- 21 a ... at a sanctæ Mathies dagh ... waro þesser goder men a Brønlo mæder mik **ahøyrende** ok **ofuerwerande** þa ek lofuade ... – ... *at på sankt Mattias’ dag ... var disse gode menn på Brynla med meg mens de hørte på og så til da jeg lofte ...* (DN I 710 1425)
- b ... at Jon darre skuldi wera fuller vmbodes maddher **latandhe** ok **gherande** sem sialfuer Ofmunde boltte were ... – ... *at Jon Darre skulle være full ombudsmann, idet han bærer seg at og gjør som om det var Ogmund Bolt sjøl, ...* (DN I 524 1390)
- c Tha funno vij thet ..., llydandis ord fran ordh inthet **tilleggiandæ** æller **vndan takande** som her effther scriffuat star. – *Da fant vi det ..., lydende ord for ord – uten at vi legger til eller unntar noe – som her etter skrevet står.* (DN I 960 1489)
- d ... firir þui ath han draa þetta sama maal vndir leikmanna doom **rækande** landhbolan ok **stemfnande** til Frostapingx – ... *fordi han la denne samme saken under lekmanns dom, idet han dreiv og stevna leilendingene til Frostating.* (DN III 661 1422)
- e En te sem kirkioni reet ok waaro skipan godwilleliga gøra ok fylgia **styrkiande** ok **hielpande** fyrnempdan electum herre Olaf i sinom erindom skulo hafua ... – *Og de som gjør rett mot kirken og fullt ut følger denne ordninga vår godvillig, ved at de styrker og hjelper førnevnte valgte herre Olav i sin sak, skal ha ...* (DN V 821 1459)

I fire tilfeller finner vi presens partisipp av det modale hjelpeverbet *skulu* ‘skulle’ sammen med infinitivene *líka* ‘betale’, *uppandvarða* ‘overlevere, overdra’, *visitéra* ‘holde visitas’ og *koma* ‘komme’ (22a–d). Falk & Torp (1900: 217) omtaler slike konstruksjoner som «en egen futurform, dannet etter latinsk mønster» som brukes for å «fremhæve den futuriske betydning ... i ældre tid i enkelte skrifter», men de føyer til at «disse uttryk

var dog ikke folkelige» (se også Ahlberg (1942: 100, 213)). Denne såkalte *skullende*-konstruksjonen er danna for å gjengi latinske partisipp: det aktive futurum partisipp (*amatūrus* ‘som skal (vil) elske’) og det passive verbaladjektivet gerundiv (*amandus* ‘som bør (må) elses’) (jf. Ejrnæs 2020: 62–63).

Som beskrevet av Haastруп (1990: 91–92) fungerer den etterstilte partisippforma av *skulu* nærmest som et bøyingsselement der sjølve modalverbet uttrykker framtidssinnholdet i de latinske partisippa og endinga viser at det er partisipp. Disse partisippa med *skulu* er sett på som apposisjoner til subjektet siden det er subjektet som skal utføre de nevnte verbalhandlingene. I ytterligere to eksempel med presens partisipp av *skulu* står dette som attributt til et underforstått substantiv ((14c) i § 4.3) og som apposisjon til et oblikt ledd ((33b) i § 5.6).

- 22 a Þar meðr gefuer ek honom sextighi merkr forngilldar j lausa godzse meðr þeim hette sem fyr seghir, vp at **luka skulande** j godom peningom ... – *Dermed gir jeg ham seksti mark etter gammel kurs med det vilkåret som før er sagt, at jeg skal betale i gode penger ...* (DN IV 493 1370)
- b iattado honom þau bref som firir þeiri iord lagho **vppanduarda skulanda** – *(De) lovte ham de breva som gjaldt for den jorda, at de skulle overlevere (dem).* (DN II 454 1378)
- c þui hafuum wer ... hugsat j aar at weita wara yfuirfærðh hær med ydhar **visitera skulande** eftir vare skyldo. – *Derfor har vi ... huska i år å utføre vårt tilsyn her med dere, at vi skulle holde visitas etter vår plikt.* (DN IV 829 1426)
- d ... hwar fore the satte badhe borghan fore sik till swars och rettis **komaskulandis** wppa anæmpdan tima. – ... *av hvilken grunn de begge satte sikkerhet for seg, at de skulle komme til forsvar og dom på førnevnte tid.* (DN I 766 1438)

Enkelte av disse presens partisippa som står som apposisjon til et subjekt, er intransitive verb, men de fleste er transitive, og alle har verbale underledd knytta til seg.

5.4 Apposisjon til objekt i konstruksjon tilsvarende akkusativ med infinitiv

Et objekt sammen med et presens partisipp kan som sagt fungere tilsvarende konstruksjonen akkusativ med infinitiv. Ifølge Nygaard (1879:

206; 1896:157) fins dette liksom annen bruk av presens partisipp som apposisjon til et oblikt ledd først og fremst i tekster påvirka av fremmed språkbruk, dvs. lærd stil: «I L. S. kan saaledes efter verber «at se, høre» o. l. sættes præ. part. i app. til objektet istedenfor det almindelige sprogs akk. med inf.» (Nygaard 1905: 237). Faarlund (2004: 150) sier generelt at denne bruken av presens partisipp forekommer når partisippet «follows a sensory verb and its object». Nygaard (1879) nevner for øvrig denne konstruksjonen bare i omtalen av presens partisipp av intransitive verb.

I det undersøkte mellomnorske materialet er det ikke mer enn tre eksempler med presens partisipp som kan sies å være av dette slaget. Mest prototypiske er to tilfeller der partisippet står til objekt etter *sjá* 'se' (23a) (det andre eksemplet i DN I 462 1379–80). Men like kurant bør det være å ta med et partisipp som står til et objekt etter *vita* 'vite' (23b) siden dette også er et verb som tar akkusativ med infinitiv (jf. Mørck 2015: 55). I alle tilfeller er det snakk om presens partisipp av intransitive verb med aktiv betydning: *lifa* 'leve' (2 ganger) og *falla* 'falle'.

- 23 a ... at eptir þen stora mandaupán **sagom** mer optnefdir men Anundr Greotgarder ok Ormar opt ok idulega **EllingDO lifuandess** ... –
... at etter den store manndauden så vi førnevnte menn, Anund Grjotgardsson og Orm, ofte og jevnlig at Elling levde ... (DN I 387 1365)
- b ... at huar som vmaker eller hindrer ... skall **wita seghDO fallende** j guds sanctæ Peders oc sanctæ Palls ban ok wrede. – *... at enhver som forulemper eller hindrer ..., skal vite at han faller i Guds, sankt Peters og sankt Paulus' bann og vrede.* (DN V 874 1472)

5.5 Apposisjon til dativledd i konstruksjonen dobbel dativ

I konstruksjonen dobbel dativ er presens partisipp apposisjon til et nominalt ledd, begge står vanligvis i dativ, og til sammen fungerer de tilsvarende en adverbial leddsetning, oftest med tidsbetydning (Falk & Torp 1900: 221–223; Nygaard 1905: 128, 237–238; Hanssen, Mundal & Skadberg 1975: 129). Når slike kombinasjoner av et partisipp og et nominalt ledd kommer etter en preposisjon i norrønt, regner en med at konstruksjonen har germansk opphav, men denne konstruksjonen er likevel mest vanlig i lærd stil etter latinsk mønster, særlig i annen bruk enn som tidsuttrykk, f.eks. om årsak (Nygaard 1879: 207; 1896: 157–158; 1905: 237–238). Nygaard (1879: 207) nevner at det først og fremst er preposisjonen

at 'ved' o.a. som styrer det nominale leddet, men peker på at vi «enkeltvis» kan finne á 'på' o.a. med samme bruk. Andre preposisjoner, som også kan styre akkusativ og dermed gi dobbel akkusativ, ser ut til å helst brukes når det nominale leddet står sammen med perfektum partisipp, jf. Nygaard (1896: 160; 1905: 249). Slike dativkombinasjoner kan dessuten nyttes uten å være styrt av en preposisjon ved såkalt absolutt dativ, da er det sannsynligvis etter utenlandsk forbilde, og disse fins derfor hovedsakelig i lærd stil (Nygaard 1879: 207; 1896: 155–161; 1905: 128, 237–238). Nygaard (1879: 207, 214) peker for øvrig på at både intransitive og transitive verb kan inngå i konstruksjonen dobbel dativ, og at det av transitive verb særlig er snakk om *vitandi* («med ens vidende») og *áheyrandi* og *ásjándi* («i ens paahør, paasyn»).

Aasen (1965 [1864]: 302) bemerker at denne bruken av partisipp «synes nu at være ganske forældet», så en kan neppe si at denne konstruksjonen hører til talemålet i nyere tid.

Klare eksempel på dobbel dativ fins også i det mellomnorske materialet (24a), men etter hvert blir det vanlig at dativ bare er markert på det nominale leddet (24b) eller mangler heilt (24c) (Western 1936: 32). Slike syntagmer med ufullstendig eller manglende kasusmarkering er her regna som dobbel dativ så lenge de fungerer på lik linje med tilsvarende syntagmer med klar kasusmarkering.

- 24 a þa gaf ek oc af hende [**morgom godum monnom hiauerandom**] mijnne egne hustru ... ein gull krannz, ... – *Da gav jeg og overdrog, mens mange gode menn var nær, til min egen hustru ... en gullkrans, ...* (DN I 537 1391–92)
- b oc thet jaqwedde eghenss mænnena vppa beggis sidher [**them allom hiawarande**]. – *Og dette samtykte eierne i på begge sider mens de alle var nær.* (DN IV 1023 1496)
- c Kom ek tha a fornempdom degghi ok aare j brødhra talo port aat Munkalijfwes klaustre **ok [mange andre dande mæn hiawær-ende]**. – *Jeg kom da førnevnte dag og år i brødrenens taleport på Munkeliv kloster og mens mange gode menn var nær.* (DN II 928 1484)

Av og til knyttes syntagmet med dobbel dativ til resten av heilsetningen med den sideordnende konjunksjonen *ok* 'og' som i (24c) ovafor. Noen ganger kan en som der forstå denne konjunksjonsbruken som uttrykk for at syntagmet med dobbel dativ sideordnes med et foregående adver-

bialt ledd. Andre ganger er *ok* med uten at det er noe naturlig ledd å si-
deordne syntagmet med dobbel dativ med:

- 25 ... so þo at Ingimunder borghade Erlende a væghna piltsens Gun-
nars.sit godz j lauso ok fosto sua mykit sem Holmfridar optnemda
godz røkker eighe till at hon se fulluediad. oppt nemfdum Gun-
nare skada laust vp at luka sit godz **ok [þeim hiauerandom** sem
ifuir sion byr at hafua meder loghom meder honom]. — ... *såleis li-
kevel at Ingimund innestod overfor Erlend, (som opptrådte) på vegne
av gutten Gunnar, med sitt gods i laust og fast for så mye som godset til
førnevnte Holmfrid (Gunnars søster) ikke strekker til, for at hun skal
være fullt dekt i pengevegen til å betale førnevnte Gunnar hans gods ska-
delaust – og mens de var nær som bør ha tilsyn etter loven med ham.*
(DN IV 457 1366)

På bakgrunn av denne bruken av *ok* framfor syntagmer med dobbel dativ
er det flere tilfeller som eksemplet nedafor der en kunne ha regna med
at en har dobbel dativ. I så fall måtte en ha analysert *firir mek* ‘framfor
meg’ som en preposisjonsfrase etterfulgt av *flerom godom monnom hiauæ-
randhom* ‘mens flere gode menn var nær’ som en dobbel dativ (26a). Men
når det er mulig å se på det nominale leddet i en tilsynelatende dobbel
dativ som sideordna med et foregående ledd, i dette tilfellet slik at *mek
ok flerom godom monnom* ‘meg og flere gode menn’ analyseres som et pa-
ratagme, har jeg valgt denne analysen, og partisippet blir da et etterstilt
adjektiv til siste ledd i dette paratagmet (26b).

- 26 a ... at kom ... [**firir mek**] **ok** [**flerom godom monnom hiauærand-
hom**] iii sykna nest firir palm swanno ... af ei[nni half]uo Redar
Asolfsson ... — ... *at på den ene sida kom Reidar Åsulvsson ... for meg,
og mens flere gode menn var nær, 3 virkedager før palmesøndag ...* (DN
II 666 1422)
- b ... at kom ... [**firir mek ok flerom godom monnom hiauærand-
hom**] iii sykna nest firir palm swanno ... af ei[nni half]uo Redar
Asolfsson ... — ... *at på den ene sida kom Reidar Åsulvsson ... for meg
og flere gode nærværende menn 3 virkedager før palmesøndag ...* (sst.)

Med den avgrensinga som det er gjort greie for ovafor, blir resultatet at
det er i alt 238 presens partisipp som inngår i en dobbel dativ uten pre-

posisjon. Det er 13 ulike verb som står som eneste presens partisipp i slike konstruksjoner, og seks kombinasjoner av to sideordna partisipp. Noen av de verba som står aleine i presens partisipp, er sideordna med et verb i perfektum partisipp, men vi skal ikke gå nærmere inn på det.

De aller fleste presens partisippa i dobbel dativ uten preposisjon har aktiv betydning. Aller mest frekvent er *vera hjá* 'være nær' (112 ganger), som er nytta i bl.a. (24a–c) ovafor, men svært vanlig er også det synonyme *vera nár* (62 g.):

- 27 *widher gik tha Eliff Helgheson for oss i sama handher bandhe [hans son næruarendhe] ath ... – Da vedgikk Eiliv Helgesson for oss i samme avtale, mens sønnen hans var nær, at ...* (DN V 844 1462)

De øvrige presens partisippa som er eneste slike partisipp i dobbel dativ uten preposisjon med aktiv betydning, er ti verb som er langt mindre frekvente i denne sammenhengen: *hafa* 'ha', *heyra á* 'høre på' (9 ganger), *koma* 'komme', *krefja* 'kreve', *leggja* 'legge', *samþykkja* 'samtykke' (3 g.), *sitja* 'sitte', *sjá* 'se', *standa* 'stå', og *vera yfir* 'se til' (6 g.):

- 28 a **mik siælff**, ey jnsegle **hafvandes** – *ettersom jeg sjøl ikke har segl* (DN I 862 1463)
 b **margom godom mannom a hørande** – *mens mange gode menn hørte på* (DN I 832 1454)
 c **mannene heim komande** – *da mannen kom heim* (DN II 673 1423)
 d **oss them laglige til kreffwendes** – *fordi vi lovlig krever dem til (dette)* (DN I 1035 1512)
 e **fyrsgahdom Erlende ok Jngimunde** ... vndir os **læggiande** meder handarbande – *da førnevnte Erlend og Ingemund ... la (saken) under oss med handslag* (DN III 384 1373)
 f **allre loghrettune samþykkiande** meder lofuatake – *mens heile lagretten samtykte med handsopprekking* (DN II 370 1362)
 g **os sitiande** firir domstole varom – *mens vi satt for domstolen vår* (DN IV 648 1395)
 h **oss syandom** – *mens vi så på* (DN IV 562 1389)
 i **ollu heilu standande** a Dolin – *mens alt stod heilt på Dæli* (DN III 371 1371)

- j **jfueruarandis Symon Biorsson fornæmpdom** j lagmanz stad – *mens førnevnte Simon Björnsson i lagmannens sted ser til dette* (DN II 769 1446)

Mange av disse verba finner vi igjen i de seks kombinasjonene med si-deordna presens partisipp – fortsatt med aktiv betydning: *heyra á + vera hjá* (2 ganger): *a hórande oc hiawerande* (DN I 845 1458), *vera hjá + samþykkja* (6 g.): *hiauerrandom ok samþykkiandom* (DN IV 404 1360), *vera nár + heyra á* (6 g.): *nerwarandbom oc a hórandom* (DN I 875 1466), og *vera nár + samþykkja*: *ner uærande ok samþykkiande* (DN I 566 1398). Et par nye verb dukker opp i to av disse kombinasjonene: *sjá á* ‘se på’ + *samþykkja* og *vera nár + jákváða* ‘samtykke’:

- 29 a **fleirom bondum a siandum ok samþykkianda** – *mens flere bønder så på og samtykte* (DN I 595 1404)
 b **neeruærande och jaquedhande Niclisse brodhor adhernæmf Polleifs** – *mens Nils, bror til førnevnte Torleiv, var nær og samtykte* (DN V 590 1429)

Det eneste verbet vi finner som presens partisipp i dobbel dativ med passiv betydning, er *taka undan* ‘unnta’ (5 ganger):

- 30 ... ath Biern fek aff meg i gord som eyther Gwlkwñnerwt ... med alle lwttwm oc lwñnana wttan gorss oc innan frelst oc hemeholt for hwarie manne [**inthe**t vndan **takendes**] til ewindeligh eyge – ... *at Björn fikk av meg en gard som heter Gullkonnerud ... med alle deler og goder utagards og inna-, fritt og heimla for enhver mann, uten at noe skal unntas, til evig eie.* (DN II 1068 1521)

Sammen med dobbel dativ med *perfektum* partisipp finner vi i mellomnorsk både preposisjonen *at* ‘ved’, som er vanlig i norrønt, men også sjeldnere preposisjoner som *á* ‘på’ og *eptir* ‘etter’, den siste med dobbel akkusativ:

- 31 a [**at allo þesso ransakado**] þa dømdu vi ... – *Etter at alt dette var undersøkt, så dømte vi ...* (DN II 747 1442)
 b [**á þæim lokhnom**] ero þæir lsatter. – *Når det er betalt, er de forlikte.* (DN I 383 1364)

- c ... at fyrnæmd Anbiorgh, gaaf fyrnæmdom Gunnare frenda sinom, halfua Eikeland [**efter sægh lidhna**], ... – ... *at førnevnte Annbjörg gav førnevnte Gunnar, slektningen sin, halve Eikeland etter at hun er gått bort, ...* (DN II 704 1431)

Den eneste preposisjon som kan sies å stå med dobbel dativ med *presens* partisipp i det mellomnorske materialet, er *með* ‘med’ (32a–e), jf. også eksempla hos Western (1936: 33). Slike tilfeller kunne vært analysert som preposisjonsfraser med presens partisipp som attributt til utfyllinga for preposisjonen, men de er regna som dobbel dativ siden de fungerer på samme måte som tilsvarende syntagmer uten preposisjon. I disse preposisjonsfrasene finner vi nemlig igjen verb som også nyttes i dobbel dativ uten preposisjon. De verba som står som eneste presens partisipp i slike uttrykk, er *samþykkja*, *vera hjá*, *vera nár* og *vera yfir* (3 ganger), og dessuten finner vi kombinasjonen *vera nár* + *heyra á*.

- 32 a ... ad ek hefuer selt Þostene Skioldulfsyni niu aura bool ... [**medh mine hustru samþykkiandhe Margrette Orms dotter**] ... – ... *at jeg har solgt til Torstein Skjoldulvsson ni øresbol ..., mens min hustru, Margrete Ormsdatter, samtykte, ...* (DN I 686 1423)
- b **meder godom monnom hiawerandom** – *mens gode menn var nær* (DN V 547 1421)
- c **med flere gode herriss her nerwærendes** – *mens flere gode herrer her var nær* (DN I 1064 1523)
- d **met flere danne men ofwer werendes** – *mens flere gode menn så til* (DN I 1057 1521)
- e **med ij skellige lagrete men neruarende a høyrande** hennes ord oc besigle – *mens 2 forstandige lagrettemenn var nær (og) hørte på hennes ord og besegling* (DN II 947 1488)

5.6 Annen bruk som apposisjon til oblikt ledd

Utenom i konstruksjonen tilsvarende akkusativ med infinitiv (§ 5.4) og i dobbel dativ (§ 5.5) er det bare to enkeltstående tilfeller med presens partisipp som apposisjon til et oblikt ledd. I det første har vi verbet *standa móti* ‘sette seg imot’ – med partisippforma *mótstandandi*, som i ordbøkene oversettes med ‘trass i’ – knytta til et indirekte objekt (33a). I det andre tilfellet har vi presens partisipp av modalverbet *skulu* ‘skulle’ med

infinitiven *standa* 'stå' som står til et direkte objekt (33b) (jf. omtalen av *skullende*-konstruksjonen i samband med (22a–d) i § 5.3).

- 33 a Ok biodom fulkomliga, [**þæim tolf sua tillnæmfnder**]IO. þetta skifti atgera. sem fyr vattar j brefueno. æi **motestanda(nde)** frauero Symonar optnempz, ... – Og (*vi*) *þábyr fullt ut de tolv slik utnevnte á gjøre dette skiftet som det før er sagt i brevet uten á bry seg om førnevnte Simons fravær, ...* (DN III 402 1376)
- b samtycthe **thette**DO eigandhe aa allæ sidoor oc wbrigdeligæ **standæ skulende**. – *Dette samtykte eieren på alle sider i også for at det skulle stå ubrytelig.* (DN IV 1011 1491)

5.7 Kronologisk og sosial fordeling av appositive presens partisipp

Den kronologiske og sosiale fordelinga av presens partisipp som apposisjon til subjektet i kunngjøringsformelen er avhengig av om det er valgt en kunngjøringsformel med slik bruk av presens partisipp eller ikke, og vi skal ikke gå inn på denne variasjonen i formelbruk.

Utenom kunngjøringsformelen finner vi mest presens partisipp som apposisjon i konstruksjonen dobbel dativ, og bruken av denne konstruksjonen oppsummeres i egne tabeller nedafor, mens øvrig bruk av presens partisipp som apposisjon vises i andre tabeller. Som det vil framgå av disse tabellene, er mange av bruksmåtene så sjeldne at det ikke er meningsfullt å trekke konklusjoner om kronologisk eller sosial variasjon.

Den kronologiske fordelinga av appositive presens partisipp utenom kunngjøringsformelen er vist i tab. 3 og 4. Om vi ser bort fra nedgangen i antall formelfaste uttrykk med verba *vera hjá* og *vera nár* ((24a–c) og (27) i § 5.5), er det ingen klar endring i bruken av appositive presens partisipp i dobbel dativ uten preposisjon. Det er imidlertid en overvekt av presens partisipp i dobbel dativ med preposisjon mot slutten av mellomnorsk tid. Det blir også noe vanligere med presens partisipp som apposisjon til subjektet for andre verb enn bevegelsesverb utenom kunngjøringsformelen heilt på slutten av mellomnorsk tid, men dette skyldes formelmessig bruk av *befala* 'overgi, betro' (som i (20a) i § 5.3).

PRESENS PARTISIPP I MELLOMNORSKE DIPLOM

	1350 -74	1375 -99	1400 -24	1425 -49	1450 -74	1475 -99	1500 -24	Sum
<i>vera hjá</i>	35	32	20	7	7	6	5	112
<i>vera nár</i>	1	10	13	13	13	8	4	62
Sum	36	42	33	20	20	14	9	174
Pr. 1000 linjer	4,8	3,7	3,3	2,0	2,8	2,0	2,0	3,0
Andre verb	9	9	5	3	8	4	9	47
Pr. 1000 linjer	1,2	0,8	0,5	0,3	1,1	0,6	2,0	0,8
UTEN PREP.	45	51	38	23	28	18	18	221
MED PREP.			2			1	4	7

Tab. 3. Appositive presens partisipp i dobbel dativ – kronologisk fordeling

	1350 -74	1375 -99	1400 -24	1425 -49	1450 -74	1475 -99	1500 -24	Sum
App. til subj. for bevegelsesverb	3	2	1	5	1	4	3	19
Andre app. til subj.	7	10	7	14	1	10	16	65
Pr. 1000 linjer	0,9	0,9	0,7	1,4	0,1	1,4	3,6	1,1
App. til obj. tilsvarende akk. m. inf.	1	1			1			3
Andre app. til obl. ledd		1				1		2
Sum	11	14	8	19	3	15	19	89

Tab. 4. Appositive presens partisipp utenom kunngjøringsformelen og dobbel dativ – kronologisk fordeling

Den sosiale fordelinga av appositive presens partisipp utenom kunngjøringsformelen er vist i tab. 5 og 6. Også den sosiale fordelinga av presens partisipp i dobbel dativ uten preposisjon er påverka av de formelfaste uttrykka med verba *vera hjá* og *vera nár*. Andre verb fins mest i brev fra høgere geistlige, lagmenn, borgere og lågere embetsmenn, men det er vanskelig å se noe system i denne variasjonen. Den høge frekvensen av presens partisipp som apposisjon til subjektet for andre verb enn bevegelsesverb i kongebrev skyldes en formelmessig uttrykksmåte med *fyrirbjóða* 'forby' (som i (20e) i § 5.3). Brev fra høgere og lågere geistlige

skiller seg derimot ut ved at presens partisipp av ganske mange ulike verb brukes som apposisjon til subjektet for andre verb enn bevegelsesverb.

	Konger	Høgere geistlige	Lågere geistlige	Høgere embetsmenn	Lågere embetsmenn	Lagmenn	Borgere	Lagrette-menn	Øvrige	Sum
<i>vera hjá</i>	37	5	17	2	7	10	4	5	25	112
<i>vera nár</i>	1	8	11	5	2	8	3	8	16	62
Sum	38	13	28	7	9	18	7	13	41	174
Pr. 1000 linjer	16,9	2,7	2,3	2,8	4,3	4,3	5,1	1,3	2,3	3,0
Andre verb	1	10	4	2	3	7	2	5	13	47
Pr. 1000 linjer	0,4	2,1	0,3	0,8	1,4	1,7	1,5	0,5	0,7	0,8
UTEN PREP.	39	23	32	9	12	25	9	18	54	221
MED PREP.			1	1				2	3	7

Tab. 5. Appositive presens partisipp i dobbel dativ – sosial fordeling

	Konger	Høgere geistlige	Lågere geistlige	Høgere embetsmenn	Lågere embetsmenn	Lagmenn	Borgere	Lagrette-menn	Øvrige	Sum
App. til subj. for bevegelsesverb		3	3	3	5			4	1	19
Andre app. til subj.	18	15	16	2	1	2	2	1	8	65
Pr. 1000 linjer	8,0	3,1	1,3	0,8	0,5	0,5	1,5	0,1	0,4	1,1
App. til obj. tilsvarende akk. m. inf.			1						2	3
Andre app. til obl. ledd	1		1							2
Sum	19	18	21	5	6	2	2	5	11	89

Tab. 6. Appositive presens partisipp utenom kunngjøringsformelen og dobbel dativ – sosial fordeling

Et siste punkt som kan nevnes, er den sosiale fordelinga av appositive presens partisipp av det modale hjelpeverbet *skulu* sammen med en infinitiv, som Falk & Torp (1900: 217) som sagt karakteriserer som «ikke folkelige». Det er fem slike konstruksjoner ((22a–d) i § 5.3 og (33b) i § 5.6) pluss et attributivt partisipp ((14c) i § 4.3). Om vi inkluderer også

det siste, så fins disse i fem brev fra geistlige, som var latinkyndige, og ellers i et brev fra øvrige utstedere.

5.8 Oppsummering av bruken av presens partisipp som apposisjon

Liksom i norrønt finner vi i mellomnorsk ofte presens partisipp som apposisjon, og det er de samme konstruksjonstypene slike partisipp forekommer i, som i norrøn lærd stil, altså også sammen med objekt som alternativ til akkusativ med infinitiv og i dobbel dativ uten preposisjon. Tallmessig er bruken som apposisjon den klart vanligste bruksmåten i mellomnorsk, men det skyldes først og fremst at slike partisipp fins i den vanlige kunngjøringsformelen. Imidlertid er det en viss bredde i bruken av presens partisipp som apposisjon fordi det alt i alt er snakk om partisippformer av en god del ulike verb. I norrønt ser det ut til at presens partisipp som apposisjon bare har aktiv betydning, men i det mellomnorske materialet er det i det minste ett eksempel på slikt partisipp med passiv betydning. Mens det i norrønt særlig er presens partisipp av intransitive verb som brukes som apposisjon i folkelig stil, og appositive presens partisipp av transitive verb mest fins i lærd stil, er det såpass vanlig med slik bruk av transitive verb i det mellomnorske diplomspråket at det på dette punktet minner om lærd stil. På samme måte som i norrønt står appositive presens partisipp i mellomnorsk oftest til subjektet, men det er også en god del tilfeller der partisippet står til et dativledd i konstruksjonen dobbel dativ. Ellers er det ikke uvanlig at appositive presens partisipp står med ulike typer verbale utfyllinger. Samla sett er den appositive bruken av presens partisipp i de mellomnorske diploma som i norrøn lærd stil.

6 Presens partisipp som predikativ

I norrønt er det sjelden at intransitive eller transitive verb står i presens partisipp som subjektspredikativ med aktiv betydning i «det klassiske sprog», men dette er vanligere i «oversatte skrifter og, hvor fremmed sprogbrug efterlignes» (Nygaard 1879: 203, 211, 213). Et slikt predikativ fins særlig etter *vera* 'være' og danner sammen med dette i presens eller preteritum omskrevne former for disse tempusformene (Nygaard 1879: 211; 1896: 158). «Enkeltvis» står presens partisipp med aktiv betydning som subjektspredikativ til verb med betydningen «at blive» (Nygaard

1879: 215), og slike partisipp kan dessuten brukes som objektspredikativ (Nygaard 1879: 212, 216). Faarlund (2004: 132–133) utfyller beskrivelsen av samme forhold med at *vera* med presens partisipp uttrykker durativt aspekt, mens *verða* 'bli' med presens partisipp uttrykker framtid.

«*Vera* med notid partisipp aktiv brukar ein» ifølge Heggstad (1931: 139) fortsatt «stundom som eit slag omskriving av varande notid eller fortid», men han sier at det er vanligere med slike partisipp etter *verta* med betydningene «halda ved å» og «koma til å». Faarlund, Lie & Vannebo (1997: 472) sier at presens partisipp med aktiv betydning står som predikativ i moderne norsk etter *bli* og *verte* i konstruksjoner med kontinuativt aspekt (se mer sst.: 654). Kinn (2014: 76–80) viser imidlertid at bruken av *bli* eller *verte* med presens partisipp er noe videre enn dette i moderne norsk, bl.a. ved å kunne uttrykke ingressivt aspekt.

Med passiv betydning brukes presens partisipp «hyppigst» sammen med *vera* for å uttrykke «at en handling bør eller maa ske (er tilbørlig eller nødvendig)», og dette forekommer «fortrinsvis i saadanne skrifter, hvor latinsk paavirkning er kjendelig», dvs. i lærd stil (Nygaard 1879: 219–220; jf. også Nygaard 1896: 156, 159; 1905: 244–245). Når presens partisipp brukes predikativt med passiv betydning, er det ifølge Nygaard (1879: 220–223) normalt med et subjekt som svarer til et direkte objekt i akkusativ i aktiv, og eventuelt med et logisk subjekt i dativ, sjøl om det forekommer at uttrykket er subjektlaust med akkusativleddet stående som objekt. Derimot er det normale at vi får et subjektlaust uttrykk om verbet som står i presens partisipp, ikke tar direkte objekt i akkusativ i aktiv, men det fins også eksempel på at andre ledd enn et akkusativobjekt er gjort til subjekt i det passive uttrykket. Faarlund (2004: 133–134) gir en stort sett tilsvarende beskrivelse.

Skadberg (1971: 217) bemerker at slik passiv bruk av presens partisipp som predikativ ikke lenger brukes i bokmål, «men ofte i nynorske målfore og nynorsk skriftmål». Om vi skal dømme etter eksempla hos Heggstad (1931: 141), er dette vanligst etter *vera* og mer sjelden etter *verta*.

Sjøl om presens partisipp som predikativ altså fins i moderne norsk og der til dels i talemål, må vi holde fast ved at dette helst hører til lærd stil i norrønt.

6.1 *Presens partisipp etter vera 'være'*

I det mellomnorske diplommateriale har presens partisipp etter *vera* som oftest aktiv betydning, men det er også eksempel der partisippet har passiv betydning.

Presens partisipp med aktiv betydning fins etter *vera* i presens 24 ganger av 14 ulike verb: *biðja* 'be', *bigera* 'begjære', *hljóða* 'lyde', *hróra* 'ha med å gjøre', *koma* 'komme' (2 ganger), *lifa* 'leve' (2 g.), *liggja* 'ligge' (3 g.), *ráða* 'legge opp råd om, planlegge' + *valda* 'volde, være skyld i' (3 g.), *segja* 'si' + *hindra* 'hindre', *standa* 'stå' (2 g.), *þarfa* 'trenge' og *þurfa* 'trenge' (2 g.) (34a–l). Kombinasjonen av *vera* i presens og presens partisipp kan alltid oversettes med presens av hoved verbet unntatt når *vera* står i konjunktiv (34i).

- 34 a **ær** iæk eder och kærlegh **bediendes** for gudz skuld ... at ... – *Jeg ber Dem også kjærlig for Guds skyld ... at ...* (DN III 830 1455)
- b och sidan **er** jek **begiærendæ** myn trediaë parth aff then arff ... – *Og siden begjærer jeg min tredjepart av den arven ...* (DN I 1007 1502)
- c ... fire thy at ek weit þet wæll hworo þet **ær** **lydandæss** – ... *fordi jeg veit godt hvordan det (brevet) lyder.* (DN I 838 1456)
- d ... thet som war nadig herra konunger Erik a **rø[randes]** **er** j wij-søyre edher sak[erøyre] ... – ... *det som vår nådige herre kong Eirik har med å gjøre i kongelige inntekter og bøter ...* (DN II 727 1437)
- e ... alla kanika som nw æro eller her efter **kommande ero** till Nidros domkirkiu ... – ... *alle kanniker som nå er eller heretter kommer til Nidaros domkirke, ...* (DN V 785 1454)
- f ... ssa at engen weit hwat han **er lifuandes** eller død – ... *så at ingen veit om han lever eller er død.* (DN I 923 1478)
- g ... alt thet odalzgøz ..., hwar thet helst **liggiendes er** ... – *alt det odelsgodset ..., uansett hvor det ligger, ...* (DN II 886 1472)
- h þet **er** eingen **radhande** ædar **waldhandhe** wtan ek – *Ingen planlegger eller er skyld i det utenom meg.* (DN III 649 1419)
- i ... at j **see** fornempdom Torleiff Biørnsson hørughe ock lydøghe ..., ock ey mothe **seigende** æller **hindrende** hanom i thesse embethe ... – ... *at dere skal være førnevnte Torleiv Bjørnsson hørende og lydige ..., og ikke skal si imot eller hindre ham i dette ærende ...* (DN V 915 1481)
- j ... at all stykki ... stande swa sæm nw **ero** þau **standande** ... – ... *at alle forhold ... skal stå slik som de nå står ...* (DN I 593 1404)

- k ... cristnom salom sem gudhligha bønir **tharfwande æra** ... – ...
kristne sjeler som trenger gudelige bønner, ... (DN II 726 1437)
- l **er** nu fyrnæfnder Þorbiorn ... **þurfuande** guds ok ydara nada ... –
Nå trenger førnevnte Torbjørn ... Guds og Deres nåde ... (DN I 341
 1354)

Presens partisipp med aktiv betydning fins videre etter *vera* i preteritum 69 ganger av 17 ulike verb. Noen av disse verba har vi allerede sett sammen med *vera* i presens: *bígera* (4 ganger): *wor ... begærende* (DN II 1031 1509), *hljóða: war ... ludhande* (DN II 965 1491?), *ráða + valda* (7 g.): *var huarke radande edær valdande* (DN I 339 1354), *standa: war standande* (DN V 831 1460?), og *þurfa* (2 g.): *være ... þurfuande* (DN II 331 1356). Nye verb og verbkombinasjoner sammen med *vera* i preteritum er: *besitja* 'besitte, sitte inne med', *bestanda* 'gjøre krav på, ønske å få' (2 g.), *heyra á* 'høre på' (3 g., inkludert 1 g. sammen med *vera hjá*), *loga* 'brenne', *samþykkja* 'samtykke', *vera hjá* 'være nær' (5 g., inkludert 1 g. sammen med *heyra á*), *vera nár* 'være nær' (26 g.), *vera yfir* 'stå for, se til', *visitéra* 'holde visitas' (4 g.) og *vita* 'vite' + *valda* + *gera* 'gjøre' (35a–j). Kombinasjonen av *vera* i preteritum og presens partisipp kan alltid oversettes med preteritum av hoved verbet unntatt når *vera* står i konjunktiv (som i *være ... þurfuande* ovafor og i (35e)).

- 35 a ... tha han wilde fforderffuet haffua oc skadha giort byn j Oslo. oc the ther vtjnnen **besitiandes ware**, – ... *da han ville ha ødelagt og gjort skade på byen i Oslo og de som besatt (noe) i den.* (DN III 746 1438)
- b ... at han gaf fyrnemdom herra Jone Haftorsyni ein gran hest som han **war bistandande** efter – ... *at han gav førnevnte herre Jon Havtorsson en grå hest som han gjorde krav på.* (DN II 673 1423)
- c ... thy at the **aahørandes neer waaro** ... – ... *fordi de var til stede og hørte på ...* (DN I 1035 1412)
- d oc ey elden wider komet fyr en alth **war j logande**. – *Og ilden (hadde) ikke kommet videre før alt brant.* (DN IV 932 1454)
- e ... liker viis som hon siolf **samþykkiande** ok hia **være**, – ... *på samme måte som om hun sjøl hadde samtykt og vært til stede, ...* (DN II 571 1402)
- f **varo** ok eighomen ... a badha sidhur **hiauera**nda ... – *Eierne ... på begge sider var også nær ...* (DN V 462 1409)

- g **War** oc Ewindh Byor(n)sson lensman **nerwarandis** vppa konungs wegna ... – *Lensmann Eivind Bjornsson var også nær på kongens vegne ...* (DN V 864 1469)
- h **Var** ther ta hetherlik man her Ifuar Vighyngsson ... **ofuerwær-endes**. – *Der så da hederlige mann herr Ivar Vikingsson ... til (dette).* (DN I 933 1482)
- i ... at ek **war** a Tryxstathom **wisiterande**, – ... *at jeg holdt visitas i Trøgstad.* (DN I 701 1425)
- j ... at han **war** hwarke **vitandhe waldande** ne **gerande** vm aftak fyr-nemz Biarna. – ... *at han verken visste om, var skyld i eller utførte dra-pet på førnevnte Bjarne.* (DN I 774 1440)

I tillegg finner vi presens partisipp med aktiv betydning én gang sammen med *vera* i perfektum med hovedverbet *liggja* 'ligge' (36), i et annet eksempel med *vera* i infinitiv i en akkusativ med infinitiv med verbet *þurfa* 'trenge' (37), og fem ganger med *vera* i infinitiv etter modalt hjelpeverb med fire ulike verb: *bjóða* 'ha makt og myndighet over', *brúka* 'bruke', *hafa* 'ha' (med underforstått modalverb og *vera*) og *njóta* 'nyte' (2 ganger) (38a–d).

- 36 ... med allom lwthom och lwndhom som tiill for^{de} Skepleim och Gardlawss ligghe och **liggende haffwer wareth** ... – ... *med alle deler og herligheter som ligger og har ligget til førnevnte Skjepleim og Gardlaus, ...* (DN II 1022 1504)
- 37 Nu af þui at ver vitum kirkiuna fatœka **vera** ok mykit **þurfuande** sik till vmbota ... – *Men fordi vi veit at kirken er fattig og trenger mye til sin reparasjon ...* (DN I 506 1386)
- 38 a hwat som han þa hawer ført ther **sculin j vara biudande ower** ... – *Det som han da har ført dit, skal dere ha makt og myndighet over ...* (DN I 409 1370)
- b ok **skall** fforscreffne her Hartvik **vare brugandhe** the x øres booll jordher ... – *Øg førnevnte herr Hartvik skal bruke de 10 øresbol jord ...* (DN I 809 1449)
- c ... at þet godz ok hafwor ... skulle skrifuaz j þueim cyrographis. han ein nær sik **hafuande** ok annan capitulum ... – ... *at det godset og eiendelene ... skal skrives i to kyrografer, han (skal) ha én hos seg, og kapitlet en annen, ...* (DN V 586 1429)

- d Nw sakar thæs at herre drotseten hafðhe vnt honom ... at **maatte** ... sit proff oc skilrike **wæra niotande** ... — *Men fordi herre drottseten hadde unt ham ... å kunne ... nyte sitt prov og bevis ...* (DN IV 878 1440)

Når presens partisipp nyttes etter *vera* med passiv betydning, er det mest vanlig med *vera* i presens, og her finner vi partisipp av verba *búa* (*við e-m*) ‘bo (hos noen)’, *døma* ‘dømme’, *várta* ‘vente’ og *trúa* ‘tru, anta’ (alle brukt én gang):

- 39 a ... at han scal ryddia iordina vppather oc gøra ther vppa tarwinda hus swa at [godhom monnom]_{Dat} **er** vider **boandhe** ... — ... *at han skal rydde jorda igjen og bygge på den et fattighus slik at det kan bos hos ham av gode menn ...* (DN V 717 1443)
- b ok en þoot nokot maatte finnast þær j moot þeim vitnum þa **ær** þær æi eptir **dømande** ... — *Og dessuten sjøl om noe kunne finnes der imot de vitnesbyrda, så kan det ikke dømmes der etter det ...* (DN IV 648 1395)
- c ... at [ether nadhe]_{Subj} **er** tha **wæntende** thiit at komme — ... *at Deres nåde da kan ventes å komme dit.* (DN III 805 1449)
- d [Kan ok nokot af thessum iordum ofrælst warda ...]_i som —_{Subj/i} ei **troande er** tha skall ... — *Kan også noe av disse jordene bli ufritt ..., (noe) som ikke kan antas, så skal ...* (DN V 614 1432)

Det fins i tillegg enkeltstående eksempel med presens partisipp med passiv betydning med *vera* i preteritum med verbet *tala* (*um e-t*) ‘tale (om noe)’ (40) og med *vera* i infinitiv etter modalt hjelpeverb med verbet *lesa* ‘lese’ (41).

- 40 oc **var** tha **talandes** vm Nidberghss engiende oc andre flere dondemenss eygo ... — *Og det kunne da tales om Nidbergs eng og flere andre gode menns eiendom ...* (DN V 888 1475)
- 41 ... fore thet møssæ hald som the skulu iampan vppa halda ... eine syngiande ... en annor_{Subj} **skall vara læsande** fore allum them saalom som fram ero farne. — ... *for det messeholdet som de jevnlig skal holde ved lag ..., ei (messe) som synges ..., og ei anna (messe) skal leses for alle de sjeler som har gått bort.* (DN V 632 1433)

Bare to av disse passive konstruksjonene har et uttrykt subjekt (39c, 41). I et tredje tilfelle er subjektet utelatt fordi det er identisk med korrelatet for relativsetningen som det hører til (39d). I de tre øvrige eksempla er partisippet et intransitivt verb eller et transitivt verb brukt intransitivt slik at vi får upersonlige passivkonstruksjoner. For øvrig er det én gang det logiske subjektet for partisippet uttrykkes av et dativledd (39a).

6.2 *Presens partisipp etter verða ‘bli’*

Sammen med *verða* har presens partisipp alltid aktiv betydning i det undersøkte materialet.

Presens partisipp etter *verða* i presens fins 19 ganger av fem ulike verb: *brjóta* ‘forbryte seg’, *eiga* ‘eie’ (11 ganger), *koma* ‘komme’ (4 g.), *njóta* ‘nyte’ (2 g.) og *segja til* ‘si til, befale’ (42a–e). Framtidsinnholdet i kombinasjonen av *verða* i presens og presens partisipp kan uttrykkes klart ved hjelp av *komme til å*, men med tillegg av et modalverb når *verða* står i konjunktiv (42d).

- 42 a Schall ingenn haffue macht att griipe eller rette nogenn her i Oslo ..., om the **brytendes vorde**, ... – *Ingen skal ha makt til å gripe eller dømme noen her i Oslo ... om de kommer til å forbryte seg, ...* (DN III 1040 1508)
- b ... alt annat godz þat sem þau eighu eðr **eighanda verda** j lande – ... *alt det andre godset som de eier eller kommer til å eie i landet.* (DN I 378 1363)
- c ... serdeles vore fogedher oc embitzmendt som nu ere eller her effter **kommendes vorde** ... – ... *særlig våre fogder og embetsmenn som nå er eller her etter kommer til å komme, ...* (DN III 1040 1508)
- d ... at huar mader **verdhe** sins rettar **notande** ... – ... *at enhver mann skal komme til å nyte sin rett, ...* (DN II 501 1387)
- e ... att giffue osz ... lx danske marc ind till ... wij ther anderledes om **tilsigendes vord[he]** ... – ... *å gi oss ... 40 danske mark inntil ... vi der kommer til å befale annerledes om (dette), ...* (DN III 1040 1508)

Presens partisipp fins tre ganger etter *verða* i preteritum (43) og én gang etter *verða* i perfektum (44) og i alle disse tilfellene med verbet *eiga*. Videre er det ett eksempel med *verða* i infinitiv i kontrollkonstruksjon med verbet *njóta* (45). Endelig er det 15 forekomster av *verða* i infinitiv etter

modalt hjelpeverb med presens partisipp av *eiga* eller *njóta* (14 ganger) (46a–b).

- 43 ær þæiri jord fullggir vid ræitt ænndemerk ær þæire jord hefuir fulght aht fornu ok nyiughiu ok æk **vard æinghande** aht. – *Denne jorda er fullverdig med rett endemerke som har fulgt denne jorda fra gammalt og nytt, og (som) jeg kom til å eie igjen.* (DN V 278 1404)
- 44 kom þa Þorgyls sem nu **er eighande uorden** jordena ... – *Da kom Torgils, som nå har kommet til å eie jorda, ...* (DN IV 515 1379)
- 45 ... thy at wi vnna førnempdo altare oc thess gildis brødhrom alz thess fridhar oc frelses **nywtande** at **wardha** sem ... – *... fordi vi unner det førnevnte alteret og dets gildesbrødre å komme til å nyte all den fred og frelse som ...* (DN II 726 1437)
- 46 a ... alt þes gotz oc til høring. som þet nu eigher. eller her efter **eigende kan warde** ... – *... alt det godset og den eiendom som det nå eier eller her etter kan komme til å eie ...* (II 635 1415)
- b ... at huar mann **skal** sins rættar **niotande værdha**. ... – *... at enhver mann skal komme til å nyte sin rett, ...* (DN II 430 1372–73)

6.3 Presens partisipp etter blifa ‘forbli’

Presens partisipp har også alltid aktiv betydning sammen med *blifa* i materialet. Slikt partisipp fins etter *blifa* i presens konjunktiv (47) og etter modalt hjelpeverb med *blifa* i infinitiv (5 ganger) (48). I alle tilfeller er partisippet det intransitive verbet *standa* ‘stå, være i en viss tilstand’. På samme måte som når presens partisipp står etter *verða*, uttrykkes det framtid, men etter *blifa* er det nærliggende å tolke det som en vedvarende tilstand.

- 47 ... alt thet goodz sem j Berhwæn var, ... **bliiffue** alt **standande** i samæ borgharæ hand, – *... alt det godset som var i Bergen, ... alt skal bli værende i de samme borgernes eie.* (DN I 646 1415)
- 48 oc ther med **skal** thet satmall **stondende bliwe** ... – *Og dermed skal den avtalen bli stående ...* (DN II 918 1482)

6.4 Presens partisipp som objektspredikativ

I to eksempel knytter et uttrykt eller underforstått objekt for *hafa* ‘ha’ til seg presens partisipp av de intransitive verba *liggja* ‘ligge’ og *standa* ‘stå’ som objektspredikativ:

- 49 a oc ther nest om kring slotthet haffde han **liggendes**_{OPred} [**eth stor tall met bønder**]_{DO} – Og dernest omkring slottet hadde han liggende et stort antall med bønder. (DN V 990 1502)
- b ... [[þa peningæ]_i] som hon hafde —_i/_{DO} besyndelige **standende**_{OPred} ner honom ... – ... de pengene som hun hadde stående særlig etter ham, ... (DN I 710 1425)

6.5 Kronologisk og sosial fordeling av predikative presens partisipp

Som det framgår av tab. 7, øker bruken av presens partisipp som predikativ i løpet av mellomnorsk tid, og dette kan ha å gjøre med økende utenlandske innflytelse på norsk. Tallmessig tydeligst er det at det blir vanligere å bruke *vera* med aktivt partisipp. Variasjonen i frekvensen av *verða* med partisipp er nok mer tilfeldig inntil siste periode, og her nyttes dessuten *verða* bare med partisipp av *eiga* 'eie' og *njóta* 'nyte' fram til 1500, men med *njóta* pluss *brjóta* 'forbryte seg', *koma* 'komme' og *segja til* 'si til, befale' i den siste perioden.

	1350 –74	1375 –99	1400 –24	1425 –49	1450 –74	1475 –99	1500 –24	Sum
<i>vera</i> + akt. part.	7	5	12	19	12	19	12	86
Pr. 1000 linjer	0,9	0,4	1,2	1,9	1,7	2,7	2,7	1,5
<i>verða</i> + akt. part.	4	9	5	10	1	3	7	39
Pr. 1000 linjer	0,5	0,8	0,5	1,0	0,1	0,4	1,6	0,7
<i>vera</i> + pass. part.		1		4		1		6
<i>blifa</i> + akt. part.			1	1	2	2		6
Objektspredikativ				1			1	2
SUM	11	15	18	35	15	25	20	139
Pr. 1000 linjer	1,5	1,3	1,8	3,4	2,1	3,5	4,4	2,4

Tab. 7. Predikative presens partisipp – kronologisk fordeling

Tab. 8 viser at det er større forskjeller i frekvensen av presens partisipp som predikativ mellom ulike brevttyper enn mellom periodene. I kongebrev er det i stor grad hyppig bruk av *verða* med partisipp av *eiga* og *njóta* som trekker opp, mens det i brev fra lågere embetsmenn er bruk av *vera* med partisipp av *ráða* 'planlegge' sammen med *valda* 'være skyld i'. Mest utbredt bruk av presens partisipp som predikativ kan en si at det er i brev fra høgere geistlige, som nok er de mest latinkyndige, for der er

ikke bare den samla frekvensen forholdsvis høg, men fire av de fem typene som en kan dele materialet i, er representert, og det er snakk om partisipp av ganske mange ulike verb og verbkombinasjoner.

	Konger	Høgere geistlige	Lågere geistlige	Høgere embetsmenn	Lågere embetsmenn	Lagmenn	Borgere	Lagrettemenn	Øvrige	Sum
<i>vera</i> + akt. part.	2	17	12	8	14	4	1	14	14	86
<i>vera</i> + pass. part.		3	3							6
<i>verða</i> + akt. part.	16	5	6		1		1	5	5	39
<i>blifa</i> + akt. part.		2	1			2	1			6
Objektspredikativ				1		1				
SUM	18	27	22	9	15	7	3	19	19	139
Pr. 1000 linjer	8,0	5,7	1,8	3,6	7,1	1,7	2,2	1,9	1,1	2,4

Tab. 8. Predikative presens partisipp – sosial fordeling

6.6 Oppsummering av bruken av presens partisipp som predikativ

Når det heter om norrønt at det er sjelden med presens partisipp med aktiv betydning som subjektspredikativ i folkelig stil, mens dette er mer vanlig i lærd stil, er det vanskelig å si hvor de mellomnorske diploma plasserer seg, men en kan nok ikke si at slik bruk av presens partisipp er noe framtreddende trekk, sjøl om det fins en god del eksempel. Derimot stemmer det klart med norrønt at slike subjektspredikativ særlig fins til *vera* og sammen med dette danner omskrevne presens- og preteritumformer, og at det er sjeldnere med presens partisipp med aktiv betydning som subjektspredikativ til verb med betydningen 'å bli' og som objektspredikativ. En ny distinksjon mellom 'å bli' med inntredende og vedvarende betydning kommer imidlertid når *verða* suppleres med det innlånte *blifa*. I norrønt var bruk av presens partisipp med passiv betydning sammen med *vera* hovedsakelig knytta til lærd stil, men i de mellomnorske diploma er det bare sporadiske eksempel på dette. De få eksempla som fins, illustrerer likevel både at et opphavlig akkusativobjekt kan gjøres til subjekt i et slikt passivuttrykk, at vi får subjektlaus uttrykk når partisippet er et intransitivt verb, og at det logiske subjekt kan stå som et dativeledd. Oppsummerende kan vi kanskje si at den predikative bruken av presens partisipp i mellomnorske diplom har preg av norrøn lærd stil uten at dette er veldig tydelig.

7 Presens partisipp som adverb

Det ser ikke ut til at bruk av presens partisipp aleine som vanlig adverb er belagt i norrønt, men i det mellomnorske materialet er det ett diplom med to nokså like eksempel på dette med verbet *opinbera* 'åpenbare, gjøre kjent' slik som i (50). Det er mulig at presens partisipp av dette verbet her er nytta feilaktig for adverbet *opinberliga* 'åpenbart, tydelig'.

- 50 ... at iak haffuer tik illa imote gyo(r)th lønlega eller **vppenbarende** Kolff — ... *at jeg har gjort ille mot deg hemmelig eller åpenbart, Kolv.* (DN I 943 1485)

Det eneste andre adverbet som fins i materialet og er relevant i denne sammenhengen, er *úviljandi* 'uvillig' (51). Grunnlaget er presens partisipp av *vilja* 'ville', men her med det nominale nektingsprefikset *ú-* (jf. Ahlberg 1942: 20). Med dette prefikset er det naturlig å regne med adverbial bruk, sjøl om dette kan minne om et partisipp som apposisjon til subjektet. (Sml. *úhrórandi* 'som ikke kan flyttes' som etterstilt attributt i (13b) i § 4.2.)

- 51 ... ath allan then skadhe som Amwndh Biørnson fek thet giordhe jag **owiliandhe** — ... *at all den skade som Amund Bjørnsson fikk, det gjorde jeg uten å ville det.* (DN IV 1044 1505)

8 Sammenfatning

De vanligste bruksmåtene av presens partisipp er sammenfatta ovafor som avslutning på gjennomgangen av dem, og disse sammenfatningene skal ikke gjentas i detalj her. I stedet skal vi forsøke å få et mer overordna inntrykk av bruken av presens partisipp i det mellomnorske diplommateriale.

Aller først kan vi slå fast at gjennomgangen av materialet har vist at substantivisk bruk av presens partisipp er et lite framtreddende trekk, og at bruken av presens partisipp som adverbial er heilt marginal. Den substantiviske bruken av presens partisipp er nok er på linje med norrøn folkelig stil.

De vanligste bruksmåtene av presens partisipp er altså som attributt, apposisjon og predikativ. Presens partisipp som attributt fins 635 ganger i 621 konstruksjoner og kan sies å være den aller vanligste bruksmåten. Riktignok fins presens partisipp som apposisjon heile 2013 ganger i 1987 konstruksjoner om vi tar med den hyppige kunngjøringsformelen, men om vi ser bort fra denne formelmessige bruken, er det bare snakk om 342 partisipp i 317 konstruksjoner. Minst vanlig av disse tre bruksmåtene er presens partisipp som predikativ brukt 153 ganger i 139 konstruksjoner.

Når det gjelder forekomsten av presens partisipp, har Nygaard (1879: 225–226) observert at denne i norrøn litteratur «falder meget ujævn». I sagaer i folkelig stil er det ifølge opplysningene hos Nygaard i snitt under ett presens partisipp på ti sider tekst. I tekster som er påvirkta av latinsk syntaks, har Nygaard funnet omtrent ett presens partisipp pr. side. I det undersøkte mellomnorske diplomaterialet er det 2804 presens partisipp (inkludert de tre partisippa brukt som adverbial) fordelt på om lag 1440 sider tekst, dvs. ca. 1,95 partisipp pr. side. Om vi ser bort fra presens partisipp i kunngjøringsformelen, blir det 1133 partisipp på de 1440 sidene, dvs. ca. 0,79 partisipp pr. side. I Nygaards opptelling er substantiverte presens partisipp med, mens disse ikke er telt opp i diplomaterialet. I det gammalnorske materialet som Aasen (1971: 353) har gått gjennom, utgjør substantiverte partisipp omtrent en tredel av materialet. Om vi antar at situasjonen er mer eller mindre den samme i diplomaterialet, skulle vi kunne slutte at forekomsten av presens partisipp i de mellomnorske diploma er på høgde med de norrøne tekstene med størst bruk av slike partisipp.

Attributive presens partisipp i det mellomnorske materialet er som i norrøn folkelig stil som oftest intransitive verb med aktiv betydning, mens det bare er spredte eksempel på transitive attributive partisipp med passiv betydning. Unntak som kan minne om lærd stil, er for det første noen transitive verb med aktiv betydning, og for det andre at det ikke er heilt uvanlig at attributive presens partisipp har «verbal styrelse», dvs. underledd knytta til seg.

Appositive presens partisipp i mellomnorsk brukes i større grad som i norrøn lærd stil ettersom det er snakk om både transitive og intransitive verb og det gjerne er underledd knytta til partisippet, men med noen få unntak er det bare snakk om aktiv bruk. Trekk fra lærd stil er for øvrig ikke minst den hyppige bruken av dobbel dativ uten preposisjon og bru-

ken av et partisipp som apposisjon til et objekt tilsvarende akkusativ med infinitiv.

Predikative presens partisipp i mellomnorsk fins i videre bruk enn i norrøn folkelig stil ettersom vi finner slike partisipp av både transitive og intransitive verb med så vel aktiv som passiv betydning. Imidlertid finner vi ikke presens partisipp etter *vera* 'være' som omskrevet uttrykk «om pligt, nødvendighed eller mulighed». Derimot er det nok et lærd trekk når *vera* eller *verða* 'bli' med presens partisipp av et hovedverb danner sammensatte verbalformer: *vera* i infinitive, presens, preteritum og perfektum med partisipp som omskriving for vanlige infinitiv-, presens-, preteritum- og perfektumformer, og *verða* i infinitiv, presens, preteritum og perfektum med partisipp som framtidsomskrivningene 'komme til å', 'kommer til å', 'kom til å' og 'har kommet til å'.

Mens den attributive bruken av presens partisipp i mellomnorsk altså langt på veg er som i norrøn folkelig stil, finner vi klart mer preg av lærd stil i den appositive og predikative bruken av presens partisipp.

Om vi ser bort fra det som sannsynligvis er tilfeldig variasjon eller resultat av formelbruk, er det egentlig bare snakk om to rimelig tydelige kronologiske endringer i bruken av presens partisipp. For det første er frekvensen av attributive presens partisipp med aktiv betydning klart stigende i løpet av mellomnorsk tid. For det andre øker bruken av presens partisipp som predikativ noe i løpet av mellomnorsk tid, mest synlig ved *vera*, men trulig også ved *verða*, som brukes med flere verb enn før i siste periode. Det er vanskelig å forklare dette som annet enn utslag av endringer i språkbruken som følge av økende utenlandsk påvirkning på norsk i løpet av mellomnorsk tid.

Sett på samme måte er det også forholdsvis lite tydelig sosial variasjon i bruken av presens partisipp. Ett forhold som synes klart, er imidlertid at attributive presens partisipp er minst vanlige i brev fra lågere embetsmenn, lagrettemenn og øvrige utstedere, dvs. at det er minst bruk av slike partisipp i tekster som trulig er blant dem som best bevarer tradisjonelt språk. Ved bruken av presens partisipp som apposisjon er det to forhold som peker seg ut, dels at den aller lågest frekvensen av presens partisipp som apposisjon til subjektet for andre verb enn bevegelsesverb fins i breva fra lagrettemenn, og dels at appositive presens partisipp av det modale hjelpeverbet *skulu* 'skulle' sammen med en infinitiv hovedsakelig fins i brev fra geistlige. Her ser det altså ut til å være en tendens til mindre bruk av presens partisipp i brev som nok i størst grad tilsvarte

folkelig talemål, og mer bruk av slike partisipp i brev fra dem som trulig var mest påvirka av latin. Endelig er det mest utbredt bruk av presens partisipp som predikativ i brev fra høgere geistlige, som altså er de mest latinkyndige.

I sin undersøkelse av bispebrev konkluderer Berulfsen (1948: 251–252) med at vi der finner innslag av det «som er blitt kalt *den lærde stil*», med bl.a. «innskudd av adjektiviske og adverbiale partisippkonstruksjoner.» På dette punktet må ikke bare bispebrev, men også det mellomnorske diplomaterialet som helhet sies å være mer eller mindre prega av lærd stil.

I samband med omtalen av bispebrev påpeker Berulfsen (1948: 129) videre at «de som lærte å skrive, fikk også rettleiing i hvordan framstillingen og språkbruken skulle være for at det litterære produkt kunne heves til virkelig kunst». Nå er det ikke vanlig å karakterisere diplomspråket generelt som et litterært produkt av slik kvalitet, men med de fremmede mønstera som ligger til grunn for det norske diplomspråket, er det ikke så overraskende at en finner en bruk av presens partisipp som i mye bærer preg av fremmed påvirkning liksom norrøn lærd stil.

Litteratur

- Ahlberg, Märta. 1942. *Presensparticipet i fornsvenskan. En syntaktisk studie*. Lund: Carl Bloms boktryckeri.
- Astås, Reidar. 1987. Lærd stil, høvisk stil og florissant stil i norrøn prosa. *Maal og Minne* 1987 (1–4), 24–38.
- Berulfsen, Bjarne. 1933. *En stilistisk og språklig undersøkelse av brevene fra Håkon Erlingsson, biskop i Bergen 1332–1342*. Bidrag til nordisk filologi av studerende ved Universitetet i Oslo utgitt av Sigurd Kolsrud, Magnus Olsen og Didrik Arup Seip IX. Oslo: Aschehoug.
- . 1948. *Kulturtradisjon fra en storhetstid*. Oslo: Gyldendal.
- Blaxter, Tam. 2017. *Speech in space and time: Contact, change and diffusion in medieval Norway*. PhD thesis. University of Cambridge.
- Budal, Ingvil Brügger. 2009. *Strengleikar og Lais. Høviske noveller i omsetjing frå gammalfransk til gammalnorsk*. Bind 1: Tekstanalyse. PhD-avhandling. Universitetet i Bergen.
- . 2018. *A translation and its continuation. The use of the present participle in Elíss saga ok Rósamundar*. I: *Opuscula XVI*, red. Annette

- Lassen & Philip Lavender, 63–89. *Bibliotheca Arnamagnæana L.* Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum*, I–XX 1849–1915, XXI 1976, XXII 1990–1992. Christiania/Oslo.
- Ejrnæs, Bodil. 2020. *Bibelsprog. I: Dansk i brug. Dansk sproghistorie 4*, hovedred. Ebba Hjorth, 58–98. Aarhus Universitetsforlag/Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Falk, Hjalmar & Alf Torp. 1900. *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Kristiania: Aschehoug.
- Faarlund, Jan Terje. 2004. *The Syntax of Old Norse*. Oxford: Oxford University Press.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grøtvedt, Per Nyquist. 1949. *Studier over målet i lagmannsbrev fra Oslo 1350–1450*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse, 1948. No. 2. Oslo: Jacob Dybwad.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld. 1969. Mattias Tveitane: Den lærde stil. *Maal og Minne* 1969, 1–18.
- Hanssen, Eskil, Else Mundal & Kåre Skadberg. 1975. *Norrøn grammatikk*. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
- Heggstad, Leiv. 1931. *Norsk grammatikk*. Faksimileutg. 1975. Oslo: Tanum–Norli.
- Holm, Gösta. 1952. *Om s-passivum i svenskan – företrädesvis folkmålen och den äldre fornsvenskan*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 9. Lund: Gleerup.
- Haastrup, Niels. 1990. Vernacular grammar as a calque of Latin grammar. The case of infinitive + SKULLENDE. I: *De Ortu Grammaticae. Studies in medieval grammar and linguistic theory in memory of Jan Pinborg*, red. G. L. Bursill-Hall, Sten Ebbesen & Konrad Koerner, 87–98. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science, Series III, Vol. 43. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Kgs. = Holm-Olsen, Ludvig utg. 1983. *Konungs skuggsiá*. Norrøne tekster nr. 1. 2. rev. oppl. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.
- Kinn, Torodd. 2014. Verbalt presens partisipp. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32 (1), 62–99.
- Mørck, Endre. 1980. Passiv i mellomnorske diplom. Upubl. hovedfagsoppg. Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.

- . 1999. Sociolinguistic studies on the basis of Norwegian medieval charters. I: *Language change. Advances in Historical Sociolinguistics*, red. Ernst Håkon Jahr, 263–290. Trends in linguistics. Studies and monographs 114. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- . 2005. Connective/narrative inversion in Middle Norwegian declarative clauses. I: *Contexts – Historical, Social, Linguistic. Studies in Celebration of Toril Swan*, red. Kevin McCafferty, Tove Bull & Kristin Killie, 263–278. Bern o.fl.: Peter Lang.
- . 2015. Hovedtrekk ved akkusativ med infinitiv i mellomnorsk. *Maal og Minne* 2015 (2), 43–85.
- . 2016. Forma på det mediopassive suffikset i mellomnorske diplom. *Maal og Minne* 2016 (2), 1–30.
- Noreen, Adolf. 1923. *Altnordische Grammatik I. Altisländische und altnorwegische Grammatik*. 4. opplag. Halle: Max Niemeyer. – Opptrykk, Tübingen: Niemeyer 1970.
- Nygaard, M. 1879. Om brugen af det saakaldte præsens particip i oldnorsk. I: *Aarsberetning for nordisk oldkyndighed og historie*, 203–228. Kjøbenhavn: Thiele.
- . 1896. Den lærde stil i den norrøne prosa. I: *Sproglig-historiske studier tilegnede Professor C. R. Unger*, 153–170. Kristiania: Aschehoug.
- . 1905. *Norrøn syntax*. 2. oppl. 1966. Oslo: Aschehoug.
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog* (<https://onp.ku.dk/onp/onp.php>).
- Pettersen, Egil. 1975. *Språkbrytning i Vest-Norge 1450–1550*. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
- . 1991. *Språkbrytning i Vest-Norge 1450–1550 II. Morfologi*. Bergen: Alma Mater.
- Skadberg, Kåre. 1971. Noko om stil og syntaks i rettarbøtene frå Håkon V Magnusson. *Arkiv för nordisk filologi* 86, 179–231.
- Str. = Cook, Robert & Mattias Tveitane utg. 1979. *Strengleikar. An Old Norse translation of twenty-one Old French lais*. Norrøne tekster nr. 3. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.
- Thom. = Unger, C. R. utg. 1869. *Thomas saga erkibyskups. Fortælling om Thomas Becket erkebiskop af Canterbury*. Christiania.
- Western, Aug. 1936. Nye streiftog i gammelnorsk syntaks. *Maal og Minne* 1936, 24–35.

- Aasen, Dagfinn. 1971. Presens partisipp i gammelnorsk. I: *Mål og namn. Studiar i nordisk mål- og namnegransking*, red. Hallvard Magerøy & Kjell Venås, 337–387. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
- Aasen, Ivar. 1965. *Norsk grammatikk*. Etter fyrsteutgåva frå 1864. [Oslo:] Universitetsforlaget.

Abstract

The article describes the use of the present participle in Middle Norwegian, and this use is compared with Old Norse popular and learned style. The survey is based on 3208 charters from the period 1350–1524 with a total of 2804 occurrences of the present participle. Nominalized present participles are briefly described, and the rare adverbial use of such participles is registered, but the main focus is on the relatively widespread attributive, appositive and predicative use of the present participle in the material. A thorough account is given of these three uses with examples of all the verbs that are in the present participle. The main conclusion is that the attributive, appositive and predicative use of the present participle in the Middle Norwegian charters is, to a varying degree, as in Old Norse learned style. Another result of the survey is that there is little variation in the material, both chronologically between different subperiods and socially between charters with different signatories.

Endre Mørck
UiT Norges arktiske universitet
Institutt for språk og kultur
Postboks 6050 Langnes
NO-9037 Tromsø
endre.morck@uit.no

How inaccurate rhymes reveal Old Norse vowel phonemes

By Þorgeir Sigurðsson

This article discusses so-called inaccurate rhymes in Old Norse *dróttkvætt* poetry and their bearing on the phoneme structure of Old Norse. Inaccurate rhymes between /o/ and /a/ do occur, but were to some extent avoided in Old Norse poems in the eleventh and the twelfth century. The same applies to rhymes between /ó/ and /á/ in the second half of the twelfth century. This avoidance confirms the status of /ó/ as a phoneme by providing, indirectly, an opposition between /á/ and /ó/. Furthermore, rhymes between the diphthong /ja/ and the vowel /a/ were used infrequently in the tenth century, and the diphthong /jó/ and the vowel /ó/ were not rhymed at all. Thus /ja/ and /jó/ were not treated as a sequence of a consonant /j/ and a vowel.

1 Introduction and preliminaries

Rhyme in the regular *dróttkvætt* meter between CE 900 and CE 1400 is an important source of information on phonemes in Old Norse. In this article, I will show that more information can be extracted from this rhyme than previously realized by noting significant changes in the frequency of so-called inaccurate rhymes. I use the following argument: If the frequency of a rhyming pair involving two vowels is significantly lower in one century than in another, I deduce that the rhyme is avoided to some extent, and because this is not possible unless the vowels are distinguishable, this is evidence for their distinctness.

The *dróttkvætt* meter features a syllabic rhyme of two types. Beginning with the poem *Haustlǫng* around the year 900, the meter introduced full-rhyme (*aðalhending*) (see Þorgeir Sigurðsson 2021). A distinction was made between half-rhyme (*skothending*) on one hand, used in odd-

numbered metrical lines of the meter, in which only consonants needed to correspond to each other, and full-rhyme on the other, used in even-numbered metrical lines of the meter, in which vowels must be in the same equivalence class (full-rhyme was also permissible in odd lines). In this article, the word “rhyme” refers to the rhyming of vowels in the full-rhyme of even-numbered lines.

What makes vowels equivalent in rhyme is debated by linguists. In most cases, phonemes rhyme with themselves exclusively. A noticeable exception is the phoneme /ø/, historically produced by an u-umlaut of /a/, which often rhymes with its “parent”, /a/. Hreinn Benediktsson (2002) described this rhyme in his article “Phonemic neutralization and inaccurate rhymes” (first published in 1963). He gave it a phonological explanation, according to which two phonemes rhyme if they differ by a single distinctive feature, which is neutralized in a specific phonological environment. The short phonemes /a/ and /ø/ differ through the distinctive feature *round*. The same applies to their long counterparts, the phonemes /á/ and /ǫ/. The phonological environment that neutralizes this difference is the presence of /u/ in a following syllable, often in an inflectional ending. Hreinn Benediktsson acknowledged that this environment had once triggered an u-umlaut, but he insisted that this was immaterial. Synchronically, the neutralization linked the /a/ and /ø/ phonemes to each other. Other umlaut phonemes did not have any neutralizing environments and did not rhyme with their “parents.” Hreinn Benediktsson noted that his explanation also applied to the inaccurate rhyming of nasal vowel phonemes and their “parent” oral vowel phonemes; they differ by the feature *nasal*, but their difference is neutralized by an adjacent nasal consonant (/n/ or /m/).

Some linguists have expressed doubts about Hreinn Benediktsson’s explanation of inaccurate rhymes,¹ but they have not challenged his understanding that /a/ and /ø/, and /á/ and /ǫ/, are metrically equivalent. Because Hreinn Benediktsson was able to find instances of rhyme between /ǫ/ and /á/ for the whole lifespan of /ǫ/, which ended when /ǫ/ merged with its “parent” phoneme /á/, he thought that Old Norse rhyme did not provide any information on the existence of /ǫ/. In his publica-

1. See, for instance, Steblin-Kamenskij’s objections in Einar Haugen’s account (1972: 1556), Kristján Árnason (1991: 104–105), and a discussion by Haukur Þorgeirsson (2013: 361) in his PhD thesis (in the English summary).

tion *The First Grammatical Treatise*, Hreinn Benediktsson (1972: 121) wrote of the opposition /ǫ/ versus /á/: “[M]etrical evidence fails to confirm this opposition; both vowels are treated as a single metrical unit, even in the *aðalhendingar*, in which only identical vowels are rhymed together.” If this was correct and they were truly treated as a single metrical unit, the frequency of the á:ǫ rhyme should not be significantly different in different centuries, but in this article I find that it is.

When umlauts create new phonemes, inaccurate rhymes are likely to appear temporarily, but the duration of the a:ǫ rhyme in Old Norse seems far too long for an u-umlaut in progress. Hreinn Benediktsson noted that this rhyme was present in the oldest regular rhyming poetry in Norway (from around the year 900) and lasted into the second half of the twelfth century in Iceland. I will show, however, that the time span for a freely rhyming /a/ and /ǫ/ was shorter. The frequency of the a:ǫ rhyme was already reduced by half in the eleventh century and it was very low in the second half of the twelfth century. Furthermore, I will show that three other phonemes “in transition” had rhymes that appeared infrequently. These are the rising diphthongs /ja/, /jǫ/, and /jó/.

Hreinn Benediktsson did not include the rhyme of /ja/ versus /a/, or /jǫ/ versus /ǫ/, in his discussion of inaccurate rhymes. Kristján Árnason (2011: 8) said:

These short diphthongs came about by the ‘breaking’ of older /e/, in certain environments. This breaking involved the epenthesis of a low vocalic quality after the /e/, which then lost its syllabicity and became a glide [j]. This type of analysis gets support from the fact that the initial sound of *jǫrð* ‘earth’ alliterated with vowels in eddic [sic] and skaldic poetry.

During an early stage, the short diphthongs (/ja/ and /jǫ/) seem only to have rhymed accurately with themselves. Linguists have not expected Old Norse rhyme to give any information on this stage, but it does, by not allowing /ja/ to rhyme freely with /a/ in the tenth century (see Section 3).

Initially, the a-breaking of /e/ added a new phoneme to Old Norse, which was later removed by a splitting of the rising phoneme /ja/ into two separate phonemes, /j/ (possibly a consonantal /i/) and /a/, of which the last one was identical to the already existing /a/. The /a/ from /ja/ may be said to have merged with the older /a/. One may presume that a

merger of two phonemes has three rhyming phases: one in which the two phonemes do not rhyme, another when they rhyme sporadically, and a third where the two former phonemes rhyme freely. When a phoneme is split from another phoneme (for instance by an umlaut), these phases come in reverse order. The intermediate phase may have been short and easily ignored, but I presume that the following inaccurate rhymes in fact belong to a long intermediate phase: /ǫ/ vs. /a/, /ǫ́/ vs. /á/, /ja/ vs. /a/, /jǫ/ vs. /ǫ/, and /jó/ vs. /ó/. I note that this does not conflict with Hreinn Benediktsson's thesis about the prerequisites for inaccurate rhymes. If these prerequisites were not met, the intermediate phases would not be long.

When a vowel phoneme splits into two, poets can, if they choose, continue the practice of older poets, and treat the two new phonemes as one metrical unit. When two phonemes merge, on the other hand, it is impossible for them to keep the old distinction and treat the merged phoneme as two phonemes (because they and their audience cannot distinguish between them). However, in the case of rising diphthongs, the /j/ marks the old phoneme and makes it possible to keep the old distinction. Thus, if poets used rhymes with /a/ and /ja/ infrequently, it need not mean that /ja/ was not composed of two phonemes: /j/ and a vowel. It could mean that the poets saw /ja/ as a single unit, or chose to treat /ja/ as such. Nevertheless, because the poets were under pressure to produce rhymes, and because a neutralizing environment existed that linked /a/ and /ja/ (see end of Section 6), it is not likely that they would deny themselves of *a:ja* rhymes for long (see more on this in Section 6).

For rhymes with /a/ versus /ǫ/, and with /a/ versus /ja/, only two of the three rhyming phases are demonstrable. One of the phases came, presumably, before the earliest poems with full-rhyme were composed (around the year 900). The rhyme of the phonemes /ǫ́/ versus /á/ is a special case because /ǫ́/ (created by u-umlaut of /á/) merged ultimately with its "parent" phoneme /á/ (see above and Section 5). The /ǫ́/ and /á/ phonemes can, however, be shown to have rhymed more freely before and after the second half of the twelfth century.

The diphthong phoneme /jó/ derives from the Germanic /eu/. The extant poetry displays all its three rhyming phases. The phonemes /jó/ and /ó/ did not rhyme at all in the tenth century, and during the eleventh century, rhyming of them was very rare. In the twelfth century, *ó:jó* rhymes may have continued to be somewhat avoided (see Section 7).

The above assertions are demonstrated and discussed in the following sections.

2 A:ϕ rhymes – a traditional approach

The table below uses data from the PhD thesis of Klaus Johan Myrvoll (2014: 154). It displays the number of *a:ϕ* rhymes that occur in different centuries.² The first column gives the number of rhyme pairs of *a* versus *a*. The second gives the number of pairs with the rhyme *ϕ* versus *ϕ*. The third column gives the number of inaccurate rhyme pairs of *a* versus *ϕ*. The fourth column shows the percentage of inaccurate *a:ϕ* rhymes in the group of *a:a*, *ϕ:ϕ* and *a:ϕ* rhymes.

Myrvoll, and Hreinn Benediktsson before him, did not discuss whether the frequency of *a:ϕ* rhymes was as expected. If *a* and *ϕ* were truly equivalent in rhyme, it is, however, intuitively clear that the *a:ϕ* rhymes should far exceed the *ϕ:ϕ* rhymes in number. If *ϕ* words (words having an *ϕ*) were as frequent as *a* words (words having an *a*), and all words were equally strong in rhyme, the number of *a:ϕ* rhymes should be twice the number of *ϕ:ϕ* rhymes. It should, in fact, be even larger, because *a* words are far more numerous than *ϕ* words.

Table 1: Number of rhyme-pairs of *a* and *ϕ* by major poets (data from Myrvoll 2014)

	<i>a:a</i>	<i>ϕ:ϕ</i>	<i>a:ϕ</i>	<i>a:ϕ</i> percentage of <i>a:a + ϕ:ϕ + a:ϕ</i>
Until CE 1000	270	58	61	16%
CE 1000–1100	350	96	63	12%
CE 1100–1200	350	59	17	4%
CE 1200–1300	145	24	-	0%

2. Myrvoll did not include poetry from the *Njáls saga* or the *Grettis saga*. Scholars agree that much of the poetry in these sagas is not authentic. He did not include Bragi and Torf-Einarr of the early *dróttkvætt* tradition, who did not have mandatory full-rhyme in their poetry.

For the twelfth century, it is clear that *a:ɔ* rhymes were mostly avoided, because their frequency in Table 1 is very low and much lower than in the previous centuries. For the eleventh and the tenth centuries, the frequencies are also lower than might be expected (as discussed above), but this need not mean that *a:ɔ* rhymes were avoided to some extent. The data could be contaminated with data from the thirteenth century when *a:ɔ* rhymes were no longer in use. Another reason might be that Table 1 includes rhymes of more phonemes than /a/ and /ɔ/, the additional phonemes being /ja/ and /jɔ/.

We can test whether contamination is a likely reason by using data sets that are less likely to be contaminated. Also, by treating rhymes with /ja/ and /jɔ/ separately, we can see if the percentage of *a:ɔ* rhymes is affected. I do this in the next two sections, where I only use rhymes in poems and exclude the less trustworthy *lausavísur* ‘freestanding stanzas.’

3 Rhymes with /ja/ and /jɔ/

The /ja/ in Old Norse was produced by a so-called a-breaking from /e/ (Noreen 1923: § 87). The result is traditionally described as a semivowel, /j/, plus a short vowel, /a/, but Kristján Árnason theorized (see Introduction) that this result did not come about immediately. The rhyming behavior of /ja/ supports this (see Section 6 and this section). This is also assumed by Noreen (1923: § 88), who maintained that /ja/ was initially a falling diphthong: “wird aus *e* zunächst der fallende diphthong **ea*, woraus dann steigendes *ia*.” For this study, I created three data sets of Old Norse poetry in the *dróttkvætt* and *hrynhent* meters.³ One includes all poems with eight or more extant half-stanzas from the pagan period before year 1000; these are (with the number of rhymes in parentheses): *Haustlong* (80), *Glymdrápa* (32), *Hákonardrápa* by Guthormr sindri (28), *Vellekla* (114), *Gráfeldardrápa* (41), *Sigurðardrápa* (16), *Máhlíðingavísur* (64),⁴ *Húsdrápa* (28), *Hákonardrápa* by Tindr (40), and *Þórsdrápa* (80). These poems have 527 rhymes in total. This selection leaves out *lausavi-*

3. Like Myrvoll, I exclude two minor meters with rhyme: *tøglað* and *runhent*.

4. *Máhlíðingavísur* ‘stanzas of the people from Máhlíð’ may in fact be a collection of *lausavísur* rather than a poem. Finnur Jónsson (1912–1915 B II: 607) lists *Máhlíðingavísur* under names of poems, but after this title on page B I, p. 105, he writes “*lausavísur* 983–984” in parenthesis.

sur by Eyvindr Finnsson, Egill Skallagrímsson, Gísli Súrsson, and Kormákr Ögmundarson, which constitute about half the tenth century data set used by Myrvoll. Another data set consists of poems⁵ by major poets of the eleventh century: Hallfreðr Óttarsson (151), Þórðr Kolbeinsson (42), Þormóðr Kolbrúnarskáld (60), Sigvatr Þórðarson (455), Þjóðolfr Arnórsson (197), Arnórr Þórðarson (283), Steinn Herdísarson (96), and Markús Skeggjason (103). These have a total of 1401 rhymes. Myrvoll used the same poets to represent the eleventh century; however, I moved Markús from the twelfth century to the eleventh (he died in 1107),⁶ and I moved Hallfreðr from the tenth century to the eleventh.⁷ The third data set consists of four long ecclesial poems generally assumed to be from the second half of the twelfth century: *Geisli* (284), *Harmsól* (260), *Placitusdrápa* (236), and *Leiðarvísan* (180). These have a total of 960 rhymes. This selection excludes *lausavísur* in all three data sets. The *lausavísur* are more likely to be inauthentic than stanzas in poems, and possibly of lower quality. Furthermore, this selection excludes three shorter poems, each of unique character, usually attributed to the twelfth century, but which could be from the eleventh century or even the thirteenth century: *Rekstefja* (140), *Íslendingadrápa* (108), and *Ólafs drápa* by anonymous (112). Like Myrvoll, I use Finnur Jónsson's 1912–1915 edition of Old Norse skaldic poetry, except where I state otherwise.⁸

The following table provides the number of rhymes with /a/ and /ja/ in these three data sets. I include a sixth column with the *a:ja* percentages of the total rhymes. The total number of rhymes is 527, 1401, and 960 rhymes for the tenth, eleventh, and twelfth centuries (see earlier). I use these percentages when comparing rhyme in different centuries, because they are statistically stronger than the percentages of *a:a+ja:ja+a:ja* rhymes.

5. The number of poems is large, but most are only known from short quotations.
6. Markús belongs better with the eleventh-century poets than with poets working between the years 1150 and 1200.
7. Finnur Jónsson's edition splits his poetry between the two centuries. Hallfreðr is among the first Christian masters.
8. I follow Myrvoll where he deviates from Finnur Jónsson's edition. I use Finnur Jónsson's stanza numbers, his dating of poetry, and his grouping of stanzas into poems. A new collaborative edition, *SkP*, was begun in 2007 and is ongoing. It has, in almost all cases, the same rhymes. It provides an English translation and background material for all the poems and poets mentioned.

Table 2: Number of rhyme-pairs of *a* and *ja* in poems

	<i>a:a</i>	<i>ja:ja</i>	<i>a:ja</i>	<i>a:ja</i> percentage of <i>a:a+ja:ja+a:ja</i>	<i>a:ja</i> percentage of total rhymes
Until CE 1000	76	10	11	11%	2.09%
CE 1000–1100	161	11	53	24%	3.78%
CE 1150–1200	128	3	52	28%	5.42%

Table 2 shows a large difference in the frequency of *a:ja* rhymes between the tenth century and later centuries. The number of *a:ja* rhymes would need to have been more than doubled in the tenth century to reach the level it stood at in the twelfth century.⁹ Furthermore, in Section 7, I argue that four of the *a:ja* rhymes from the tenth century are inauthentic; this would lower the percentage for that century to 1.51%¹⁰ (from 2.09%) and the percentage of total rhymes to 7.5% (from 11%).

/jɔ/ was created by the u-breaking of */e/*. It is much rarer in rhyme than */ja/*, as seen in Table 3. I note that there are no *jɔ:jɔ* rhymes in the data set for the twelfth century. This probably reflects how difficult it was for poets to find useful *jɔ:jɔ* rhymes, as may be deduced from the following: all three *jɔ:jɔ* rhymes before year 1000 use the words *fiȝor* ‘life’ versus *hȝor* ‘sword’ (*Máblíðingavísur* 5.2, *Vellekla* 9.2, and *Vellekla* 13.9). In the eleventh century, five out of eleven *jɔ:jɔ* rhymes use these same words (*Ólafsdrápa* by Hallfreðr 4.6, *Þorgeirsdrápa* 10.4, *Tryggvaflokkur* 1.8, *Magnúsflokkur* 13.4, and *Magnúsflokkur* 14.6). In the ecclesial poems of the twelfth century, these rhyming words of violence were not popular. It would have been much easier to find mixed *ɔ:jɔ* rhymes than *jɔ:jɔ* rhymes. Nevertheless, the data set for the tenth century has only two of them—presumably because they were inaccurate.

9. The difference between the proportions in the tenth and the twelfth century is statistically significant, with $P = 0.002 < 0.01$, comparing 2.09% ($N = 527$) to 5.42% ($N = 960$), using MedCalc (see Bibliography).

10. I arrive at this number by subtracting the 64 rhymes of *Máblíðingavísur* from the total of 527 and dividing 7 (the 11-4 remaining *a:ɔ* rhymes) by the result.

Table 3: Number of rhyme-pairs of ϱ and $j\varrho$ in poems

	$\varrho:\varrho$	$j\varrho:j\varrho$	$\varrho:j\varrho$	$\varrho:j\varrho$ percentage of $\varrho:\varrho+j\varrho+j\varrho:j\varrho$	$\varrho:j\varrho$ percentage of total rhymes
Until CE 1000	9	3	2	14%	0.38%
CE 1000–1100	44	11	17	24%	1.21%
CE 1150–1200	17	0	11	39%	1.15%

$\varrho:j\varrho$ rhymes occur more frequently over time, as do $a:ja$ rhymes, but because rhymes with $j\varrho$ are far fewer than rhymes with ja , I cannot similarly claim that $\varrho:j\varrho$ rhymes were significantly less frequent in the tenth century.¹¹ However, it is likely that the same applied to $\varrho:j\varrho$ rhymes as to $a:ja$ rhymes and that both types were largely avoided. This can be supported by considering the *runhent* poem *Höfuðlausn* by Egill Skallagrímsson from the middle of the tenth century; it has five $j\varrho:j\varrho$ rhymes but no $\varrho:j\varrho$ rhyme.¹²

As is customary, Myrvoll and Hreinn Benediktsson included all rhymes of /ja/ with rhymes of /a/, and of /jϑ/ with rhymes of /ϑ/. This has an effect on the $a:\varrho$ proportions of the $\varrho:\varrho+a:\varrho$ rhymes, because it increases the number of $a:a$ rhymes and $\varrho:\varrho$ rhymes, while the increase in $a:\varrho$ rhymes is small. The increase in $a:\varrho$ rhymes comes from $\varrho:ja$ rhymes, $ja:j\varrho$ rhymes, and $a:j\varrho$ rhymes, and they are all rare. Table 4 provides an overview.

Table 4: Number of rhymes with /ja/ and /jϑ/ in the three data sets

	$ja:ja$	$a:ja$	$\varrho:ja$	$ja:j\varrho$	$a:j\varrho$	$\varrho:j\varrho$	$j\varrho:j\varrho$
Until CE 1000	10	11	1	1	1	2	3
CE 1000–1100	11	53	0	1	2	17	11
CE 1150–1200	3	52	0	1	1	11	0

11. The difference between the proportions in the tenth and eleventh centuries is **not** statistically significant, with $P = 0.10 > 0.05$ comparing 0.38% ($N = 527$) to 1.21% ($N = 1401$), using MedCalc.
12. Finnur Jónsson's edition has the rhyme *hǫr : gǫr* among these five rhymes. It has been suggested that *gǫr* should be *gør*, but recently Haraldur Bernharðsson (2006: 61) concluded that the correct word is *gjǫr*.

The *ja:j̥* rhymes are similar to the *a:ɔ* rhymes in that only one distinctive feature (*round*) separates the rhyming entities, and this distinction is neutralized in the same environment (the presence of *u*). The extra rarity of *ja:j̥* rhymes compared with *a:ɔ* rhymes (see Table 5) may only be due to the rarity of both /ja/ and /j̥ɔ/ as compared to /a/ and /ɔ/. The rhymes with *ɔ:ja* and *a:j̥ɔ* are also very rare. For them, the phonemes involved are not as rare (compared to the phonemes for the *ja:j̥* rhymes), but the difference between them amounts to something more than one distinctive feature, which was, presumably, the reason for their particular rarity.

In the next section, I exclude all the rhymes in Table 4. This leads to an increase in the *a:ɔ* percentage of *a:a+a:ɔ+ɔ:ɔ* rhymes, by 3% in the tenth century and 1.4% in the eleventh century but by nothing in the second half of the twelfth century.

4 A:ɔ rhymes in poems

Using the same data sets as used for Tables 2 and 3 the picture presented in Table 1 changes, and the difference between the tenth century and the eleventh century becomes clearer. Rhymes with /ja/ and /j̥ɔ/ (in Table 4) are not included in Table 5, below.

Table 5: Number of rhyme-pairs of *a* and *ɔ* in poems¹³

	<i>a:a</i>	<i>ɔ:ɔ</i>	<i>a:ɔ</i>	<i>a:ɔ</i> percentage of <i>a:a+ɔ:ɔ+a:ɔ</i>	<i>a:ɔ</i> percentage of total rhymes
Until CE 1000	76	9	27	24%	5.12%
CE 1000–1100	161	44	28	12%	2.00%
CE 1150–1200	128	17	4	2.7%	0.42%

The main difference between Table 1 and Table 5 is that the percentage in the tenth century is twice that of the eleventh century (24% vs. 12%), while the difference is modest in Table 1 (16% vs. 12%). This change is

13. I follow Myrvoll (2014) who deviates from Finnur Jónsson's edition with *Mǫrnar* for *Marnar* in *Haustlǫng* 12.8, and with *sann* for *sǫnn* in *Þorgeirsdrápa* 11.6 by Þormóðr.

mainly because of the different sets of data and not because of the separate treatment of rhymes with /ja/ and /jɔ/ (its effect is relatively small—see end of Section 3). The gradual disappearance of the *a:ɔ* rhymes is apparent and significant¹⁴ in Table 5. The trend is opposite to that for the *a:ja* rhymes. Before the year 1000, it is possible that /a/ and /ɔ/ were regarded as one metrical unit, but in the eleventh century and later, their rhyme was clearly not as strong as previously.

5 *Á:ɔ* rhymes in poems

Traditionally, it is assumed that Old Norse rhyme does not provide any information on the phoneme /ɔ/, the u-umlaut of /á/, because it rhymed with /á/ until /ɔ/ merged with its “parent” /á/ around the year 1200.¹⁵

To test if *á:ɔ* rhymes were partly avoided, I prepared Table 6. I used the same data sets again, but I added the ecclesial poem *Líknarbraut*¹⁶ from the thirteenth century, which has 52 stanzas and 208 rhymes.

Table 6: Number of rhyme-pairs of *á* and *ɔ* in poems¹⁷

	<i>á:á</i>	<i>ɔ:ɔ</i>	<i>á:ɔ</i>	<i>á:ɔ</i> percentage of <i>á:á + ɔ:ɔ + á:ɔ</i>	<i>á:ɔ</i> percentage of total rhymes
Until CE 1000	13	2	11	42.3%	2.09%
CE 1000–1100	43	23	20	23%	1.43%
CE 1150–1200	22	9	5	13.9 %	0.52%
<i>Líknarbraut</i>	6	1	5	41.7%	2.40%

14. The difference between the proportions in the tenth and eleventh centuries is statistically highly significant, with $P = 0.0003 < 0.01$, comparing 5.12% ($N = 527$) to 2.00% ($N = 1401$). The difference between the proportions in the eleventh and twelfth centuries is also statistically significant, with $P = 0.0011 < 0.01$, comparing 2.00% ($N = 1401$) to 0.42 % ($N = 960$), using MedCalc.
15. Hreinn Benediktsson (1972: 121) said this merger “probably began in the late twelfth century, and was completed probably in the course of the early thirteenth century.”
16. Finnur Jónsson’s edition distinguishes between *á* and *ɔ* in *Líknarbraut*, even if it was composed after *á* and *ɔ* merged. Table 6 takes note of this.
17. Editors have inserted *ɔ* where appropriate. I follow Finnur Jónsson’s 1912–1915 edition, except I follow Myrvoll in using *gránehott* for *grónehott* in *Pórsdrápa* 15.8.

The numbers of rhymes are much smaller for /á/ than for /a/ and the statistical power is less. There appears to be a gradual reduction in the frequency of á:ǫ rhymes until the twelfth century. The numbers are, however, too small for the decrease between the tenth and the eleventh centuries to be statistically significant.¹⁸ The decrease between the tenth century and the second half of the twelfth century is, however, significant,¹⁹ and so is the increase between the twelfth century and *Líknaþbraut* in the thirteenth century.²⁰

The immediate reappearance of á:ǫ rhymes in *Líknaþbraut* needs not be suspect. When /ǫ/ and /á/ split from each other, it was possible for poets to continue for some time to treat these phonemes as metrically equivalent. When these phonemes merged, on the other hand, it immediately became impossible for poets to keep them distinct.

I have two caveats to the conclusion that the rhyme of ǫ and á was avoided to some degree in the second half of the twelfth century. One caveat concerns the uncertainty regarding which words had an ǫ. This affects the spelling of the name *Áleifr/Óláfr*, which appears often in the poems of the eleventh century. Here I did not follow Finnur Jónsson, who uses *Ál-*, while *SkP* uses *Ól-*.²¹ I also followed *SkP* in using *hǫla* instead of *hála*. It is a reduced form of *hálega* ‘highly,’ which has a spelling with *o* and *ǫ* in early texts (see *ONP*). When comparing the tenth and the twelfth centuries, this has little effect. For the twelfth century, both Finnur Jónsson and *SkP* believed that stanza 3 in *Harmsól* has the rhyme-pair *án : hǫnum*, but I believe it is proper to use the form *ǫn* ‘without’, a form attested in manuscripts and in accordance with the word’s etymology.

My second caveat concerns the phoneme /ǫ/ and its nasal counterpart /ǫ̃/, which also is a phoneme, but both are denoted in poetic editions by

18. The difference between the proportions in the tenth and eleventh centuries is **not** statistically significant, with $P = 0.3050 > 0.05$, comparing 2.09% ($N = 527$) to 1.43% ($N = 1401$), using MedCalc.
19. The difference between the proportions in the tenth century and the second half of the twelfth century is statistically significant, with $P = 0.005 < 0.01$, comparing 2.09% ($N = 527$) to 0.52% ($N = 960$), using MedCalc.
20. The difference between the proportions in the second half of the twelfth century and the thirteenth century (*Líknaþbraut*) is statistically significant, with $P = 0.008 < 0.01$, comparing 0.52% ($N = 960$) to 2.40% ($N = 208$).
21. The onset vowel derives from the Proto-Nordic **Anu-* and would have been a nasal *Ó-* and eventually have become *Ó-*; Noreen (1923: § 116).

an \acute{o} . The nasal $/\acute{o}/$ merged with $/\acute{o}/$ while the oral $/\acute{o}/$ merged with $/\acute{a}/$. For a more accurate study of these phonemes, Table 6 should be split into two tables—one for $/\acute{o}/$ and another for $/\acute{a}/$. It is conceivable that $\acute{a}:\acute{o}$ rhymes with the nasal phoneme were the only ones that were avoided. This is, however, not likely, as seen by a closer look at the data set from the twelfth century. It consists of four long ecclesial poems, generally believed to be from the second half of the twelfth century based on their similarities and because they refer to each other. One of these (*Geisli*) is known to have been recited in 1153, and another (*Plácitusdrápa*) must be from the year 1200 or earlier because of the date of the manuscript that preserves it. Of the five instances of the $\acute{a}:\acute{o}$ rhyme, four are from the poem *Harmsól*. Two poems, *Plácitusdrápa* and *Leiðarvísan*, do not have an $\acute{a}:\acute{o}$ rhyme.²² They are long poems and the absence of the $\acute{a}:\acute{o}$ rhyme is unlikely to be a coincidence. The poem *Geisli* has only one $\acute{a}:\acute{o}$ rhyme involving the name *Óláfr*, which elsewhere in the poem rhymes with $/\acute{o}/$. This rhyme seems, therefore, to be an archaism or inspired by rhymes with this name in earlier poems—at the very least it is not usual. The poem *Harmsól* may be incorrectly dated and belong, with *Líknarbraut*, to the thirteenth century. However, even if it was contemporary to the three other poems, the poet could have chosen to ignore the distinction between $/\acute{a}/$ and $/\acute{o}/$, while it would have been nearly impossible to fully avoid $\acute{a}:\acute{o}$ rhymes in the other three long poems, unless $/\acute{a}/$ and $/\acute{o}/$ were distinguishable. Therefore, these poems provide an opposition between $/\acute{a}/$ and $/\acute{o}/$.

6 E:ja rhymes

In Table 2, I did not include the following $e:ja$ rhyme in *vez : Þjaza* from the poem *Haustlǫng*:

Þjóðolfr ór Hvini, *Haustlǫng* 1.8 Hildar vez ok Þjaza c. year 900

22. The *SkP* edition has six $\acute{a}:\acute{o}$ rhymes in *Harmsól*, but this is due to a mistake with the word *tárum* (instead of *tǫrum*) in *Harmsól* 52.4 and because of the rhyme *án : hǫnum* discussed here. *SkP* has no $\acute{a}:\acute{o}$ rhymes in *Leiðarvísan* and *Plácitusdrápa*.

The text above is as it is in the manuscripts.²³ Kuhn (1983: 46) lists this line with two others that have an *e:ja* rhyme:

Þjóðolfr ór Hvini, *lausavísur* 2.8 veðr; nús brim fyr Jaðri c. year 900
 Egill Skallagrímsson, *Skjaldardrápa* 1.8 jarðgróins mér verða c. year 970

Breaking of /e/ does not occur after /v/; nevertheless, Kuhn says that such breaking must have occurred here. He supports this by noting the existence of three well-known runic inscriptions, all of whom could be from the tenth century. These have <via > for *ve* in the words *verðan*, *Nor-veg*, and *ver*. The first is on the Glavendrup stone, the second is on the smaller Jelling stone, and the third is on the Sædinge stone.²⁴

The tenth-century data set has one more *e:ja* rhyme:

Kormákr, Sigurðardrápa 6.4 fets; véltu goð Þjaza c. years 955–970

This line may be modeled on the line by Þórólfr in *Haustlǫng* (both use the name *Þjaza*).

It is reasonable to assume that the breaking of /ve/ into /vja/ was inhibited by the formation of a cluster, **vj*, with two consonants of similar sonority. However, the first step of the breaking may have been taken (with *i* in the runic <via> still being a vowel) before this inhibition reverted the process.²⁵ This would explain the runic inscriptions and the *ve:ja* rhymes. It would also make these rhymes instances of *ja:ja* rhymes rather than of *a:ja* rhymes.

Rules that forbid breaking after /v/, /r/, and /l/ set up a neutralizing environment for /a/ and the diphthong /ja/ (words with **vja-*, **rja-* and **lja-* do not exist, except in unstressed positions). For /ó/ and /jó/, there is no such environment (words with *rjó-* and *ljó-* do exist, and there are

23. *Haustlǫng* is well preserved in Snorra-Edda. Three independent manuscripts (called R, T, and W in editions) have the rhyme *vez : þiaza* (so spelled). Þjóðolfr's *lausavísa* is also well preserved in several manuscripts of *Heimskringla*. Metrical lines (3) and (4) are, however, only preserved in one manuscript.

24. Spelling of runic inscriptions is very variable. This evidence is thus weaker than the evidence from the rhymes.

25. Myrvoll (2020: 233, footnote 52) rejects Kuhn's explanation, for the phonotactic reason that **vja-* is not possible.

no **vó-* words), which may explain why they were kept separate for longer in rhyme, as discussed in the next section.

7 Ó:jó and ú:jú rhymes in poems

The diphthong phoneme /eu/ became *jó* in Old Norse. It has been assumed that *jó* versus *ó* rhymed freely in extant Old Norse poetry, but this is not the case.²⁶ To investigate when this rhyme became usual, I add, in Table 7, a data set of ecclesial poems from the fourteenth century. These are *Lilja* (404), *Guðmundardrápa* by Abbot Árni Jónsson (316), *Guðmundardrápa* by Abbot Arngrímur Brandsson (264), and *Guðmundarkvaði* by Einarr Gilsson (160). The total number of rhymes is 1144.

Eventually, in most environments, /jój/ became *jó*, but in others it became *jú*. I ignore this detail. In Table 7, I include *jú:jú* rhymes with *jó:jó* rhymes (both are /eu/:/eu/ rhymes) and I include *ú:jú* rhymes with *ó:jó* rhymes.

Table 7: Number of rhyme-pairs of /ó/ and /jó/ in poems

	ó:ó	jó:jó	ó:jó	ó:jó percentage of ó:ó + jó:jó + ó:jó	ó:jó percentage of total rhymes
Until CE 1000	33	12	(1)	(2.8%)	(0.19%)
CE 1000–1100	75	24	4	4%	0.29%
CE 1150–1200	74	11	19	18%	1.98%
<i>Liknarbraut</i> 13c.	13	3	6	27%	2.88%
CE 1300–1400	54	9	35	36%	3.06%

Only one *ó:jó* rhyme appears before year 1000, in *Máhlíðingavísur* 16.6.²⁷ I also note that four out of the eleven *a:ja* rhymes in Table 3 are from

26. The absence of the *ó:jó* rhyme in poems of the tenth century was noted by the author, who, together with Haukur Þorgeirsson, gave a lecture on it at the Rask conference in Reykjavík in 2016. Haukur Þorgeirsson gave a lecture on its implications for the authenticity of *lausavísur* at the International Saga Conference 2018. The current article is the first on the subject.
27. The *lausavísur* that I excluded from the data set for the tenth century by Eyvindr, Gísli, Egill, and Kormákr have one or more instances of *ó:jó* rhymes for each of these poets.

Máhlíðingavísur. This suggests that *Máhlíðingavísur* is not an authentic tenth-century work (therefore I put the number 1, and the calculated percentages, within parentheses).²⁸

Only four *ó:jó* rhymes are in the large data set of rhymes from the eleventh century, but they seem to be genuine. *The First Grammatical Treatise* was written around the middle of the twelfth century. It says that the /j/ in *jór* ‘horse’ is a consonant rather than a vowel (Hreinn Benediktsson 1972: 223) and this seems to be confirmed by how freely *jó* and *ó* rhyme after c. 1150 as compared to earlier centuries. Even if the percentages of *ó:jó* rhymes are lower in the twelfth century than in the following centuries, the difference is not statistically significant. There may, nevertheless, have been some reluctance to accept the *ó:jó* rhyme during the period when /j/ was treated as a vowel in alliteration.²⁹

8 A discussion on the findings

My objective with this article was to show that so-called inaccurate rhymes reveal information about phonemes in early Old Norse, thus increasing the relevance of rhyme for the study of Old Norse phonology. I excluded *lausavísur* from my study to get more reliable results and I have investigated rhymes with /ja/, /jǫ/, and /jó/ separately. A major finding with this approach is that rhymes with the phoneme /ǫ/ versus the phoneme /a/ were largely avoided in poems in the eleventh and the twelfth centuries, and the same applies to the phoneme /ó/ versus the phoneme /á/ in the second half of the twelfth century. A second major finding is that rhyming /ja/ with /a/ was largely avoided in the tenth century. The rhyming of /jǫ/ with /ǫ/ was likely avoided as well. A third major finding is that the /jó/ and /ó/ rhyme did not occur at all in the tenth century, and their rhyming was heavily avoided in the following century.

28. *Máhlíðingavísur* ‘stanzas of the people from Máhlíð’ have one *ó:jó* rhyme and four *a:ja* rhymes. Additionally, they do not have any *a:ǫ* rhymes and they stand out for not having any *um/of* filler words (see table by Leiv Olsen 2020: 174). All of this indicates that they are not authentic.

29. Haukur Þorgeirsson (2013: 358) reviews the data on alliteration in his PhD thesis. He says in his English summary: “The decrease in frequency of j-vowel alliteration turns out to be gradual. The 14th century may have the highest rate of change.”

The findings on the rising diphthongs were unexpected, but they seem not to conflict with older research; they only add new information. The diphthongs *ja* and *jɔ* derived from /e/, while *jó* derived from /eu/. Initially, they were not the sequence of separate phonemes that they later became, which seems confirmed by their rhyme.

The First Grammatical Treatise, written around 1150, describes /ɔ/ and /ǫ/ as phonemes distinct from /a/ and /á/. They are represented as distinct in early orthography, but for /ǫ/ this lasted only a short while, until around 1200, before it merged with /á/, while the short /ɔ/ merged with /ø/. Linguists have believed that rhyme in Old Norse poetry did not support an opposition between /ɔ/ and /a/, and /ǫ/ and /á/. By largely avoiding *a:ɔ* and *á:ǫ* rhymes, however, the poetry does provide these oppositions in the second half of the twelfth century, (and earlier for /a/ versus /ɔ/), even if indirectly.

Even if I have shown that inaccurate rhymes were avoided to some extent, Hreinn Benediktsson's theory is not proven wrong with regard to which phonemes allowed inaccurate rhymes between them and which did not. The rarity of *ɔ:ja* and *a:jɔ* rhymes seems to fit his theory well (see end of Section 3). The late arrival of *ó:jó* rhymes as compared to *a:ja* rhymes may fit it also (see end of Section 6).

Bibliography

- Finnur Jónsson. 1912–1915. *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. A–B, I–II. Copenhagen: Gyldendal.
- Haraldur Bernharðsson. 2006. Göróttur er drykkurinn. Fornmálsorð í nútímabúningi. *Gripla* 17: 37–73.
- Haugen, Einar & Markey, Thomas L. 1972. *The Scandinavian Languages – Fifty Years of Linguistic Research*. Berlin: De Gruyter.
- Haukur Þorgeirsson. 2013. Hljóðkerfi og bragkerfi. Stoðhljóð, tónkvæði og önnur úrlausnarefni í íslenskri bragsögu ásamt útgáfu á Rímum af Ormari Fraðmarssyni. PhD thesis, University of Iceland.
- . 2018. When was the poetry in the *Íslendinga sögur* composed? Unpublished presentation at the 17th International Saga Conference in Reykjavík (see abstract at <http://fornsagnathing2018.hi.is/efnisagrip-fyrirlestra/>).

- Hreinn Benediktsson. 1972. *The First Grammatical Treatise – Introduction, Text, Notes, Translation, Vocabulary, Facsimiles*. Reykjavík: Institute of Nordic Linguistics.
- . 2002 [1963]. Phonemic neutralization and inaccurate rhymes. In Guðrún Þórhallsdóttir, Höskuldur Þráinsson, Jón G. Friðjónsson & Kjartan Ottosson (eds), *Linguistic Studies, Historical and Comparative*, 92–104. Reykjavík: Institute of Linguistics. (First published in *Acta philologica Scandinavica* 26:1–18, 1963).
- Kuhn, Hans. 1983. *Das Dróttkvætt*. Heidelberg: Winter.
- Kristján Árnason. 1991. *The Rhythms of Dróttkvætt and Other Old Icelandic Metres*. Reykjavík: Institute of linguistics.
- . 2011. *The Phonology of Icelandic and Faroese*. Oxford: Oxford University Press.
- MedCalc Software Ltd. Comparison of proportions calculator. https://www.medcalc.org/calc/comparison_of_proportions.php (Version 20.008; accessed June 10, 2021).
- Myrvoll, Klaus Johan. 2014. Kronologi i skaldekvæde. Distribusjon av metriske og språklege drag i høve til tradisjonell datering og attribuering. PhD thesis, University of Oslo.
- . 2020. The Authenticity of Gíslí's Verse. *Journal of English and Germanic Philology* 119: 220–57.
- Noreen, Adolf. 1923. *Altnordische Grammatik I*. Vierte vollständige umgearbeitete Auflage. Halle/Saale: Niemeyer.
- Olsen, Leiv. 2020. Of/um-partikkelen som dateringskriterium for eddakvada. *Gripla* 31: 159–198.
- Þorgeir Sigurðsson & Haukur Þorgeirsson. 2016. Örlög frumnorræns /eu/ i fornum kveðskap “Fate of /eu/ in Old Norse poetry.” Unpublished presentation at the 30th Rask Conference in Reykjavík (see abstract at <https://mal-fraedi.hi.is/rask-radstefnur/30-rask-radstefnan-2016/>).
- Þorgeir Sigurðsson. 2021. Haustlǫng – How syntax and rhyme interact in early Old Norse *dróttkvætt*. *Íslenskt mál og almenn málfræði* 43: 13–32.
- SkP = *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*. I–. Turnhout: Brepols. (See <https://skaldic.org/m.php?p=text&i=1130>).

Sammenfatning

I denne artikel diskuteres såkaldte unøjagtige rim i oldnordisk *dróttkvætt*-poesi og deres betydning for den oldnordiske fonemstruktur. Unøjagtige rim mellem /o/ og /a/ forekommer, men blev til en vis grad undgået i oldnordiske digte i det ellefte og det tolvte århundrede. Det samme gælder rim mellem /ǫ/ og /á/ i anden halvdel af det tolvte århundrede. Denne undgåelse bekræfter /ǫ/s status som et fonem ved indirekte at give en modsætning mellem /á/ og /ǫ/. Ydermere blev rim mellem diftongen /ja/ og vokalen /a/ brugt sjældent i det tiende århundrede, og rim mellem diftongen /jó/ og vokalen /ó/ blev slet ikke anvendt. /ja/ og /jó/ blev således ikke behandlet som en sekvens af en konsonant /j/ og en efterfølgende vokal på dette tidlige stadium av det norrøne sprog.

Þorgeir Sigurðsson
Hvassaleiti 18
IS-103 Reykjavík
Ths185@hi.is

Review: Kate Heslop, *Skaldic Mediologies: A New History of Skaldic Poetics*, Fordham University Press, New York, 2022, 296 pp.

By Bianca Patria

The aim of *Skaldic Mediologies: A New History of Skaldic Poetics* is to inaugurate the study of *mediality* in Viking Age and medieval Scandinavia by applying notions developed for the analysis of modern media to the study of Old Norse skaldic verse. The intention is to situate skaldic poetry “in the broader media landscape of the Viking Age” by “seek[ing] to describe how different media interacted in this particular historical setting” (p. 4). Given the many unanswered questions about the relationship between various Viking Age ‘media’, such as poetry and runic monuments, or myths as told in verse and the few, often later, iconographic sources, this is a promising venture. Here, I will discuss the book mainly from an Old Norse philologist’s perspective, focusing on what concerns the treatment of skaldic verse and related subjects. Heslop introduces her theoretical approach to mediality in the Introduction. This entails a synthesis of insights gained from the study of mass media technologies on the one hand, and pre-modern notions of *medium* as the often numinous and mysterious ‘in-between’ that, according to ancient and medieval doctrines, enabled sensory perception and knowledge, on the other. This perhaps unintuitive synthesis characterizes the discussion of notions that are central to the book’s focus, such as ‘perception/experience’, ‘belief’ and ‘representation’. This appears to have proven often challenging, despite the author’s methodological imperative to historicize the concept of medium, by placing it in its specific cultural and intellectual context (p. 10). The book is structured in three thematic sections devoted to the ‘interferences’ between the skaldic medium and, respectively, the ‘landscapes of commemoration’ shaped by burial mounds and runic monuments (Part 1: ‘Making Memories’), visual cues and visuality (Part 2: ‘Seeing Things’), and sonic cues, rhythmical poetry and music (Part 3: ‘Hearing Voices’). Each of these strands of inquiry is anchored to one element of skaldic poetics, namely: the typically Old Norse stanzaic form (*vísa*), the distinctive system of skaldic periphrases (*kenningar*), and the use of internal rhyme (*hendingar*). The general conclusions are presented at the end of the book, after a brief summary of the topics addressed in the previous chapters. The book displays breadth and erudition, but it also presents a

number of problems, often originating in the attempts at historicizing perceptions and notions associated with mediality. The close-up readings of selected skaldic stanzas are often plausible, although the book's general emphasis proves eventually tilted in favor of theoretical discussions rather than of concrete applications of new interpretive insights. Since the book 'does not follow a developmental trajectory' (p. 12) and can be challenging to navigate, I will first provide an overview of its structure, before addressing some of the methodological issues posed by the topic.

Part 1, 'Making Memories', draws a parallel between *Ynglingatal* and the Rök stone as early instances of memorial techniques with an 'inter-subjective and intermedial potential' (p. 185). The two 'monuments', both regarded as innovative departures from previous tradition, are examined in terms of their role within their local 'memorial landscape' as well as their possible links to Carolingian royal culture. Although the importance of figurative sources in the early Middle Ages is beyond doubt, their role is often overlooked in literary analyses; thus, Heslop's inclusion of Carolingian visual culture in the discussion of possible influences is a significant move. The analysis of the metre of the Rök stanza is subtle and essentially correct, although referring to *fornyrðislag* and *kviduháttur* at this stage betrays a somewhat teleological perspective. Some of the arguments in the analysis of *Ynglingatal*, by contrast, prove less convincing (see below).

Section 2, 'Seeing Things', is devoted to visuality and is articulated in two sub-chapters: 'The Viking Eye' treats the mental images and visual suggestions summoned up by descriptive skaldic poems, whereas 'Seeing, Knowing and Believing in the *Prose Edda*' explores the theological and epistemological valence of sight in premodern optical and cognitive theory, "first counterpointing medieval learning with Norse homiletic reflections, then pursuing the impact of these theories on the account of ancient poetry given in the *Prose Edda*" (p. 111). The two sub-chapters differ significantly in focus and are only connected by the notion of the epiphanic experience of 'seeing the gods', which would link poems such as *Haustlǫng* and *Húsdrápa* to the epistemological value the author attributes to the concept of *sjónhverfing* ('visual illusion') in *Gylfaginning*. The concluding paragraphs thus explore the way in which mythological poems – carriers of "poetic moments of vision" – were embedded in the visual epistemology Heslop detects in Snorri's *Edda*.

The two sub-chapters of Part 3 ('Hearing Voices') address, respectively, the aural effects of prosody and rhymes in *dróttkvætt* stanzas on the one hand, and the imprint of medieval music speculations on the Icelandic *Second Grammatical Treatise* (*SGT*) on the other. 'The Noise of Poetry' treats both the aesthetic and mnemonic functions of *hendingar*, providing valid close-up readings of selected stanzas from *Glymdrápa* (p. 143–49). 'A Poetry Machine' treats the interest for musical instruments and singing used as cognitive metaphors in the two redactions of *SGT*, indicating plausible precedents in medieval musical doctrines rather than in the grammatical tradition. At the end of the chapter, the author proposes a possible environment for the Latinate interests in music theory and accentual, syllable-counting poetry which would have informed new analyses of skaldic poetry, as reflected in works such as *SGT* and the commentary to *Háttatal*'s stanzas. Whether or not the author attributes the latter to Snorri remains, however, elusively unclear (p. 177–78).¹

Finally, in the conclusions, the author challenges an allegedly naïve conception of skaldic poems' "singularity and authoredness", drawing attention to the long period of "rhapsodic re-performance of skaldic encomium" implied in oral transmission, and proposes, for future research, to "take the new philological turn away from recension" and shift the focus from the originally performed poem to the much larger and later corpus of skaldic stanzas as they are preserved in the individual manuscript witnesses (p. 189–92).² The book thus addresses a multitude of diverse topics and Heslop has interesting points to make on many of them. I turn now to a representative selection of problems.

1. The question, posed by Möbius (Th. Möbius (ed.), 1881, *Háttatal Snorra Sturlusonar*, Halle) and Boer (R. C. Boer, 1927, 'Om kommentaren til *Háttatal*', *ANF* 43, 67–93), was thoroughly investigated and convincingly answered by Finnur Jónsson (1929, 'Snorri Sturlusons *Háttatal*', *ANF* 45, 229–69), a reference Heslop omits.
2. In her discussion of oral transmission of skaldic poems by means of re-performance, Heslop uses the adjective *rhapsodic* (p. 12, 189), without, however, clarifying its implications. If not indicating the performances of the rhapsodes themselves, the term is generally intended to mean 'fragmentary, non-unitary'. Skaldic stanzas are fragmentarily attested in written prosimetrical works, but there is no evidence nor any reason to believe that their oral performance, in normal circumstances, would have been rhapsodic. If, by contrast, the author maintains that that was the case, she should explicitly argue her hypothesis.

A Preliminary Problem: Who is the Audience?

In several passages, Heslop seems to suggest, although hardly ever explicitly, that traditional scholarly attempts at a text-critical reconstruction of authorial and unitary skaldic poems conceal considerable epistemological risks and are riddled with unrealistic expectations (p. 154, 191).³ She proposes, then, to shift the focus from the traditional ‘author-centrism of much work on skaldic poetry’ (p. 185) to reception, intended not only in the medial and cognitive meanings explored in the book, but also in the sense of manuscript transmission and scribal revision advocated in the book’s conclusions. In approaching “the skaldic medium”, the author’s focus is thus programmatically turned from the moment of authorial composition to that of reception/perception. Moving from a “stable, static, and authorial” to a “more dynamic, processual, and collaborative understanding of skaldic poetry” (p. 12) would allow to “investigate the conditions of possibility for poetic performance in the Viking Age” (p. 3). An example of such a shift in perspective is found in the chapter about skaldic shield-poems, where the author proposes to abandon scholarly obsessions with archaeological *Realien* (“the hallmark of nineteenth-century positivism”, p. 85) and rather to focus on the “*mental* images [shield] poems summon up”, maintaining that “skaldic picture poems are more revealing of Viking Age practices of visual interpretation than they are

3. “Despite the best efforts of the poems’ editors, who are *obliged* to produce a single text and so to argue for the *superiority* of one of these readings, it is not easy to decide which interpretation to offer” (p. 154, my emphasis). “Such scholarly evaluations reveal a desire for “an original” in two senses of the word. SGT’s editors seek the *lost original version* of the treatise. [...] The search for the *original version* of the text is, therefore, also a search for its “aim and value”, as Raschellà put it” (p. 161, my emphasis). These appear to be misrepresentations or misunderstandings of what textual criticism is as a discipline, since the reconstruction of an archetype is crucially *not* the reconstruction of the ‘original text’. Especially, the attribution of an alleged value judgement to considerations based on probability and plausibility is Heslop’s arbitrary interpretation. At another point, the author states: “[Skaldic stanzas quoted in prosimetra] often occur in multiple manuscripts, enabling editors, *at least in theory*, to use the techniques of stemmatic recension to reconstruct an archetype [...]. Behind the archetype lie lost manuscripts, as in almost all medieval traditions, and then — less common — *an unsecured leap* over generations of oral transmission back to the original live performance” (p. 191, my emphasis). Heslop is here describing the normal preconditions of philological research itself and investigating them is exactly the point of disciplines like textual criticism, historical linguistics, and metrics. These provide quite a few seatbelts to make the leap significantly more secure.

of lost shields” (p. 81). There are two orders of reasons why such an enterprise, far from looking epistemically safer, strikes me, in fact, as methodologically rather demanding. The first difficulty lies in the limits inherent in any attainable historical contextualization of a listener’s aesthetic experience. The second, more obvious one lies in the difficulty of defining who this ‘listener’ is supposed to be in the first place. How do we define the skaldic audience? Whose perceptions, whose ‘mental images’ and ‘practices of visual interpretation’ are we addressing? Are we dealing with the first intended audience the skald had in mind when composing the verse, are we talking about all the later audiences who attended re-performances, and/or of the later, learned audiences who, several centuries after their composition, read, transcribed, quoted, and probably studied the same stanzas? Heslop’s inclusive approach would seem to suggest that all these audiences are meant, but the matter is never explicitly discussed. In lack of a clear distinction between the historically situated audiences, must we assume that the mental images and sonic effects described by the author should equally apply to all audiences of all times? In light of the often demonstrably poor scribal understanding of early poetry and, for instance, of Snorri’s religious re-interpretation of some poems, such a perspective is clearly untenable. In addition, such a conclusion stands in open contradiction to Heslop’s own historicizing imperative, and, in the end, this does not seem to be her intention. In fact, her analyses seem often to target the skald’s originally intended audience, as the following quotations suggest:

When telling well-worn stories such as the Jǫrmunrekkr narrative, *the poet attempts to persuade the audience* of his own perspective on the narrative [...]. (p. 98, my emphasis)

Here, perhaps because the second observer is a female [i.e. the woman addressed in the stanza by Þjóðólf Arnórsson] a different set of conventions is activated: the skald becomes a privileged interpreter of the visual realm, able to offer *the silent female observer an enhanced experience of the percept*. (p. 92, my emphasis)

Enargeia’s explosive emotional tenor [...] projects *the feelings of the listening retinue (drótt)* onto the main tool of its trade, the longships which terrorized the North Atlantic and Mediterranean. (p. 93, my emphasis)

At another point, Heslop explores the relation between the description of Hildir in *Ragnarsdrápa*'s account of the Hjaðningavíg and a nearly contemporary iconographic theme, indirectly witnessed by Gotlandic picture stones (p. 97–99). Here, an excellent point is made regarding the space opened between conventionalized iconographic representations and the skald's creative re-interpretation thereof, concretely exploring the expressive potential of Viking Age artistic products from an intermedial perspective:

Against this visual tradition [i.e. the iconography of the “woman between warriors” attested on Gotland picture stones] *Bragi's viewpoint stands out in high relief*. The poem's demonic imagery is strikingly different from the visual motif, a distance from conventional imagery that opens up a space *for the poetic speaker's own perspective*. (p. 98, my emphasis)

I find this analysis convincing, but is this really a reconstruction of an alleged audience's perceived aesthetic experience? How should this operation distinguish itself from traditional, ‘author-centred’ reconstructions of Bragi's intentions? In fact, Heslop's analysis takes its cue from the well-established practice of comparing the poem's reconstructed text to a hypothetical iconographical source, somewhat reviving a positivistic passion for concrete objects – so nineteenth-century! As matters stand, I consider this a scholar's best available option and, indeed, Heslop's analysis proves it. But when she describes “the multisensorial vividness striven after by ekphrastic poets” (p. 101), it becomes clear that the unspecified audience's experience and the unknown author's intentions coincide, as two faces of the same scholarly abstraction, two equal attempts at fleshing out the lost circumstances of a mysterious original performance. Indeed, in the case of skaldic poems, the notions of ‘author’ and ‘intended audience’ can only be treated as textual features, to be reconstructed by means of the only reality we can really say anything about, namely the text itself. Isolating one of these two aspects does not appear to be any safer epistemically than focusing solely on the other. Rather, a plausible analysis can be achieved by addressing the reality of the text, in all its manifestations, with concrete and explicit arguments.

A Theoretical Problem: Historicizing Perceptions

In truth, Heslop is conscious of the challenges of historicizing audience perceptions and, in order to bridge this gap, she resorts to an impressive body of theoretical literature, spanning antique, medieval, modern and post-modern thought. Many of the sources quoted, however, are admittedly of dubious relevance for the pre-modern Scandinavian context, since their actual availability to the creators of the commented texts is in most instances unprovable and often unlikely, as remarked by the author herself.⁴ The impressive mass of quotations therefore provides typological parallels or valuable and learned glosses to the examined texts but can rarely indicate their actual precedents or intellectual underpinnings. In other cases, this quotation anxiety defeats its own purpose and proves decidedly anti-historicizing. I will provide a couple of such examples. When discussing skaldic panegyrics and their themes, the definition of the concept of ‘glory’ is quoted from the contemporary moral philosopher Sophie Grace:

[Glory is] the distinction that arises from outstanding performance in a culturally valued practice. It manifests itself in a wide range of historical contexts, ranging from Homeric poetry, through Greek philosophy, through the Allied war effort in the Second World War, to modern sporting, artistic and cultural performances. Glory, she suggests, is “a kind of radiance”. (p. 135)

Does this elusive definition take us any closer to the historically and culturally situated conception of glory of Viking Age warrior societies, as it emerges from skaldic poems? In fact, if we want to go sensorial, Old Norse glory, *bróðr*, like Latin *gloria* and Homeric Greek *κλέος*, Old Church Slavonic *slava*, etc. had to do with hearing rather than with seeing – it was a matter of reputation, of what was said about someone. The discussion of universalizing theoretical concepts, while intellectually taxing for the reader, may often be indifferent or detrimental to the analysis. In chapter 3, Heslop states that, in order to be employed to “inter-

4. “Many aspects of the reception of this complex body of theory [i.e. antique and medieval theories about sensory perception] in the medieval North remain unclear. The poor preservation of Latin texts from medieval Scandinavia means it is hard to tell how much of this material reached there” (p. 115).

rogate the historically situated visuality of Viking and medieval Scandinavia” the concept of *ekphrasis* needs to be historicized (p. 88). Since there is no trace of this notion in Old Norse texts, however, the author resorts to the evidence provided by ancient rhetorical handbooks, maintaining that these “offer an *obvious starting point* for analyzing the skaldic picture poems, because Viking Age skalds, like antique forensic orators, *worked in a highly competitive performance culture that valued the ability to persuade*” (p. 88, my emphasis). The vagueness of this premise defeats the declared purpose of historicization: contemporary academics also work in a highly competitive performance culture that arguably values the ability to persuade, but this does not mean that their rhetorical tools would offer an obvious parallel for historicized Viking Age perceptions. The notion of *ekphrasis* was borrowed by skaldicists primarily to describe the nature of the relationship between the so-called shield-poems (a label often extended to *Húsdrápa*) and their – alleged, real, pretextual? – iconographic sources. The point of classic *ekphraseis*, by contrast, lies not so much in the relation to the alleged figurative cue, but rather in the narratological function of the trope, which allowed the poet to introduce a subject totally unrelated to the one at hand. In the epic tradition, from Homer to Nonnus of Panopolis via Virgil, Ovid and Tattius, *ekphrasis* is primarily a device providing the pretext for inserting a long narrative excursus – usually with mythological content – within the main narrative frame. The prominence of this narratological aspect in classical *ekphraseis* is thus already at odds with the application of the term to the skaldic ‘picture-based’ poems, where the description of the decorated object is declaredly the poem’s *raison d’être*. It is only in the context of rhetorical teaching that *ekphrasis*, as a pedantic school-room stylistic exercise based on the *loci classici*, becomes a self-standing genre, losing its relationship to an overarching narrative strand. In any event, the dependency on a visual source remains, at least formally, the defining feature of the trope. Heslop’s understanding, by contrast, which is based on Late Antique rhetorical definitions, declaredly dismisses the notion of a “verbal representation of a graphic representation” (p. 105), focusing uniquely on the property of *enargeia*, the force of visual representation indicated by Hermogene as one of the typical characteristics of ekphrastic descriptions:

What made ekphrasis distinctive for ancient rhetoricians was not its relationship to the visual arts, but *its effect on its audience*, summed up in the word *enargeia* (“clarity, vividness”). (p. 88–89, my emphasis)

This interpretation seems an arbitrary restriction and deviation from the common understanding of a trope whose applicability to skaldic poems already appears problematic. The stretch becomes obvious when the term is extended to include stanzas that, far from signaling any metatextual relationship to a graphic source, simply contain straightforward descriptions of objects, such as Þjóðólfr Arnórsson’s *lausavísa* that compares a ship to an animal (p. 91–93). It is unclear how the eight-lines description of a ship attributed to an eleventh-century skald can relate to rhetorical notions of virtuoso depictions elaborated by Late Antique and Byzantine rhetors and based on a centuries-old tradition of literary comment to epic verse. In the concluding paragraph, the author comments explicitly on the convenience of her use of the term *ekphrasis*, which “open[s] up a wider range of potential comparators than a field-internal term like *bil-lebdeskrivende dikt* does” and, she claims, “such openings prove productive” (p. 105). The reader is nonetheless left with the sense of an *ad hoc* and probably unnecessary stretching of the accepted use of rhetorical categories. Heslop has produced a more general applicability of the term but at the cost of flattening the considerable differences between the classical and the Old Norse traditions, and this is clearly a counterproductive attempt at historicization. Instead, she could simply have stated, right from the beginning, her intention to conduct close-up readings of various skaldic poems with a strong emphasis on visuality.

Another example of a problematic attempt at historicization concerns pre-modern perceptions of pun and wordplay. In the context of the discussion of Óláfr Þórðarson’s somewhat puzzling identification of *paronomasia* and *aðalhending*, Heslop indicates a presumed “scholarly discomfort” and “scholarly distaste” with the notion of pun, a phenomenon which, she suggests, scholars would regard as too trivial to seriously enter the grammatical discourse (p. 152). The opinions she draws upon, however, belong exclusively to a few stern critics of Shakespearian puns, which were often aimed at shocking and scandalizing, as they clearly did. Unlike eighteenth-century critics of Shakespeare, however, few scholars today would deny the relevance of puns in medieval textual culture and vernacular literatures, thus the apologetic tone Heslop as-

sumes seems unwarranted. More importantly, however, the description of the preconditions for medieval verbal puns is rather confused:

Despite scholarly distaste, premodern European literatures are rife with puns. Vernacular languages were highly productive of homophony due to sound changes such as the falling together of unstressed vowels. No dictionaries yet existed to demarcate individual words as “discrete semantic units [...] circumscrib[ing] their potential for meaning”. Pronunciation and orthography tended to be variable and unfixed; parts of speech and syntax were more fluid. And authoritative works such as Isidore’s *Etymologies* lent their stamp of approval to uses of language which “served to blur the distinction among words of similar sounds rather than differentiate them with an origin and history of their own”. (p. 152)

In Heslop’s analysis, an alleged fluidity in orthography, linguistics, and even in learned medieval reflection is postulated, as if these three distinct domains could similarly concur to affect the native speakers’ mental lexicon and their capacity to draw distinctions between lexemes. Moreover, the lack of standardization characteristic of medieval orthography is apparently projected onto morpho-syntax and semantics. The rules governing language behaviour, however, are no stricter or looser depending on the existence of a standardized orthographic norm, nor does the semantic ability of a speaker depend on the availability of etymological dictionaries. In fact, skaldic punning (e.g. *ofljóst*) is predicated not on confusion and fluidity, but on the opposite: the listener must first identify the intended word and then replace it with either an identical form (homonym) *or* meaning (synonym). Paradoxically – and, I imagine, unintentionally – Heslop’s claims about alleged fluidity and confusion result in a belittling of medieval speakers’ linguistic insight, which, in the case of Norse learned men, is both proverbially advanced and exceptionally well-documented. Suffice it to mention, that the First Grammarian boasts about having isolated, by means of minimal pairs, thirty-six phonemic oppositions (some of which are allophonic, really) in Old Norse’s vocalism only.⁵ A similar linguistic acumen emerges from tropes based on the juxtaposition of homonyms and synonyms, such as the *refhvarf* stanzas in *Háttalykill* and *Háttatal*.⁶ Finally, it is unclear what is

5. Hreinn Benediktsson (1972), *The First Grammatical Treatise*, (ed.), Institute for Nordic Linguistics, Reykjavík, p. 222.

implied by the claim that “vernacular languages were highly productive of homophony due to sound changes such as the falling together of unstressed vowels”. Is it, perhaps, suggested that classical languages, by contrast, were poor in homophones and not subject to phonemic mergers? In sum, Heslop’s discussion may be rhetorically compelling, but the relevance to the debate of the categories employed remains unclear. Subjectivist preoccupations and the unwarranted extension of vague notions onto medieval linguistic behaviour at large prove an obstacle to a plausible analysis compatible not only with the practices attested in medieval sources, but also with basic notions of contemporary linguistics.

In another instance the reader is left to wonder whether the author’s choice of words is exclusively directed at a contemporary audience or if it should be taken seriously, as an analytical category relevant to a medieval context. The paragraph treating the Hildir episode in Bragi’s *Ragnarsdrápa*, is titled ‘Antifeminist *enargeia*’. The intrigued reader will search in vain for an explicit discussion of this elusive concept in the following pages, but will only find that Bragi’s connotation of Hildir, the female protagonist of the *Hjaðningavig* myth, is extremely negative. Does the negative characterization of a female character classify as *antifeminist*? And, most of all, since historicized perception is central to the book’s aims, is this a category meaningful at all to describe the ninth-century poet’s – or his audience’s, for that matter – opinion about the evil Hildir?

An Argumentative Problem. Or *The Sky is Always Bluer...*⁷

Catenulate structure is fractal in *kviðuhátt*r poetry, dominating not only each stanza, which heaps up kennings for the same object, but also the poems in their entirety, which tend to be organized as lists. (p. 56)

Heslop’s argumentative style proves at times challenging, not only linguistically, but also conceptually, as it tends to proceed by juxtapositions of a multitude of quotations and disparate information. These often offer

6. Rognvaldr jarl and Hallr Þórarinnsson, *Háttalykill*, sts 39–40; Snorri Sturluson, *Háttatal*, sts 17–22, both in *Poetry from Treatises on Poetics. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 3*, ed. by Kari Ellen Gade and Edith Marold, Turnhout: Brepols, pp. 1047–48 and 1121–28.
7. Rino Gaetano, 1975, *Ma il cielo è sempre più blu*.

a rhetorical cue to the author's next argumentative step, but the logic behind them seems often a cumulative or associative one, at detriment of the linearity of the argument. More importantly, proceeding by suggestive parallels can soon become a methodological problem, since the simple juxtaposition of two topics, without the formulation of a plausible causal link between them, does not amount to the advancement of a hypothesis and hinders the reader's evaluation. I will discuss one instance of this methodological impasse. In her analysis of *Ynglingatal*, the author seems to strongly suggest that portraits of rulers and Christian iconographies against a dark blue background, as found in Carolingian illuminated manuscripts, may lie behind *Ynglingatal*'s claim that Rognvaldr is the "best under the blue sky" (*bazt und blóum himni*) (p. 34). Due to the rarity of blue pigments in the early Middle Ages, Heslop argues that this color would have been strongly associated with royalty. The parallel with *Ynglingatal* is based on the fact that the Old Norse adjective *blár* normally indicates a dark shade of blue bordering black and, as such, a color seldom associated with the sky in Old Norse texts. The phrase *blár himinn* in *Ynglingatal* is the only early occurrence of this collocation, and this would make it 'in fact, the most unconventional feature of the stanza' (p. 33), perhaps reflecting the influence of foreign royal portraits characterized by the use of the luxurious pigment. Although, as noted above, the exploration of possible interactions with Carolingian visual culture is an important asset to Heslop's analysis, the argument based on the semantics of the word *blár* appears decidedly weak. The Old Norse adjective *blár* covers indeed a broader spectrum than modern Scandinavian *blå* (or English *blue*, for that matter), ranging from various shades of blue to livid purple and black. *Blár* is, however, the color of the sea (*blárøst* 'the blue path' *Hákonardrápa góða*, st. 2/2; *bló hrönn* 'the blue wave', *Búadrápa* 2/5), presumably of the sky,⁸ but also of the iris of blue-eyed people ("auga hans var annat blátt en annat svart", *Hróa þátrr heimska*, ONP). Most of the occurrences of this word seem indeed to indicate a dark

8. The *heiti* for sky *víðbláinn* and *vindbláinn* occurring in *þulur* (Elena Gurevich, 2017, 'Anonymous *Þulur*, *Himins heiti* I', in *Poetry from Treatises on Poetics. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages* 3, Kari Ellen Gade and Edith Marold (eds), Turnhout: Brepols, p. 906), are explained away by Heslop as 'show[ing] influence from Christian teachings of the three heavens and reflect[ing] the thirteenth-century rise in status of the color blue' (footnote 79, p. 205). These claims are not substantiated, however, thus risking circular reasoning.

shade of blue, but in the absence of another word to indicate light-blue shades, we must assume that the term simply covered a broader spectrum, which included, rather than excluded, light-blue and sky-blue as well. Besides, the semantic range of terms for colors is typically scalar, variable and culturally specific. To the same Indo-European root that produces Proto-Germanic **blēwaz*, correspond Latin *flavus* and Old Irish *glass*, which both spanned a multitude of nuances of yellow, gray, blue and green. In turn, the Germanic cognates of Old Norse *blár* produced forms such as Old French *bleu* and Italian *biado* or *biavo* (through Latinized forms such as *blāvus* and *blōius*), meaning ‘pale, pallid, wan, light-colored; blond; discolored; blue, blue-gray’. Heslop’s Carolingian connection, literally hanging by the thread of an uncertain semantic nuance, is thus decidedly tenuous. This is probably why the author refrains from any strong statement:

[Carolingian] images that are *a compelling visual counterpart* to *Ynglingatal*’s claim ... (p. 34, my emphasis)

This heaven is blue *perhaps* in imitation of the iconographic use of that color in Carolingian miniatures. (p. 39, my emphasis)

Thus, despite speculating about this suggestive parallel, Heslop refrains from conclusively arguing in one way or the other. A similarly suggestive tone is used to advance a further hypothesis, namely that *Ynglingatal*’s sequence of grotesque Svǫþjóð kings followed by a group of more well-behaved Vík rulers would correspond to the decorative program of Louis the Pious’ palace at Ingelheim, as described in Ermoldus Nigellus’ panegyric *In honorem Hludowici*: “A longer series of bloody and disastrous foreign kings followed by a shorter sequence of five exemplary “ancestral” rulers *corresponds neatly* to *Ynglingatal*’s pattern...” (p. 36, my emphasis). This parallel as well eludes falsification, and the hypothesis significantly remains just a warmly suggested similarity. This persistent ambiguity, however, undermines the following construction of a progressive argumentation:

Images of kingship that drew on Carolingian iconography of the sovereign *could have been useful* insofar as they were directed at opponents, the Danish rulers of Østfold, who were themselves impressed by such trappings. (p. 39, my emphasis)

Here, the reader is left to wonder: first, is now the author taking the ‘blue sky’ argument as an established fact? And second, is now the author advancing a new hypothesis, on the basis of that argument? The suggested link to Carolingian material culture may draw some indirect strength from the more plausible relationship, posited by some scholars and seemingly endorsed by Heslop (p. 74), between the horse-riding Þjóðríkr described in the Rök stanza and the equestrian statue of Theoderic the Great, moved from Ravenna to Aachen by Charlemagne himself around the year 801. But, again, contiguity and parallel associations can hardly suffice to establish plausible historical links, and what is true of the Rök stanza is not necessarily true of *Ynglingatal*. The problem, in sum, is a methodological one: should the reader consider these suggestive reflections as advanced hypotheses or not? A cautious wording might well be a matter of scientific concern, as well as of aesthetic and stylistic preference, but my impression is that the argumentation would often have greatly benefited from an earlier and clearer statement of the author’s hypotheses, followed by an explicit testing thereof. The lack of an explicit methodology makes it impossible to evaluate the plausibility of many of Heslop’s claims, whereas it renders others unlikely. It is, moreover, somewhat puzzling that, while some doubtful parallels, such as the one with Carolingian illuminated manuscripts, are pursued with such tenacity, others, that seem more plausible and potentially relevant to the book’s topic, are not even discussed. For instance, the author barely mentions in a footnote that “it is *a strange coincidence* that one of the Aspa stones, Sö 136, now lost, calls its dedicatee *und himni bæztr* (‘best under heaven’)” (n. 20, p. 200, my emphasis). Considering the degree of lexical overlapping and interchange between the lexicon of Old Norse poetry (both eddic and skaldic) and the diction of runic monuments, the ‘coincidence’ may be not so strange, but certainly worth of exploration, especially in a book about “interferences” between the “new media of the early Viking Age” (p. 185, 16).

In general, despite its considerable merits, *Skaldic Mediologies* does not really correspond to the *New History of Skaldic Poetics* promised in the subtitle. The work appears rather to be a highly personal and at times impressively complex re-elaboration and reflection on several topics, spanning different disciplines and displaying remarkable erudition. While impressive, these characteristics limit the readership to specialists, making the work hardly suited for students. The skaldic scholar will har-

SKALDIC MEDILOGIES: A NEW HISTORY OF SKALDIC POETICS

vest a plethora of minute information, extensive bibliographical references, and detailed expositions of several scholarly debates, as well as countless points of interest. The book's greatest merit remains, in my opinion, the originality of its main insight, namely that of analyzing skaldic verse within the broader context of the Viking Age 'media landscape', an ambitious goal that has proved challenging. Heslop's interdisciplinary approach has the potential of opening up new and promising lines of inquiry, but such a blend of perspectives requires considerable methodological rigor in order not to engender epistemological problems.

Bianca Patria
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
bianca.patria@iln.uio.no

Referat fra årsmøte i Bymålslaget torsdag 16. februar 2023

Til stede: Hans-Olav Enger, Kjersti Wictorsen Kola, Urd Vindenes og Andreas D. Haraldsrud.

Møtet begynte 18:00 og blei leda av Andreas D. Haraldsrud

Godkjenning av innkalling og dagsorden

Innkalling og dagsorden blei godkjent.

Årsrapport for 2022

Haraldsrud leste opp og kommenterte årsrapporten, som blei godkjent.

Regnskap for 2022

Haraldsrud leste opp og kommenterte regnskapet. Økonomien i laget er stabil, og ser ut til å bli enda bedre framover på grunn av økende rente. Regnskapet blei godkjent.

Rapport fra redaksjonen i Maal og Minne

Redaktørene for de to numrene for 2022 har vært Hans-Olav Enger og Ingvil Brügger Budal. Tilgangen på stoff har vært god i 2022. Rapporten blei godkjent av årsmøtet.

Innkomne saker

Det var ingen innkomne saker.

Drøfting av virksomheten i tida framover

Innholdet på nettsidene vil bli revidert i 2023. Boklageret i P.A. Munchs hus på UiO skal etter hvert fases ut. Lederen har hatt dialog med administrasjonen ved HF (Det humanistiske fakultet) om hvor-

REFERAT FRA ÅRSMØTE I BYMÅLSLAGET TORSDAG 16. FEBRUAR 2023

dan dette kan løses. Antakeligvis kan laget låne et mindre lager dersom vi rydder i skriftene og reduserer samlingen noe. Vi blir kontakta av administrasjonen når dette blir aktuelt. Lederen tar hovedansvar for rydding i samlinga.

Valg

Haraldsrud la fram valgkomiteens forslag til styre for 2023. Årsmøtet godkjente forslaget enstemmig.

Leder: Andreas Drolsum Haraldsrud

Nestleder: Urd Vindenes

Kasserer: Andreas Drolsum Haraldsrud

Øvrig styre: Ragnhild Eik, Kjersti Wictorsen Kola og Anu Laanemets

Varamedlemmer: Ingen valgt.

Revisor: Styret finner en egnet kandidat i løpet av 2023. Vi takker Botolv Helleland for lang innsats som revisor i laget.

Valgkomite: Styret

Møtet slutta klokka 18:25

Referent: Andreas Drolsum Haraldsrud.